

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ПРАВО

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ПРАВО

ECONOMIC THEORY AND LAW

Збірник наукових праць

Виходить щоквартально

Заснований у січні 2010 р.

№ 3 (22) 2015

Харків
«Право»
2015

*Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 1 від 11.09.2015 р.)*

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21210-11010 ПП від 16.02.2015 р.

Економічна теорія та право / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2015. – № 3 (22). – 262 с.

Засновник – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Видавець – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

А. П. Гетьман – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України (голова редакційної колегії); **Л. С. Шевченко** – доктор економічних наук, професор (заступник голови редакційної колегії); **Д. В. Задихайло** – доктор юридичних наук, професор (заступник голови редакційної колегії); **О. С. Марченко** – доктор економічних наук, професор (відповідальний секретар); **Ю. Є. Атаманова** – доктор юридичних наук, доцент; **А. А. Гриценко** – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України; **О. А. Гриценко** – доктор економічних наук, професор; **Т. М. Камінська** – доктор економічних наук, професор; **В. С. Мілаш** – доктор юридичних наук, доцент; **Л. В. Нечипорук** – доктор економічних наук, професор; **В. М. Пашков** – доктор юридичних наук, професор; **В. Ю. Уркевич** – доктор юридичних наук, доцент; **Л. І. Федулова** – доктор економічних наук, професор; **М. В. Шульга** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **О. Л. Яременко** – доктор економічних наук, професор; **В. Л. Яроцький** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України.

*Відповідальна за випуск **О. С. Марченко***

Збірник наукових праць «Економічна теорія та право»
zareєстрований ВАК України як наукове фахове видання з юридичних наук
(постанова Президії ВАК України від 22 грудня 2010 р. № 1-05/8)
та з економічних наук (постанова Президії ВАК України від 26 січня 2011 р. № 1-05/1).

Адреса редакційної колегії: Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024

Тел. (057) 704-11-35; (057) 704-92-58

e-mail: ekonom@nula.edu.ua

ekonom_theory@ukr.net

Сайт: <http://nauka.jur-academy.kharkov.ua>

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2015

© Видавництво «Право», 2015

*Рекомендовано к печати и к распространению через сеть Интернет ученым советом
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого
(протокол №1 от 11.09. 2015 г.)*

Свидетельство о государственной регистрации КВ №21210-11010 ПР от 16.02.2015 г.

Экономическая теория и право / редкол.: А. П. Гетьман и др. – Х. : Право, 2015. – № 3 (22). – 262 с.

Учредитель – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Издатель – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

А. П. Гетьман – доктор юридических наук, профессор, академик НАПрН Украины (председатель редакционной коллегии); **Л. С. Шевченко** – доктор экономических наук, профессор (заместитель председателя редакционной коллегии); **Д. В. Задыхайло** – доктор юридических наук, профессор (заместитель председателя редакционной коллегии); **О. С. Марченко** – доктор экономических наук, профессор (ответственный секретарь); **Ю. Е. Атаманова** – доктор юридических наук, доцент; **А. А. Гриценко** – доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины; **Е. А. Гриценко** – доктор экономических наук, профессор; **Т. М. Каминская** – доктор экономических наук, профессор; **В. С. Милаш** – доктор юридических наук, доцент; **Л. В. Нечипорук** – доктор экономических наук, профессор; **В. М. Пашков** – доктор юридических наук, профессор; **В. Ю. Уркевич** – доктор юридических наук, доцент; **Л. И. Федулова** – доктор экономических наук, профессор; **М. В. Шульга** – доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НАПрН Украины; **О. Л. Яременко** – доктор экономических наук, профессор; **В. Л. Яроцкий** – доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НАПрН Украины.

Ответственная за выпуск **О. С. Марченко**

Сборник научных трудов «Экономическая теория и право»
зарегистрирован ВАК Украины как научное специализированное издание
по юридическим наукам (постановление Президиума ВАК Украины
от 22 декабря 2010 г. № 1-05/8) и по экономическим наукам
(постановление Президиума ВАК Украины от 26 января 2011 г. № 1-05/1).

Адрес редакционной коллегии: Национальный юридический университет
имени Ярослава Мудрого, ул. Пушкинская, 77, Харьков, 61024

Тел. (057) 704-11-35; (057) 704-92-58

e-mail: ekonom@nulau.edu.ua

ekonom_theory@ukr.net

Сайт: <http://nauka.jur-academy.kharkov.ua>

© Национальный юридический университет
имени Ярослава Мудрого, 2015

© Издательство «Право», 2015

*The issue is recommended for publication and for distribution via the Internet
by the Academic Council of Yaroslav Mudryi National Law University
(the protocol No1. of 11.09.2015)*

The certificate of the state registration KB № 21210-11010 IIP of 16.02.2015.

Economic Theory and Law / editorial board: A. P. Hetman, etc. – Kharkiv : Pravo, 2015. – Issue No. 3 (22). – 262 p.

Founder – Yaroslav Mudryi National Law University

Publisher – Yaroslav Mudryi National Law University

EDITORIAL BOARD:

A. P. Hetman – *Doctor of Legal Sciences, professor, academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine (editor-in-chief); L. S. Shevchenko* – *Doctor of Economic Sciences, professor (deputy editor-in-chief); D. V. Zadykhailo* – *Doctor of Legal Sciences, professor (deputy editor-in-chief); O. S. Marchenko* – *Doctor of Economic Sciences, professor (executive secretary); Yu. Ye. Atamanova* – *Doctor of Legal Sciences, associate professor; A. A. Hrytsenko* – *Doctor of Economic Sciences, professor, member of the National Academy of Sciences of Ukraine; O. A. Hrytsenko* – *Doctor of Economic Sciences, professor; T. M. Kaminska* – *Doctor of Economic Sciences, professor; V. S. Milash* – *Doctor of Legal Sciences, associate professor; L. V. Nechyporuk* – *Doctor of Economic Sciences, professor; V. M. Pashkov* – *Doctor of Legal Sciences, professor; V. Yu. Urkevych* – *Doctor of Legal Sciences, associate professor; L. I. Fedulova* – *Doctor of Economic Sciences, professor; M. V. Shulha* – *Doctor of Legal Sciences, professor, member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine; O. L. Yaremenko* – *Doctor of Economic Sciences, professor; V. L. Yarotskyi* – *Doctor of Legal Sciences, professor, member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine.*

Managing editor – **O. S. Marchenko**

The collection of scientific papers «Economic Theory and Law»
is registered by the Higher Attestation Commission of Ukraine
as a scientific professional publication in legal sciences (the decision of the Presidium
of the HAC of Ukraine of the 22 December, 2010, № 1-05/8) and in economic sciences
(the decision of the Presidium of the HAC of Ukraine of the 26 January, 2011, № 1-05/1).

Address of the editorial board: Yaroslav Mudryi

National Law University, 77, Pushkinska St., Kharkiv, 61024.

Tel.: (057) 704-11-35; (057) 704-92-58;

e-mail: ekonom@nula.edu.ua

ekonom_theory@ukr.net

Website: <http://nauka.jur-academy.kharkov.ua>

© Yaroslav Mudryi National Law
University, 2015

© «Pravo», 2015

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

КАМІНСЬКА Т. М.

Вплив асиметрії інформації на якість медичних послуг 14

НОСИК О. М.

Непрацюючий людський капітал в Україні: зміст та наслідки 25

ПРОНКІНА Л. І.

Конкурентоспроможність та якість продукції підприємств:
взаємозв'язок змісту та управління 36

ТИМОШЕНКОВ І. В.

Узагальнюючі характеристики стану і результатів дії інститутів суспільства 46

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА

МАРЧЕНКО О. С.

Інституціоналізація нової економіки масової співпраці:
проблеми та зарубіжний досвід 55

ГУБІН К. Г.

Розбудова правової економіки на базі української системи
формування доходів населення: реальність чи фікція? 67

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВА

ГРИЦЕНКО О. А.

Верховенство права в контексті економічної теорії 77

ВОВК І. А.

Як право впливає на економічні відносини: аналіз стадії правового регулювання 89

«КРУГЛИЙ СТІЛ»

«СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАКТИКИ»

ГРИЦЕНКО О. А.

«Економічний імперіалізм»: від А. Монкретьєна до сучасності 102

ШЕВЧЕНКО Л. С.

Концепції розвитку людини в сучасній економічній теорії 103

МАРЧЕНКО О. С.	
Наноекономіка як економічна теорія поведінки людини у світі, що глобалізується.....	105
НАБАТОВА О. О.	
Поведінкова економіка: основні досягнення та перспективи розвитку.....	108
ЛЕВКОВЕЦЬ О. М.	
Наука і наукові ресурси як джерела формування інтелектуального капіталу: сучасні суперечності розвитку.....	110
КАМІНСЬКА Т. М.	
Соціально-економічна модернізація та охорона здоров'я в Україні.....	113
НЕЧИПОРУК Л. В.	
Система чинників формування попиту на страхові послуги.....	115
ГУБІН К. Г.	
Інституціоналізація в Україні доходів населення за зразком країн з правовою економікою.....	117
ОВСІЄНКО О. В.	
Нерівність у реалізації соціально-економічних прав в Україні.....	120
ЧУПРИНА О. О., ЧУПРИН К. С.	
Вплив бідності та соціальної нерівності на економічне зростання та економічний розвиток в Україні.....	122

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

ПАШКОВ В. М.	
Діяльність Омбудсмена з прав пацієнтів як засіб регулюючого впливу держави.....	124
ДАВИДЮК О. М.	
Відмежування технології та винаходу: господарсько-правовий аспект.....	137
ВАКСМАН Р. В.	
Реклама алкогольних напоїв: питання до чинного законодавчого забезпечення.....	147
КУДРЯВЦЕВА В. В.	
Проблеми функціонування інвестиційного ринку в Україні (досвід іноземних країн).....	158
ОСТАПЕНКО Ю. І.	
Становлення господарського права та законодавства України на початковому етапі її незалежності.....	172
ШВИДКА Т. І.	
Напрями господарсько-правової політики щодо демонополізації національної економіки.....	184

ВОЗНА В. О.	
Проблеми законодавчої систематизації організаційно-господарських повноважень муніципальних органів.....	193
КАРАСАВА О. П.	
Порука як спосіб забезпечення виконання кредитних зобов'язань: теоретичні та практичні аспекти.....	202
РУДЯГА І. М.	
Систематизація законодавства України про залізничний транспорт: постановка питання	218
ХАРКІВСЬКА К. В.	
Роль правових засобів у забезпеченні свободи комерційної діяльності	229
ШПАКОВ В. В.	
Механізми державного регулювання господарської діяльності: постановка проблеми	240
Вимоги до оформлення статей у збірнику «Економічна теорія та право»	253

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

КАМИНСКАЯ Т. М.

Влияние асимметрии информации на качество медицинских услуг 14

НОСИК Е. Н.

Неработающий человеческий капитал в Украине: содержание и последствия 25

ПРОНКИНА Л. И.

Конкурентоспособность и качество продукции предприятий:
взаимосвязь содержания и управления 36

ТИМОШЕНКОВ И. В.

Обобщающие характеристики состояния и результатов действия
институтов общества 46

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ ПРАВА

МАРЧЕНКО О. С.

Институционализация новой экономики массового сотрудничества:
проблемы и зарубежный опыт 55

ГУБИН К. Г.

Построение правовой экономики на базе украинской системы формирования
доходов населения: реальность или фикция? 67

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРАВА

ГРИЦЕНКО Е. А.

Верховенство права в контексте экономической теории 77

ВОВК И. А.

Как право влияет на экономические отношения: анализ стадий правового
регулирувания 89

«КРУГЛЫЙ СТОЛ» «СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРАКТИКИ»

ГРИЦЕНКО Е. А.

«Экономический империализм»: от А. Монкретьена до современности 102

ШЕВЧЕНКО Л. С.	
Концепции развития человека в современной экономической теории.....	103
МАРЧЕНКО О. С.	
Наноэкономика как экономическая теория поведения человека в глобализирующемся мире	105
НАБАТОВА Е. А.	
Поведенческая экономика: основные достижения и перспективы развития	108
ЛЕВКОВЕЦ Е. Н.	
Наука и научные ресурсы как источники формирования интеллектуального капитала: современные противоречия развития.....	110
КАМИНСКАЯ Т. М.	
Социально-экономическая модернизация и охрана здоровья в Украине	113
НЕЧИПОРУК Л. В.	
Система факторов формирования спроса на страховые услуги.....	115
ГУБИН К. Г.	
Институционализация в Украине доходов населения по образцу стран с правовой экономикой	117
ОВСИЕНКО О. В.	
Неравенство в реализации социально-экономических прав в Украине.....	120
ЧУПРИНА Е. А., ЧУПРИН К. С.	
Влияние бедности и социального неравенства на экономический рост и экономическое развитие в Украине	122

ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРАВО

ПАШКОВ В. М.	
Деятельность Омбудсмана по правам пациентов как способ регулирующего воздействия государства.....	124
ДАВИДЮК А. Н.	
Разграничение технологии и изобретения: хозяйственно-правовой аспект.....	137
ВАКСМАН Р. В.	
Реклама алкогольных напитков: вопросы к действующему законодательному обеспечению	147
КУДРЯВЦЕВА В. В.	
Проблемы функционирования инвестиционного рынка в Украине (опыт зарубежных стран)	158
ОСТАПЕНКО Ю. И.	
Становление хозяйственного права и законодательства Украины на начальном этапе ее независимости.....	172

ШВЫДКАЯ Т. И.	
Направления хозяйственно-правовой политики демонополизации национальной экономики	184
ВОЗНЯЯ В. А.	
Проблемы законодательной систематизации организационно-хозяйственных полномочий муниципальных органов	193
КАРАСАВА О. П.	
Поручительство как способ обеспечения исполнения кредитных обязательств: теоретические и практические аспекты	202
РУДЯГА И. Н.	
Систематизация законодательства Украины о железнодорожном транспорте: постановка вопроса	218
ХАРЬКОВСКАЯ К. В.	
Роль правовых средств в обеспечении свободы коммерческой деятельности	229
ШПАКОВ В. В.	
Механизмы государственного регулирования хозяйственной деятельности: постановка вопроса	240
Требования к оформлению статей в сборнике «Экономическая теория и право»	253

TABLE OF CONTENT

ECONOMIC THEORY

KAMINSKA T. M.

The impact of asymmetric information on the quality of health services..... 14

NOSYK O. M.

Unemployed human capital in Ukraine: the sense and consequences 25

PRONKINA L. I.

Competitiveness and quality of products of enterprises: the interrelation between
the sense and management 36

TIMOSHENKOV I. V.

Generalized characteristics of the state and performances of institutions in a society 46

ECONOMIC THEORY OF LAW

MARCHENKO O. S.

Institutionalization of the new economy of mass collaboration:
problems and foreign experience 55

GUBIN K. H.

Development of a law-based economy in terms of the Ukrainian system
of formation of population incomes: reality or fiction? 67

ECONOMIC ANALISYS OF LAW

HRYTSENKO O. A.

Rule of law in the context of economic theory 77

VOVK I. A.

How the law influences economic relations: analysis of the legal regulaton framework 89

ROUND TABLE

MODERN PROBLEMS

OF ECONOMIC THEORY AND PRACTICE

HRYTSENKO O. A.

«Economic imperialism»: from A. Monkretien to the modernity..... 102

SHEVCHENKO L. S.

Concepts of human development in contemporary economics..... 103

MARCHENKO O. S.	
Nanoeconomics as the economic theory of human behavior in the globalizing world	105
NABATOVA O. O.	
Behavioral Economics: the main achievements and prospects of development.....	108
LEVKOVETS O. M.	
The science and scientific resources as sources of intellectual capital formation: contemporary contradictions of development.....	110
KAMINSKA T. M.	
Social and economic modernization and health protection in Ukraine.....	113
NECHYPORUK L. V.	
A system of factors influencing formation of demand for insurance services	115
GUBIN K. H.	
Institutionalization of population incomes in Ukraine upon the pattern of countries with legal economy	117
OVSIIENKO O. V.	
Inequity in realization of social and economic rights in Ukraine	120
CHUPRYNA O. O., CHUPRYN K. S.	
Impact of poverty and social inequity on economic growth and economic development of Ukraine.....	122

ECONOMIC LAW

PASHKOV V. M.	
The activity of an ombudsman for patients' rights as a means of regulative influence of a state	124
DAVYDIUK O. M.	
Delimitation of the technology from an invention: an economic and legal aspect.....	137
VAKSMAN R. V.	
The advertising of alcoholic drinks: the questions of perfection of legislative support	147
KUDRIAVTSEVA V. V.	
Problems of investment market functioning in Ukraine (evidence of foreign countries)	158
OSTAPENKO YU. I.	
Formation of the economic law and the legislation of Ukraine at the initial stage of its independence.....	172
SHVYDKA T. I.	
Directions of the economic and legal policy regarding demonopolization of the national economy	184
VOZNA V. O.	
Issues of legislative systematization of organizational and economic powers belonged to municipal authorities	193

KARASAVA O. P.	
A guarantee as a way of enforcement of credit obligations: theoretical and applied aspects.....	202
RUDIAHA I. M.	
Systematization of the rail transport legislation of Ukraine: formulation of the problem	218
KHARKIVSKA K. V.	
The role of legal means in providing freedom of the commercial activity	229
SHPAKOV V. V.	
A mechanism of public regulation of the economic activity: problem formulation	240
Requirements for the articles in collection of scientific papers	
«Economic Theory and Law»	253

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 330.1:61-021.4

Т. М. КАМІНСЬКА

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
kamtm@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-1359-834X



ВПЛИВ АСИМЕТРІЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ЯКІСТЬ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ¹

Проаналізована одна зі специфічних недосконалостей ринку медичних послуг — асиметрія інформації про якість цих послуг, її вплив на результативність лікування або полегшення страждань хворих людей. Запропоновані рекомендації щодо зменшення наслідків інформаційної асиметрії.

Ключові слова: охорона здоров'я, асиметрія інформації, якість медичних послуг.

JEL Classification: D82, I11.

Постановка проблеми. Удосконалення якості медичних послуг та поліпшення здоров'я й тривалості життя громадян України є метою реформування охорони здоров'я. Це тривалий і вкрай необхідний процес, бо людський капітал є головним чинником сучасної модернізації суспільства. Якісне здоров'я надає безпеку та свободу людині, забезпечує тривале активне життя і створює

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326).

передумови для ефективного виробництва. Проте у доповіді Програми розвитку ООН про стан людського розвитку за 2013 р. Україна посідає лише 83 місце зі 187 країн. Якість медичних послуг є також детермінантою їх конкурентоспроможності, зокрема на глобальному ринку, що сприяє їх експорту та вирівнюванню платіжного балансу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексний аналіз якості медичних послуг (з позиції надавачів, споживачів медичних послуг, інвесторів і суспільства загалом) завжди цікавив теоретиків. Природно, що багато уваги приділяється клінічній якості або результативності власне лікування. А. А. Невзгода та О. А. Невзгода поєднують її з економічною доцільністю лікування [1]. Н. З. Мачуга розглядає цілісний ланцюг якості надання медичних послуг [2]. У нашому дослідженні ми беремо за основу певний аспект — якість послуги за оцінкою пацієнта. Це має значення і з гуманітарних позицій, і з традиційної економічної мети найповнішого задоволення потреб людини в умовах обмежених ресурсів. Своєрідність цього аспекту спонукає враховувати особливе явище на ринку медичних послуг, а саме — асиметрію інформації про її якість.

Про асиметрію інформації з різною глибиною узагальнення пишуть представники інституціоналізму, а також автори, які займаються економічними проблемами охорони здоров'я. До останніх належать У. Браузер, Е. Клевер, Д. Перкінз, Т. Райс, Дж. Стігліц, Е. Магуайр, Дж. Гендерсон, Г. Муні, Л. І. Якобсон, І. М. Шейман, С. В. Шишкін та ін. Однак вони обмежуються лише констатуванням факту інформаційної асиметрії на ринку медичних послуг, об'єктом вважають власне якість клінічної допомоги та її загальні обсяги. Юристи теж торкаються цієї проблеми. Наприклад, З. Гладун розглядає «права пацієнта на одержання медичної інформації щодо стану свого здоров'я, перебігу і лікування захворювання, захист цієї інформації від розголошення і збереження її у таємниці», аналізуючи правові режими медичної допомоги [3]. Але далеко не всі автори аналізують наслідки інформаційної невідповідності, її вплив на стан здоров'я людей, зокрема в Україні. А це стримує вироблення ефективних рекомендацій щодо реформування системи охорони здоров'я.

Формулювання цілей. Основною метою статті є аналіз асиметрії інформації на ринку медичних послуг, зокрема в Україні, та її вплив на соціально-економічну та медичну якість цих послуг.

Виклад основного матеріалу. Асиметрія інформації на сучасному ринку медичних послуг означає, що створюється така ситуація, за якої одні учасники контрактних відносин володіють більшою часткою інформації, ніж інші. Контракти можуть бути формалізовані (письмові) або шляхом мовчазної угоди. Частіше за все існує ситуація, коли додаткові вигоди отримують надавачі медичних послуг, а їх споживачі, тобто пацієнти, є стороною, яка зазнає обмеження прав на інформацію про зміст і якість лікування.

При цьому існує два різновиди асиметрії інформації. Це обумовлено самою структурою медичної послуги. З одного боку, її можна розглядати як корисний ефект у вигляді відновлення здоров'я чи полегшення страждань хворого, тобто як безпосередньо медичну допомогу. З другого — як корисний ефект іншого роду, що задовольняє вибір пацієнтів щодо певного сервісу, наприклад, доступність лікування, рівень сервісу (наявність окремої палати, душу, телефону), відсутність черги, повноцінне й доступне харчування, належний контакт зі страховою компанією тощо. В цьому разі йдеться про якість медичної послуги в соціально-економічному сенсі, а не про суто клінічну допомогу. Зазначений аспект є додатковою характеристикою якості медичної допомоги і обумовлюється він не лише медичними, а й соціальними, а також економіко-організаційними параметрами. У платному секторі охорони здоров'я (він охоплює не тільки приватну медицину, але й, на жаль, тіньову економіку у державному секторі) цей бік якості підсилює привабливість медичної послуги і є об'єктом всебічного маркетингу.

Асиметрія інформації про сервісний бік якості медичних послуг поширена на ринку так само, як і про будь-який товар. Теоретично припускають її відсутність на ринку досконалої конкуренції, який насправді є абстрактною моделлю. Особливо до цього схильні неокласики, представники маржиналістської економічної теорії. Вони виходять з того, що покупці повністю обізнані про усі якості товарів і послуг, а ціни на них є рівноважними. Так, засновник мікроекономіки А. Маршалл, звертаючи увагу на особливості вільного ринку, де кожний окремих покупець «виступає сам за себе», припускає, що «його обізнаність про діяльність інших звичайно цілком достатня, щоб він не став погоджуватися... купувати за більшою ціною, ніж усі інші» [4, с. 24]. Насправді ж, якби ця ознака — повна інформованість покупців — виконувалась, можна було говорити про автономність і незалежність споживачів, про можливість здійснення ними раціонального вибору. На практиці така ідеальна ситуація відсутня. Навіть навпаки — трансакційні витрати пошуку повноцінної інформації постійно зростають. У цьому аспекті асиметрія інформації про сервісний бік якості медичних послуг є невід'ємною ознакою економічного життя.

Що ж до інформаційної асиметрії про якість суто медичної, клінічної допомоги, то її відсутність неможливо уявити навіть теоретично. Це обумовлено тим, що пацієнт здебільшого не має медичної освіти та відповідних кваліфікаційних якостей, а в екстрених нещасних випадках взагалі не здатний думати і приймати оптимальне рішення. Здогдатися про необхідність лікування певної хвороби до появи її симптомів він теж не може, цю хворобу має виявити досвідчений діагност. Одержання інформації з минулого досвіду у пацієнта теж обмежене (порівняно з купівлею звичайного товару), бо не завжди захворювання повторюються і мають однакові прояви.

Проте лікар, навпаки, може свідомо, з тих чи інших причин не інформувати хворого про всі наслідки медичних процедур або додавати зайві. Його авторитет для пацієнта значно вищий за авторитет продавця на звичайному ринку. Якщо той намагається умовити покупця придбати товар, з ним зовсім не обов'язково погодяться. Зовсім інша справа, коли переконає лікар. Його недобросовісна поведінка та ігнорування клятви Гіпократа мають сумні наслідки. Один із зарубіжних прикладів: американський онколог з Детройта призначав без потреби пацієнтам курси хіміо- та променевої терапії. Від його дій постраждало понад 500 хворих. Згодом у нього було конфісковано понад 17,6 млн дол., отриманих за лікування від страхових компаній [5].

Ступінь інформаційної асиметрії суто про клінічну якість значно вищий за ступінь асиметрії про кращий сервіс, який супроводжує лікування. Нездорозуміння й наслідки зростання цін. Наочно це відображено на рисунку.

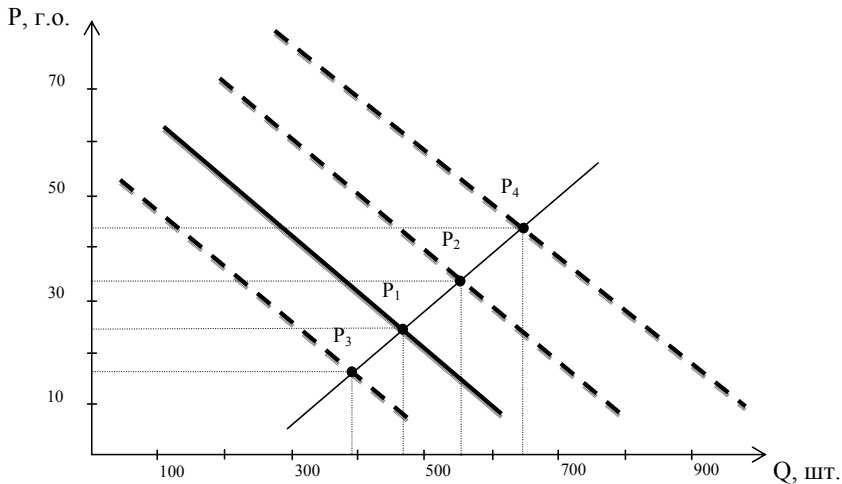


Рис. Вплив асиметрії інформації на ціноутворення на ринку медичних послуг

Рівноважна ціна P_1 має місце на вільному ринку. Під впливом нецінового чинника, наприклад, прискорених аналізів або надання послуги без черги, вона зростає і становитиме P_2 . Однак споживач має вибір — відмовитись від сервісу. А якщо він дізнається, що йому нав'язують зайві послуги (наприклад, святковий ритуал при виписці з пологового будинку або дитячі розваги під час черги до лікаря), то може й зовсім змінити лікувальний заклад. Тоді ціна медичної послуги впаде до P_3 . У той же час пацієнт навряд чи відмовиться від додаткової діагностики своєї хвороби чи додаткових клінічних аналізів, оскільки не знає, зайва ця процедура чи ні. У нього немає

вибору попри законодавче закріплення права розпочати лікування або відмовитися від медичної допомоги (ч. 3 ст. 284 Цивільного кодексу України). Пропозиція лікаря стимулює попит, рівноважна ціна зростає і стало утримується. Якщо до цього додається ще й непоганий сервіс, рівноважна ціна буде вищою за P_2 (наприклад, P_4).

Протидія асиметрії інформації про стан здоров'я хворих, методи лікування, наявність ризику, лікувальні експерименти є однією з причин соціалізації медицини в європейських країнах (особливо скандинавських), де комерційні лікувальні заклади мало поширені. Головними суб'єктами захисту прав споживачів-пацієнтів, мінімізації інформаційних втрат тут виступають держава та структури соціального медичного страхування. Проте на українському ринку пацієнти мало захищені. На початку ринкових перетворень вони взагалі не мали досвіду реклами і комерційної поведінки лікарів і «купувалися» на пропозицію лікування уявних захворювань, які є просто ознаками старіння або неправильного способу життя. І дотепер остеохондроз, остеопороз чи ожиріння іноді лікують подібно до гострих захворювань. Деякі інфекції, яким можна запобігти звичайною гігієною, лікують антибіотиками, що знищують природну мікрофлору організму, об'єктивно спричиняючи нові хвороби. Значні резерви стимулювання попиту пацієнтів має і зайва діагностика.

У міру зростання тіньової економіки асиметрія інформації поширюється. Цьому сприяє еволюція від неформальних платежів лікарям державного сектору за хірургічні операції до сплати зайвих і дорогих клінічних аналізів, які часто призначають імунологи, ендокринологи, алергологи, і аж до відвертого хабара за позачергове лікування або кращий сервіс, за лікарняний лист. Можливості для корупції особливо сприятливі для несумлінних наркологів, тому що попит на наркотики є абсолютно нееластичним. Тому, коли пацієнтам після поступового зниження доз наркотиків призначається замісна терапія, вони психологічно й фізіологічно залежні від дій і рішень лікарів, їх легше схилити до хабара. Недарма, за даними TNS, у 2014 р. 84% опитаних українців давали хабарі саме в лікарнях та інших медичних установах [6]. Іноді бізнес на здоров'ї українців у державному секторі стає дуже рентабельним, бо значна частина витрат у лікарнях (на світло, водо- й тепlopостачання, медичне обладнання, деякі ліки, заробітну плату) покривається за рахунок суспільних ресурсів — на відміну від приватного сектору. В той же час якість лікування страждає. Небажання частини медичного персоналу відмовитися від неформальних прибутків є однією з причин труднощів із реформування охорони здоров'я в Україні і навіть саботажу.

Зазвичай оцінка якості діагностики й лікування здійснюється на основі статистичних показників, насамперед про загальні обсяги наданої медичної допомоги. На якість медичних послуг впливає також рівень кваліфікації та сумлінність медперсоналу. Її відсутність відтворює медичні помилки. Один із останніх прикладів: у Кременчуці 19-річна дівчина померла під час анестезії через те, що медсестра переплутала балон з киснем з аргоном, який заповнив легені [7]. Щоб запобігти помилок та інших проявів несумлінної праці, керівники лікувальних закладів прагнуть наймати висококваліфікованих фахівців, однак вони не мають достатньої інформації про найманих працівників. Отже, одна асиметрія інформації (про якість медичних послуг) пов'язана з іншою (про якість медичної праці) і підсилюється нею. Керівники орієнтуються на деякі сигнали якості освіти працівника. Відомо, що престижними вважаються дипломи ВНЗ з розвиненими науковими школами і клінічними базами, добрими і тривалими традиціями. Головні лікарі швидше візьмуть на роботу випускника Харківського медичного університету, ніж випускника медичних факультетів деяких непрофільних університетів, які з'явилися зовсім недавно. Важливими сигналами є документи про закінчення клінординатури і про атестацію лікарів на виявлення спеціальних знань і практичних навичок, на присвоєння чи підтвердження кваліфікаційної категорії. Показник стажу роботи свідчить про досвід медичного працівника і дає можливість отримати додаткову інформацію про його попередні успіхи. В той же час сигнали «червоного» диплома у дев'яності і двохтисячні роки значно знецінилися через корупцію та систему привілеїв для дітей співробітників у процесі навчання. Але за рівних інших умов, диплом «бюджетника» є привабливішим за диплом «контрактника» завдяки більш високому рівню їх стартового відбору і кращій успішності.

Проте складності відбору кваліфікованих кадрів головними лікарями зростають через жорсткий примусовий розподіл випускників медичних вищих навчальних закладів. Він насправді дає старт молодим лікарям і дозволяє регулювати ринок медичної праці, але у випадку їх несумлінного ставлення до справи збільшує шанси неякісних медичних послуг, оскільки молодого спеціаліста не можна звільнити або дати йому заробіток, менший за ставку. Негативні наслідки асиметрії інформації на ринку праці медичних працівників, а також відсутність контрактної системи їх найму неодмінно позначаються на якості медичних послуг.

Одним із шляхів усунення цих наслідків є відчутне зростання офіційної заробітної плати медичного персоналу. Сьогодні вона відстає від зарплати у низці галузей, про що свідчать дані таблиці.

**Середньомісячна заробітна плата за деякими видами економічної діяльності
(січень – травень 2015 р.)¹ [8]**

Галузі	Показники	Абсолютний рівень заробітної плати	Відносний рівень заробітної плати
	Одиниці виміру	у розрахунку на одного штатного працівника, грн	% від середньої заробітної плати
Промисловість		4375	115,5
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність		4117	108,6
Інформація та телекомунікації		6760	178,5
Фінансова та страхова діяльність		8160	215,4
Професійна, наукова та технічна діяльність		6273	165,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги		2478	65,4
Усього		3788	

Відповідно до економічної теорії злочинів лауреата Нобелівської премії Гері Беккера, суб'єктами тіньової економіки є раціональні суб'єкти, схильні до ризику (risk takers), які прагнуть до максимізації вигід за умов обмеженості ресурсів [9]. Вони свідомо планують вибір з різних варіантів поведінки ту, за якою співвідношення вигід та витрат буде для них оптимальним. В умовах низької заробітної плати та безкарності лікар схильний працювати поза формальними правилами економічної поведінки, максимізуючи свій дохід. Висока заробітна плата і невідворотність покарання, навпаки, робить дуже дорогими і невігідними неформальні відносини з пацієнтом.

Право громадянина України на достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я передбачено в Основах законодавства України про охорону здоров'я (п. (є) ст. 6 розд. II; ст. 39 розд. V), а також частково — у таких законах України: «Про захист прав споживачів» (п. 4 ст. 4 розд. II; п. 1 ст. 6; «Про психіатричну допомогу» (ст. 25 розд. III); «Про лікарські засоби» (ст. 8 розд. II); «Про доступ до публічної інформації» (п. 2 ст. 6 розд. 1). Кримінальна відповідальність за наслідки помилкового лікування передбачається у Кри-

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення АТО.

мінальному кодексі України (статті 139–145 розд. II). Однак механізм реалізації законодавства не відпрацьований. Стандарти якості медичних послуг, їх мінімальний набір при лікуванні визначені Постановою Кабінету Міністрів України, а не законом. Довести у суді, чи був пацієнт інформований про негативні наслідки хірургічного або терапевтичного втручання, або чи зроблена помилка з вини лікаря — дуже непросто. Виникає багато питань до клінічних випробувань ліків на пацієнтах та організації роботи комісій з питань етики. Більшість правових норм захисту пацієнта має номінальний характер, бо вони теж окреслені не законом, а лише типовим положенням про комісії з питань етики, яке затверджується центральним органом виконавчої влади.

Висновки. Асиметрія інформації про якість медичних послуг потребує додаткового захисту пацієнтів на відміну від захисту звичайного споживача на традиційному ринку. Необхідно закріпити законом України стандарти якості і норми захисту пацієнтів від зайвих послуг взагалі та під час клінічних випробувань лікарських засобів. Слід також законодавчо ввести до переліку показників якості медичної послуги ступінь інформованості про неї пацієнтів або їх представників. Потребує удосконалення механізм реалізації правових положень про надання хворим права вибору лікарів і медичних закладів.

Після децентралізації та автономізації державних медичних закладів місцеві органи влади повинні замовляти у медичних установ необхідні для громадян медичні послуги з потрібною якістю. Крім держави, захист хворих людей мають також здійснювати мотивовані треті сили — страхові компанії та громадські організації, зокрема медичні асоціації. Треба законодавчо окреслити їх права та обов'язки щодо інформування пацієнтів та контролю за якістю лікування, захисту від зайвих послуг і відвертих хабарів. У страхових контрактах слід закріпити право за власником поліса на альтернативну консультацію з лікарем і психологом.

У процесі реформування медицини слід дуже обережно пропонувати розширення практики оплати праці медичних працівників залежно від кількості обслугованих пацієнтів. Ця система зберігає спокусу надлишкової пропозиції медичних послуг і необґрунтованого зростання вартості лікування, що неприпустимо в умовах обмежених суспільних ресурсів та економічної кризи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Невзгода А. А. Оцінка якості надання медичної допомоги: управління наданням медичної допомоги в приватному медичному закладі [Електронний ресурс] / А. А. Невзгода, О. А. Невзгода. – Режим доступу: <http://www.apteka.ua/uploads/2011/10/nevzгода.pdf>.

2. Мачуга Н. З. Методологічні аспекти формування та функціонування системи якісних медичних послуг в Україні : монографія / Н. З. Мачуга. – Тернопіль : Крок, 2012. – 199 с.
3. Гладун З. Режим надання медичної допомоги: поняття, види й адміністративно-правове регулювання / З. Гладун // Право України. – 2014. – № 3. – С. 206–213.
4. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. II : пер. с англ. / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1993. – 310 с.
5. Moghe S. Patients give horror stories as cancer doctor gets 45 years [Електронний ресурс] / S. Moghe // CNN. – 2015. – July 11. – Режим доступу: <http://gordonua.com/news/worldnews/Onkolog-iz-SSHA-poluchil-45-let-zaklyucheniya-zamoshennichestvo-89029.html>.
6. ТОП самых коррумпированных государственных структур, по мнению украинцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tns-ua.com/ru/global/publications/top-samyh-korruptirovannyh-gosudarstvennyh-struktur-po-mneniju/>.
7. 19-летняя девушка умерла из-за врачебной ошибки [Електронний ресурс] : Ukrainian Business Resource. – 2015. – 7 августа. – Режим доступу: <http://ubr.ua/ukraine-and-world/incidents/19-letniaia-devushka-umerla-iz-za-vrachebnoi-oshibki-351632>.
8. State Statistics Service of Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org/en/>.
9. Becker Gary S. Crime and Punishment: An Economic Approach [Електронний ресурс] / Gary S. Becker // Journal of Political Economy. – 1968. – Vol. 76. – № 2. – P. 169–217. – Режим доступу: http://www.jstor.org/stable/1830482?seq=1#page_scan_tab_contents.

REFERENCES

1. Nevzgodina A. A. Otsinka yakosti nadannya medichnoyi dopomogi: upravlinnya nadanniyam medichnoyi dopomogi v privatnomu medichnomu zakladi. Retrieved from: <http://www.apteka.ua/uploads/2011/10/nevzgodina.pdf>.
2. Machuga N. Z. (2012). Metodologichni aspekti formuvannya ta funktsionuvannya sistemi yakisnih medichnih poslug v Ukrayini. Ternopil: Krok.
3. Gladun Z. (2014). Rezhim nadannya medichnoyi dopomogi: ponyattya, vidi y administrativno-pravove reguluyuvannya. Pravo Ukrayini. 3. 206–213.
4. Marshall A. Printsipyi ekonomicheskoy nauki. T. II. (1993). Moskva: Progress.
5. Moghe S. Patients give horror stories as cancer doctor gets 45 years (2015). CNN. July 11. Retrieved from: <http://gordonua.com/news/worldnews/Onkolog-iz-SSHA-poluchil-45-let-zaklyucheniya-zamoshennichestvo-89029.html>
6. TOP samyih korruptirovannyih gosudarstvennyih struktur, po mneniyu ukrainsev. Retrieved from: [http://www.tns-ua.com/ru/global/publications/top-samyh-korruptirovannyh-gosudarstvennyih-struktur-po-mneniju/](http://www.tns-ua.com/ru/global/publications/top-samyh-korruptirovannyh-gosudarstvennyh-struktur-po-mneniju/).
7. 19-letnyaya devushka umerla iz-za vrachebnoy oshibki (2015). Ukrainian Business Resource. August 7. Retrieved from: <http://ubr.ua/ukraine-and-world/incidents/19-letniaia-devushka-umerla-iz-za-vrachebnoi-oshibki-351632>.
8. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: <https://ukrstat.org/en>.

9. Becker Gary S. Crime and Punishment: An Economic Approach (1968). Journal of Political Economy, 76. 2. 169–217. Retrieved from: http://www.jstor.org/stable/1830482?seq=1#page_scan_tab_contents.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2015.

Рецензент — доктор економічних наук, професор Л. С. Шевченко, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Shevchenko L. S., Doctor of Economic Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор економічних наук, професор С. В. Тютюннікова, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна.

Reviewer — Tyutyunnikova S. V., Doctor of Economic Sciences, Professor, V. N. Karazin Kharkiv national University, Ukraine.

Т. М. КАМИНСКАЯ

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

ВЛИЯНИЕ АСИММЕТРИИ ИНФОРМАЦИИ НА КАЧЕСТВО МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ

Проанализовано одно из специфических недостатков рынка медицинских услуг — асимметрия информации об их качестве, ее влияние на результативность лечения или облегчения страданий больных людей. Предлагаются рекомендации относительно уменьшения негативных последствий информационной асимметрии.

Ключевые слова: здравоохранение, асимметрия информации, качество медицинских услуг.

Т. М. KAMINSKA

Doctor of science (economy), professor, Professor of economic theory department, Yaroslav Mudryi National Law University

THE IMPACT OF ASYMMETRIC INFORMATION ON THE QUALITY OF HEALTH SERVICES

Problem setting. Nowadays human capital is the main factor of the society modernization. The qualitative care gives security and freedom, provides long active life and creates conditions for effective production.

Recent research and publication analysis. Usually the scientists consider only indicators of clinical quality of health services. But they do not take into account the awareness about it of the patients, and also risks of impact on their decisions of the unscrupulous doctors and the deterioration of public health.

Paper objective is to analyse information asymmetry in the health market, particularly in Ukraine, and its influence on medical and socio-economic quality of medical services.

Paper main body. There are two types of asymmetric information, namely about directly clinical care and about accessibility of treatment and the scale of services (quality of health services in socio-economic terms). The level of the first asymmetry is much higher than that of the second one, mostly because the patient does not have medical education and appropriate qualification characteristics, his experience in treating diseases is limited. Under these conditions, the doctor may consciously stimulate demand on drugs and treatment because their price increases. Protection of information asymmetry is one of the reasons of socialization of medicine in Europe (especially Scandinavia). However, in Ukraine the pharmaceutical companies and medical personnel use inexperience of patients. Informal payments to doctors, paying for extra and expensive clinical tests, frank bribes for better conveniences or sick leave also contribute to information asymmetry. The reluctance of the part of medical personnel to refuse additional incomes is one of the reasons for sabotage of reforming health care in Ukraine.

The heads of medical institutions are faced with another asymmetry of information — about the quality of medical labour. The difficulties of selection of qualified personnel are growing in Ukraine due to lack of their employment contract system, compulsory work appointment of graduates of medical schools, low salary, which entices the physicians to maximize their incomes outside legal rules of conduct. In Ukraine it is very difficult to prove in the court the crime of doctors.

Conclusions of the research. Protecting patients requires improving the legislation and participation of motivated third forces — the insurance companies and civil organizations, including the medical associations. The process of the health system reforming should be very careful proposing expansion of pay-for-service system, because it provokes information asymmetry.

Short Abstract to an article

Abstract. The article analyzes one of the specific imperfections of health market. This is asymmetry of information about their quality, its influence on effectiveness of treatment or alleviate the suffering of sick people. The recommendations for reducing the negative effects of information asymmetry are proposed.

Key words: health care asymmetry of information, the quality of health services.

УДК 331.101.262 (477)-057.19

О. М. НОСИК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
та адміністрування Національного
фармацевтичного університету, Харків
nosik_e@mail.ru



НЕПРАЦЮЮЧИЙ ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ В УКРАЇНІ: ЗМІСТ ТА НАСЛІДКИ

Розкрито зміст категорії непрацюючого людського капіталу як економічних відносин з вилучення з різних причин із суспільного обороту сформованого і накопиченого запасу знань, здібностей, навичок та вмінь людини, збільшення масштабів якого є деструкцією національного людського капіталу та чинником його деградації. За критерієм суспільного застосування та віддачі визначено головні типи непрацюючого людського капіталу — абсолютно, відносно та формально непрацюючий людський капітал. Доведено, що збільшення непрацюючої частки національного людського капіталу призводить до зростання негативного людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, непрацюючий людський капітал, абсолютно, відносно та формально непрацюючий людський капітал, деструкції людського капіталу, негативний людський капітал.

JEL Classification: E24, J24.

Постановка проблеми. Значне зростання у структурі національного людського капіталу України непрацюючої частки є одним із проявів його деструкцій у сучасний період локальних та глобальних суспільних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриттю негативних змін у структурі людського капіталу присвячено роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: С. Архієреєв, Р. Капелюшніков, Ю. Корчагін,

А. Лук'янова, О. Мацькевич, В. Петренко. Але у сучасний період зміст, головні типи та соціально-економічні наслідки збільшення непрацюючого людського капіталу не отримали ще необхідного рівня теоретичного аналізу.

Формулювання цілей. Метою статті є розкриття змісту економічної категорії непрацюючого людського капіталу та на цій методологічній основі обґрунтування його головних типів і причин збільшення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Непрацюючим слід вважати людський капітал, який є сформованим та накопиченим, але не реалізованим у суспільній практиці (виробництві, соціальній сфері, культурі та ін.), що призводить до різноманітних економічних, соціальних, гуманітарних втрат як його власників і користувачів, так і суспільства в цілому. Сучасні дослідники людського капіталу характеризують непрацюючий капітал як «фіктивний людський капітал» — сукупність незадіяних здібностей кваліфікованих людських ресурсів, які в силу різних обставин не використовуються у виробничо-господарському процесі, але споживають ресурси (заробітна плата), зменшуючи у результаті комерційний ефект суб'єктів господарювання [1, с. 237]; «людський капітал, що простоює», вкладення у який стають швидше відрахуванням з добробуту суспільства, а не джерелом його збільшення [2, с. 44].

За критерієм суспільного застосування та віддачі можна виокремити такі типи непрацюючого людського капіталу:

— людський капітал, який не застосовується внаслідок незайнятості його власника у суспільному виробництві — абсолютно непрацюючий людський капітал;

— людський капітал зайнятого у продуктивній діяльності індивіда, який не використовується через диспропорції між його потенційним і реально необхідним для певного напрямку застосування запасом — відносно непрацюючий людський капітал.

Слід підкреслити, що є цілком природним, коли якась частка запасу людського капіталу не використовується внаслідок об'єктивно існуючих у кожний період часу диспропорцій між потребами конкретного виду діяльності у певних знаннях, здібностях, навичках, вміннях людини і їх запасом у неї. Якщо запас людського капіталу якісно й кількісно перевищує ці потреби, то закономірно, що певна його частка «простоює», не працює.

Крім того, можливою є ситуація, коли формальні посвідчення рівня запасу людського капіталу не відповідають його реальному обсягу. Це формально непрацюючий людський капітал, незадіяність якого пов'язана з невідповідністю визначеного у свідоцтвах про освіту та кваліфікацію рівня

знань, навичок та вмінь людини і реальним запасом її людського капіталу, що унеможлиблює його використання відповідно до отриманої освіти. Людина з неякісною вищою освітою і «липовим» дипломом не бажає працювати робітником, але і не здатна займатися інтелектуальною діяльністю і працювати за фахом. Це також складова непрацюючого або навіть негативного людського капіталу [3].

Деструкцією людського капіталу є таке збільшення його непрацюючої частки, що призводить до значних негативних наслідків та втрат. По-перше, не компенсуються та не мають позитивної віддачі витрати на формування запасу людського капіталу, що не працює (простоює). По-друге, внаслідок невикористання запас людського капіталу морально зношується, втрачає вартість, деградує. По-третє, невикористання накопиченого людського капіталу виступає для інвесторів демотивуючим фактором щодо інвестицій у людський розвиток. Як наслідок — непрацюючий людський капітал не тільки декомерціалізується, а і декапіталізується. Таким чином, зростання непрацюючої частки людського капіталу є деструкцією, яка призводить до його редукції у людський потенціал, що не є задіяним у суспільному виробництві, наслідком чого є його реальна втрата як фактора зростання вартості.

На індивідуальному рівні зазначена деструкція людського капіталу може проявлятися, наприклад, якщо людина, яка за рівнем освіти і кваліфікації спроможна надавати послуги складної праці, зайнята простою працею чи працює не за фахом. Це призводить до втрати доходу, статусу та ін. На рівні фірми деструкція специфічного людського капіталу пов'язана з тим, що витрати фірми на професійне навчання працівника не мають віддачі у зв'язку з тим, що він не використовує в силу об'єктивних і суб'єктивних (опортуністична поведінка) причин отримані знання та навички у виробничому процесі.

На національному рівні зростання абсолютно і відносно непрацюючого людського капіталу призводить до кількісних та якісних втрат людських ресурсів соціально-економічного розвитку.

Показниками непрацюючого людського капіталу в Україні можуть бути дані про кількість не зайнятих трудовою діяльністю громадян, які перебували на обліку в державній службі зайнятості, кількість безробітних (табл. 1), навантаження не зайнятих трудовою діяльністю громадян на вільні робочі місця за професійними групами (табл. 2). Слід підкреслити, що ці дані не демонструють усього масштабу незайнятості наявного людського капіталу, але дозволяють виявити таку його складову, як непрацюючий людський капітал.

**Рівень абсолютно непрацюючого людського капіталу в Україні
(2006–2013 рр.)¹**

Показники	2006	2013	У середньому за рік	Середньорічна кількість у % до економічно активного населення
Кількість не зайнятих трудовою діяльністю громадян, які перебували на обліку в державній службі зайнятості, тис. осіб	759,5	487,7	623,1	3,0
Безробітне населення (за методологією МОП), тис. осіб	1513,7	1576,4	1545,1	7,5
Економічно активне населення працездатного віку, тис. осіб	20545,8	20478,2	20512,0	100

¹ Розраховано автором на базі джерел [4; 5].

Дані табл. 1 свідчать, що протягом 2006–2013 рр. щорічно кількість не зайнятих трудовою діяльністю громадян, які перебували на обліку в державній службі зайнятості, складала у середньому 3% економічно активного населення працездатного віку, кількість безробітного населення (за методологією МОП) — відповідно 7,5%. Спираючись на ці дані, можна стверджувати про наявність у структурі національного людського капіталу абсолютно непрацюючого капіталу — 3–7,5%.

У 2012 р. навантаження на одне вільне робоче місце керівників, професіоналів і фахівців складало 27 осіб, кваліфікованих робітників — 54 особи, тобто на одного працюючого припадало відповідно 26 і 53 непрацюючих за фахом і кваліфікацією (абсолютно непрацюючий людський капітал).

Деструкція людського капіталу, пов'язана із збільшенням його абсолютно, відносно і формально непрацюючої складової, є одним із чинників формування та накопичення негативного людського капіталу, застосування якого призводить до суспільних втрат. Непрацюючий людський капітал трансформується у негативний, оскільки може бути реалізованим у різних галузях тіньової діяльності, у тому числі протизаконної, тобто мати від'ємну віддачу для суспільства.

Динаміка навантаження не зайнятих трудовою діяльністю громадян на вільні робочі місця за професійними групами у 1999–2012 рр.¹ (на кінець звітного періоду, осіб)

Роки	Усього	У тому числі за професійними групами					
		Керівники ¹ , професіонали, фахівці	Кваліфіковані робітники ²	Найпростіші професії	Співвідношення навантаження на вільні робочі місця професійних груп до найпростіших професій (рази)		
					Керівники, професіонали, фахівці	Кваліфіковані робітники	У цілому по 2-х групах
1999	24	76	60	55	1,4	1,1	2,5
2000	17	58	66	48	1,2	1,4	2,6
2001	11	33	41	31	1,06	1,3	2,36
2002	9	23	36	28	0,8	1,3	2,1
2003	7	18	35	24	0,75	1,5	2,25
2004	6	14	30	18	0,78	1,7	2,48
2005	5	12	24	12	1,0	2,0	3,0
2006	5	12	26	9	1,3	2,9	5,2
2007	4	10	30	7	1,4	4,3	5,7
2008	10	21	71	14	1,5	5,01	6,51
2009	8	18	49	9	2,0	5,4	7,4
2010	9	21	51	10	2,1	5,1	7,2
2011	8	21	51	10	2,1	5,1	7,2
2012	11	27	54	13	2,08	4,2	6,28

¹ Розраховано автором на базі джерела [6].

¹ До групи «Керівники» належать законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управлінці).

² До групи «Кваліфіковані робітники» належать такі групи незайнятих громадян у розрізі професій (за методологією МОП), як: кваліфіковані робітники з інструментом, кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, приборозведення та рибальства, робітники з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин.

Характеризуючи негативний людський капітал, треба зауважити, що, по-перше, не є обґрунтованим підхід тих дослідників, які вважають, що не будь-які інвестиції в людину можуть бути визнані вкладеннями в людський капітал, а лише ті, які суспільно доцільні та економічно необхідні. Наприклад, витрати, пов'язані з кримінальною діяльністю, не є інвестиціями в людський капітал, оскільки суспільно недоцільні і шкідливі для суспільства [7]. Вважаємо, що використання критерію суспільної доцільності щодо виокремлення інвестицій у людський капітал є некоректним, оскільки людський капітал як запас створюється інвестиціями, які на момент їх здійснення дуже часто неможливо розділити на суспільно необхідні та шкідливі, оскільки віддача від них буде отримана у майбутньому і вона може бути як соціально позитивною, так і негативною. Наприклад, особи, що здійснюють економічні злочини, можуть мати вищу освіту, як і законослухняні громадяни. Отже, з цієї точки зору інвестиції в освіту майбутніх злочинців були для суспільства недоцільними, отже вони не формують людський капітал. На нашу думку, позитивний та негативний людський капітал розрізняються не інвестиціями, а суспільними ефектами, які будуть отримані значно пізніше інвестицій. Так, за аналогією інвестицій у капітал здоров'я, як справедливо вважає І. Розмаїнський, його динаміка майже не залежить від раціонального зіставлення майбутніх вигід і витрат, оскільки при прийнятті рішень про вкладення в здоров'я вони не відомі, а визначаються в основному ступенем «життєрадісності», особливостями орієнтації на середню думку, звичками, соціальними нормами і правилами [8]. Отже, інвестиції у людину на момент їх здійснення є джерелом її людського капіталу (як позитивного, так і негативного), а їх суспільну доцільність чи шкідливість можна оцінити тільки після використання його власником як ресурсу досягнення певних цілей, у тому числі й асоціальних та незаконних.

По-друге, негативним може бути як непрацюючий, так і працюючий людський капітал. В. Петренко та О. Мацькевич обґрунтовано визначають кваліфіковані людські ресурси підприємства, які з певною мотивацією, «паразитуючи» у структурі підприємства та здійснюючи тіньову діяльність, перешкоджають отриманню корисного (ефективного) результату та не відповідають суспільним морально-етичним нормам та цінностям, деструктивним людським капіталом [1, с. 237].

На нашу думку, ознакою негативного людського капіталу є не відсутність позитивної віддачі, внаслідок його суспільної незайнятості, а від'ємна для суспільства віддача, пов'язана з його асоціальним використанням. Отже, непрацюючий людський капітал, який знаходить застосування у тіньовій економіці, перетворюється на негативний людський капітал.

Показником рівня негативного людського капіталу в Україні є частка зайнятих у неформальному секторі економіки. Як підкреслено у Національній доповіді «Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості», у цьому секторі, який вочевидь не забезпечує ані задоволення потреб, ані високої продуктивності, ані належних доходів, сконцентровано 23,1% усіх зайнятих [9, с. 6]. Майже чверть зайнятих в Україні реалізують свої знання, здібності, навички і вміння у тіньовому секторі економіки, який здебільшого є орієнтованим не на додавання, а на вилучення корисного ефекту національного людського капіталу.

Негативний людський капітал є асоціальним капіталом. С. Архієреєв, визначаючи соціальний капітал як інституційний людський капітал, обґрунтовано вважає, що категорії соціального й асоціального капіталу описують капітал, за функціонування якого спостерігаються наслідки для інших суб'єктів, в першому випадку — позитивні, у другому — негативні. На його думку, в основу визначення асоціального капіталу, на протигагу соціальному капіталу, має бути покладена поведінка, що йде врозрід з нормами, спрямована на витягання корисного ефекту з діяльності інших суб'єктів [10, с. 27].

Для України характерним є формування та накопичення асоціального людського капіталу. Як підкреслює В. Степаненко: «Якщо дослідити історію походження українського економічного капіталу, то легко помітити, що він сполучений з тими символічними капіталами, які пов'язані з посадою або владою. На прикладі наших можновладців ми бачимо, що багато з них конвертували свої фінансові капітали в політичні, символічні та інші капітали неекономічного характеру. І навпаки, ті, хто мав соціально-політичні дивіденди, отримали матеріальні прибутки» [11]. Треба підтримати точку зору В. Степаненко, оскільки соціальний капітал української економічної та політичної еліти за критерієм суспільної віддачі є переважно асоціальним, спрямованим на «витягання корисного ефекту з діяльності інших суб'єктів». За розрахунками С. Архієреєва, Україна за співвідношенням коефіцієнтів асоціального (негативного) і соціального (позитивного) капіталів належить до групи європейських країн з інтервалом його значення 1,2–1,5 [10, с. 31]. Тобто у сучасний період в Україні коефіцієнт асоціального капіталу у 1,2–1,5 рази перевищує коефіцієнт соціального капіталу.

Важливо підкреслити, що в Україні відтворення асоціального капіталу є розширеним та складає реальну загрозу соціально-економічному розвитку, оскільки призводить до масштабного перерозподілу ресурсів і результатів національної економіки на користь окремих груп, діяльність яких має деструктивні макроекономічні і соціальні наслідки. Асоціальний (негативний людський) капітал є одночасно і фактором, і продуктом тінізації національної економіки, корупції, злочинності та ін.

Висновки. Категорія непрацюючого людського капіталу відображає соціально-економічні відносини з вилучення за різними причинами із суспільного обороту частки сформованого і накопиченого запасу знань, здібностей, вмінь та навичок людини, збільшення масштабів якого є проявом деструктивних змін людського капіталу та фактором його деградації. Людський капітал не працює абсолютно, якщо є виключеним із суспільно-продуктивного використання; відносно, якщо він використовується у тих видах діяльності, які не відповідають рівню накопиченого запасу знань; формально, що обумовлено невідповідністю засвідченого документами про освіту і реального запасу знань людини. Збільшення непрацюючої частки національного людського капіталу є його деструкцією, що свідчить про втрату ним ролі фактора соціально-економічного розвитку. Непрацюючий людський капітал при його використанні у тіньовій економіці трансформується у негативний, ознакою якого є від'ємна для суспільства віддача, пов'язана з його асоціальним використанням.

Тіньова економіка, корупція, злочинність — це все прояви асоціального (негативного) людського капіталу. Їх високий рівень в Україні свідчить про значну частку асоціального капіталу у складі національного людського капіталу, що є реальною загрозою соціально-економічному і людському розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Петренко В. П. Класифікація людського капіталу підприємства як передумова його продуктивного використання / В. П. Петренко, О. Ю. Мацькевич // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 5, ч. 2. – С. 234–238.
2. Капелюшников Р. Трансформация человеческого капитала в российском обществе [Електронний ресурс] / Р. И. Капелюшников, А. Л. Лукьянова. – М., 2009. – 189 с. – Режим доступу: <http://www.hse.ru/data/2013/07/19/1288040190/otchet.pdf>.
3. Корчагин Ю. А. Эффективность и качество национальных человеческих капиталов стран мира [Електронний ресурс] / Ю. А. Корчагин. – Режим доступу: <http://www.lerc.ru/?art=38&page=1&part=bulletin>.
4. Основні статистичні показники зі статистики праці. Економічна активність населення за статтю та місцем проживання у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Уровень безработицы в Украине с 2000 по 2014 гг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/people/unemploy.php>.
6. Динаміка навантаження не зайнятих трудовою діяльністю громадян на вільні робочі місця за професійними групами у 1999–2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/rp/zrp/zrp_u/nav_rik_u.html.

7. Добрынин А. Н. Человеческий капитал в транзитивной экономике. Формирование, оценка, эффективность использования / А. Н. Добрынин, С. А. Дятлов, Е. Д. Цыренова. – СПб. : Наука, 1999. – 312 с.
8. Розмаинский И. Почему капитал здоровья накапливается в развитых странах и проедается в постсоветской России? [Электронный ресурс] / И. Розмаинский // Вопр. экономики. – 2011. – № 10. – С. 113–131. – Режим доступа: <http://www.demoscope.ru/weekly/2011/0487/analit03.php>.
9. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості : нац. доп. / кер. авт. кол. Е. М. Лібанова / Ін-т демографії та соц. дослід. ім. М. В. Птухи. – Умань : Вид.-поліграф. центр «Ві-заві», 2012. – 412 с.
10. Архієреєв С. Поєднання соціального й асоціального капіталу як критерій пост-трансформаційного стану економіки / С. Архієреєв // Екон. теорія. – 2014. – № 1. – С. 24–36.
11. Степаненко В. Необхідно розірвати коло взаємної недовіри [Електронний ресурс] / В. Степаненко. – Режим доступа: <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page83-1338.html>.

REFERENCES

1. Petrenko V. P., Matskevych O. Yu. (2014) Klasyfikatsiia liudskoho kapitalu pidpriemstva yak peredumova yoho produktyvnoho vykorystannia. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriiia Ekonomichni nauky. Vypusk 5. Chastyna 2. 234–238.
2. Kapeliushnykov R., Lukianova A. L. (2009) Transformatsiia chelovecheskogo kapitala v rossyiskom obshchestve. Retrieved from: <http://www.hse.ru/data/2013/07/19/1288040190/otchet.pdf>.
3. Korchahyn Yu. A. Effektivnost y kachestvo natsyonalnykh chelovecheskykh kapitalov stran myra. Retrieved from: <http://www.lerc.ru/?art=38&page=1&part=bulletin>.
4. Osnovni statystychni pokaznyky zi statystyky pratsi. Ekonomichna aktyvnist naselennia za stattiu ta mistsem prozhyvannia u 2013 rotsi. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Uroven bezrabotytsi v Ukraini z 2000 po 2014 rr. Retrieved from: <http://index.minfin.com.ua/people/unemploy.php>.
6. Dynamika navantazhennia ne zainiatykh trudovoiu diialnistiu hromadian na vilni robochi mistsia za profesiinymy hrupamy u 1999–2012 r. Retrieved from: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/rp/zrp/zrp_u/nav_rik_u.html
7. Dobrynyn A. N., Diatlov S. A., Tsyrenova E. D. (1999) Chelovecheskyi kapital v tranzytyvnoi ekonomyke. Formyrovanye, otsenka, effektivnost yspolzovaniya / A. N. Dobrynyn. – SPb. : Nauka, 1999. – 312 s.
8. Rozmaynskiy Y. (2011) Pochemu kapital zdorovia nakaplyvaetsia v razvytykh stranakh y proedaetsia v postsovetskoj Rossyy? Voprosy ekonomyky. № 10. 113-131. Retrieved from: <http://www.demoscope.ru/weekly/2011/0487/analit03.php>.

9. Stalyi liudskyi rozvytok: zabezpechennia spravedlyvosti: Natsionalna dopovid (2012). Ker. avt. kol. E. M. Libanova. Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy. – Uman: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Vi-zavi», 2012. – 412 s.
10. Arkhiereiev S. (2014) Poiednannia sotsialnoho y asotsialnoho kapitalu yak kryterii posttransformatsiinoho stanu ekonomiky. Ekonomichna teoria. № 1. 24–36.
11. Stepanenko V. Neobkhidno rozirvaty kolo vzaiemnoi nedoviry. Retrieved from: <http://dialog.org.ua/ru/dialog/page83-1338.html>.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2015.

Рецензент — доктор економічних наук, професор О. С. Марченко, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Marchenko O. S., Doctor of Economic Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії І. В. Тимошенко, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Reviewer — Timoshenkov I. V., Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Economic Theory Department, V. N. Karazin Kharkiv National University.

Е. Н. НОСИК

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и администрирования Национального фармацевтического университета, Харьков

НЕРАБОТАЮЩИЙ ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ В УКРАИНЕ: СОДЕРЖАНИЕ И ПОСЛЕДСТВИЯ

Раскрыто содержание категории неработающего человеческого капитала как экономических отношений по поводу изъятия по разным причинам сформированного и накопленного запаса знаний, способностей, навыков и умений человека из общественного оборота, увеличение масштабов которого является деструкцией национального человеческого капитала и фактором его деградации. В соответствии с критерием общественного применения и отдачи определены основные типы неработающего человеческого капитала — абсолютно, относительно и формально неработающий человеческий капитал. Доказано, что увеличение неработающей части национального человеческого капитала обуславливает рост негативного человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, неработающий человеческий капитал, абсолютно, относительно и формально неработающий человеческий капитал, деструкции человеческого капитала, негативный человеческий капитал.

O. M. NOSYK

PhD. in Economics, associate professor, associate professor of the Department of Management and Administration, National University of Pharmacy, Kharkiv

UNEMPLOYED HUMAN CAPITAL IN UKRAINE: THE SENSE AND CONSEQUENCES

Problem setting. Significant increase of a share of unemployed persons within the structure of national human capital of Ukraine is one of indicators of its destruction in the modern period of local and global social transformations.

Recent research and publications analysis. Changes within the human capital structure have been examined in papers of domestic and foreign scientists, e.g. S. Arkhiereiev, R. Kapeliushnikov, Yu. Korchahin, A. Lukianova, O. Matskevych, V. Petrenko. Nevertheless, the sense, the main types, and social and economic consequences of the growth of the unemployed human capital in Ukraine haven't been thoroughly analyzed yet.

Paper objective. The paper objective comprises several components, namely defining an economic category of unemployed human capital. Using this methodological instrument, the author also substantiates the main types of the unemployed human capital and determines reasons of its increase in Ukraine.

Paper main body. The unemployed human capital category characterizes social and economic relationships regarding exemption of a share of a formed and accumulated reserve of knowledge, abilities, skills, and habits from public turnover. Growth of scopes of the unemployed human capital is an indicator of destructive changes of the human capital and a factor of its deterioration. Human capital is absolutely unemployed whether it is exempted from public and productive usage. Human capital is relatively unemployed whether it is used in those activity types, which don't conform to a level of an accumulated reserve of knowledge. Human capital is formally unemployed whether there is nonconformity between diplomas of education and a real reserve of human's knowledge.

Conclusions of the research. The increase of the unemployed human capital share is destruction. This fact indicates that the human capital has ceased to perform the role of a factor of social and economic development.

Short Abstract for an article

Abstract. The author has defined a category of unemployed human capital as economic relationships regarding exemption of a share of a formed and accumulated reserve of knowledge, abilities, skills, and habits from public turnover on account of different reasons. Growth of scopes of the unemployed human capital is an indicator of destructive changes of human capital and a factor of its deterioration. The author has determined the main types of the unemployed human capital according to the criterion of public usage and efficiency, which include absolutely, relatively, and formally unemployed human capital. The article proves that the growth of a share of the unemployed national human capital leads to increase of negative human capital.

Key words: human capital, unemployed human capital, absolutely, relatively, and formally unemployed human capital, human capital destruction, negative human capital.

Л. І. ПРОНКІНА

кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки підприємства
та економічної теорії Харківського
торговельно-економічного інституту
Київського національного
торговельно-економічного університету,
академік АЕН України, Харків
pronkinalora@gmail.com



**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
ТА ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ:
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗМІСТУ ТА УПРАВЛІННЯ**

Розкрито особливості та взаємозв'язок якості і конкурентоспроможності як характеристик продукції, що визначають конкурентні переваги підприємства на внутрішньому і світовому ринках. Обґрунтовано необхідність розробки та впровадження на підприємстві єдиної системи управління якістю і конкурентоспроможністю продукції, спрямованої на ефективну інтеграцію вітчизняних підприємств у світовий економічний простір.

Ключові слова: якість продукції, конкурентоспроможність продукції, система управління якістю та конкурентоспроможністю продукції, внутрішня і зовнішня конкурентоспроможність.

JEL Classification: D2.

Постановка проблеми. Суперечності та особливості розвитку економіки України в умовах втрати частки національного ринку та зменшення зовнішньоторговельного обороту вносять істотні корективи у визначення факторів її зовнішньої і внутрішньої конкурентоспроможності. У сучасний період необхідність адаптації продукції вітчизняних суб'єктів господарювання до вимог ЄС та світового ринку, що є основою ефективного експорту українських товарів та послуг, актуалізує теоретичні дослідження взаємозв'язку якості та конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств, розробки системи заходів щодо їх підвищення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади забезпечення конкурентоспроможності на мікро- та макроекономічних рівнях обґрунтовано у роботах М. Портера, П. Друкера, П. Кругмана, Дж. Стигліца, Й. Шумпетера. Напрями та чинники підвищення конкурентоспроможності економіки України розкрито вітчизняними вченими, серед яких — А. Гальчинський, В. Геєць, В. Кобелєв, А. Лагутін, М. Мірошнік, Г. Соловйова, С. Тульчинська, Я. Шемет та інші. Сьогодні ця проблема активно обговорюється на економічних форумах, у міжнародних фінансових і економічних організаціях, парламентах, урядах, наукових та університетських колах. Але факторна роль якості як основи конкурентоспроможності продукції та взаємозв'язок цих характеристик товару не отримали ще всебічного теоретичного обґрунтування.

Формулювання цілей. Метою статті є розкриття взаємозв'язку конкурентоспроможності і якості продукції та обґрунтування на цій основі заходів, спрямованих на забезпечення конкурентних переваг українських підприємств на національному та світовому ринках.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень конкурентоспроможності економіки є фундаментальною умовою інтеграції України у світовий економічний простір як рівноправного учасника міжнародних економічних відносин. Це одночасно є і метою, і основою сталого економічного розвитку країни, спрямованого на підвищення суспільного добробуту. Але у сучасний період Україна втрачає свої позиції у рейтингу глобальної конкурентоспроможності, які і раніше не були високими (таблиця)

Т а б л и ц я

Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності країн світу¹

Показники	Роки			
	2010–2011	2011–2012	2012–2013	2013–2014
Кількість країн у рейтингу	139	142	144	148
Місце України у рейтингу	89	82	73	84
Значення Індексу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index)	3,9	4,0	4,14	4,05
Місце України у рейтингу за показником «Ефективність ринку товарів та послуг»	129	129	117	124
Значення Індексу за показником «Ефективність ринку товарів та послуг»	3,5	3,6	3,8	3,81

¹ Складено автором на базі джерел [1, с. 185; 2].

Згідно з даними таблиці у 2013–2014 рр. Україна, порівняно з 2012–2013 рр., втратила 11 позицій у рейтингу глобальної конкурентоспроможності країн світу, а за показником «Ефективність ринку товарів та послуг», який як складова The Global Competitiveness Index відображає стан конкуренції на національному ринку — 7 позицій (із 117 місця до 124). Низька ефективність ринку товарів та послуг України (124 місце із 148 країн) свідчить про високий рівень його монополізації, значне обмеження конкуренції, що обумовлює низьку мотивацію суб'єктів господарювання здійснювати заходи, спрямовані на підвищення їх внутрішньої конкурентоспроможності. Простежується певний конфлікт інтересів: український бізнес, з одного боку, зацікавлений у підвищенні міжнародної конкурентоспроможності, а з другого — не має дієвих стимулів щодо здійснення ефективної конкурентної політики на внутрішньому ринку, значна частка якого монополізована окремими підприємствами. При цьому ті суб'єкти господарювання, позиції яких на внутрішньому ринку підтримуються не заходами, що забезпечують зростання їх внутрішньої конкурентоспроможності, а монополічним становищем, не здатні і до ефективної конкурентної поведінки на зовнішніх ринках, оскільки їх головним інструментом конкурентної боротьби залишається низька ціна продукції, яка базується на дешевій робочій силі. Висока якість продукції, новітні технології, інновації не є основою їх міжнародної конкурентоспроможності. Але ефективне включення українських підприємств у міжнародні економічні відносини безпосередньо залежить від того, чи будуть задіяні саме ці чинники їх конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність національної економіки формується на різних рівнях, але первинним є підприємство, де в процесі виробництва товарів і послуг закладаються основи їх якості як фактора та умови успішного бізнесу. Отже, подолання ситуації, що склалася, потребує обґрунтування комплексного підходу до забезпечення внутрішньої та міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Серед напрямів розв'язання цієї проблеми одним із найважливіших є забезпечення високої якості продукції. Саме якість товарів і послуг визначає конкурентні переваги підприємств, а економія матеріальних, трудових та інших ресурсів за рахунок використання високоякісної продукції досягається на всіх фазах суспільного відтворення і може забезпечити значний економічний ефект.

Змістовно категорії якості і конкурентоспроможності товарів тісно взаємопов'язані.

По-перше, якість і конкурентоспроможність є характеристиками товару, що у сукупності забезпечують його затребуваність з боку покупців

(споживачів). Якість товару — це сукупність властивостей, що характеризують ступінь його суспільної корисності з урахуванням суспільно необхідних витрат на всіх стадіях відтворювального циклу. У міжнародному стандарті ISO 8420 якість визначено як сукупність характеристик об'єкта, що належать до його здатності задовольняти встановлені і передбачувані потреби [3]. Як влучно зазначає Г. Строкович: «Якість — це те, що говорить споживач, а не виробник» [4, с. 21].

Слід підкреслити, що якість товару може мати виміри:

1) об'єктивні і суб'єктивні. Наприклад, технічні параметри продукту свідчать про певний рівень його якості. Але ця об'єктивна характеристика товару повинна бути оцінена і визнана споживачем, інакше йому не буде надано переваги, порівняно з іншими пропозиціями. Отже, суб'єктивна оцінка споживачем якості товару є умовою його конкурентоспроможності;

2) абсолютні і критеріальні. Якість товару характеризується його виробничими та споживчими властивостями, строком використання, безпекою споживання тощо (абсолютний вимір якості). Також якість визначається методом порівнянь — із стандартами, зразками, вимогами тощо. Так, конкурентні позиції українських виробників на європейських ринках безпосередньо залежать від досягнення такого рівня якості, який відповідає вимогам ЄС — технічним, екологічним, санітарним і фітосанітарним [5]. У цьому випадку рівень якості товару визначається ступенем відповідності його характеристик офіційним вимогам та нормам (критеріальний вимір якості).

Конкурентоспроможність — це такі властивості товару, що характеризують ступінь відповідності його техніко-функціональних, економічних характеристик вимогам споживачів та визначають частку ринку, що йому належить. Серед цих властивостей якості продукції належить одне з пріоритетних місць. Отже, і якість, і конкурентоспроможність товару — це його відповідність вимогам та потребам споживачів.

По-друге, *якість є необхідною умовою конкурентоспроможності товару* та його виробника на ринку. Як відомо, саме гранична корисність товару формує ціну попиту, яка, корегуючись із ціною пропозиції, визначає ринкову ціну товару. Отже, від оцінки споживачем якості товару безпосередньо залежить попит на нього, рівень якого є показником конкурентоспроможності його виробника (продавця).

По-третє, *якість є ознакою конкурентоспроможності товару*, яка визначається сукупністю тільки тих його властивостей, що становлять інтерес для покупця і забезпечують задоволення певної потреби. Т. Білоног справедливо вважає якість складовою конкурентоспроможності продукції: «Кон-

курентоспроможність продукції складається з багатьох факторів: соціальний аспект задоволення попиту, якість, задоволення попиту, асортимент, отримання прибутку торговими підприємствами, післяпродажне обслуговування тощо» [6].

По-четверте, *підвищення якості є чинником зростання конкурентоспроможності товару*. Як підкреслює А. Панна: «Підвищення якості — одна із форм конкурентної боротьби, завоювання і втримання позицій на ринку» [7]. Чим вище якість товару, тим він привабливіше для споживача, тим більше покупців надають йому перевагу, порівнюючи з іншими товарами, що пропонуються на ринку.

Таким чином, якість і конкурентоспроможність є взаємопов'язаними властивостями товару. Але слід підкреслити, що зв'язок якості та конкурентоспроможності товару не є абсолютним. З одного боку, для споживача якість є обов'язковою, але недостатньою характеристикою щодо ухвалення рішення про придбання товару. Відомими є чимало прикладів, коли товари, що одержали найвищі оцінки експертів, залишали байдужими споживачів, на рішення яких впливає не тільки якість товару, а і його ціна та інші чинники. З другого боку, при незмінних якісних характеристиках товару його конкурентоспроможність може змінюватися у досить широких межах, реагуючи на різні фактори зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства. Крім того, обумовлені сукупністю властивостей товару його якість і конкурентоспроможність виявляються в різних сферах. Якість товару закладається у сфері вивчення потреб потенційних споживачів продукції підприємства, на стадіях її проектування та виробництва і виявляється при споживанні. «Конкурентоспроможність продукції створюється у рамках функціонування певних процесів: дослідження, розробки, виготовлення і споживання» [8]. Але, у кінцевому підсумку, і якість, і конкурентоспроможність товару як його взаємопов'язані властивості визначаються ринком.

Аналіз взаємозв'язку якості і конкурентоспроможності товару дає підстави для висновку про необхідність, по-перше, його всебічного урахування при формуванні конкурентної стратегії і тактики підприємств, по-друге, формування на підприємстві єдиної системи управління якістю і конкурентоспроможністю продукції.

У сучасних наукових і прикладних джерелах достатньо глибоко розглянуто проблеми управління якістю продукції [3; 4; 9] і її конкурентоспроможністю [1; 8; 10]. Але, як правило, ці управлінські функції розглядаються відокремлено одна від одної, що, на нашу думку, істотно знижує їх ефективність щодо формування конкурентних переваг підприємства на внутрішньому і світовому ринках. Серед вітчизняних дослідників, які вважають необхідним сполучення зазначених управлінських процесів, слід назвати Г. Соловійову, яка

справедливо підкреслює, що «система управління якістю доповнює систему управління конкурентоспроможності в умовах ринкових відносин» [11, с. 202]. Т. Білоног обґрунтовано вважає управління якістю одним із рівнів управління конкурентоспроможністю, об'єктами якого є також собівартість, ціна, асортимент, збут [6].

На нашу думку, взаємозв'язок якості і конкурентоспроможності продукції підприємств обумовлює необхідність не доповнення управління конкурентоспроможністю управлінням якістю продукції, а створення на підприємстві *єдиної системи управління якістю і конкурентоспроможністю*.

Управління якістю продукції є процесом комплексного впливу системи взаємозалежних заходів економічного й організаційно-технічного характеру, спрямованих на встановлення, забезпечення і підтримку необхідного рівня якості продукції на етапах маркетингових досліджень, матеріально-технічного постачання, виробництва, упакування і збереження, експлуатації і відновлення. Управління конкурентоспроможністю продукції — «це процес ідентифікації, планування, формування, утримання та нарощування (нагромадження) конкурентних переваг продукції на кожному етапі створення доданої вартості з метою підвищення рівня конкурентоспроможності продукції або втримання його на запланованому рівні» [6]. На нашу думку, виходячи із взаємозв'язку якості та конкурентоспроможності, управління якістю, починаючи з моменту з'ясування уподобань майбутніх споживачів і завершуючи післяпродажним сервісом, забезпечує формування конкурентних переваг продукції підприємства, тобто досягнення цілей управління конкурентоспроможністю. Управління конкурентоспроможністю є неможливим без здійснення заходів щодо забезпечення високих якісних параметрів продукції. Отже, конкурентна політика підприємства повинна базуватися на єдиній системі управління якістю та конкурентоспроможністю.

Висновки. Якість і конкурентоспроможність є взаємопов'язаними характеристиками продукції, що у сукупності визначають конкурентні переваги її виробника на національному і світовому ринках. Підвищенню їх рівня буде сприяти єдина комплексна система управління якістю і конкурентоспроможністю продукції, впровадження якої на українських підприємствах дозволить ефективно адаптуватися до викликів та вимог сучасного світогосподарського процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мірошнік М. В. Розробка моделі оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства / М. В. Мірошнік, В. М. Кобелев // Вісн. НТУ «ХПІ». — 2014. — № 32. — С. 182–187 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/9530/1/vestnik_HPI_2014_32_Miroshnyk_Rozrobka.pdf.

2. Аналіз індексу конкурентоспроможності України в 2013–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr>.
3. Строкович Г. В. Методологічні та методичні основи стратегічного управління якістю функціонування підприємств : монографія / Г. В. Строкович. – Х. : Вид-во НУА, 2013. – 396 с.
4. Строкович Г. В. Якість функціонування підприємства: внутрішні та зовнішні аспекти : монографія / Г. В. Строкович. – Х. : Вид-во НУА, 2010. – 212 с.
5. Основні вимоги законодавства ЄС до безпеки та якості товарів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/Ukraine+-+EU+export-import+helpdesk+/Non-tariff+regulation>.
6. Білоног Т. В. Цільовий підхід до управління конкурентоспроможністю продукції промислового підприємства [Електронний ресурс] / Т. В. Білоног. – Режим доступу: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2011_24/Zb24_45.pdf.
7. Панна А. О. Якість продукції як економічна категорія та об'єктивна необхідність її підвищення [Електронний ресурс] / А. О. Панна. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=26448>.
8. Шемет Я. В. Сучасні підходи до управління конкурентоспроможністю підприємства [Електронний ресурс] / Я. В. Шемет, С. О. Тульчинська. – Режим доступу: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-32.pdf>.
9. Томілін О. О. Впровадження системи управління якістю продукції на підприємстві [Електронний ресурс] / О. О. Томілін. – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.2/312.pdf>
10. Перерва П. Г. Механізм управління рівнем конкурентоспроможності продукції підприємства [Електронний ресурс] / П. Г. Перерва, Т. В. Романчик // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 4 – С. 227–235. – Режим доступу: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2012_4_230_235.pdf.
11. Соловійова Г. В. Удосконалення системи управління якістю і конкурентоспроможністю продукції підприємства [Електронний ресурс] / Г. В. Соловійова // Економіка: реалії часу : наук. журн. – 2013. – № 1. – С. 201–206. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/No1/201-206.pdf>.

REFERENCES

1. Miroshnik M. V. Rozrobka modeli otsinky rivnia konkurentospromozhnosti pidpriemstva / M. V. Miroshnik, V. M. Kobeliev // Visnyk NTU «KhPI». – 2014. – № 32. – S. 182–187 Retrieved from: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/9530/1/vestnik_HPI_2014_32_Miroshnyk_Rozrobka.pdf.
2. Analiz indeksu konkurentospromozhnosti Ukrainy v 2013–2014 rr. Retrieved from: <http://infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr>.

3. Strokovych H. V. (2013) Metodolohichni ta metodychni osnovy stratehichnoho upravlinnia yakistiu funktsionuvannya pidpriemstv : monohrafiia / H. V. Strokovych. – Kharkiv.: Vydavnytstvo NUA. – 396 s.
4. Strokovych H. V. (2014) Yakist funktsionuvannya pidpriemstva: vnutrishni ta zovnishni aspekty : monohrafiia / H. V. Strokovych. – Kharkiv.: Vydavnytstvo NUA. – 212 s.
5. Osnovni vymohy zakonodavstva YeS do bezpeky ta yakosti tovariv Retrieved from: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/Ukraine+-+EU+export-import+helpdesk+/Non-tariff+regulation>.
6. Bilonoh T. V. Tsilovi pidkhid do upravlinnia konkurentospromozhnistiu produktsii promyslovoho pidpriemstva / T. V. Bilonoh Retrieved from: http://tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2011_24/Zb24_45.pdf.
7. Panna A. O. Yakist produktsii yak ekonomichna katehoriia ta obiektyvna neobkhdnist yii pidvyschennia / A. O. Panna Retrieved from: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=26448>.
8. Shemet Ya. V. Suchasni pidkhody do upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva / Ya. V. Shemet, S. O. Tulchynska Retrieved from: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-32.pdf>.
9. Tomilin O. O. Vprovadzhennia systemy upravlinnia yakistiu produktsii na pidpriemstvi / O. O. Tomilin Retrieved from: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/npp-daa/4.2/312.pdf>
10. Pererva P. H. Mekhanizm upravlinnia rivnem konkurentospromozhnosti produktsii pidpriemstva / P. H. Pererva, T. V. Romanchyk // Marketynh i menedzhment innovatsii. – 2012. – № 4 – S. 227–235 Retrieved from: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2012_4_230_235.pdf
11. Soloviova H. V. Udoskonalennia systemy upravlinnia yakistiu i konkurentospromozhnistiu produktsii pidpriemstva / H. V. Soloviova // Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal. – 2013. – № 1. – S. 201–206 Retrieved from: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/No1/201-206.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2015.

Рецензент — доктор економічних наук, професор О. С. Марченко, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Marchenko O. S., Doctor of Economic Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної теорії І. В. Шкодін, Харківський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», Україна.

Reviewer — Shkodina I. V., Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, head, the Department of economic theory, Kharkiv training and research Institute of state higher educational institution «University of banking», Ukraine.

Л. И. ПРОНКИНА

кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики предприятия и экономической теории Харьковского торгово-экономического института Киевского национального торгово-экономического университета, академик АЭН Украины, Харьков

**КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ
И КАЧЕСТВО ПРОДУКЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ:
ВЗАИМОСВЯЗЬ СОДЕРЖАНИЯ И УПРАВЛЕНИЯ**

Раскрыты особенности и взаимосвязь качества и конкурентоспособности как характеристик продукции, определяющих конкурентные преимущества предприятия на внутреннем и мировом рынках. Обоснована необходимость разработки и внедрения на предприятии единой системы управления качеством и конкурентоспособностью продукции, направленной на эффективную интеграцию отечественных предприятий в мировое экономическое пространство.

Ключевые слова: качество продукции, конкурентоспособность продукции, система управления качеством и конкурентоспособностью продукции, внутренняя и внешняя конкурентоспособность.

L. I. PRONKINA

PhD. in Economics, associate professor, professor of the Department of Enterprise Economics and Economic Theory, Kharkiv Trade and Economics Institute of Kyiv National University of Trade and Economics, academician of the Academy of Economic Science of Ukraine, Kharkiv

**COMPETITIVENESS AND QUALITY OF PRODUCTS
OF ENTERPRISES: THE INTERRELATION
BETWEEN THE SENSE AND MANAGEMENT**

Problem setting. Nowadays, a need of adaptation of products of the domestic business entities to requirements of the EU and the world market, which is the basis of effective export of Ukrainian goods and services, actualizes theoretical researches of the interrelation between quality and competitiveness of products of domestic enterprises and developments of a system of measures for enhancement of quality and competitiveness.

Recent research and publications analysis. Directions and factors of enhancement of competitiveness of the Ukrainian economy have been considered by domestic scientists, namely A. Halchynskiy, V. Heiets, V. Kobelev, A. Lahutin, M. Miroshnyk, H. Soloviova, S. Tulchynska, Ya. Shemet, etc. Nevertheless, the factor role of quality as the basis of product competitiveness and the interrelation between these product characteristics haven't been comprehensively substantiated.

Paper objective. The paper objective is to indicate the interrelation between competitiveness and quality of products and to substantiate measures aimed at providing competitive advantages of Ukrainian enterprises in the national and the world markets.

Paper main body. The quality and the competitiveness are interrelated characteristics of a product. Their combination provides demand of customers (consumers) for the product. The quality is an essential requirement and a characteristic of competitiveness of a product and a producer in a market. The interrelation between the quality and the competitiveness of enterprise products stipulates the necessity of creation of a single system of management of quality and competitiveness rather than supplementation of competitiveness management with product quality management.

Conclusions of the research. Analysis of the interrelation between the quality and the competitiveness of a product stipulates a conclusion on, firstly, a necessity of its comprehensive consideration in formation of a competitive strategy and tactics of enterprises and, secondly, a need for formation of a single system of management of quality and competitiveness of products at an enterprise.

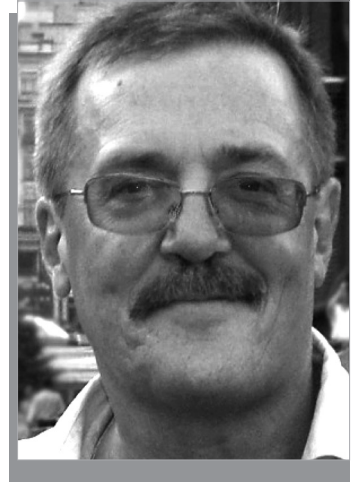
Short Abstract for an article

Abstract. The author has indicated peculiarities and the interrelation between quality and competitiveness as characteristics of products, which determined competitive advantages of an enterprise in the national and the world market. The author has substantiated the necessity of development and implementation of a single system of management of quality and competitiveness of products at an enterprise aimed at effective integration of the domestic companies to the world economic space.

Key words: product quality, product competitiveness, a management system of quality and competitiveness of products, internal and external competitiveness.

І. В. ТИМОШЕНКОВ

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економічної теорії
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
ivtimoshenkov@gmail.com



**УЗАГАЛЬНЮЮЧІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
СТАНУ І РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЇ
ІНСТИТУТІВ СУСПІЛЬСТВА**

Наведено головні критерії оцінок стану і результатів дії інститутів суспільства. Визначено зміст понять «дієвість» і «якість інститутів» і доведено доцільність їх використання як узагальнюючих характеристик інституційної системи.

Ключові слова: дієвість інститутів, інститути, інституційна система, формальні інститути, неформальні інститути, якість інститутів.

JEL Classification: B15, B25, B41, B52.

Постановка проблеми. Дослідження існуючих в Україні інститутів потребує обґрунтування того змісту, який вкладається в поняття «якість інститутів суспільства» і «якісний інститут суспільства», тобто на подальше уточнення тих загальних характеристик інститутів, що надають їм характеру діючих стимулів розвитку і вдосконалення суспільної системи.

Інститути являють собою певні «правила гри» у суспільстві, або створені людьми своєрідні обмежувальні рамки, які не тільки організують взаємовідносини між людьми і задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії в суспільстві, але, до того ж, в одних випадках можуть налаштувати суспільство на консервацію існуючих порядків (навіть найнеефективних і найнесправедливих), а в інших створюватимуть умови для зміни цих порядків (включаючи впровадження найрадикальніших системних змін). Через свою динаміку інститути визначають загальні напрями розвитку суспільства

і надають цим напрямам конкретної якості — еволюційної чи революційної, прогресивної чи реакційної, продуктивної чи перерозподільної. І таким чином інститути можуть бути визначені як своєрідний ключ до розуміння історичних змін у суспільстві [1, с. 17–18; 2, с. 429].

Що ж саме визначає характер дії інститутів і ті конкретні розбіжності, які пов'язані з напрямками й особливостями їхньої реалізації?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтовуючи відповіді на ці питання, слід, перш за все, наголосити на тому, що серед дослідників інститутів до цих пір немає згоди стосовно того, який зміст має поняття «якісних інститутів» і за якими критеріями треба визначати відносні характеристики динаміки їхньої якості — покращення, чи, навпаки, погіршення стану тих норм і правил, що діють у суспільстві. Найбільш типові і поширені міркування стосовно якості інститутів мають оцінювальний, нормативний характер.

Загальна логіка міркувань є тут дуже простою: якщо результати (наслідки) існування інститутів є добрими (економічно, соціально, морально, ідеологічно і т. п. бажаними і схвалюються), то й самі інститути є якісними, а, якщо, навпаки, наслідки дії інститутів є поганими, то, відповідно, й самі інститути є неякісними. Наприклад, А. В. Мішура наступним чином характеризує неякісні інститути: «Тонитва за рентою» є характерною для економіки з нестійкими інститутами і слабкими правами власності, причому непродуктивна поведінка... може виникати абсолютно в будь-яких сферах» [3, с. 86]. Але що саме зумовлює таку логіку й динаміку, на жаль, так і залишається незрозумілим. Це притаманно і багатьом іншим роботам [4; 5]. Додаткову складність коректного визначення змісту поняття «якості інститутів» зумовлює також те, що воно є вельми поширеним у звичайній повсякденній лексиці, в контексті якої за своїм змістом воно прирівнюється до широкого кола інших визначень, що мають однозначно позитивну конотацію (міцність, стійкість, досконалість, сталість тощо).

Формулювання цілей. На нашу думку, ця проблема може бути досить коректно розв'язана, якщо розмежувати три найбільш суттєвих характеристики дії інститутів, які тісно пов'язані між собою, втім, не є синонімами, а саме оцінки:

- якості власне інститутів;
- результативності і наслідків функціонування інститутів;
- ефективності процесів проектування і впровадження інститутів.

Якщо ці характеристики рознести, то, вважаємо, більшість проблем як у теоретичному тлумаченні якості інститутів, так і у практичному проектуванні інституційних змін, спрямованих на покращення якості інститутів, може бути визначена досить коректно і переконливо.

Виклад основного матеріалу. В основі розмежування цих понять лежить відмінність таких узагальнюючих характеристик інститутів, як їх якість і дієвість.

Дієвість є вихідною характеристикою інститутів як регуляторів поведінки акторів у системі суспільства. Вона визначає і показує, наскільки міцною є сила впливу того чи іншого інституту на поведінку акторів, і передбачає широкий діапазон значень від абсолютної недієвості (норма декларується та/або закріплена в певному нормативному акті, проте насправді не впливає на поведінку акторів) до абсолютної дієвості (будучи загальноновизнаною серед усіх акторів неформальним стандартом поведінки та/або закріпленою у відповідному нормативному акті, норма повністю виключає будь-які інші моделі поведінки, крім тих, які вона задає). Визначальними ознаками поняття «дієвість інститутів» є його позитивність, абсолютність і нейтральність. Воно описує лише реальний стан інститутів у координатах «діє — не діє» без будь-яких порівнянь і відносних характеристик, і не містить у собі жодних оцінок результатів і наслідків дії інститутів.

На відміну від дієвості поняття «якість інститутів» є нормативним і відносним, визначається не нейтральними вимірами, а якісними, ціннісними характеристиками дії інститутів і наслідками їхнього впливу на стан суспільства, динаміку і напрями його розвитку. Воно відбиває пануючі в суспільстві уявлення про цілі, завдання і напрями суспільного розвитку, віддзеркалює усталені в соціумі оцінки і стереотипи громадської думки стосовно соціальної справедливості системи забезпечення доступу членів суспільства до ресурсів суспільного виробництва, участі в розпорядженні цими ресурсами і розподілі його результатів.

Оскільки економічні інтереси акторів значною мірою не тільки не збігаються, а суперечать один одному, звідси виникає суперечливість ставлення акторів до суспільної системи взагалі і якості її інститутів, зокрема.

Оцінюючи інститути, актори зіставляють власні вигоди від дії інститутів з тими витратами, які вони змушені нести внаслідок існування інститутів — і в тих випадках, коли вони дотримуються вимог інститутів (витрати використання норм), і тоді, коли вони ухиляються від цих вимог (витрати ухилення від норм).

Іншими словами, якісні характеристики інститутів визначаються акторами, виходячи з їх суб'єктивних оцінок того, наскільки зміст інститутів відповідає або суперечить їхнім уявленням про можливість максимізації власних функцій корисності, сприяє чи обмежує їхній доступ до ресурсів суспільства, підсилює чи знижує їхні можливості у розподілі цих ресурсів і привласненні результатів їхнього використання.

Близьким за своїм змістом до поняття дієвості інститутів є поняття інфорсменту (enforcement) — одне з ключових понять нової інституційної економіки (НІЕ), яке у вітчизняній літературі тлумачиться в досить широкому діапазоні значень: «Термін “enforcement” у вітчизняній науковій літературі перекладається по-різному: примусове застосування (права, закону); правозастосування; примусове забезпечення дотримання; примушування до виконання; примушування до дотримання, забезпечення завдяки правовій санкції; гарантії дотримання; гарантія прав; захист; механізми, що забезпечують виконання правил, способи забезпечення дієвості; контроль за дотриманням (правил, норм, контрактів), а іноді й просто — інфорсмент» [6, с. 28].

Розмежовуючи і зіставляючи між собою різні трактування поняття «інфорсмент», В. Л. Тамбовцев слушно вказує на те, що головним у цьому понятті є саме примушування до виконання, і підкреслює: «Здавалося б, легше перекласти цей термін як «виконання (норми, закону, правила...)», проте такий переклад містив би двозначність: адже правило може здійснюватися, зокрема тому, що це вигідно економічному агенту, тобто без будь-якого зовнішнього примушування» [7, с. 6].

Поділяючи таку точку зору, можна підсумувати: інфорсмент як примушування до дотримання норм є лише одним із напрямів або умов забезпечення дієвості норм, крім якого існують й інші напрями, які потребують розгляду та аналізу.

Дієвість інститутів визначається наявністю в них низки пов'язаних між собою атрибутів, що надають їм характеру діючих норм і правил — таких, що:

- дійсно використовуються;
- за дотриманням яких здійснюється моніторинг;
- які захищені відповідними механізмами.

І на основі яких встановлюється:

- хто має право приймати рішення у розв'язанні конкретних проблем (на конкретному рівні соціальної організації, у конкретній проблемній галузі тощо);
- які дії дозволені або обмежені чи заборонені (містять у собі приписи, які забороняють, дозволяють або вимагають певних дій чи рішень);
- які загальні правила будуть використовуватися і яким процедурам необхідно слідувати;
- який вигравш отримують індивіди залежно від своїх дій [6, с. 8–9].

Дієвість інститутів зумовлюється цілісністю їхньої структури, яка в загальному вигляді повинна містити сукупність таких елементів, що складають повну (стандартизовану) логічну структуру інституту [8; 9, с. 32–36; 10; 11, с. 18–30]:

- зміст;
- умови застосування;

- адресат;
- характер;
- перелік санкцій;
- гарант.

Наявність у новоінституційному тлумаченні інститутів двох останніх елементів (переліку санкцій і гаранта) доповнює перелік тих характеристик категорії «норма», що прийнято визначати в логіці [8], і має на увазі таке тлумачення цих елементів.

Змістом будь-якої норми завжди є дія, яку за тих чи інших умов індивід:

- повинен здійснити;
- може здійснити;
- не має здійснювати.

Умови застосування — це та ситуація, що зазначена в нормі, і з настанням якої має бути здійснена або припустима та дія, що передбачена цією нормою.

Адресат (суб'єкт) — окрема особа (індивід) або група осіб (індивідів), яким адресована норма.

Характер норм визначається специфікою спрямованості їхньої дії; виходячи з чого можна визначити три основні типи норм:

- зобов'язуючі (примушують виконувати певні дії);
- дозвільні (дозволяють виконувати певні дії);
- заборонні (забороняють виконувати певні дії).

Перелік санкцій — це певний комплекс практичних дій, які вживаються стосовно суб'єкта норми чи правила з боку гаранта цієї норми чи правила у тому випадку, коли гарант знайшов у діях суб'єкта відхилення від тих вимог, які йому приписуються змістом цієї норми чи правила.

Гарант норми — окрема особа (індивід) або група осіб (індивідів), які застосовують санкції до адресатів (суб'єктів) норми чи правила у тих випадках, коли дії адресатів (суб'єктів) відхиляються або вступають у суперечність із змістом вимог, які задаються цією нормою чи правилом [9, с. 32–36; 11, с. 18–30].

Наявність сукупності цих характеристик виступає вихідною умовою забезпечення дієвості будь-якого інституту, оскільки, якщо в структурі інституту дійсно є присутніми всі визначені елементи, то цим зумовлюється його спроможність відігравати роль як реально діючих рамок (що обмежують поведінку акторів), так і стимулів (які сприяють формуванню та реалізації певних моделей поведінки), що врешті і надає поведінці економічних акторів суспільної системи передбачуваного характеру.

І, навпаки, якщо хоч один із елементів цього комплексу є відсутнім, то це, у кращому випадку, зумовить вкрай низьку ефективність дії інституту, а у гіршому (що трапляється набагато частіше) зробить інститут недіючим взагалі — тобто зумовить ситуацію, у якій певний інститут хоча формально

нібито й існує (є «прописаним» у певному законі чи якомусь іншому нормативному акті), насправді — реально є недієвим, оскільки його вимоги не виконуються.

Врешті, ми підходимо до визначення такої характеристики інститутів суспільства, як їхня якість. З точки зору економічного підходу всі норми права можуть бути віднесені до економічно ефективних і економічно неефективних. Економічно ефективними визнаються ті, що сприяють оптимізації використання ресурсів суспільства і створюють умови для продуктивної господарчої діяльності, неефективними — ті, що, навпаки, погіршують можливості оптимізації використання ресурсів суспільства і створюють умови для непродуктивної, перерозподільної діяльності окремих носіїв інтересів, відображають не суспільні інтереси розвитку національної економіки, а приватні інтереси майбутніх споживачів ренти в системі державної влади. Звідси, якісними інститутами необхідно визначити ті, що створюють найкращі умови для продуктивного розвитку суспільства і забезпечують оптимальне з точки зору всього суспільства використання факторів і результатів суспільного виробництва.

Висновки. Таким чином, визначимо головні висновки:

- виконання інститутами ролі регуляторів соціальних відносин визначається їх головною характеристикою — дієвістю;
- необхідною основою забезпечення дієвості інститутів є досконалість (повнота) їхньої структури, що передбачає наявність таких структурних елементів, як зміст, умови застосування, адресат, характер, перелік санкцій, гарант;
- за своїм змістом оцінка дієвості інститутів є оцінкою сили їхнього впливу на поведінку економічних акторів суспільства і не передбачає таких нормативних аспектів, як моральна допустимість і прийнятність, соціальна справедливість тощо;
- це аж ніяк не заперечує необхідності і значущості зазначених нормативних оцінок, однак ці нормативні оцінки повинні бути відмежовані від оцінок «технічної» ефективності функціонування інститутів і мають бути визначені в контексті двох інших напрямів дослідження інститутів, якими є оцінка результативності і наслідків функціонування інститутів, а також оцінка ефективності процесів проектування і впровадження інститутів.

Дієві інститути не завжди і зовсім необов'язково можуть бути якісними — ефективними. Більш того, за підтримки дії певних інтересів у суспільстві може досить довго відтворюватися неефективна система інститутів, яка суперечить прогресу суспільства. Але, якщо мова йде про якісні — ефективні інститути, то вони обов'язково повинні мати всі ознаки дієвих інститутів і без дотримання цієї відправної умови не зможуть виконувати роль стимулюючих факторів розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Дуглас Норт ; пер. с англ. А. Н. Нестеренко ; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М. : Фонд экон. кн. «НАЧАЛА», 1997. – 180 с.
2. Норт Д. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества / Дуглас Норт, Джон Уоллис, Барри Вайнгаст ; пер. с англ. Д. Узланера, М. Маркова, Д. Раскова, А. Расковой ; предисл. Д. Раскова. – М. : Изд-во Ин-та Гайдара, 2011. – 479 с.
3. Мишура А. В. Ресурсозависимость и качество институтов в регионах России / А. В. Мишура // Журн. Новой эконом. ассоциации. – 2010. – № 6. – С. 82–96.
4. McMeekin R. W. Incentives to Improve Education. A New Perspective / Robert W. McMeekin. – Cheltenham, UK ; Northampton, MA, US : Edward Elgar Publishing, 2003. – XIII, 200 p.
5. McNaughton R. B. Transaction cost analysis and the methodology of foreign-market entry-mode studies / R. B. McNaughton // Environment and Planning. – 1999. – Vol. 31. – P. 575–596.
6. Фуруботн Э. Г. Институты и экономическая теория: Достижения новой институциональной экономической теории / Э. Г. Фуруботн, Р. Рихтер / пер. с англ. ; под ред. В. С. Катькало, Н. П. Дроздовой. – СПб. : Издат. дом Санкт-Петерб. гос. ун-та, 2005. – XXXIV, 702 с.
7. Познер. Р. Экономический анализ права: в 2 т. Т.1 / Р. Познер : пер. с англ. ; под ред. В. Л. Тамбовцева. – СПб. : Эконом. школа, 2004. – 544 с.
8. Ивин А. А. Логика норм / А. А. Ивин. – М. : МГУ, 1973. – 346 с.
9. Тамбовцев В. Л. Основы институционального проектирования / В. Л. Тамбовцев. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 144 с.
10. Тамбовцев В. Л. Право и экономическая теория / В. Л. Тамбовцев. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 224 с.
11. Тамбовцев В. Л. Теории институциональных изменений / В. Л. Тамбовцев. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 154 с.

REFERENCES

1. Nort D. Ynstytuti, ynstytutsyonalnii yzmenenya y funktsyonyrovanye ekonomyky / Duhlas Nort ; per. s anhl. A. N. Nesterenko ; predysl. y nauch. red. B. Z. Mylnera. – M. : Fond ekon. kn. «NACHALA», 1997. – 180 s.
2. Nort D. Nasylye y sotsyalnie poriadky. Kontseptualnii ramky dlia ynterpretatsyy pysmennoi ystoryy chelovechestva / Duhlas Nort, Dzhon Uolllys, Barry Vainhast ; per. s anhl. D. Uzlanera, M. Markova, D. Raskova, A. Raskovoi ; predysl. D. Raskova. – M. : Yzd-vo Yn-ta Haidara, 2011. – 479 s.
3. Myshura A. V. Resursozavysymost y kachestvo ynstytutov v rehyonakh Rossyy / A. V. Myshura // Zhurnal Novoi ekonomycheskoi assotsyatsyy. – 2010. – № 6. – S.82–96.
4. McMeekin, R. W. (2003). Incentives to Improve Education. A New Perspective. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

5. McNaughton, R. B. (1999). Transaction cost analysis and the methodology of foreign-market entry-mode studies. *Environment and Planning*, 31: 575–596.
6. Furubotn E. H. Ynstytuti y ekonomycheskaia teoryia: Dostyzhenyia novoi ynstytutsyonalnoi ekonomycheskoi teoryy / E. H. Furubotn, R. Rykhter / per. s anhl. pod red. V. S. Katkalo, N. P. Drozdovoi. – SPb. : Yzdat. dom Sankt-Peterb. hos. un-ta, 2005. – XXXIV, 702 s.
7. Pozner R. Ekonomycheskyi analiz prava: v 2 t. T.1 / R. Pozner ; per. s anhl. pod red. V. L. Tambovtseva. – SPb : Ekonom. shkola, 2004. – 544 s.
8. Yvyn A. A. Lohyka norm / A. A. Yvyn. – M. : MHU, 1973. – 346 s.
9. Tambovtsev V. L. Osnovy ynstytutsyonalnoho proektyrovanyia / V. L. Tambovtsev. – M. : YNFRA-M, 2009. – 144 s.
10. Tambovtsev V. L. Pravo y ekonomycheskaia teoryia / V. L. Tambovtsev. – M. : YNFRA-M, 2005. – 224 s.
11. Tambovtsev V. L. Teoryy ynstytutsyonalnikh yzmenenyi / V. L. Tambovtsev. – M. : YNFRA-M, 2009. – 154 s.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2015.

Рецензент — доктор економічних наук, професор О. А. Гриценко, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Gritsenko O. A., Doctor of Economic Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор економічних наук, професор С. В. Тютюннікова, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна.

Reviewer — Tyutyunnikova S. V., Doctor of Economic Sciences, Professor, V. N. Karazin Kharkiv national University, Ukraine.

И. В. ТИМОШЕНКОВ

доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры экономической теории Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина.

ОБОБЩАЮЩИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОСТОЯНИЯ И РЕЗУЛЬТАТОВ ДЕЙСТВИЯ ИНСТИТУТОВ ОБЩЕСТВА

Названы главные критерии оценок состояния и результатов действия институтов общества. Определено содержание понятий «действенность» и «качество институтов» и обоснована целесообразность их использования в качестве обобщающих характеристик институциональной системы.

Ключевые слова: действенность институтов, институты, институциональная система, формальные институты, неформальные институты, качество институтов.

I. V. TIMOSHENKOV

Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Economic Theory Department, V. N. Karazin Kharkiv National University.

GENERALIZED CHARACTERISTICS OF THE STATE AND PERFORMANCES OF INSTITUTIONS IN A SOCIETY

The state and performances of societal institutions can be described using such generalized characteristics as institutional quality and institutional effectiveness.

Effectiveness is a basic characteristic of institutions as regulators of economic actors' behavior in a society. It determines and shows how strong the influence of a particular institution on the behavior of actors and assumes a wide range of possible values from the absolute ineffectiveness (a rule is declared and/or formalized in a certain legal document but does not affect the actual behavior of actors) to the absolute effectiveness (being commonly recognized by all actors as an informal norm of behavior and/or formalized in a corresponding legal document, the norm completely rules out all patterns of behavior inconsistent with it).

The defining characteristics of the concept of institutional effectiveness are positivity, absoluteness, and neutrality. Institutional effectiveness just describes the actual state of institutions in the coordinates «has effect — has no effect» without using any comparisons or relative characteristics, and does not evaluate the performances of institutions. In contrast to the concept of institutional effectiveness, the concept of institutional quality is normative and relative. It is assessed not by neutral measurements but rather by qualitative value-based judgments about the institutional performance and the effect it produces on the state of the society, its dynamics and directions of the development.

This assessment reflects dominating in a society notions regarding the goals, tasks, and functions of economics, and mirrors the commonly accepted values and stereotypes in public opinion regarding what systems of access to society's resources, participation in allocation of those resources, and distribution of the results produced by the economic system are socially just.

Effective institutions are not necessarily high-quality institutions. Moreover, an ineffective system of institutions which impedes the societal progress can be reproduced over a long period of time due to the support of status quo by some interest groups. At the same time, high-quality institutions must necessarily be effective because without satisfying this condition they will be unable to play the role of stimulating factors in the development of a society.

Short Abstract for an article

Abstract. In the paper, the main criteria for assessing the state and performances of societal institutions are identified. The definitions of concepts of institutional effectiveness and institutional quality are given and the relevance of using these concepts as generalized characteristics of an institutional system is substantiated.

Key words: effectiveness of institutions, institutions, institutional system, formal institutions, informal institutions, quality of institutions.

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА

УДК 330.341.2-048.87

О. С. МАРЧЕНКО

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
ol.mar4encko2011@yandex.ua
ORCID ID: 0000-0003-4761-9620



ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ НОВОЇ ЕКОНОМІКИ МАСОВОЇ СПІВПРАЦІ: ПРОБЛЕМИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД¹

На базі порівняльного аналізу організаційних механізмів традиційної ринкової економіки та вікіноміки обґрунтовано головні особливості інституціоналізації співробітництва учасників мережових спільнот електронного простору. Розкрито зміст та напрями подолання інституційного конфлікту внутрішніх та зовнішніх правил функціонування нової економіки масової співпраці. Обґрунтовано необхідність адаптації внутрішніх правил вікіноміки до законодавства певних країн, створення державою правового поля для ефективного здійснення масової співпраці через Інтернет.

Ключові слова: нова економіка масової співпраці (вікіноміка), краудсорсинг, краудфандинг, внутрішня та зовнішня інституціоналізація, інституційний конфлікт.

JEL Classification: O17.

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326).

Постановка проблеми. В умовах економіки знань на базі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій поширюються нові моделі економічних відносин суб'єктів господарювання, серед яких — масова співпраця через Інтернет. Дослідження співробітництва людей у мережевих спільнотах електронного простору є актуальним, оскільки зараз це соціально-економічне явище, що набуває глобального характеру, не отримало ще необхідного рівня теоретичного розкриття фахівцями з економіки та менеджменту. Важливою складовою дослідження нової економіки масової співпраці є визначення змісту, напрямів та форм її інституціоналізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Головні принципи нової економіки масової співпраці або вікіноміки було розкрито канадським вченим, професором університету Торонто, президентом міжнародного науково-дослідного центру New Paradigm Доном Тапскоттом та віце-президентом і виконуючим редактором зазначеного центру Ентоні Уільямсом у широко відомому творі «Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything» (2007) [1]. Його продовженням є їх твір «Macrowikinomics: Rebooting business and the world» (2010). У сучасний період розкриття змісту та напрямів розвитку вікіноміки знаходиться переважно на рівні аналізу та первинного узагальнення практики співробітництва людей у веб-просторі.

Формулювання цілей. Метою статті є обґрунтування особливостей інституціоналізації співробітництва людей через Інтернет на базі порівняльного аналізу механізмів нової економіки масової співпраці і традиційної ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу. Нова економіка масової співпраці є системою економічних відносин фізичних осіб з продукування, розподілу, обміну і споживання різноманітних продуктів та послуг (споживчих, розподільних, інтелектуальних, фінансових, культурних, духовних) на базі залучення ресурсів та співпраці через Інтернет великої кількості людей, об'єднаних мережевими спільнотами, яка здійснюється у глобальному економічному просторі.

Головними взаємопов'язаними секторами економіки масової співпраці є такі:

1. Економіка масової співпраці фізичних осіб з обміну послугами через Інтернет. Прикладом такої масової співпраці людей є онлайн-сервіс замовлення таксі зі смартфона Uber, який зараз вважається найдорожчим стартапом у світі та оцінюється у 50 млрд дол. Сервіс є доступним у більш ніж 200 великих містах у 55 країнах світу, дозволяє клієнтам викликати таксі, а також побачити на карті, де знаходиться машина, а водіям — як найближче дістатися до замовника. Сервіс працює як онлайн-майданчик (сайт), що з'єднує водіїв з користувачами, не володіє автомобілями і не приймає на роботу водіїв, але дозволяє підробляти приватним автомобілістам. Водії, які працюють

з Uber, не проходять медичне обстеження, а автомобілі — передбаченого для таксі техогляду. Саме тому, що такі водії не сплачують необхідні збори, поїздка при замовленні через сервіс може коштувати вдвічі менше, ніж через традиційну службу таксі [2; 3; 4].

Функціонування цього сектору економіки масової співпраці забезпечується обмінними Інтернет-платформами (сайтами). Наприклад, створений у Франції у 2006 р. сайт *Blablacar*, користувачами якого є щомісячно понад 400 тис. осіб, забезпечує встановлення зв'язків водіїв, які мають вільні місця у машинах, і потенційних пасажирів. Зараз діяльність цього обмінного сайту поширюється на Італію, Іспанію, Велику Британію, Німеччину, Польщу, а кожні 20 секунд він реєструє нового клієнта. Зараз діяльність цього обмінного сайту поширюється на Італію, Іспанію, Велику Британію, Німеччину, Польщу, а кожні 20 секунд він реєструє нового клієнта [5].

2. Економіка масової співпраці людей через Інтернет із залучення та використання ресурсів фізичних осіб, насамперед інтелектуальних та фінансових для здійснення різноманітних проєктів, починаючи з висунення ідеї та обговорення шляхів розв'язання певної проблеми і завершуючи фінансуванням стартапів.

Базовою технологією масової співпраці із залучення ресурсів великої кількості людей є краудсорсинг — (від англ. *crowdsourcing* — використання джерел ресурсів «натовпу»), спрямований на забезпечення оптимальної комбінації і використання різноманітних ресурсів людей («натовпу») для досягнення певних цілей: споживчих, виробничих, соціальних, культурних та ін. Краудсорсингові технології співпраці великої кількості людей («натовпу») через Інтернет уперше охарактеризовано редактором і журналістом журналу *Wired* Джеффом Хау «*Crowdsourcing. Why the Power of the Crowd Is Driving the Future of Business Crowdsourcing*» (2008) [6].

Залежно від виду ресурсів, що мобілізуються на базі технології краудсорсингу, слід розрізняти:

– інтелектуальний краудсорсинг (*crowd-intelect-source-using*) — технологія інтелектуальної співпраці у мережевих спільнотах електронного простору, що спрямовується на сумісне створення інтелектуального продукту на основі інтеграції знань великої кількості людей. Його змістом є інтелектуальна співпраця через Інтернет людей як носіїв знань, яка не має територіальних, корпоративних, професійних, соціальних, культурних та інших обмежень. Технологічне ядро інтелектуального краудсорсингу — Інтернет-платформи, що забезпечують мобілізацію знань великої кількості людей для розв'язання певних проблем у різних галузях життєдіяльності суспільства. Наприклад, краудсорсингова платформа *DesignContest.ru*, яка діє у США, Росії і Україні, забезпечує проведення конкурсів на розробку будь-якого гра-

фічного дизайну, починаючи з логотипу і закінчуючи дизайном сайта і фірмовим стилем. У конкурсі можуть брати участь дизайнери проектів з різних країн світу [7]. Одним із напрямів інтелектуального краудсорсингу є краудкастинг (crowdcasting) — «поширення інформації про проблему в мережевих спільнотах з метою знаходження пропозицій щодо її вирішення» [8, с. 10];

– краудрекрутинг (crowd-recruiting), спрямований на забезпечення суб'єктів господарювання трудовими ресурсами шляхом пошуку, підбору та оцінки персоналу через Інтернет [9];

– краудфандинг (crowdfunding) — технологія залучення коштів великої кількості людей — користувачів Інтернету, пов'язаних мережевими спільнотами, з метою фінансування різноманітних проектів. Технологічна основа — краудфандингові платформи, серед яких світовим лідером є міжнародна краудфандингова платформа Kickstarter.

Головними суб'єктами економіки масової співпраці з фінансування виступають люди (натовп), для яких внесення коштів у певні проекти (виробничі, інноваційні, культурні тощо) є заняттям тимчасовим і додатковим до основних видів їх економічної активності. Зараз краудфандинг має такі форми: а) краудлендинг — кредитування фізичних осіб фізичними особами, що здійснюється як народне (колективне) кредитування і P2P-кредитування, коли позичальник спілкується не з знеособленою масою людей, а з безпосереднім кредитором. Наприклад, загальний обсяг персональних кредитів, отриманих користувачами краудлендингових платформ Prosper Marketplace, станом на жовтень 2014 р. досяг 2 млрд дол. [10]; б) краудінвестинг — краудфандингова технологія, що дає можливість інвесторам — фізичним особам отримати частки власності (акції) та прибутки від проектів, які є об'єктом інвестицій.

За технологією та характером функціонування нова економіка масової співпраці має суттєві відмінності порівняно з традиційною ринковою економікою. По-перше, суб'єктами економіки масової співпраці є фізичні особи, які поєднані мережевими спільнотами та використовують їх для розв'язання своїх проблем, співпрацюючи через Інтернет з великою кількістю людей незалежно від їх професії, соціального статусу, місця проживання та роботи. Це економічна поведінка фізичних осіб, що набуває глобального характеру, глобальна наноекономіка.

По-друге, це мережева економіка, що поєднує рівноправних партнерів, відносини між якими базуються на їх вільному виборі та самостійному прийнятті рішень.

По-третє, це економіка без традиційних посередників та елементів ринкової інфраструктури — банків, готелів, магазинів, складів. Використовуючи маркетинговий підхід щодо розподілу благ до характеристики нової економіки масової співпраці, можна стверджувати, що це економіка з нульовим кана-

лом, оскільки зв'язок виробників і споживачів послуг або власників ресурсів і тих, хто їх залучає і використовує, є прямим. Спілкування учасників співпраці здійснюється через Інтернет-сайти (платформи, майданчики), які виконують інформаційно-комунікаційну і маркетингову функції.

Завдяки цьому, по-четверте, це економіка низьких транзакційних витрат порівняно з традиційною ринковою економікою. Прямі контакти учасників мережевих спільнот, що забезпечують Інтернет-сайти, сприяють економії їх витрат на пошук та аналіз інформації, вимірювання та ведення переговорів тощо.

По-п'яте, це креативна економіка, оскільки метою мережевої співпраці великої кількості людей є пошук нових ідей, рішень, продуктів, послуг, технологій тощо.

По-шосте, в економіці масової співпраці значну роль відіграють неекономічні, ірраціональні чинники економічного вибору людини. Так, залучення коштів фізичних осіб на фінансування певного стартапу визначається не тільки їх економічним розрахунком та очікуваним доходом, а також їх особистісними уподобаннями, цінностями, цілями, соціальними мотивами, довірою до авторів проекту, думкою та досвідом учасників мережевих спільнот тощо.

По-сьоме, це економіка, що базується на самоорганізації учасників мережевих спільнот задля здійснення певного проекту шляхом визначення, прийняття та впровадження певних правил співробітництва та їх дотримання.

Зазначені особливості нової масової економіки співпраці порівняно з традиційною моделлю організації ринкових відносин, а саме: глобальний характер, креативність, мережі та прямий зв'язок рівноправних учасників, довіра та самоорганізація, значна роль неекономічних регуляторів, економія транзакційних витрат — обумовлюють певну специфіку її інституціоналізації як процесу визначення, встановлення та поширення певних правил та норм економічної поведінки її учасників, засобів контролю та форм відповідальності за їх порушення. Ці правила, по-перше, є неформальними і формальними, серед останніх — норми правового регулювання цієї діяльності. По-друге, їх можна поділити на внутрішні, джерелом яких є масова співпраця людей, в процесі якої вони створюються та поширюються (самоорганізація), і зовнішніми, визначення яких є результатом нормотворчої діяльності держави.

Внутрішніми є правила співпраці учасників мережевих спільнот, що встановлюються ними самими, а також правила діяльності віртуальних комунікаторів — Інтернет-платформ, онлайн-майданчиків. Визначення цих правил та їх реалізація є процесом внутрішньої інституціоналізації економіки масової співпраці, її саморегульованості. У цьому випадку інститути визначаються та закріплюються самою спільнотою, яка і контролює дотримання встановлених правил (рутин).

Зовнішня інституціоналізація забезпечується насамперед державою, яка розроблює та застосовує як економічні, так і правові заходи, спрямовані на регулювання співпраці великої кількості людей через Інтернет. Сучасному етапу розвитку економіки масової співпраці є притаманною значна обмеженість державно-правової регламентації її функціонування.

Треба підкреслити, що інституціоналізація нової економіки масової співпраці є одним із головних напрямів подолання ризиків як її учасників, так і суб'єктів економічних відносин загалом. Ризики учасників масового співробітництва пов'язані з можливістю отримання неякісних товарів та послуг, нівелюванням авторства нової ідеї, продукту, послуги та ін., перетворенням Інтернету на канал недостовірної інформації, плагіату та недобросовісних запозичень чужих інтелектуальних, творчих здобутків, фінансовим шахрайством на базі краудфандингу та ін.

Ризиками суб'єктів господарювання певної країни є можливість зниження їх конкурентоспроможності та втрати клієнтів на ринках аналогічних товарів і послуг, падіння доходів, скорочення робочих місць тощо. Для держави це є загрозою соціально-економічній стабільності, посилення соціальної напруженості.

Однією із головних причин зазначених загроз є конфлікт внутрішніх правил і норм державно-правового регулювання національної економіки певної країни, як це, наприклад, трапилося із сервісом Uber, діяльність якого була повністю або тимчасово заборонена урядами Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, Таїланду у зв'язку з недотриманням діючих у країнах норм реєстрації та перевірки водіїв. Зараз зберігається також заборона на роботу Uber в Нью-Делі, де стався інцидент з арештом водія.

Ініціаторами судів щодо діяльності Uber були національні профспілки працівників таксі, які звинуватили сервіс у недобросовісній конкуренції. Так, за ініціативою німецького союзу працівників таксі, які заявили про невідповідність діяльності Uber встановленим у Німеччині стандартам, у рішенні суду у Франкфурті визначено, що без отримання офіційного дозволу згідно із чинним законодавством пасажирські перевезення, замовлені з використанням мобільних додатків, здійснюватися не можуть [4]. В Італії у першій половині 2015 р. відбулися страйки працівників таксі — проти сервісу Uber. За позовом профспілок суд у Мілані заборонив на території країни роботу сервісу, постановивши, що діяльність Uber порушує законодавство про добросовісну конкуренцію через встановлення низьких цін та залучення приватних водіїв без дозволу [11]. Поява Uber у Британії також призвела до конфлікту з місцевими службами таксі, які намагалися добитися заборони на роботу сервісу, оскільки його водії не працюють за таксометром [4]. У США 15 липня 2015 р. наглядові органи штату Каліфорнія оштрафували Uber на 7,3 млн дол. тому, що сервіс не надавав інформації про причини ДТП, випадки порушення правил перевезення, а також

про кількість відмов клієнтам з обмеженими можливостями. Дію ліцензії компанії на території штату було призупинено [12].

Наведені факти свідчать про реальний конфлікт внутрішніх правил сервісу Uber, що забезпечують його конкурентоспроможність і ефективність, та законодавства країн, у яких він діє, що призводить до втрат як економічних суб'єктів, які працюють за традиційною моделлю надання транспортних послуг, та їх клієнтів, так і сервісу.

На нашу думку, розв'язання інституційного конфлікту, по-перше, потребує певної адаптації внутрішніх правил економіки масової співпраці до нормативних актів певної країни. Так, зараз Uber має намір впровадити технології перевірки водіїв по всьому світу, включаючи тести на детекторі брехні і вимоги додаткових даних до ліцензій на комерційну діяльність. Крім того, однією з ініціатив Uber будуть дослідження і розробки у сфері біометричних даних та верифікації голосу з метою створення інструментів для розширеної перевірки водіїв. Сервіс також має намір надати пасажиром спосіб миттєво зв'язатися з командою Uber та зі своїми близькими в екстреній ситуації [13].

По-друге, необхідними є розробка, прийняття та впровадження державних нормативних актів, об'єктом регулювання яких є нова економіка масової співпраці, її сектори та форми. Розглянемо напрями інституціоналізації краудфандингу, спрямовані на запобігання фінансовому шахрайству, спираючись на досвід США:

1) легітимізація краудфандингу, зокрема такої його форми, як краудінвестинг шляхом прийняття необхідних законів та нормативних актів. Технологія краудінвестингу передбачає можливість інвесторів отримати акції підприємств, у які вкладаються кошти. Але інвестиції у стартапи можуть бути ризикованими та неліквідними. Можливим є і шахрайство у цій сфері, оскільки ця технологія не має правового забезпечення. З метою подолання цієї ситуації у США у липні 2013 р. Комісія із цінних паперів та бірж скасувала заборону публічної пропозиції цінних паперів для приватних компаній, що діяла більше 80-ти років [14]. Завдяки цьому у суб'єктів краудінвестингу з'явилася легальна можливість публічно рекламувати свої пропозиції інвесторам щодо передачі акцій підприємств, створених, наприклад, на базі стартапів, інвесторам як винагороди за участь у їх фінансуванні. Отже, знаття цієї заборони забезпечило включення краудінвестингу у правове поле інвестиційної діяльності у країні, його легальний розвиток;

2) державний контроль діяльності суб'єктів економіки масової співпраці за технологією краудфандингу з метою профілактики та запобігання шахрайству. У США після скасування зазначеної заборони у штаті Массачусетс сформована нова поліцейська структура з контролю краудінвестингу — Internet Crowdfunding and Offerings Watch Department, I-Crowd (Департамент спостереження за краудфандингом), яка буде відстежувати використання

приватними компаніями, що випустили цінні папери, права на публічну пропозицію, контролювати достовірність та повноту інформації, слідкувати за діяльністю краудінвестингових платформ, що займаються збиранням коштів. У його складі юристи з цінних паперів та ІТ-персонал [15]. Діяльність цього поліцейського департаменту забезпечить діяльність інвесторів, кошти яких залучаються за технологією краудфандингу.

Висновки. Нова економіка масової співпраці на відміну від традиційних форм економічної поведінки суб'єктів ринкових відносин є наноекономікою, що глобалізується, якій притаманні креативність, мережі та прямий зв'язок рівноправних учасників, довіра та самоорганізація, значна роль неекономічних регуляторів, економія трансакційних витрат.

У сучасний період інституціоналізація економічних відносин масової співпраці здійснюється переважно як самоінституціоналізація — визначення та встановлення певних рутин, які регулюють різні види та форми масової співпраці людей. Спостерігається певний інституційний конфлікт між внутрішніми правилами цієї співпраці, що встановлюються Інтернет-платформами і учасниками мережових спільнот електронного простору та законодавством країн, охоплених краудсорсинговими технологіями. Важливими напрямками подолання конфлікту є легітимізація та державний контроль економіки масової співпраці з метою забезпечення як її учасників, так і суб'єктів національної економіки загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Тапскотт Д. Вікиномика. Как массовое сотрудничество изменяет все [Електронний ресурс] / Д. Тапскотт, Е. Д. Уильямс ; пер. с англ. П. Миронов, Г. Василенко. – М. : БэстБизнесБукс, 2009. – 392 с. – Режим доступу: <http://www.litmir.net/br/?b=137942>.
2. Uber снова самый дорогой стартап в мире [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://delo.ua/tech/uber-snova-samyj-dorogoj-startap-v-mire-296356/>.
3. Сервіс таксі Uber збирається посилити перевірку водіїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/science/1023374-servis-taksi-uber-zbiraetsya-posiliti-perevirku-vodijiv.html>.
4. Німеччина заборонила онлайн-сервіс пошуку таксі Uber [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/nimechchyna_zaboronyla_onlayservis_poshuku_taksi_uber_83123.html.
5. Гіймоль А. Революція співпраці [Електронний ресурс] / А. Гіймоль // Укр. тиждень. – 2013. – № 38. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/89634>.
6. Хау Дж. Краудсорсинг. Коллективный разум как инструмент развития бизнеса / Джефф Хау ; пер. с англ. – М. : Альпина Паблишер, 2012. – 288 с.
7. DesignContest – Краудсорсинговая платформа для проведения конкурсов в области графического дизайна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://crowdsourcing.ru/sites/336/>.

8. Єщенко Є. Мережеві спільноти як інститут господарської системи : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Є. О. Єщенко. – Х., 2015. – 18 с.
9. Краудрекрутинг – новая технология массового поиска талантов // Компаньон. – 2012. – 31 авг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.companion.ua/articles/content?id=208489>.
10. Пользователи краудлендинговой платформы Prosper получили кредиты на 2 миллиарда долларов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crowdsourcing.ru/article/polzovateli_kraudlendingovoj_platfomu_prosper_poluchili_kredity_na_2_milliarda.
11. Італійський суд заборонив сервіс-таксі Uber [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1468438-italiyskiy-sud-zaboroniv-servis-taksi-uber>.
12. Uber попросил жителей Нью-Йорка повлиять на мера [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://internetua.com/Uber-poprosil-jitelei-nua-iorka-povliyat-na-mera>.
13. Сервіс таксі Uber збирається посилити перевірку водіїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/science/1023374-servis-taksi-uber-zbiraetsya-posiliti-perevirku-vodijiv.html>.
14. SEC наконец приняла постановление, приближающее эру Краудинвестинга в США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crowdsourcing.ru/article/sec_nakonec_prinyala_postanovlenie_priblizhayushhee_eru_kraudinvestinga_v_ssh.
15. Создана новая полицейская структура для контроля Краудинвестинга в США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crowdsourcing.ru/article/sozdana_novaya_policejskaya_struktura_dlya_kontrolya_kraudinvestinga_v_ssh.

REFERENCES

1. Don Tapscott Anthony D. Williams (2007) Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything. Penguin Group.
2. Uber снова сами дорожи startup v myre. Retrieved from: <http://delo.ua/tech/uber-snova-samyj-dorogoj-startup-v-mire-296356/>.
3. Servis taksi Uber zbyraetsia posylyty perevirku vodiiv. Retrieved from: <http://www.unian.ua/science/1023374-servis-taksi-uber-zbiraetsya-posiliti-perevirku-vodijiv.html>.
4. Nimechchyna zaboronyla on-lain-servis poshuku taksi Uber. Retrieved from: http://ipress.ua/news/nimechchyna_zaboronyla_onlaynservis_poshuku_taksi_uber_83123.html.
5. Hiimol A. (2013) Revoliutsiia spivpratsi. Ukrainskyi tyzhden, №38. Retrieved from : <http://tyzhden.ua/World/89634>.
6. Jeff Howe (2009) Crowdsourcing: Why the Power of the Crowd Is Driving the Future of Business. Three Rivers Press. New York.
7. DesignContest – Kraudsorsynhovaia platforma dlia provedeniya konkursov v oblasti hrafycheskoho dyzaina. Retrieved from : <http://crowdsourcing.ru/sites/336/>.
8. Ieshchenko Ye. Merezhevi spilnoty yak instytut hospodarskoi systemy / Ye. O. Leshchenko: avtoref. dys. na zd. nauk. stup. kand. ekon. nauk. – Kharkiv, 2015. – 18 s.

9. Kraudrekruytynh – novaia tekhnolohyia massovoho poyska talantov. Kompanon. Retrieved from: <http://www.companion.ua/articles/content?id=208489>.
10. Polzovateli kraudlendynhovoі platformy Prosper poluchyly kredyty na 2 myllyarda dollarov. Retrieved from: http://crowdsourcing.ru/article/polzovateli_kraudlendingovoj_platformy_prosper_poluchili_kredyty_na_2_milliarda.
11. Italiiskyi sud zaboronyv servis taksi Uber. Retrieved from: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1468438-italiyskiy-sud-zaboroniv-servis-taksi-uber>.
12. Uber poprosyl zhytelei Niu-Yorka povlyiat na mera. Retrieved from: <http://internetua.com/Uber-poprosil-jitelei-nua-iorka-povliyat-na-mera>.
13. Servis taksi Uber zbyraietsia posylyty perevirku vodiiv. Retrieved from: <http://www.unian.ua/science/1023374-servis-taksi-uber-zbiraetsya-posiliti-perevirku-vodijiv.html>.
14. SEC nakonets pryniala postanovlenye, pryblyzhaiushchee eru Kraudynvestynha v SShA. Retrieved from: http://crowdsourcing.ru/article/sec_nakonec_prinyala_postanovlenie_priblyzhayushhee_eru_kraudinvestinga_v_ssh.
15. Sozdana novaia polytseiskaia struktura dlia kontroliа Kraudynvestynha v SShA. Retrieved from: http://crowdsourcing.ru/article/sozdana_novaya_policejskaya_struktura_dlya_kontrolya_kraudinvestinga_v_ssh.

Стаття надійшла до редакції 26.06.2015.

Рецензент — доктор економічних наук, професор Л. С. Шевченко, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Shevchenko L. S., Doctor of Economic Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор економічних наук, професор С. В. Тютюннікова, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна.

Reviewer — Tyutyunnikova S. V., Doctor of Economic Sciences, Professor, V. Karazin Kharkiv national University, Ukraine.

О. С. МАРЧЕНКО

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ НОВОЙ ЭКОНОМИКИ МАССОВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА: ПРОБЛЕМЫ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

На основе сравнительного анализа организационных механизмов традиционной рыночной экономики и викиномики обоснованы особенности институционализации экономического взаимодействия участников сетевых сообществ

электронного пространства. Раскрыто содержание и направления преодоления институционального конфликта внутренних и внешних правил функционирования экономики массового сотрудничества. Обоснована необходимость адаптации внутренних правил викиномики к законодательству определенных стран, создание государством правового поля эффективного осуществления массового сотрудничества через Интернет.

Ключевые слова: новая экономика массового сотрудничества (викиномика), краудсорсинг, краудфандинг, краудинвестинг, внутренняя и внешняя институционализация, институциональный конфликт.

O. S. MARCHENKO

Doctor of Sciences (Economics), professor, professor of the Economic Theory Department of Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

INSTITUTIONALIZATION OF THE NEW ECONOMY OF MASS COLLABORATION: PROBLEMS AND FOREIGN EXPERIENCE

Problem setting. Research of human collaboration in network communities of the World Wide Web is of considerable importance. Nevertheless, it hasn't been sufficiently examined yet.

Recent research and publications analysis. Nowadays, the wikinomics analysis is, mainly, at the level of primary generalization of the collaboration experience in the cyberspace.

Paper objective. The article objective is to substantiate peculiarities of institutionalization of human collaboration through the Internet.

Paper main body. According to the technology and nature of functioning, there are significant differences between the wikinomics and the traditional market economy: global nature; creativity; networks and direct connection between equal participators; confidence and self-organizing; the significant role of non-economic regulators; retrenchment of transactional expenses. These differences stipulate particular specificity of the institutionalization of mass collaboration as a process of determination, establishment, and expansion of certain rules and norms, which are inherent to its formal and informal as well as external and internal participators. A conflict between the wikinomics internal rules and the norms of public legal regulation of a certain country's national economy causes risks for its participators as well as business entities in general.

Conclusions of the research. Legitimization and public control over mass collaboration of a large amount of persons through the Internet are important directions of overcoming the institutional conflict.

Short Abstract for an article

Abstract. Having done the comparative analysis of organizational mechanisms of the traditional market economy and the wikinomics, the author substantiates the main peculiarities of the institutionalization of collaboration of network community participators in the cyberspace. The author has indicated the sense and directions of overcoming the institutional conflict between the external and internal rules of functioning of the new economy of mass collaboration. The article substantiates necessity of adaptation of the internal rules of the wikinomics to legislation of certain countries and creation of the legal framework for effective implementation of mass collaboration through the Internet.

Key words: new economics of mass collaboration (wikinomics), crowd-funding, internal and external institutionalization, institutional conflict.

УДК 330.341.2;330.564.2

К. Г. ГУБІН

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
gubins_home@gambler.ru.
ORCID ID: 0000-0002-6914-0971



**РОЗБУДОВА ПРАВОВОЇ ЕКОНОМІКИ
НА БАЗІ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ
ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ ФІКЦІЯ?¹**

Доведено, що розбудова правової економіки на базі української системи формування доходів населення не вигідна значній частині підприємців, політиків, держслужбовців і переважно є фікцією. Аби вона стала реальністю, необхідні відокремлення бізнесу від влади та розвиток конкурентного ладу. Для цього запропоновано сім напрямів удосконалення системи формування доходів в Україні.

Ключові слова: конституційна економіка, правова економіка, регулювання доходів населення, саморегулювання доходів населення, відокремлення бізнесу від влади, розвиток конкурентного ладу.

JEL Classification: P26, P21, H00, K20.

Постановка проблеми. Майже чверть століття відбувається пострадянська трансформація економіки України, але правову економіку й досі не сформовано. Хоча в останній рік спостерігається певна інтенсифікація реформаторських зусиль, їх ефективність викликає сумніви. Аби розібратися в перспек-

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326).

тивах розбудови правової економіки в Україні, необхідно проаналізувати соціально-економічні засади цього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорію правової економіки можна вважати розвитком концепції конституційної економіки, одним із засновників якої вважається Дж. Бьюкенен [1]. За Бьюкененом конституційна політична економія спрямована на вивчення чинних характеристик правил та інститутів, у межах яких взаємодіють індивіди, а також процесів, шляхом яких ці правила та інститути обираються або виникають [1, с. 1].

Питання конституційної економіки та її розвитку на базі трансформаційної системи розглядають Г. М. Андреєва [2], П. Д. Баренбойм [3], С. Ю. Данилов [4], П. О. Добродумов [5], О. В. Скупінський [6], а також Г. А. Гаджиев, В. І. Лафитський, В. О. Мау, А. В. Захаров, В. Д. Мазасєв, Д. В. Кравченко [7] та інші.

Зазначені вчені висвітлили широке коло проблем розвитку конституційної економіки, проте їх дослідження не розкривають глибинні засади цього розвитку, пов'язані із явищами та процесами у сфері доходів населення.

У джерелі [8] розкрито категорію «система формування доходів», яка охоплює систему саморегулювання доходів та систему їх регулювання. Охарактеризовано шість головних етапів розвитку системи формування доходів: колективний, приватний, управлінський, капіталістичний, соціально-ринковий та соціальний, а також українську систему формування доходів [8, с. 295–316]. Вважаємо за необхідне використати цей методологічний інструментарій для аналізу соціально-економічних засад правової економіки та для висвітлення передумов її формування в Україні.

Формулювання цілей. Мета статті — розкрити сучасний стан та перспективи розбудови правової економіки в Україні на основі існуючої системи формування доходів населення.

Виклад основного матеріалу. Розбудова правової економіки в Україні має призвести до:

1) створення або санкціонування державою загальнообов'язкових формальних правил та інститутів, здатних сприяти ефективному функціонуванню економіки та економічному розвитку;

2) максимально можливого спрямування економічної діяльності в законні межі.

Ці завдання взаємопов'язані та мають вирішуватися у комплексі. Якщо в розвинених країнах, в межах концепції конституційної економіки, головна увага приділяється впливу правової системи на економічну ефективність, то для України вкрай актуальним є і другий аспект проблеми — максимально можливе спрямування економічної діяльності в межі закону. Адже вітчизняне

законодавство вже значною мірою удосконалене відповідно до ринкових вимог, проте його дотримання викликає багато нарікань. Приблизно третина економіки знаходиться у тіні, а в офіційній економіці далеко не всі питання вирішуються у законний спосіб.

Категорія «правова економіка» більше відповідає українським реаліям, бо акцентує увагу, окрім економічної ефективності права, на необхідності здійснювати економічну діяльність відповідно до правових вимог.

Оскільки за 24 роки незалежності, незважаючи на численні обіцянки та заклики до реформ, в Україні так і не сформовано правову економіку, для цього є суттєві об'єктивні підстави. Їх треба з'ясувати, аби зрозуміти перспективи розвитку правової економіки в Україні.

Для розуміння сутності процесів розвитку правової економіки слід пам'ятати, що система права є надбудовою над економічною системою. Процеси розбудови правової економіки базуються на економічних процесах та явищах. Притаманна розвиненим країнам Заходу правова економіка має своєю основою соціально-ринкову систему формування доходів. Виникнення та існування правової економіки нерозривно пов'язане з особливостями цієї системи.

Існує багато відмінностей систем формування доходів розвинених країн та України. В межах цього дослідження доцільно зосередитися на такому аспекті системи формування доходів, як спрямованість зусиль індивідів.

У соціально-ринковій системі формування доходів поширена установка «хочеш добре заробляти — працюй багато і сумлінно». Наймані працівники, включаючи держслужбовців, намагаються якісно виконувати свої обов'язки, аби отримувати хорошу винагороду. Це вигідно не лише їм, але і суспільству.

Підприємці, аби отримати підприємницький прибуток, мають дати споживачам те, за що вони готові платити. Ціни на виробничі ресурси переважно не контролюються підприємцями, тому головні зусилля вони спрямовують на ефективне використання факторів виробництва, що досягається на основі інновацій. Наслідуючи свої цілі, підприємець також реалізує суспільний інтерес, який полягає у підвищенні ефективності виробництва.

Безумовно, не все так ідеально, але в основній масі в соціально-ринковій системі формування доходів люди реалізують свій особистий інтерес паралельно із суспільним інтересом, бо підтримується приблизна еквівалентність обміну між працюючим індивідом та суспільством, між корисним внеском працівника чи підприємця та їх винагородою.

Цього вдалося досягти не тому, що в країнах Заходу живуть лише високоморальні та свідомі люди, а тому, що протягом багатьох років розвитку правової економіки були сформовані ефективні механізми обмеження необ-

грунтованого, нечесного заробітку. Передусім це базується на розвиненій правовій системі, а також на діловій етиці та суспільній моралі.

В Україні спостерігається протилежна ситуація. Зокрема, впровадження інновацій нерідко не є головним джерелом конкурентних переваг та підприємницького прибутку. Адаже замість інтенсифікації маркетингових зусиль, замість зниження собівартості продукції чи підвищення її якості в Україні іноді значно вигідніше налагоджувати неформальні зв'язки із політиками чи держслужбовцями, аби отримати від держави преференції, створити неконкурентні бар'єри для інших підприємців, взяти участь у перерозподілі державної власності. Дуже вигідно, за бездіяльності чи навіть сприяння владних структур, формувати монопольне становище та отримувати на основі цього надприбутки. Доходи від використання надр України, за сприяння окремих політиків та держслужбовців, оминають народ та акумулюються підприємцями.

За таких умов великий і частково середній та малий бізнес недостатньо зацікавлені в інноваційній діяльності та не надто сприяють підвищенню ефективності суспільного виробництва і розвитку економіки.

Для деяких політиків та чиновників владні повноваження перетворилися на джерела протизаконного збагачення, через що розвинувся тіньовий ринок посад. Іноді критерієм службового просування стає не якість виконання обов'язків, а здатність оплатити підвищення. З іншого боку, олігархи прощовхують «своїх» людей у політику та на державну службу.

Це зрощення бізнесу та влади вигідне як багатьом підприємцям, так і значній частині політиків і держслужбовців. Адаже бізнес отримує неринкові конкурентні переваги, що дозволяють убезпечитися від витіснення більш ефективними конкурентами та отримати надприбуток, частиною якого розплачуються з корумпованими чиновниками та політиками. Останні отримують додатковий дохід (корупційну ренту), який набагато перевищує оплату їх праці державою.

Ми прийшли до такої ситуації не тому, що в Україні переважно низькоморальні та несвідомі громадяни, а тому, що розбудована протягом 24 років незалежності система формування доходів населення переважно стимулює не тих, хто створює вартість, а тих, хто краще перерозподіляє доходи на свій зиск, тих, хто вміє використовувати механізми необґрунтованого збагачення. Ці механізми недостатньо обмежені на рівні правової системи. На рівні моралі та етики нерідко також не має перешкод для нечесного, незаслуженого заробітку. Відбувається глибока деформація суспільної моралі, у деяких людей формується установка на заробіток будь-яким шляхом.

За такої системи впливові та важливі посади отримують не стільки ті, хто налаштований на чесну працю на благо народу та держави, скільки ті, хто

вбудований у систему зрощеної влади-бізнесу, хто є частиною неформальних корупційних мереж. За таких умов у бізнесі залишаються не найбільш талановиті підприємці, а ті, хто знаходить неринкові конкурентні переваги у взаємодії із владою.

Зазначені механізми формування доходів підприємців, політиків і держслужбовців формують в Україні специфічну, далеку від ринкових принципів, систему формування доходів населення. За такої системи всі основні групи впливу на розвиток правової економіки — підприємці, політики, державні службовці — не надто зацікавлені в цьому розвитку. Навпаки, нерідко в їх інтересах консервація status quo.

За цих умов розбудова правової економіки на базі української системи формування доходів є швидше фікцією, ніж реальністю: показові реформи та дії спрямовані на заспокоєння суспільства, що вимагає антикорупційних реформ. А глибинна сутність системи не змінюється. Причому головна проблема — не у створенні якісних законів, а в їх виконанні та у спрямуванні економічної діяльності в законні межі.

З іншого боку, соціально-економічна система України знаходиться у точці біфуркації, тому зміна курсу розвитку у напрямі формування правової економіки можлива.

Розбудова правової економіки в Україні стане реальністю лише за умови суттєвого удосконалення системи формування доходів населення відповідно до зразка розвинених країн. Зокрема, в основі підприємницького прибутку мають бути ринкові конкурентні переваги, передусім інновації, а в основі доходів політиків та держслужбовців — офіційна зарплата та інші легальні доходи. За нормалізації цих видів доходів можна розраховувати на набуття повністю ринкового змісту доходами власників праці, капіталу, інформації та землі.

Основою реформування системи формування доходів населення може стати відокремлення бізнесу від влади та розвиток конкурентного ладу в Україні. Оскільки, як уже зазначалося, багатьом підприємцям, політикам і держслужбовцям це не вигідно, доводиться покладатися на тиск країн Заходу і громадянського суспільства.

Західні партнери України зараз надають кредити та фінансову допомогу нашій державі і вимагають антикорупційних реформ, здатних гарантувати ефективне використання та повернення кредитів. Проблема в тому, що Захід не здатен займатися мікроменеджментом українських реформ, а громадянське суспільство недостатньо розвинене і не вчиняє потужного впливу на системні реформи. Каталізатором перетворень можуть стати деякі політики нової генерації та іноземні фахівці.

Для нормалізації відносин у сфері регулювання та саморегулювання доходів населення в Україні необхідно:

1) поглибити міжнародну економічну інтеграцію (вітчизняні товари реалізуються на зовнішніх ринках переважно в умовах ринкової конкуренції, що частково нівелює роль корупційних зв'язків всередині нашої країни; вільний доступ іноземних товарів на український ринок певною мірою змушує вітчизняний бізнес розвивати ринкові конкурентні переваги);

2) обмежити можливості використання наданих державою владних повноважень в особистих цілях (для цього, по-перше, потрібна глибока і всеохоплююча дерегуляція економіки; по-друге, той мінімум функцій держави, який доведеться залишити, має бути чітко врегульований нормативно-правовими актами, аби у чиновників не залишалось варіантів «допомогти» або «завадити»; по-третє, потрібне поширення принципу «мовчазної згоди»; по-четверте, якщо уникнути суб'єктивних рішень неможливо, слід забезпечити максимальну прозорість процедур прийняття рішень та полегшити незалежний контроль, зокрема через систему «електронного уряду»);

3) запровадити систему тотального контролю доходів, статків та видатків державних службовців, політиків та пов'язаних із ними осіб (у співробітництві з іншими країнами та міжнародними організаціями);

4) скоротити сфери економічної діяльності, які сприяють розвитку корупційних відносин влади та бізнесу (зокрема, потрібні детінізація економіки, виважена декриміналізація деяких складових економічної діяльності, боротьба з відмиванням грошей, скорочення сектору державних підприємств та державних закупівель);

5) знищити корупційні соціальні мережі (для цього можна, зокрема, застосувати люстрацію та ротацію чиновників, створити систему соціальних ліфтів для залучення молодих фахівців на державну службу та в політичну діяльність);

6) врахувати морально-психологічний аспект реформ (в органах державної влади мають працювати не просто фахівці, а люди із незаплямованою репутацією, патріоти України, орієнтовані на реалізацію інтересів суспільства; також доцільно залучати іноземних фахівців);

7) суттєво знизити можливості впливу олігархів на політиків та державних службовців.

Реалізація зазначених заходів має сприяти відокремленню бізнесу від влади, розвитку конкурентного ладу в Україні та знищенню неринкових форм доходів. Це дозволить прибрати перешкоди до формування правової економіки.

Висновки. Розбудова правової економіки в Україні має, з одного боку, гарантувати створення правової системи, здатної сприяти економічному розвитку та, з другого боку, забезпечити максимально можливе спрямування економічної діяльності в законні межі.

Притаманна розвиненим країнам Заходу правова економіка має своєю основою соціально-ринкову систему формування доходів населення. Українська система формування доходів має негативні відмінності: переважно стимулює не тих, хто створює вартість, а тих, хто краще перерозподіляє доходи на свій зиск, тих, хто вміє використовувати механізми необґрунтованого збагачення. За такої системи всі основні групи впливу на розвиток правової економіки — підприємці, політики, державні службовці — не стільки зацікавлені в її формуванні, скільки в збереженні *status quo*, в утриманні неринкових конкурентних переваг та корупційних доходів.

Тому розбудова правової економіки на базі української системи формування доходів є швидше фікцією, ніж реальністю: показові реформи та дії спрямовані на заспокоєння суспільства, а глибинна сутність системи не змінюється.

Потрібне радикальне реформування системи формування доходів населення, основою якого може стати відокремлення бізнесу від влади та розвиток конкурентного ладу в Україні. Для цього, зокрема, потрібні: поглиблення міжнародної економічної інтеграції; обмеження можливостей використання наданих державою владних повноважень в особистих цілях; запровадження системи тотального контролю доходів, статків та видатків державних службовців, політиків і пов'язаних із ними осіб; скорочення сфер економічної діяльності, які сприяють розвитку корупційних відносин влади та бізнесу; знищення корупційних соціальних мереж; суттєве зниження можливостей впливу олігархів на політиків та державних службовців.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо аналіз способів зниження впливу олігархів на політиків та державних службовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Buchanan J. M. *The Domain of Constitutional Economics* / J. M. Buchanan // *Constitutional Political Economy*. – 1990. – Vol. 1, No. 1. – P. 1–18.
2. Андреева Г. Н. *Институт собственности в конституциях зарубежных стран и Конституции Российской Федерации* : монография / Г. Н. Андреева. – М. : Норма, 2009. – 368 с.
3. Баренбойм П. Д. *Философия права и Конституционная экономика* / П. Д. Баренбойм // *Очерки конституционной экономики*. – М. : Юстицинформ, 2009. – С. 232–275.
4. Данилов С. Ю. *Конституционная экономика в зарубежных странах* : учеб. пособие / С. Ю. Данилов. – М. : Изд дом ГУ ВШЭ, 2008. – 145 с.
5. Добродумов П. О. *Конституційна економіка як об'єкт дослідження* / П. О. Добродумов // *Прав. вісн. Укр. акад. банк. справи*. – Суми, 2010. – № 1 (3). – С. 18–23.

6. Скупінський О. В. Конституційна економіка: поняття та перспективи для України [Електронний ресурс] / О. В. Скупінський // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 909–914. – Режим доступу: <http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11covpdu.pdf>.
7. Конституционная экономика / Г. А. Гаджиев, П. Д. Баренбойм, В. И. Лафитский и др. ; отв. ред. Г. А. Гаджиев. – М. : Юстицинформ, 2010. – 256 с.
8. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. ; за ред. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2010. – 448 с.

REFERENCES

1. Buchanan J. M. (1990). The Domain of Constitutional Economics. *Constitutional Political Economy*, 1(1), 1-18.
2. Andreeva G. N. *Institut sobstvennosti v konstitutsiyah zarubezhnyih stran i Konstitutsii Rossiyskoy Federatsii : monografiya*. M. Norma. 368 s.
3. Barenboym P. D. (2009) *Filosofiya prava i Konstitutsionnaya ekonomika // Ocherki konstitutsionnoy ekonomiki*. – М. : Yustitsinform, S. 232–275.
4. Danilov S. Yu. (2008) *Konstitutsionnaya ekonomika v zarubezhnyih stranah : uchebnoe posobie / S. Yu. Danilov*. – М. : Izd dom GU VShE, 2008. 145 s.
5. Dobrodumov P. O. (2010) *Konstytutsiina ekonomika yak ob'ekt doslidzhennia. Pravovyi visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy*. №1 (3). S. 18–23.
6. Skupinskyi O. V. (2011) *Konstytutsiina ekonomika: poniattia ta perspektyvy dlia Ukrainy*. *Forum prava*. №1.S. 909-914. Retrieved from: <http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11covpdu.pdf>.
7. Gadzhiev G. A., Barenboym P. D., Lafitskiy V. I. ta in. (2010) *Konstitutsionnaya ekonomika*. M. Yustitsinform. 256 s.
8. Shevchenko L. S., Hrytsenko O. A., Kaminska T. M ta in. (2010) *Bezpeka liudskoho rozvytku: ekonomiko-teoretychnyi analiz : monohrafiia*. Kh. Pravo. 448 s.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2015.

Рецензент — доктор економічних наук, професор Л. С. Шевченко, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Shevchenko L. S., Doctor of Economic Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної теорії І. В. Шкодін, Харківський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», Україна.

Reviewer — Shkodina I. V., Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, head, the Department of economic theory, Kharkiv training and research Institute of state higher educational institution «University of banking», Ukraine.

К. Г. ГУБИН

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков.

ПОСТРОЕНИЕ ПРАВОВОЙ ЭКОНОМИКИ НА БАЗЕ УКРАИНСКОЙ СИСТЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ: РЕАЛЬНОСТЬ ИЛИ ФИКЦИЯ?

Доказано, что построение правовой экономики на базе украинской системы формирования доходов населения невыгодно значительной части предпринимателей, политиков, госслужащих и преимущественно является фикцией. Чтобы оно стало реальностью, необходимы отделение бизнеса от власти и развитие конкурентного порядка. Для этого предложено семь направлений совершенствования системы формирования доходов в Украине.

Ключевые слова: конституционная экономика, правовая экономика, регулирование доходов населения, саморегулирование доходов населения, отделение бизнеса от власти, развитие конкурентного порядка.

K. H. GUBIN

PhD., associate professor, associate professor of the Economic Theory Department of Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

DEVELOPMENT OF A LAW-BASED ECONOMY IN TERMS OF THE UKRAINIAN SYSTEM OF FORMATION OF POPULATION INCOMES: REALITY OR FICTION?

Problem setting. Within a quarter of a century of post-soviet transformation in Ukraine a law-based economy hasn't been formed. Is this feasible now?

Recent research and publications analysis. An issue of a constitutional economy and its development on the basis of a transformational system is considered in scientific papers of H. M. Andreieva, P. D. Barenboim, H. A. Hadzhyiev, S. Yu. Danilov, P. O. Dobrodumov, A. V. Zakharov, D. V. Kravchenko, V. D. Mazaiev, V. O. Mau, O. V. Skupinskyi, etc. Their researches don't indicate basic frameworks of law-based economy development related to phenomena and processes in the field of population incomes.

Paper objective. The paper objective is to consider the modern position and prospects of development of the law-based economy in Ukraine in terms of a current system of formation of population incomes.

Paper main body. The current system of formation of population incomes blocks development of the law-based economy, since it is oriented towards non-market competition methods, informal and non-legal practices, and receiving non-market forms of incomes, namely rent-seeking.

The system requires to be reformed on the basis of the following actions: expansion of international economic integration; restriction of possibilities of using authorities, which are empowered by the state, for personal purposes; implementation of a system of total control over incomes, assets, and expenses of government officials and politicians; decrease of areas of economic activity, which conduces to development of corruption relationships between powers and business; extermination of corruption social relationships; significant decrease of possibilities of oligarch influence on politicians and government officials.

Conclusions of the research. Development of the law-based economy in terms of the Ukrainian system of formation of population incomes is fiction rather than reality: the deep sense of the system doesn't change. Separation of the business and the state and formation of a competitive environment are essential steps for the purpose of changing the system.

Short Abstract for an article

Abstract. The author has proved that development of the law-based economy in terms of the Ukrainian system of formation of population incomes is unbeneficial for a significant share of entrepreneurs, politicians, and government officials, i.e., it is fiction. The law-based economy can become the reality under conditions of separation of the business and the state and formation of a competitive environment. To attain this goal the author suggests seven directions of improvement of the income formation system in Ukraine.

Key words: constitutional economy, law-based economy, regulation of population incomes, separation of business and state, development of a competitive environment.

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВА

УДК 340.33011

О. А. ГРИЦЕНКО

доктор економічних наук,
професор кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
discovery2@mail.ru
ORCID ID: 0000-0001-9895-730X



ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ¹

На основі методології економічної теорії розглядаються об'єктивні закономірності виникнення верховенства права. Доведено, що верховенство права виникає як внутрішній компонент економічного життя та визначає міру поєднання свободи індивідів та їх залежності в суспільстві. На основі верховенства права виникає правова економіка, основними рисами якої є довірливі відносини, конкуренція прав та обов'язків, довіра між бізнесом, суспільством та державою.

Ключові слова: верховенство права, правова економіка, трансакційні витрати, суб'єкти попиту на право, спільно-розподілена праця.

JEL Classification: A12, K11.

Постановка проблеми. В умовах революційної перебудови суспільства виникають нові норми життя, які повинні бути узгоджені з принципом верховенства права — фундаментальною, універсальною та загальною умовою функціонування демократично розвинутих країн. Верховенство права, з одно-

¹ Роботу виконано в межах фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326);

го боку, формує матрицю законодавчо-правових інститутів обмеження державної влади, а з другого — забезпечує нормальне функціонування економічних інститутів стабільності та розвитку. Визначення верховенства права як вираження волі народу, що знаходиться в основі ієрархії нормативно-правових актів та має вищу юридичну силу, більшою мірою має декларативний, ніж науковий контекст, що зменшує методологічний потенціал дослідження та інструментально-процедурні шляхи реалізації верховенства права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах верховенство права стало одним із найактуальніших предметів наукового дискурсу, до його проблем все частіше звертаються не лише правознавці, а й політологи, філософи, соціологи, представники інших галузей гуманітарного знання [1]. Монополію на дослідження верховенства права захопила правова наука, яка розглядає його як фундаментальне поняття свого категоріального апарату. Але дотепер ведуться дискусії з приводу його змісту, способів функціонування, елементів, принципів [2]. Предметно-практичний характер аналізу акцентує увагу на дослідженні конституційної природи верховенства права [3], визначає адміністративні вимоги щодо його впровадження [4], встановлює відповідність принципів верховенства права міжнародній практиці захисту суб'єктів владних повноважень [5]. У Доповіді Венеціанської комісії «Про верховенство права» (The Rule Of Law As A Practical Concept) [6] визначені підходи до розуміння верховенства права в міжнародно-правових документах, конституціях та законодавстві низки країн, у науковій літературі. Метою цієї доповіді є виявлення консенсусного визначення поняття верховенства права, що може сприяти практичному застосуванню цього важливого принципу. Важливим надбанням правової науки є уявлення про те, що верховенство права стало універсальним та загальним принципом побудови цивілізаційного суспільства, хоча історично верховенство права розглядалось тільки як спосіб обмеження державної влади і створення правової держави. Свій внесок у дослідження намагається внести сучасна українська філософська думка, яка характеризує верховенство права як верховенство розуму та пов'язує з такими морально-правовими цінностями, як справедливість, свобода, добро, гуманізм [7]. Не всі юристи звертають увагу на те, що ідея верховенства права детально аналізується лауреатом Нобелівської премії з економіки Ф. А. Хайєком (за базовою освітою юриста), який робить акцент на суперечності права і закону, та суттєве значення в реалізації принципів верховенства права відводить приватному праву [8].

Формулювання цілей. Верховенство права стає фактором економічного розвитку, а отже, необхідно відключити методологію економічної теорії, яка має свій особливий ракурс дослідження. Мета статті — виявити економічну логіку верховенства права, сформулювати його базові умови, що безпо-

середньо впливають на формування правової економіки. В контексті вирішення цієї проблеми необхідно знайти суб'єктів, що зацікавлені в розвитку нормального правопорядку та спроможні забезпечити рух суспільства в цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Для економічної теорії занадто недостатньо розглядати верховенство права як правового феномену, складовими якого є рівень повноважень влади, відсутність корупції у владі, наявність порядку та безпеки в країні, захист фундаментальних прав людини, ступінь відкритості влади та її вплив на процеси, що відбуваються в державі, стан цивільного та кримінального правосуддя. Безумовно, ці суттєві ознаки верховенства права, за якими незалежна комерційна організація The World Justice Project (The World Justice Project) [9] досліджує стан верховенства права серед 97 країн світу, визначають нормативно-законодавчий каркас суспільства в цілому та дозволяють юристам робити акцент на процедурному аспекті цього принципу як важливого засобу конституціоналізму, що забезпечує існування чітких справедливих та стабільних законів, ієрархія та пріоритетність яких визначається правами та свободою людини, а не адміністративною волею держави.

В якому ракурсі верховенство права потрапляє в категоріальний ряд економічної теорії? Яким чином принципи реалізації верховенства права повинні бути реалізованими в економіці? Саме на ці питання відповідає економічна теорія. Перш за все економічна теорія шукає генетичне підґрунтя виникнення цього принципу. Оскільки історично-первинною формою існування суспільства є економіка, корені верховенства права треба шукати саме в ній. В економічній сфері життєдіяльності людей виникають об'єктивні передумови породження права як інституту узгодження та поєднання особистої свободи кожної особи та їх рівності в суспільстві.

Економічний розвиток суспільства завжди є результатом спільно-розподіленої праці, тобто праця кожної людини є уособленою частиною загального процесу. Розподілений характер трудової діяльності означає, що відокремлена особа самостійно використовує власні можливості, здібності (фізичні та інтелектуальні) і вільно визначає напрями їх використання. В цьому аспекті трудова діяльність має вільний характер, оскільки визначається власною волею, бажанням та потребами окремого індивіда. Природні можливості, що надані людині, надають їй природні права (або свободу). Природні права неможливо ввести чи заборонити ніякими конституціями чи законами. В загальному визначенні — це ще не права в їх суспільному значенні. Але це перші його абстрактні моменти. По мірі розвитку суспільного виробництва до кола власних природних ресурсів потрапляють знаряддя праці, які людина сприймає як продовження свого тіла. Тому права особи, які виникають на основі

природних можливостей, стають реальними на основі виникнення права власності на засоби виробництва, які забезпечують природно-економічне існування людини. Безглуздо говорити про права особи, якщо вони не передбачають право власності. На основі права власності виникає реальна економічна свобода людини від природи та інших людей.

Виокремлення трудової діяльності на основі розподілу праці одночасно породжує не тільки автономність та свободу, але формує залежність індивідів, що означає суспільний характер трудової діяльності. Спільний характер праці передбачає необхідність виконувати ті трудові функції, що забезпечать цілісність спільного результату. А це у свою чергу призводить до залежності людини від інших, що робить їх рівними стосовно один до одного. Таким чином в економіці реальний результат досягається лише за умови правильного (тобто адекватного) поєднання свободи (незалежності) кожної людини та їх залежності (рівності). Саме в такому контексті можна зрозуміти вислів Ф. А. Хайєка, що право — це порядок свободи, упорядкована свобода. Завдяки праву свобода транслюється в конкретні юридичні права та свободи. Право — умова та основа свободи, а свобода — це мета права [10].

Нормальний рух економіки може здійснюватися тільки за умови постійного відтворення алгоритму поєднання свободи та залежності, що забезпечує її ефективний розвиток. В умовах існування натурального господарства (природної економіки) результат господарської діяльності має конкретно-визначений характер, що означає безпосередній зв'язок між особою та її продуктом. У цьому контексті весь рух продукту в натуральному господарстві (виробництво, розподіл, обмін, споживання) здійснюється під контролем тих, хто має владу над ресурсами шляхом використання насильства та потенціалу примусу [11, с. 124].

Становлення економічного порядку ринково-капіталістичного типу передбачає, що результат господарської діяльності відчужується від конкретно-визначеного суб'єкта та набуває знеособленого, абстрактного характеру у вигляді товару, грошей, вартості, капіталу та прибутку. Ці відчужені форми господарської діяльності потребують зовсім інших економіко-правових інститутів, що чітко визначають, формують, закріплюють та захищають правомочності тих суб'єктів, які володіють ресурсами. Це призводить до того, що природні права (*right*), які не мають суспільно-гарантованого характеру, перетворюються на відчужені (відповідно до конкретних індивідів) способи регламентування діяльності всіх (*law*). Зовсім не випадково принцип «*rule of law*» (що не зовсім точно перекладено як верховенство права) вперше з'являється в контексті англійського права у XVII ст., коли виникає конфлікт між невідзначеними та довільними формами правління королівської влади та заздалегідь чіткими, визначеними нормами парламенту, який захищає інтереси народжу-

ваної буржуазії. Господарське життя, де превалує пріоритет права (незалежно від того, чи зафіксовано воно у формальному вигляді закону), стає нормальним, а отже, справедливим (тобто відповідним праву). Дія принципу верховенства права в економіці означає, що суспільство (а не держава) розробляє систему норм та правил забезпечення справедливої міри поєднання свободи та залежності (рівності). Законодавча система лише забезпечує (добре чи погано) нормативно-процедурний алгоритм реалізації верховенства права.

Важливим питанням, що повинна розв'язати економічна теорія, стає пошук тих суб'єктів суспільства, які формують попит на верховенство права. У загальному розумінні попит на верховенство права має спільні риси з попитом на будь-яке благо. Верховенство права задовольняє потреби як суспільства в цілому, так і окремих людей, у привласненні таких фундаментальних благ, як життя, свобода, автономність, приватність, власність, контракт та подібних речей. Наявність потреби реалізується в інтересі (сили, що спонукає до активних дій). Суб'єктом попиту стає той, хто зацікавлений у встановленні стійкого правового порядку, на основі якого можна забезпечити задоволення як власних, так і суспільних інтересів у цілому. Але подібно до загального розуміння попиту (платоспроможний механізм реалізації потреби) попит на верховенство права визначається розміром трансакційних витрат, які суб'єкт спроможний задіяти щодо задоволення своєї потреби.

В історичній ретроспективі інтерес в існуванні верховенства права реалізував соціальний прошарок, якому заважали існуючі правила та норми поведінки. Таким класом став власник капіталу, основний інтерес якого полягає в забезпеченні умов для збереження власності та створення можливостей щодо її самозростання (шляхом інвестування додаткової вартості). Між двома координатами інтересу власника капіталу (збереження власності та зростання капіталу) існує суперечність, яка у міру збільшення обсягу капіталу призводить до зростання невизначеності та ризиків його функціонування. Зняти цю суперечність дозволяє особа підприємця, який за словами Й. Шумпетера, стає революційним класом, який жодним чином не залежить від класової або іншої соціальної приналежності. Основні риси характеру підприємця: опора на власні сили, перевага ризику, цінність власної незалежності, орієнтація на власну думку, потреба в досягненні успіху, зниження цінності грошей та прагнення до нововведення [12], — відповідають новим вимогам господарської діяльності та породжують потребу в принципово інших правилах та нормах суспільного регулювання. Індивідуальні інтереси підприємця збігаються з фундаментальними потребами суспільства, що робить підприємця суб'єктом, який зацікавлений у пріоритеті права над застарілими законодавчими нормами.

Зовсім інші умови виникають при формуванні постіндустріального, інформаційного, інноваційного суспільства, яке породжує нових суб'єктів попиту на верховенство права. Сучасний етап економічного розвитку, побудований на поглибленні не тільки господарських, виробничих, а перш за все всієї сукупності соціальних зв'язків, призводить до активного функціонування соціального капіталу, який стає ресурсом отримання вигоди. Зміна фундаментальних основ економіки призводить до появи принципово нового її змісту. В історично-генетичному походженні економіка — це сфера життєдіяльності людей, яка характеризується матеріально-речовим характером ресурсів і результатом, предметно-об'єктивною формою виробництва, розподілу, обміну та споживання, конкретно-візуальним виглядом суб'єктів — власників, виробників, споживачів, посередників та ін. Товарно-грошове господарство оперує виробничим, товарним, фінансовим капіталом. Зовсім інший характер має *правова економіка*, умовами функціонування якої стають права власності на ресурси та результат, а економічний механізм побудований на використанні соціального, людського, інтелектуального капіталу. Засновник теорії соціального капіталу Дж. Коулмен вважав, що на відміну від інших форм капіталу (як сукупності речових ресурсів), соціальний капітал існує тільки у взаємовідносинах індивідів та не має відчутної форми [13]. Соціальний капітал стає суспільним благом, яке створюється вільними суб'єктами, індивідуальна вигода яких залежить від очікувань, довіри, обов'язків, що обумовлені якістю соціального середовища. Оскільки елементами соціального капіталу стають соціальний контракт, сукупність соціальних норм, можливості соціального обміну та довіри [14], вибудовується структура правової економіки, функціонування якої передбачає договірні відносини, у межах яких конкурентним шляхом народжуються алгоритм поєднання свободи (можливостей, правомочностей) і залежності (обов'язків та відповідальності) сторін угоди. Ефективність цього алгоритму залежить від передбачуваності, впевненості та очікування виконання умов угоди (тобто довіри до всіх тих, хто є учасником взаємодії). У правовій економіці з'являється нова конфігурація взаємодовіри: до суспільства, влади, бізнесу.

Змістовно-структурна побудова правової економіки набуває процедурно-функціонального характеру, коли починають працювати основні юридичні принципи, що розроблені Європейською комісією з демократії, а саме: доступ до правосуддя у незалежних і неупереджених судах, у тому числі судовий контроль за адміністративними актами, компетентний розгляд справ, неприпустимість подвійної відповідальності, безповоротна сила тягаря, ефективний засіб правового захисту для будь-якої спірної вимоги (правова впевненість), право на справедливий судовий розгляд за принципом природної справедливості або належної правової процедури та ін. Крім того, повинна бути визнана

необхідність високопрофесійної і незалежної юридичної професії, яка спроможна забезпечити кваліфіковані юридичні послуги [15].

Формування правової економіки зрощує нових суб'єктів попиту на верховенство права. Основні рішення починають прийматися тими зацікавленими економічними суб'єктами, які не очікують поки держава прийме чергову програму дій, дієвість якої має бути вивірена та підтверджена позитивною або негативною соціальною практикою. Прикладом таких рішень стають діяльність волонтерських організацій (які задовольняють потребу в безпечному житті країни), крауфандинг (як спільна співпраця суб'єктів, що об'єднують свої ресурси щодо задоволення потреб у фінансуванні), діяльність фрілансерів (які надають необхідні послуги в Інтернеті) та ін. Який соціальних прошарок (владна еліта, бізнесові структури, громадське суспільство, окремі громадські організації) може найкращим чином сформувати попит на право? Різність інтересів визначає попит на специфічні положення права. Існує думка, що важливу роль у попиті на верховенство права може відігравати еліта [16, с. 45]. У загальному розумінні еліту визначають як вищий відносно замкнутий прошарок суспільства, який контролює його основні економічні, політичні та культурні ресурси. На перший погляд здається, що саме еліта здатна визначити попит на право, оскільки на відміну від інших прошарків населення може краще та адекватно аналізувати ситуацію, бачити перспективи розвитку та передбачати наслідки дії норм права. Але визнання еліти як основного суб'єкта попиту на верховенство права на етапі трансформаційних змін несе в собі певні складності та суперечності. Сучасний склад еліти в українському суспільстві не завжди сприяє досягненню спільного узгодженого рішення. Дуже диференційована, неоднорідна за походженням та інтересами еліта не сприяє формуванню стійкого довготривалого попиту на ефективне право, оскільки знаходиться в стані боротьби за збереження свого статусу та реалізацію власного інтересу.

Формування попиту на верховенство права з боку інноваторів ринкового типу зіштовхується з попитом влади на збереження існуючого правового режиму. З тим, щоб забезпечити впровадження нових норм права, ринкові суб'єкти повинні проникнути у владні структури, але це потребує значних трансакційних витрат. Останні розглядаються як витрати часу, праці, матеріальних та нематеріальних ресурсів тощо прийняття рішення відповідно до встановлення, використання, дотримання, захисту права, покарання у разі його невиконання. Попит на право надає можливість здійснювати певні дії, отримати контроль над виконанням цих дій іншими людьми та мати владу над ними. Через трансакційні витрати відбуваються зміни та створюються умови відтворення правовідносин. Сьогодні суб'єктами реального попиту на право стають ті представники великого капіталу, трансакційні витрати яких

дозволяють їм використовувати державну владу щодо отримання власної вигоди. Для більшої кількості підприємців трансакційні витрати стають занадто великими внаслідок невизначеності правового поля, високого ризику та надмірного покарання. З метою мінімізації трансакційних витрат середній та малий бізнес адаптується до сучасних умов шляхом відмови від довготермінових інвестицій, виведення активів за кордон, переведення бізнесу в тіньовий сектор, входження в корупційні схеми вирішення своїх ділових інтересів.

Найбільш ефективний розмір трансакційних витрат попиту на верховенство права складається в професійних групах спеціального інтересу (союз підприємців, товариство споживачів, банківська асоціація та ін.), які дозволяють мінімізувати трансакційні витрати внаслідок професійного рівня прийняття рішення, прискорення обробки інформації, зменшення витрат на просування правових норм (особливо за наявності легальних механізмів лобювання), високої репутації та наявності довіри. Саме групи спеціальних інтересів у цивілізаційних демократичних країнах стають основними суб'єктами попиту на верховенство права.

Висновки. Верховенство права не слід розглядати як ідеологічне гасло та правовий ідеал. Розвиток доктрини верховенства права може стати джерелом формування нормативно-правової ієрархії конституційного устрою країни. Важливим завданням суспільних наук є збільшення процедурної операціональності цієї правової конструкції.

Економічна теорія дозволяє виявити об'єктивні закономірності появи верховенства права. З точки зору економічної теорії верховенство права виникає як необхідна умова та об'єктивний результат економічного життя, яке побудовано на алгоритмі та пошуку міри поєднання свободи індивідів та ступені їх залежності в суспільстві. За відсутності верховенства права більшість норм та законів або не можуть прижитися, або перетворюються на свою протилежність, або деформують правопорядок, або взагалі не можуть виникати. З точки зору економічної теорії верховенство права стає важливим фактором стійкого та динамічного розвитку економіки, оскільки дозволяє останній адаптуватися до сучасних змін без руйнівних соціальних потрясінь та ризиків відтворення авторитарних режимів.

Верховенство права стає системоутворюючим елементом правової економіки, функціонування якої передбачає довірні відносини, в межах яких конкурентним шляхом народжуються алгоритм поєднання свободи (можливості, правомочності) та залежності (відповідальності та обов'язків) сторін, ефективність цього алгоритму залежить від передбачуваності, впевненості та очікування виконання умов угоди (тобто довіри). Верховенство права виникає тільки за наявності тих суб'єктів, які більше за все зацікавлені в його існуванні та спроможні нести необхідні та ефективні трансакційні витрати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна / М. І. Козюбра // Право України. – 2012. – № 1–2. – С. 30–63.
2. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / Б. Таманага ; пер. з англ. А. Іщенка. – К. : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2007. – 208 с.
3. Гайворонский В. Конституционный принцип верховенства права [Електронний ресурс] / В. Гайворонский. – Режим доступу: <http://femidacenter.info/obshie-voprosi-prava/konstitucionnyj-princip-verhovenstva-prava.html>.
4. Андрущук С. Принцип верховенства права: визначення, співвідношення із суміжними поняттями, особливості законодавчого закріплення і реалізації [Електронний ресурс] / С. Андрущук. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2008>.
5. Лученко Д. В. Верховенство права у практиці Страсбурзького суду в аспекті проблем судового оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень / Д. В. Лученко // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – Х. : Право, 2014. – № 4(19). – С. 191–205.
6. Доповідь Венеціанської комісії «Про верховенство права» (The Rule Of Law As A Practical Concept [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL\(2013\)016-e.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL(2013)016-e.aspx).
7. Довгерт А. С. Дія принципу верховенства права у сфері приватного права / А. С. Довгерт // Університет. наук. зап. – 2007. – № 2 (22). – С. 83–89.
8. Хайек Ф. А. Дорога к рабству [Електронний ресурс] / Ф. А. Хайек. – М. : АСТ, 2010. – 320 с. – Режим доступу: http://www.gramotey.com/?open_file=126908216.
9. The World Justice Project [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apps.americanbar.org/wjp/home.html>.
10. Хайек Ф. А. Правопонимание [Електронний ресурс] / Ф. А. Хайек. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=156308>.
11. Норт Д. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества / Д. Норт, Д. Уоллис, Б. Вайнгаст ; пер. с англ. Д. Узланера, М. Маркова, Д. Раскова, А. Расковой. – М. : Изд. ин-та Гайдара, 2011. – 480 с.
12. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития [Електронний ресурс] / Й. А. Шумпетер. – Режим доступу: <http://1pixel.ru/shumpeter.php>.
13. Коулман Дж (1987). Капитал социальный и человеческий [Електронний ресурс] / Дж. Коулман. – Режим доступу: <http://skabber.nir.com.ua/files.pdf>.
14. Социологическое пространство Пьера Бурдьё [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bourdieu.name/content/social-capital>.
15. European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e).
16. Верховенство права как фактор экономики : монография / под ред. Е. В. Новиковой и др. – М. : Мысль, 2013. – С. 673.

REFERENCES

1. Kozyubra M. I. (2012). Verhovenstvo prava i Ukraina. Pravo Ukraina.1-2.30-63.
2. Tamanaga B. (2007) Verhovenstvo prava: istoriya, politika, teoriya Kiev. Kievo-Mogilyanska akademiya.
3. Gayvoronskiy V. Konstitutsionnyiy printsip verhovenstva prava. Retrieved from: <http://femidacenter.info/obshie-voprosi-prava/konstitucionnyj-princip-verhovenstva-prava.html>.
4. Andruschuk S. Printsip verhovenstva prava: viznachennya, spivvidnoshennya iz sum-zhnimi ponyattiyami, osoblivosti zakonodavchogo zakriplennya i realizatsiyi. Retrieved from: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2008>.
5. Luchenko D. V. (2014)Verhovenstvo prava u praktitsi strasburzkiego sudu v aspekti problem sudovogo oskarzhennya rishen, diy abo bezdiyalnosti sub'ektiv vladnih povnovazhen. Kharkiv: Pravo/
6. Dopovid Venetsianskoyi komisiyi «Pro verhovenstvo prava». Retrieved from: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL\(2013\)016-e.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL(2013)016-e.aspx)
7. Dovgert A. S. (2007) Diya printsipu verhovenstva prava u sferi privatnogo prava. // Universitetski naukovy zapiski.
8. Hayek F. A. (2010) Doroga k rabstvu. Retrieved from: http://www.gramotey.com/?open_file=126908216/
9. The World Justice Project. Retrieved from: <http://apps.americanbar.org/wjp/home.html>.
10. Hayek F. A. Pravoponimanie. Retrieved from: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=156308>.
11. Nort D. (2011) Nasilie i sotsialnyie poryadki. Kontseptualnyie ramki dlya interpretatsii pismennoy istorii chelovechestva. Moskva. Institut Gaydara.
12. Shumpeter Y. A Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Retrieved from: <http://1pixel.ru/shumpeter.php>.
13. Koulman, Dzh (1987). Kapital sotsialnyiy i chelovecheskiy. Retrieved from: <http://skabber.nir.com.ua/files/.pdf>.
14. Sotsiologicheskoe prostranstvo Pera Burdyo. Retrieved from: <http://bourdieu.name/content/social-capital>.
15. European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission). Retrieved from: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e).
16. Verhovenstvo prava kak faktor ekonomiki (2013). Moskva. Myisl.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2015.

Рецензент — доктор економічних наук, професор Л. С. Шевченко, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Shevchenko L. S., Doctor of Economic Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії І. В. Тимошенко, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Reviewer — Timoshenkov I. V., Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Economic Theory Department, V. N. Karazin Kharkiv National University.

Е. А. ГРИЦЕНКО

доктор экономических наук, профессор кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

**ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА
В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ**

На основе методологии экономической теории рассматриваются объективные закономерности возникновения верховенства права. Доказано, что верховенство права возникает как внутренний компонент экономической жизни и определяет меру соединения свободы индивидов и их зависимости в обществе. На основе верховенства права возникает правовая экономика, основными чертами которой являются договорные отношения, конкуренция прав и обязательств, доверие между бизнесом, обществом и государством.

Ключевые слова: верховенство права, правовая экономика, транзакционные издержки, субъекты спроса на право, совместно-разделенный труд.

О. А. HRYTSENKO

Doctor of Economic Sciences, professor of Theory Department of Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

**RULE OF LAW IN THE CONTEXT
OF ECONOMIC THEORY**

Problem setting. The rule of law — a fundamental and universal principle of building a democratic market economy. This principle is extremely important to establish in a transformational economy.

Recent research and publications analysis. The rule of law, first of all, is the object of study of legal science that analyzes the content, elements, and principles of implementation in the constitutional, civil, administrative field.

Paper objective. An aim of the article is to determine the economic logic of the rule of law, create its basic conditions that directly influence on the formation of the legal economy. In the context of solving this problem, identify actors who are interested in development of normal legal order and are capable to provide society movement in this direction.

Paper main body. The objective foundations of the rule of law laid down in the co-divided labor, which, on the one hand, makes a person free to choose the kind of eco-

conomic activities and opportunities to use their human resources, and on the other — equalize people in their dependence on one another. Normal economic activity reconstitutes measure of freedom (rights) and dependence (obligations and responsibilities). This algorithm is achieved through the law. The historical development of the role of law changes in the economy. Natural economy is built on the use of natural resources and regulate by natural law, market economy — on the functioning of the productive and financial capital based on private law, the legal economy appears on the basis of the social, human, intellectual capital and assumes the rule of law as a result of the free will of the subjects. Economic theory identifies the main actors of the demand for the rule of law. The demand for the law is based on the wants and the value of the transaction costs that are related with the necessary resources to make a decision.

Conclusions of the research. The rule of law is an important factor for sustainable and dynamic development of the economy, because it allows to adapt to modern changes without destructive social upheaval and avoid the risk of reversion of authoritarian regimes. In the absence of the rule of law, most of the legal regulations or cannot settle down, or turned into its opposite, or deform the nomocracy, or not at all may occur.

Short Abstract for an article

Abstract. On the basis of the methodology of economic theory considers the objective legitimacy of the emergence of the rule of law. It is proved that the rule of law emerges as an internal component of economic life and determines a measure of combining freedom of individuals and their dependence on society. Legal economy is based on the rule of law. The main features of the legal economy are contractual relationship, competition rights and obligations, the trust between business, society and the state.

Key words: rule of law, the legal economy, the transaction costs, the actors of the demand for law, co-division labor.

УДК 310.16

І. А. ВОВК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
vovk_iryana@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9945-6088



ЯК ПРАВО ВПЛИВАЄ НА ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ: АНАЛІЗ СТАДІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Розглянуто питання співвідношення права і економіки, торкаючись впливу правової системи на економічні відносини. Для цього використовується конструкція правового регулювання. Характеризуються обов'язкові стадії правового регулювання (формування об'єктивного права, утворення суб'єктивного права, реалізація прав і обов'язків учасників економічних відносин, що врегульовані правом). Окремо розглядається вплив права на економічні відносини на стадії правозастосування.

Ключові слова: економіка, право, економічні відносини, правове регулювання, стадії правового регулювання.

JEL Classification: A11, A12, A13.

Постановка проблеми. Ця стаття має на меті продовження розгляду питань співвідношення економіки і права, що ми провадили вже у попередніх роботах [1–3]. Методологічною основою є усталена в юридичній науці категорія правового регулювання. Саме вона дає можливість структурувати вплив права на економіку, показати стадії такого впливу та його особливості на кожній зі стадій. Це виправдано з огляду на те, що на різних стадіях правовий вплив може суттєво видозмінюватися і трансформуватися, а отже, не може досліджуватися як певне стале і незмінюване явище. Крім того, згадана категорія показує також підпорядкованість нормотворчості держави завданню ефективного регулювання суспільних відносин. Як влучно зазначає французькій антрополог Н. Рулан, право створено для застосування: це спостереження видається напрочуд банальним [4, с. 191].

Крім того, вчення про правове регулювання дозволяє побачити аспекти специфіки впливу права на економічні відносини. Досить часто законодавець, запроваджуючи певні юридичні інститути, стикається з тим, що вони не працюють, перетворюються на «голе право» (*jus nudum*), тобто право без можливості реалізації. Причому це виявляється у різних ситуаціях і на різних етапах правового регулювання (формування норми права, її реалізація чи застосування). Тут також допомагає розуміння стадій правового регулювання та їх особливостей, крізь які можна показати окреслену вище проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Співвідношення економіки і права досліджувалося у роботах Д. Вовка, А. Гриценка, О. Гриценко, О. Єршової О. Марченко, Л. Шевченко тощо. Важливим також є звернення до класичних праць із цієї проблематики, що належать Г. Беккеру, Ф. Гаєку, Л. фон Мізесу, Р. Познеру, М. Фрідману тощо.

Формулювання цілей. У цьому випадку ми прагнемо дослідити два основних питання: 1) економічні відносини як предмет правового регулювання; 2) вплив права на економічні відносини у процесі правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Під правовим регулюванням у юриспруденції розуміють впорядкування поведінки учасників суспільних відносин за допомогою юридичних засобів [5, с. 134]. Тим самим правове регулювання відображає, як право унормовує ту чи іншу сферу людського життя. Передусім ідеться про публічний простір, де люди вступають у соціально значущі зв'язки. Приватний простір індивіда здебільшого підпорядковується принципу персональної автономії. Іншими словами, людина в умовах демократичної правової держави, яка визнає і забезпечує права людини, наділена можливістю самостійно визначати свою поведінку і діяти на власний розсуд. Там, де ця поведінка перетинається з поведінкою інших людей та (або) має соціальне значення, держава має право тією чи іншою мірою втручатися в її регулювання, використовуючи різні юридичні засоби впливу.

Які суспільні відносини за своєю природою підлягають правовому регулюванню і становлять предмет такого регулювання?

По-перше, як зазначалося, це суспільно значущі відносини, регулювання яких становить публічний інтерес. Право не повинно втручатися у людські стосунки, які стосуються внутрішнього світу людини або становлять виключно приватний інтерес. Зокрема, право не регулює переважну більшість особистих стосунків між людьми, якщо не йдеться про порушення прав людини або публічного порядку чи суспільної моралі.

По-друге, це відносини, які мають зовнішнє вираження. Вони проявляються в діях чи бездіяльності суб'єктів права. Право не регулює наміри, бажання, вподобання, переживання, емоції, суб'єктивні ставлення людей як такі. В окремих випадках вони можуть братися до уваги для оцінки зовнішньої

поведінки людини. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 228 Цивільного кодексу України правочин вважається таким, що порушує публічний порядок, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним [6]. Формулювання цієї норми дозволяє стверджувати, що для визнання правочину таким, що порушує публічний порядок, необхідно встановити його спрямованість. Останнє потребує аналізу намірів осіб, які укладали відповідний правочин, зокрема, їх вини, тобто суб'єктивного ставлення, що виявляється у бажанні укласти правочин, який, наприклад, є для них економічно вигідним, але суперечить публічному порядку. На цей момент звертає увагу Пленум Верховного Суду України у постанові від 06.11.2009 р. №9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» [7].

Ще більше це помітно у сфері, де економіка змикається з кримінальним правом. Стаття 212 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять у систему оподаткування, введених у встановленому законом порядку [8]. Відповідно, залежно від внутрішнього ставлення особи до вчинення своїх дій, можна розрізнити три ситуації: 1) особа помилково занижує показники фінансової звітності, через що кількість сплачених податків та інших зборів є меншою за встановлену законодавством; 2) особа усвідомлює необхідність сплати податків та інших зборів, але не сплачує їх через відсутність грошових коштів для цього; 3) особа свідомо вносить до фінансової звітності неправдиві відомості чи вчиняє інші дії, спрямовані на ухилення від сплати податків та інших зборів. Різниця у суб'єктивному ставленні особи до своїх дій у кожній з цих ситуацій призводитиме до різних юридичних наслідків: у діапазоні від притягнення до кримінальної відповідальності, коли має місце умисне уникнення виконання обов'язку зі сплати податків, до відсутності будь-якої юридичної реакції з боку держави, коли у суб'єкта права відсутні грошові кошти для виконання названого обов'язку.

По-третє, ця поведінка має бути такою, що підлягає ефективному зовнішньому контролю. Держава, як основний гарант дотримання правових норм, має бути спроможною забезпечити їх виконання. Звичайно, що ефективність зовнішнього контролю залежить також і від переконання суб'єктів права у необхідності слідувати тим правилам, які сформульовані законодавцем чи іншим легітимним суб'єктом видання загальнообов'язкових приписів. Прикладом у цьому випадку можуть бути невеликі правопорушення, такі як несплата за проїзд. Це правопорушення, з одного боку, є незначним, а з другого — таким, що погано припиняється і переслідується через його масовість. Отже, ефек-

тивна боротьба з такими правопорушеннями неможлива без виховання у суспільстві почуття соціальної відповідальності за користування спільним для територіальної громади майном (у даному випадку громадським транспортом). Якщо ж у суспільстві панує думка, що несплата за проїзд у громадському транспорті є соціально допустимою поведінкою, то навіть значні організаційні і фінансові зусилля держави з протидії цій поведінці можуть бути марними.

По-четверте, це свідомі і вольові поведінки. Це означає, що суб'єкти права усвідомлюють значення своєї поведінки та її наслідків, а також здатні нею керувати. Поведінка суб'єктів, які не відповідають названим критеріям, не є повною мірою такою, що унормовується правом. Норми права можуть передбачати юридично значущі наслідки такої поведінки, але вони не регламентують саму цю поведінку. Наприклад, ст. 1178 Цивільного кодексу України закріплює, що шкода, завдана малолітньою особою (яка не досягла чотирнадцяти років), відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, — якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою. Тут ми бачимо, що, по-перше, законодавець не відносить малолітніх осіб до таких, поведінка яких є повною мірою свідомою і вольовою (принаймні для цілей юридичної відповідальності), а, по-друге, регламентує наслідки об'єктивно протиправною поведінки таких осіб у вигляді відповідальності батьків чи інших осіб, які зобов'язані опікуватися відповідною малолітньою особою.

Економічні відносини відповідають вказаним вище критеріям, які дозволяють визначити цю поведінку як таку, що підлягає правовому регулюванню.

Передусім економіка є однією з найважливіших підсистем суспільних відносин, яка впливає чи навіть детермінує політику, право і, у певних аспектах, релігію і мораль (хоча в останніх двох випадках взаємні кореляції є набагато складнішими). Нормальний розвиток економічних відносин становить вагомий суспільний інтерес і тому, що ці відносини є джерелом доходу залучених до них суб'єктів, і тому, що у цих відносин виробляються ресурси для перерозподілу між членами суспільства, які не можуть себе утримувати самостійно. Йдеться не лише про податки. Саме економіка генерує кошти, товари, послуги, які через горизонтальні зв'язки громадянського суспільства можуть бути спрямовані на благодійництво, взаємну підтримку, соціальні програми тощо. Проблеми в економіці невідворотно породжують проблеми у політиці, соціальну нестабільність, масове незадоволення. В умовах сучасної України легко побачити, як помилки й об'єктивні складнощі в проведенні економічної політики держави створюють також і геополітичні ризики, роблять країну більш незахищеною перед зовнішньою загрозою. За

таких умов кожна держава зацікавлена не лише в адекватній ситуації, що склалася, спрямованій на інтенсивний розвиток економічної політики, але й у надійних юридичних механізмах, здатних стимулювати корисні для суспільства економічні відносини і навпаки унеможливити розвиток процесів (зокрема, кризових), що загрожують вітчизняним політичній й економічній системам.

Економічні відносини є відносинами, вираженими ззовні. Вони predetermined у діях суб'єктів, спрямованих на досягнення певного, економічно значущого результату: укладення і виконання договорів, провадження господарської діяльності, вступ у трудові відносини тощо. Як предмет правового регулювання, економічні відносини можуть бути охарактеризовані крізь структуру будь-яких правових відносин, що складається із суб'єктів, об'єкта (певного блага, на задоволення якого спрямовані відносини), юридичного змісту (прав і обов'язків учасників відносин) і юридичних фактів, з якими норма права пов'язує виникнення, зміну і припинення правовідносин. Юридичними фактами є дії і події, які потрібні для того, щоб певні відносини виникли, змінилися чи припинилися. Зокрема, якщо економічні відносини між певними суб'єктами, опосередковані цивільно-правовим договором, то такими юридичними фактами можуть бути: укладення договору (для виникнення відносин), його зміна (для зміни відносин), припинення, розірвання, визнання недійсним (для припинення відносин).

Важливо також розуміти, що право не лише регулює, але і забороняє певні економічні відносини. Так, з точки зору економічної природи купівля-продаж книжок і певних товарів, обмежених чи заборонених у цивільному обігу (наприклад, наркотичних речовин), мають чимало спільних рис, але з точки зору права регулювання цих відносин є діаметрально протилежним: перші законодавець заохочує через юридичні дозволи, податкові пільги тощо, а другі є повністю або частково забороненими.

Крім того, економічні відносини через свій зовнішній характер є такими, що можуть бути контрольовані з боку держави. Зрозуміло, що характер контролю і межі втручання держави у різні економічні відносини є різним, однак у будь-якому випадку держава має у своєму арсеналі різні інструменти впливу на економічних суб'єктів. Вище вже зазначалося, що публічно-владний контроль має спиратися на суспільну легітимність, тобто визнання тих обмежень, які встановлені державою, доцільними і необхідними.

Це зачіпає питання меж державного втручання в економічні відносини. Звичайно, в різних ситуаціях межі втручання є різними, проте важливо розуміти, що правове регулювання, з одного боку, має виражати певний публічний інтерес, втілювати у собі цінності, що підтримуються суспільством, а з другого — будуватися на усвідомленні первинного характеру економіки. Йдеться

про те, що втручання в економічні відносини має бути обґрунтованим. Зокрема, підставами для публічно-владного впливу можуть бути права людини, публічний порядок, національна (зокрема, економічна) безпека, суспільна мораль тощо. Крім того, слід враховувати, що не право визначає економічні процеси і не державне втручання спрямовує економіку. Політичні і юридичні механізми, наштовхуючись на об'єктивні економічні закони, не здатні спинити останні, вони лише можуть призвести до розгортання негативних процесів в економіці країни. Наприклад, політично мотивоване і юридично закріплене непомірне для економіки підвищення соціальних стандартів тягне за собою економічну кризу; суттєве обтяження різноманітними стягненнями і додатковими умовами трудових відносин призводить до того, що роботодавець і працівник «ідуть у тінь»; непотрібне ускладнення процедур ліцензування і патентування мають ті самі наслідки вже для суб'єктів господарювання і правлять за наслідок зростання корупції, бо для бізнесу простіше сплатити хабар і проводити діяльність без ліцензії, якщо отримання такої ліцензії тягне за собою завідомо непомірні витрати фінансового, організаційного, людського ресурсів.

І нарешті, економічні відносини, що опосередковані правом, є формою свідомої і вольової поведінки. Звичайно, економічну складову і спрямованість можуть мати відносини за участю малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які є обмежено дієздатними або недієздатними. Так, дитина може займатися творчістю, що приносить прибуток, а недієздатна особа може бути талановитим митцем, картини якого успішно продаються. У такій ситуації у відповідних правових відносинах з'являється третя сторона — опікун, піклувальник, інший законний представник особи, яка має вади свідомості і волі.

Як відбувається регулювання економічних відносин за допомогою права? На першій стадії відбувається формування норм об'єктивного права, які у подальшому регламентуватимуть економічні відносини. Цю стадію не потрібно зводити до суто законодавчої діяльності. По-перше, тому що норми права можуть міститися і в інших джерелах права (правових звичаях, нормативно-правових договорах, ділових узвичаєннях тощо). А по-друге, тому що сам процес формування права є набагато ширшим. Основу формування права складають постійно повторювальні суспільні відносини [9, с. 7]. Перехід від фактичних відносин до нормативних правил відбувається через їх суспільне санкціонування на основі цінностей, що підтримуються певним соціумом у конкретну історичну епоху [10; 11, с. 31–39].

Останнє легко побачити на прикладі багатьох економічних відносин. Відносини міни, оренди, а згодом купівлі-продажу, спадщини тощо виникають тоді, коли виникають перші людські спільноти, а не тоді, коли відповідні норми з'являються у юридичних джерелах. Люди обмінюються товарами, які вироб-

ляють або отримують від природи, і таким шляхом відбувається задоволення їх певних потреб. Однак для належного обміну, а з виникненням перших грошей або інших загальних еквівалентів — купівлі-продажу, учасникам відповідних відносин потрібен корпус правил, які б виступали своєрідним стандартом, зразком того, як має укладатися і виконуватися певна угода.

Цей корпус правил не є випадковим набором норм. Може скластися враження, що виникнення того чи іншого правила є лише питанням факту. Проте насправді утворення цих правил не є таким. Наприклад, договірні відносини ґрунтуються на засадах еквівалентності, що означає, що кожна зі сторін у результаті договору отримує певне благо, в якому вона зацікавлена [12, с. 27]. Принцип еквівалентності робить договір економічно доцільним для його сторін і змушує їх звертатися до такого механізму впорядкування цих відносин. На більш загальному рівні еквівалентності відповідає принцип справедливості, що передбачає розмірний обмін благами між сторонами договору [13, с. 52]. Причому ця справедливість має саме конкретно-історичний характер. Наприклад, якщо сьогодні усунення жінки від господарської чи політичної діяльності можна розглядати як дискримінацію, то у давньоримській економіці це було правилом, що цілком вкладалося в уявлення про справедливе.

Процес формування права є невинним [14, с. 25], він не завершується після ухвалення нормативно-правового акта чи закріплення норми права в іншому визнаному державою юридичному джерелі. Це має місце тому, що, по-перше, певні суспільні відносини змінюються, що обумовлює потребу у зміні правового регулювання, а по-друге, виникають нові суспільні відносини, які знову «запускають» механізм формування права, яке має врегулювати, а іноді — відкоригувати чи навіть заборонити певну суспільну практику. Наш приклад із найпростішими договірними формами тут також є доречним. Останні двадцять років у світі поступово набуває обертів ринок електронної комерції. Йдеться і про роздрібну торгівлю, і про посередницькі послуги, і про фондовий ринок тощо. Вже сьогодні компанії, які діють виключно у віртуальному просторі (наприклад, ресурс «booking.com», служба таксі Uber тощо) мають капіталізацію у декілька мільярдів доларів США. Поступово цей бізнес став вельми популярним і в Україні. У зв'язку з цим вже принаймні з початку 2000-х рр. постало питання врегулювання цієї діяльності, наслідком чого стала поява відповідного законодавства і судової практики.

Друга стадія правового регулювання охоплює набуття суб'єктивних прав учасників економічних відносин. На основі норм об'єктивного права суб'єкти набувають статусу, який дає їм можливість вступати у відповідні відносини з іншими фізичними особами, фірмами тощо. Основними шляхами набуття такого статусу є укладення індивідуальних договорів, отримання права на зайняття господарською діяльністю, отримання ліцензій на право зайняття

певним видом господарської діяльності тощо. Відмінність першої стадії від другої проявляється у тому, що якщо на першій стадії відбувається загальна юридична регламентація економічних відносин, то на другій загальна рамка відносин переноситься на конкретного суб'єкта, який набуває правової здатності вступити у відповідні відносини. Схематично це можна зобразити таким чином: держава визначає правове регулювання будівельної діяльності, що включає вимоги до забудовників, генеральних підрядників, підрядників тощо (перша стадія), суб'єкти, які бажають провадити відповідну діяльність, у встановленій законом процедурі набувають відповідного статусу (реєстрація як суб'єкта господарської діяльності, отримання необхідних ліцензій і дозволів, укладення договорів генерального підряду, підряду і субпідряду тощо).

На третій стадії суб'єкти економічних відносин реалізують свої права і обов'язки у межах обраної правової форми їх регулювання. На цій стадії відбувається ніби діалектичне замикання процесу правового регулювання, що розпочинається з реальних суспільних відносин, які внаслідок постійної повторюваності санкціонуються державою на рівні правової системи, і завершується втіленням сформованих на такій підставі правил поведінки у реальні людські стосунки.

Звичайно, тут мають місце складні зв'язки. З одного боку, юридична форма детермінована змістом відносин, що регулюються правом. Намагання держави втручатися в економіку через механізм цінового регулювання, оподаткування, адміністративних бар'єрів, спеціальних мит, особливих режимів зовнішньоекономічної діяльності досить часто призводить не до бажаного ефекту, а до схем оптимізації податків, переходу бізнесу у тінь, корупції і контрабанди. Це відбувається у ситуації, коли обрана юридична форма регулювання явно суперечить економічній природі відносин. З другого боку, право не просто зліпок певної соціальної практики, а держава не статист, що має просто «освятити» усе, що виникло у суспільстві. Юридична форма так само є активною, через механізм правового регулювання держава підтримує вітчизняного виробника, руйнує схеми виведення капіталу і легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом, забезпечує чесну конкуренцію і бореться з монополізацією ринків.

Наведене стосується не лише питань дотримання законності чи корегування негативних для економіки явищ. Зміни в юридичній формі можуть призводити до змін у певних економічних відносинах, які не можна оцінити з позиції наведених цілей. Зокрема, В. Мухопад показує, як зміна правової політики у сфері інтелектуальної власності призводить до зникнення правової охорони певних результатів інтелектуальної діяльності (у даному випадку відкриттів і раціоналізаторських пропозицій) [15, с. 64], а отже, й економічних відносин з приводу володіння, використання і розпорядження вказаними об'єктами.

З певних варіантів розвитку права інтелектуальної власності законодавець обирає один, і це впливає не лише на правову систему, але й на економічний зміст відносин, що регулюються правом. О. Єршова на прикладі гудвілу показує, як суто економічне розуміння цього поняття у законодавстві, без урахування його правової природи, призводить до серйозних труднощів [16, с. 33–35].

Наведені моменти обумовлюють також, що на кожній з трьох охарактеризованих стадій правового регулювання може відбуватися факультативна додаткова стадія — правозастосування. Правозастосування називають «додатковим втручанням» держави у правові відносини, коли суб'єктивні права і юридичні обов'язки осіб не можуть бути з певних причин реалізовані ними самостійно [17, с. 85]. Правозастосування може мати місце на першій стадії правового регулювання, коли створюються норми об'єктивного права. Наприклад, правозастосовним актом буде рішення про участь держави у проведенні переговорів при укладенні колективної угоди, що має нормативно-правовий характер і регламентує засади розвитку певної галузі господарювання. Правозастосування може бути потрібним на другій стадії, коли відбувається процедура реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності. Нарешті, правозастосування відбувається і на третій стадії. Зокрема, коли укладаються цивільні договори, що пов'язані з переходом права власності на нерухоме майно, то для фіксації титулу нового власника застосовують державну реєстрацію його речових прав. Крім того, правозастосовною діяльністю є будь-яка діяльність з вирішення спорів між суб'єктами економічних відносин (зокрема, правосуддя, що здійснюється господарськими судами).

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що наведена характеристика правового регулювання економічних відносин створює свого роду методологічну матрицю, що дозволяє глибше зрозуміти природу взаємодії економіки і права. Ця взаємодія не зводиться ні до детермінації економічною системою правової системи, ні до можливості держави через юридичні механізми волюнтаристськи втручатися в економічні відносини. Правильним, на нашу думку, є розуміння того, що економічний зміст відносин визначає сутність правових інструментів, які використовуються для їх регулювання. При цьому і право, як форма опосередкування економічних відносин, є активною системою і чинить вплив на економіку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вовк І. А. Економічна, правова і релігійна системи суспільства: аспекти взаємовідносин (на прикладі християнства) / І. А. Вовк // Правове регулювання релігійного життя: історія, сучасність, перспективи : матеріали VI міжнар. «круглого столу», 21 груд. 2013 р. / МОН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Вид-во «ФОРМ» Корсунська Л. О., 2014. – С. 10–18.

2. Вовк Д. О. Економіка і право: проблеми розуміння співвідношення / Д. О. Вовк, І. А. Єфіменко // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право : зб. наук. пр. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2011. – №2 (5). – С. 135–146.
3. Вовк І. А. Економічна поведінка і правове регулювання (на прикладі інституту інтелектуальної власності) / І. А. Вовк // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право : зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2014. – №4 (19). – С. 18–29.
4. Рулан Н. Историческое введение в право : учеб. пособ. для вузов / Н. Рулан. – М. : Nota Bene, 2005. – 672 с.
5. Теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2014. – 386 с.
6. Цивільний кодекс України : від 16.01.2013 р. №435-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 11 (28.03.2003). – Ст. 461.
7. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. №9. – Режим доступу: http://pravo.ligazakon.ua/document/view/V5090583?edition=2009_11_06.
8. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 №2341-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – №25–26 (29.06.2001). – Ст. 131.
9. Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М. В. Цвіка / упоряд.: О. В. Петришин, С. В. Шевчук, Д. О. Вовк та ін. ; відп. за вип. О. В. Петришин. – Х. : Право, 2010. – 272 с.
10. Цвік М. Про місце санкціонування у процесі формування права / М. Цвік, Д. Вовк // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2004. – №2 (37). – С. 13–24.
11. Вовк Д. О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення / Д. О. Вовк. – Х. : Право, 2009. – 224 с.
12. Погребняк С. П. Договір: загальнотеоретичне розуміння / С. С. Погребняк // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2011. – №4 (67). – С. 17–28.
13. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
14. Цвік М. Праворозуміння (значення повторюваності суспільних відносин для його дослідження) / М. Цвік // Право України. – 2010. – №4. – С. 22–28.
15. Мухопад В. И. Коммерциализация интеллектуальной собственности / В. И. Мухопад. – М. : Магистр : ИНФРА-М, 2012. – 512 с.
16. Ершова Е. А. Гудвилл бизнеса / Е. А. Ершова. – М. : Статут, 2013. – 223 с.
17. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика / О. О. Уварова. – Х. : «Друкарня МАДРИД», 2012. – 196 с.

REFERENCES

1. Vovk I. A. Ekonomichna, pravova i relihiyna systemy suspil'stva: aspekty vzayemovidnosyn (na prykladi khrystyanstva) / I. A. Vovk // Pravove rehulyuvannya relihiynoho zhyttya: istoriya, suchasnist', perspektyvy : materialy VI mizhnar. kruhloho

- stolu, 21 hrud. 2013 r. / MON Ukrainy, Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. – Kh. : Vyd-vo «FOP Korets'ka L. O.», 2014. – S. 10–18.
2. Vovk D. O., Yefimenko I. A. Ekonomika i pravo: problemy rozuminnya spivvidnoshennya / D. O. Vovk, I. A. Yefimenko // Visnyk Natsional'noyi yurydychnoyi akademiyi Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Ekonomichna teoriya ta pravo : zb. nauk. pr. / Natsional'na yurydychna akademiya Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. – Kh. : Pravo, 2011. – 2 (5). – S. 135–146.
 3. Vovk I. A. Ekonomichna povedinka i pravove rehulyuvannya (na prykladi instytutu intelektual'noyi vlasnosti) / I. A. Vovk // Visnyk Natsional'noho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Seriya: Ekonomichna teoriya ta pravo : zb. nauk. pr. / Nats. un-t «Yuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho». – Kh. : Pravo, 2014. – 4 (19). – S. 18–29.
 4. Rulan N. Ystorycheskoe vvedeniye v pravo: ucheb. posob. dlya vuzov / N. Rulan. – M. : Nota Bene, 2005. – 672 s.
 5. Teoriya derzhavy i prava : pidruch. dlya stud. yuryd. vyshch. navch. zakl. / O. V. Petryshyn, S. P. Pohrebnyak, V. S. Smorodyns'kyi ta in. ; za red. O. V. Petryshyna. – Kh. : Pravo, 2014. – 386 s.
 6. Tsyvil'nyy kodeks Ukrainy ot 16.01.2013 h. № 435-IV // Ofitsiynyy visnyk Ukrainy. – 2003. – 11 (28.03.2003). – St. 461.
 7. Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 06.11.2009 r. № 9 «Pro sudovu praktyku roz'hlyadu tsyvil'nykh sprav pro vyznannya pravochyniv nediysnykh» // http://pravo.ligazakon.ua/document/view/VS090583?edition=2009_11_06.
 8. Kryminal'nyy kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. – 2001. – 25–26 (29.06.2001). – St. 131.
 9. Problemy teorii prava i konstytutsionalizmu u pratsyakh M. V. Tsvika / uporyad.: O. V. Petryshyn, S. V. Shevchuk, D. O. Vovk ta in.; vidp. za vyp. O. V. Petryshyn. – Kh. : Pravo, 2010. – 272 s.
 10. Tsvik M. Pro mistse sanktsionuvannya u protsesi formuvannya prava / M. Tsvik, D. Vovk // Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrainy. – 2004. – 2 (37). – S. 13–24.
 11. Vovk D. O. Pravo i relihiya: zahal'noteoretychni problemy spivvidnoshennya / D. O. Vovk. – Kh. : Pravo, 2009. – 224 s.
 12. Pohrebnyak S. P. Dohovir: zahal'noteoretychne rozuminnya / S. P. Pohrebnyak // Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrainy. – 2011. – 4 (67). – S. 17–28.
 13. Pohrebnyak S. P. Osnovopolozhni pryntsypy prava (zmistovna kharakterystyka): Monohrafiya / S. P. Pohrebnyak. – Kh. : Pravo, 2008. – 240 s.
 14. Tsvik M. Pravorozuminnya (znachennya povtoryuvanosti suspil'nykh vidnosyn dlya yoho doslidzhennya) // Pravo Ukrainy. – 2010. – 4. – S. 22–28.
 15. Mukhopad V. Y. Kommertsyalyzatsyya yntellektual'noy sobstvennosti / V. Y. Mukhopad. – M. : Mahystr : YNFRA-M, 2012. – 512 s.
 16. Ershova E. A. Hudvyll byznesa / E. A. Ershova. – M. : Statut, 2013. – 223 s.
 17. Uvarova O. O. Pryntsypy prava u pravozastosuvanni: zahal'noteoretychna kharakterystyka / O. O. Uvarova. – Kh. : «Drukarnya MADRYD», 2012. – 196 s.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2015.

Рецензент — доктор економічних наук, професор Л. С. Шевченко, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Shevchenko L. S., Doctor of Economic Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної теорії І. В. Шкодіна, Харківський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», Україна.

Reviewer — Shkodina I. V., Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, head. the Department of economic theory, Kharkiv training and research Institute of state higher educational institution «University of banking», Ukraine.

И. А. ВОВК

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

КАК ПРАВО ВЛИЯЕТ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ: АНАЛИЗ СТАДИЙ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Рассмотрено вопросы соотношения права и экономики, затрагивая влияние правовой системы на экономические отношения. Для этого используется конструкция правового регулирования. Характеризуются обязательные стадии правового регулирования экономических отношений. Отдельно рассматривается влияние права на экономические отношения на стадии правоприменения.

Ключевые слова: экономика, право, экономические отношения, правовое регулирование, стадии правового регулирования.

I. A. VOVK

PhD. in Economics, associate professor, associate professor of the Economic Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

HOW THE LAW INFLUENCES ECONOMIC RELATIONS: ANALYSIS OF THE LEGAL REGULATON FRAMEWORK

Problem setting. A category of legal regulation, which is fully established in the legal science, enables to structure the influence of the law on the economy, to indicate stages of this influence, and to detect its peculiarities at each stage.

Recent research and publications analysis. Correlation between the economy and the law has been researched in scientific papers of D. Vovk, A. Hrytsenko, O. Hrytsenko, O. Yershova, O. Marchenko, L. Shevchenko, etc. It is worth considering classical papers on this problematics, which is belonged to G. Becker, F. Hayek, L. von Mises, R. Posner, M. Friedman, etc.

Paper objective. The article researches economic relations as a subject of legal regulation and the influence of the law in the process of their legal regulation.

Paper main body. The author has determined specificity of economic relations as a subject of legal regulation. The article contains characteristics of the relations, which can be legally normed (social significance, external expression, suitability for control being external one concerning entities of control relations, and conscious and strong-willed nature) and discloses peculiarities of public and governmental control of the economic relations.

The author has described stages of the public regulation of economic relations (formation of objective law, creation of subjective law, and realization of rights and obligations of economic relation members regulated by the law). Particularly, the author examines the influence of the law on the economic relations at the stage of law enforcement. This stage is facultative and can be deployed «inside» each of obligatory stages as well as between them.

Conclusions of the research. The correlation between the economy and the law consist in neither stipulation of a legal system by means of an economic system, nor in possibility of the state to voluntary interfere in the economic relations through legal mechanisms. The economic sense of the relations determines the sense of legal instruments used for regulation of the relations. The law as a form of mediation of the economic relations is an active system and influences the economy.

Short Abstract for an article

Abstract. The article considers an issue of correlation between the law and the economy. The author describes obligatory stages of legal regulation and peculiarities of influence at each of stages. The author considers the influence of the law on the economic relations at the stage of law enforcement, which is facultative one and can be deployed at each of obligatory stages as well as between them. The article substantiates that the law mainly mediates the economic relations due to various legal forms. Correction of these relations through legal mechanisms is a complicated process. The state shouldn't attempt to fight certain economic processes through repressive methods. On the contrary, the state should change social, political, and other reasons of processes' emergence. In such a way a society can attain legalization of the economy and overcoming corruption, etc.

Key words: economy, law, economic relations, legal regulation, legal regulation stages.

ROUND-TABLE DISCUSSION

MODERN PROBLEMS OF ECONOMICS

AND THE ECONOMIC ACTIVITY

O. A. Hrytsenko, *Doctor of Sciences (Economics), professor of the Economic Theory Department of Yaroslav the Wise National Law University*

«ECONOMIC IMPERIALISM»: FROM A. MONKRETIEN TO THE MODERNITY

A French economist A. Monkretien went down in history of the history of economic thought as a founder of a term «political economy». Simultaneously, he didn't hope for infinite opportunities of application of the political economy methodology in any other field of science. His «Treatise on Political Economy» was written from the standpoint of an owner of a hardware workshop in order to persuade a government to protect the French manufacturer and the buyer. He suggested using high duty tariffs for foreign goods. Such measures had to prevent import from hindering the national production. This scientific work was devoted to King Louis XIII, whereupon A. Monkretien began to play the role of an economic adviser. In 1617 he held the position of a mayor of a French town. Later, a little known Englishman wrote a book «Observations and economic advices», in which he determined the economy as an art of effective managing a household and prosperity. The book contains an economic advice how to choose a wife that «will be useful in the daytime as well as in the night time».

The economic life at the beginning of XVII stipulated all other areas of the human's life. That's why economics as an art of managing the personal household and the national economy forms the enough powerful methodological potential for examination of all other social relations. Between 50s and 60s of the last century, this potential was used by neoclassical economics, representatives of which have begun to disseminate the economic analysis methodology in all the life areas that were in the sphere of other professionals.

Economics penetrated politology, sociology, anthropology, psychology, history, jurisprudence, religion studies, and even biology and physics. Such a process of expansion of the economic analysis methodology, which is concerned with study-

ing processes and regularities, beyond its traditional areas was called «economic imperialism». Because of «imperial» tendencies of economics, new disciplines, such as the social choice theory, economic analysis of law, economic sociology, economic psychology, the new economic history (cliometrics), bioeconomics, emerged. Scientists point out that the very economics forms «universal grammar of the social science» (J. Hirshleifer). It is stipulated by several factors. Firstly, human behavior is based on a standard model «homo economicus» (an economic human), according to which an individual rationally (not always usefully) adheres to a strategy of maximization of individual utility under conditions of current restrictions. Secondly, regardless of a sphere of life, individual advantages remain relatively stable in time and orient towards benefits, losses, process, and incomes (in the broad sense). For instance, a criminal acts rationally, predicting not only benefits (incomes), but also possible losses (imprisonment, fees, reputation). Thus, each crime has own price. Thirdly, actions of entities beyond the market environment can be modeled by analogy with economic exchange, where each party, without direct usage of money, spends resources (implicit prices) and attempts to attain the equilibrium position under conditions of a voluntary (for instance, marriage) transaction or a compulsory (a theft) one.

Undoubtedly, «economic imperialism» shouldn't be considered as the only possible methodology of cognition. Nowadays, synthesis of social sciences, where economics begins to use their specific methods and instruments, is becoming more and more important.

L. S. Shevchenko, *Doctor of Sciences (Economics), professor of the Economic Theory Department of Yaroslav the Wise National Law University*

CONCEPTS OF HUMAN DEVELOPMENT IN CONTEMPORARY ECONOMICS

In economics, issues of human development are mainly presented in the form of two concepts — human capital and human development. It is frequently asserted that the human capital theory historically and logically precedes the human development concept and forms its theoretical basis. In our opinion, it is spoken of different concepts. However, they are related to each other.

The human capital theory is concentrated towards human development aimed at social production needs. It examines improvement of a human as a resource (a factor) of production and more appropriately responds to the industrial society. Human capital is a set of qualification (theoretical knowledge, practical skills and

abilities, accumulated productive potential) and personal (health, developed skills, material, social, and spiritual needs, motivation) characteristics of a human, which are formed as a result of investments gaining revenues during human's labor activity. That is to say, the human capital concept is considered in the two aspects — as a resource and as revenue.

The human development theory perceives a human as the main value of a society. The theory points out human development opportunities are a purpose of social and economic development, which is realized in terms of transition to the postindustrial (information) economy.

A human development idea consequently was expressed in terms of two concepts. One of them was the *concept of basic needs* formulated by Scandinavian scientists in 60s of the XX century. Nevertheless, the most famous is the concept of basic needs of human beings founded by a famous American social psychologist Abraham Maslow. All basic needs are divided into the following groups: physiological needs; social safety needs; needs of belonging to a social group, implication in common businesses; needs for respect, self-esteem, evaluation of qualities and achievements by others, reputation; needs of self-realization, self-actualization through creativity, abilities, and talents. Each of the basic general needs is a complex of less general or partial human needs and requirements. A pre-condition of meeting higher needs is meeting needs of the lower levels. According to Maslow, the basic needs are opportunities expecting their realization. Development of the basic needs, in particular formation and realization of needs of human improvement are the extent of human freedom and development.

Scientific papers of Amartya Sen, who was awarded the Nobel Prize in Economic Sciences in 1998, present *the concept of extension of capabilities of the human choice*. A. Sen proves that welfare should be estimated not according to a level of income per capita, but according to a capability of a human to lead that life they consider to be deserved. Extension of the human choice contemplates much freedom and more alternatives for the choice of these purposes and a way of living a person prefers. In this case, income plays the role of a means of extension of the human choice in the fields such as health protection, education, and the economic and social activity [1]. That is to say, human development is defined as growth of human capabilities (those they can do and those they can achieve) at some degree of freedom of the life choice.

In the second part of 1990s, ideas of A. Sen and research results, which were performed under the direction of Mahbub ul Haq, K. Griffin, and J. Knight, form the basis of the UNO concept of human development. The concept defines human development as a purpose and a criterion of a society. According to the concept, production exists for the benefit of humans, but humans do not exist for the benefit of production. Simultaneously, a social progress is impossible at any rates of eco-

conomic growth if three key capabilities (aims) for a human are not realized. The capabilities comprise: 1) to spend maximally long and healthy life; 2) to gain education, relevant knowledge being necessary for the effective activity; 3) to have access to means of living as a guarantee of a deserved standard of living within human revenues and consumption.

The human development concept is enhanced by numerous scientists in Ukraine (L. Beztelesna, O. Hrishnova, Ye. Libanova, O. Novikova, etc.). Efforts of the Lviv school representatives (S. Zlupko) conduced to foundation of *the ecological concept*: human development is essentially related to balanced combination of spiritual, emotional, physiological, intellectual, and material needs of a human in the dissoluble harmony with an environment. At the same time, a prior factor of human development is spiritual potential of each person and a society in general. It means the degree of human internal freedom, human's capability to make decisions being independent of external influence and an environment, which conduce to comprehensive personal and social development. Spirituality also means ability of a human to independent mobilization of internal power, which is directed towards providing spiritual and physiological harmony, intellectual development, material welfare, and care for an environment of its existence [2, p. 33].

Analysis of modern theories of human development enables to evaluate social prospects of Ukraine and to propose directions of its social policy.

References:

1. Sen A. Development as freedom [Electronic resource] / A. Sen; translation from English of Ye. Poletskaja; scientific editor R. Nureiev ; Fund «Liberal mission». – Moscow : Novoie izdatelstvo, 2004. – 430 p. – Mode of access: <http://3dway.org/publication>.
2. Pryimak V. Genesis of the economic paradigm of human development / V. Pryimak, I. Tkach // Ukraine: labor aspects. – 2008. – No. 3. – P. 28–34.

O. S. Marchenko, *Doctor of Sciences (Economics), professor of the Economic Theory Department of Yaroslav the Wise National Law University*

NANOECONOMICS AS THE ECONOMIC THEORY OF HUMAN BEHAVIOR IN THE GLOBALIZING WORLD

Nowadays, numerous macro and micro economic researches are dedicated to disclosure of frameworks, forms, and directions of economic globalization as a process of internationalization of a national economy and formation of the

global economic space (a system of world economic relations). In our opinion, processes of globalization encompass all levels of economy. Enterprises, economic behavior of which is an entity of various forms of international economic relations, are active participators of international productive and scientific and technological cooperation. A tendency of integration into the global economic space is inherent to development of regions, industries, and sectors of a national economy (meso economy). Under conditions of modern globalization processes, human economic behavior tends to internationalization and integration into the global economic space, which is the basis of considerable growth of the human role in the world economy. Thus, a global approach to modern economy research can't be restricted by macro and mega levels of its application.

In scientific researches a term «nanoeconomics» has a triple definition. Firstly, nanoeconomics is defined as economics of the nanoindustry being a sector of the modern economy related to innovations and nanotechnologies [1]. From our point of view, this approach to defining the nanoeconomics sense discloses specificity of an economic research object, i.e. the nanotechnology industry. It is not a nanoeconomic approach, but a meso economic one (sectoral or branch economy). Secondly, nanoeconomics is defined as economics of individual behavior. H. Kleiner points out nanoeconomics is economics of physical persons: «Nanoeconomics can mean the very economic system being considered from the standpoint of behavior of certain persons (economics of physical persons) as well as a scientific discipline, which examines the behavior» [2, p. 101]. According to this approach, economic behavior of a human in the form of a particular business entity should be considered as a subject of nanoeconomics. As a part of economics, nanoeconomics is a theory of human economic behavior.

Now nanoeconomics assumes the global character. This process actualizes researches of new forms and factors of human economic behavior in the globalizing world. A. Halchynskiy defines: «Globalization is a planetary mechanism, which organically implies, on the one hand, a communicational instrument of interaction «a human — a human» and, on the other hand, a mechanism of interaction of «a human and a society — nature and the biosphere» [3, p. 319–320]. The Internet is belonged to such a «communicational instrument» of the global economy. Owing to the Internet, communication between humans assumes global importance and their cooperation transforms from local one (within a family, a firm, etc.) into global one. Subsequently, there are no organizational and territorial limitations. Therefore, on the basis of the Internet, human economic behavior (nanoeconomics) internationalizes and becomes

a part of the global economy. One of the factors of this process and, simultaneously, its form is development of the new economy of mass collaboration. The new economy of mass collaboration is a system of economic relations regarding production, distribution, exchange, and consumption of various services due to involvement of resources belonged to many persons through the Internet and direct participation of these persons in servicing in the form of producers and consumers of different services. This is nanoeconomics, which assume global nature, owing to the Internet.

Basic technology of the new economy of mass collaboration is crowd sourcing aimed at providing optimal combination and usage of different resources of people (a «crowd») for the purpose of attainment of particular goals, i.e. productive, social, cultural, etc.

The organizational basis of mass collaboration consists of a network principle of building relations through the Internet (an alternative for a hierarchic principle), convenience, and self-organizing of its entities. D. Tapscott and A. D. Williams determine the main principles (ideas) of the new economy of mass collaboration: openness; horizontal (decentralized) organizing collaboration as free exchange of the activity, capabilities, knowledge, and other resources of its participators (a principle of peering, peer-to-peer, P2P); access and an ability to share; globalized collaboration [4].

According to the social sense, the new economy of mass collaboration is:

- an extra-new form of distribution of resources and their efficient usage under conditions of postindustrial transformations;
- global one, since: firstly, owing to the Internet, there is no territorial, organizational, professional, national, and other limitations for human collaboration; secondly, it is a model of involvement of a considerable amount of persons in solving global problems, i.e. economic, ecological, social ones;
- a social innovation being a modern model of self-organizing and effective collaboration of humans in the globalizing world;
- a factor of globalization of the social and economic role of a human and a form of its realization;
- nanoeconomics (human economic behavior), which assumes global nature.

References:

1. Dubishchev V. P. Nanoeconomics as methodology of research of an innovative economic mechanism under conditions of globalization / V. P. Dubishchev // Collection of materials of the International scientific conference «The doctrine of V. I. Vernadskyi and modernity». – Poltava: Poltava National Technical University, 2013. – P. 62–67.

2. Kleiner H. Nanoeconomics and the theory of a firm / H. Kleiner // Herald of Voronezh State University. Issue «Economics and management». – 2004. – No. 2. – P. 99–123.

3. Halchynskyi A. S. Economic methodology. Logics of renovation : a collection of lectures / A. S. Halchynskyi. – Kyiv : «ADEF-Ukraine», 2010. – 572 p.

4. Tapscott D. Wikinomics. How mass collaboration changes everything [Electronic resource] / D. Tapscott, A. D. Williams; translation from English of P. Mironov, H. Vasylenko. – Moscow: BestBusinessBooks, 2009. – 392 p. – Mode of access: <http://www.litmir.net/br/?b=137942>

O. O. Nabatova, *PhD., associate professor of the Economic Theory Department of Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv*

BEHAVIORAL ECONOMICS: THE MAIN ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

During the last decades, there has been shift of emphasis from development of formalized models of human behavior in different cases of choice to empirical verifying these models and indication of a degree of their adequacy to the theory of real validity in economics. This process results in emergence of behavioral economics aimed at enhancement of explanatory capacities of economics, owing to the more realistic psychological basis of economic behavior [1].

At the intersection of economics and psychology, behavioral economics examines «what will occur in an economic system and in markets, where cognitive capacities of particular entities are restricted and they suffer natural difficulties in the process of decision-making» [2]. Such an approach, which enabled to explain a set of economic phenomena contradicting postulates of the neoclassical concept and to make enough realistic forecasts, became very popular. Hence, it is no wonder that behavioral economics departments were opened at all prestige west universities nowadays.

It is worth mentioning that behavioral economics, having proved boundedness of a model «homo economicus» (possibility of altruistic and irrational behavior, incomplete self-control, etc.), doesn't refuse the neoclassical concept. From the standpoint of behaviorists, the latter really proved its appropriateness regarding explanation of many types of economic behavior. Since the concept

exhausted extensive development methods, it needs qualitatively new methods of research.

A peculiarity of methodology of behavioral economics research is wide application of experiments, behavioral games, and computer simulations. The very impressive results of such experimental work caused a need for indication and taking into consideration psychological and social and institutional factors, which stipulate peculiar characteristics and qualities of human nature, in theoretical models.

Behavioral economics concentrates its attention not on the very behavior as a process, but on reactions, incentives, cognitive restrictions, which stipulate a result of choice. Nobel Prize winners D. Kahneman and A. Tversky proved that in the process of decision-making humans make not just a mistake. Frequently, they make the same mistakes. This phenomenon enables to classify and prognosticate human mistakes. As an alternative for the expected utility hypothesis, the scientists suggested the prospect theory, which include: a principle of avoidance of losses; an effect of reflection and non-linear evaluation; supposition regarding separation of decisions from other problems these decisions are related to. Experiments show human can rationally evaluate nor an amount of expected outcomes, neither their probabilities. They differently react to equivalent situations depending on gain or loss. Hence, humans are willing to risk in order to not suffer losses and they are unwilling to risk in order to receive gains. Moreover, human frequently make a mistake in evaluation of probabilities: they underestimate probabilities of events, which will most likely occur, and overestimate less probable events. It is interesting that the mentioned phenomena are concerned with various fields of the economic activity (consumptive behavior, financial markets, insurance). This indicates universality of the proposed models.

Subsequently, researches introduced a set of other psychological factors into economic behavior analysis, which are as follows: emotional state causing errors of optimism (underestimation of probabilities of undesired event beginning) and pessimism (overestimation of probabilities of undesired event beginning); inclination to influence of an irrelevant thought (even incompetent one); a desire to retain the status quo at any cost; a phenomenon of omniscience; heuristics and cognitive shifts; fear of social ostracism, etc.

In addition, different experiments, which were conducted by representatives of behavioral economics, shown that in many cases behavior of real economic agents is stipulated by existence of the irrational choice. Nobel Prize winners G. Akerlof and R. Shiller highlight that irrational behavior is not chaotic at all and it has own regularities. Thus, it can be predicted to some extent. Economists should take into account these regularities in their models, including macroeco-

conomic ones. In a book «Animal spirits: how human psychology drives the economy and why it matters for global capitalism» the authors consider a set of reflections of the irrational principle (convenience, conception of justice, abuse the law, non-conscientiousness, monetary illusion, sensitivity to history) and how they influence economic decisions [3].

Behavioral economics achievements are applied for explanation of many phenomena and processes: consumptive and investment behavior, savings, cycling, poverty, discrimination, forced unemployment, and attitude to wealth, property, and money, etc. R. Taylor, who first implemented psychological methods in the financial world, predicts transformation of the «homo economicus» model into «homo sapiens» and expansion of diversity of theoretical models of behavior. The scientist points out that in their models economists will take into consideration as many behavioral aspects as they observe in the environment for the reason that it is irrational to do in another way [2].

References:

1. Camerer C. Behavioral Economics: Past, Present, Future [E-resource] / C. Camerer. – Access mode : <http://www.usapr.org/papers/paper.aspx?PaperID=30>.

2. Mullainathan S. Behavioral Economics [E-resource] / S. Mullainathan, R. Thaler. – Access mode : [http://faculty.chicagobooth.edu/Richard.Thaler/research/pdf/Behavioral %20Economics.pdf](http://faculty.chicagobooth.edu/Richard.Thaler/research/pdf/Behavioral%20Economics.pdf).

3. Akerlof G. Spiritus Animalis or how Human Psychology Drives the Economy and Why It Matters for Global Capitalism [Text] / G. Akerlof, R. Shiller; translation from English of D. Priiatkin – Moscow : LLP «United Press», 2010. – 273 p.

O. M. Levkovets, PhD. (Economics), associate professor of the Economic Theory Department of Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv

THE SCIENCE AND SCIENTIFIC RESOURCES AS SOURCES OF INTELLECTUAL CAPITAL FORMATION: CONTEMPORARY CONTRADICTIONS OF DEVELOPMENT

Under modern conditions, competitiveness of a country is stipulated by ability of a national economy to generate, consume, and commercialize knowledge. Scientific knowledge turns into an important factor of social and economic develop-

ment of world countries. Inclusion of the science in the system of productive forces in the XX century became one of the most considerable shifts in social production. The science is one of forms of intellectual labor and, simultaneously, the most valuable product of labor, i.e., the science includes the activity aimed at gaining new knowledge as well as its outcome — a sum of knowledge. Scientific labor is socially significant, since its basis is application of previous achievements of many generations. Gained new knowledge, in their turn, becomes an achievement of all humanity and the foundation for its future development. In the contemporary society, the science can perform cognitive, sociocultural, and economic *functions*: providing continuous improvement of knowledge that should be considered as the public domain, freely distributed, and accessible for all society members; formation of the ground for qualitative changes in public reproduction through presentation of knowledge in such information forms, which enable to use them for the innovative activity; training persons being able to create innovations and provide their application. The scientific influence on public production is expressed through creation of new labor tools, progressive technologies, new types of energy, materials, advanced methods of organizing production and work. The important mission of the science is improvement of a spiritual world of a human, extension of view of the world. The scientific activity can't be a certain autonomous process of production and accumulation of new knowledge, since it is impossible to provide production of competitive goods without accumulation of a critical amount of intellect, professionalism, and other personal qualities, i.e. intellectual capital. *Scientific resources* as a component of the scientific and technological potential of a country determines capacities of the scientific field to effectively solve tasks regarding social and economic development at the existing forms of organizing and management.

Search for reasons of inefficient usage of the scientific and technological potential under conditions of the market economy of the globalization period is of significant importance at present. According to nature, peculiarities of production, specificity of a product, laws of its allocation, the scientific and research field is not commercial. Nature and specificity of the scientific activity is an objective cause, which incents a state (not a market) to be a guarantee of continuousness of a reproductive process in the scientific field. The most useful effect of scientific research has been always stipulated by achievements in the fundamental knowledge area, but not by search for particular application ways. A criterion of scientific activity efficiency can't be gaining economic outcome. From our point of view, this fact is proved by existence of negative tendencies of modern science development and ceasession of generation of up-to-date innovations, which is able to provide transition of the world economy to the higher technological structure and to «reset» processes of economic growth and development (so-called an «innovative pause»),

by the leading world countries. The modern science passes through a world outlook crisis and almost stops to involve investments. The latter are oriented towards the area of applied researches. This process amplifies scientific degradation. Increasingly, we can observe: stagnation in the scientific and technological fields is a current fact and a fact of the nearest future of the world economy. Search for causes is mainly conducted in the context of nature of financial (speculative) capitalism aimed at high profitability and rapid profit. Specialists prognosticate a chain reaction to problems of scientific development and, consequently, technological and social and economic development. Current technologies exhausted capacities of further extensive exploitation and new ones are absent or not brought to a stage of industrial usage. Liberal capitalism slowed down the scientific and technological development, having *ceased accumulation of a fundamental reserve of knowledge and technologies* for decades. Therefore, appreciable activation of technological development shouldn't be expected in the nearest future. *Reasons comprise:* 1) reduction of the state expenses for researches by 30% after finishing of confrontation between the socialist and the capitalist sub-systems of the world economy, reduction of defense orders (in the XX century space apparatus, nuclear-power engineering, the Internet, mobile communication appeared in the process of military researches or state programs; after that, business commercialized these technologies; 2) change of a system of values; 3) concentration of private companies on improvement existing technologies and search for ways of receiving rent through application of a system of protection of intellectual property rights (for instance, Samsung and Apple spent more than 20 billion of dollars for patent courts and only 5 billion of dollars for fundamental researches); 4) a race for rapid pay-back of investments and decrease of risks. Startups direct efforts towards investing in current inventions and in *items, which are in demand in the market*. At the same time, they are unable to conduce to development of the science, since they are created «for sale». Venture investors aren't inclined to allocate funds for a project, a pay-back term of which accounts for more than 3 years. There is a problem of objectiveness of researches financed by transnational corporations (substantiation of «desired» results; concealing results, which can injure company interests; banning innovations). Evolution of economic forms together with information and communication changes leads to *simulation of innovations*. Increasingly, there are propositions regarding expediency of development of megaprojects, which were initiated by the state, in order to carry out advanced innovations (maybe, on principles of public and private partnership). Only implementation of new technologies of wide application is able to recover the world economy. From the other hand, nowadays, there is a sufficient amount of platforms for a new scientific breakthrough. Investing in these platforms can become excess profit.

T. M. Kaminska, *Doctor of Sciences (Economics), professor of the Economic Theory Department of Yaroslav the Wise National Law University*

SOCIAL AND ECONOMIC MODERNIZATION AND HEALTH PROTECTION IN UKRAINE

Modernization of the modern national economy means its reformation in the direction of the postindustrial structure and human development. In contrast to world tendencies of anticipatory rates of growth of the tertiary sector of the economy (compared with the primary and secondary ones), over the last years the tendency was different in Ukraine. The trade, but not modern services, has been increasing. Anticipatory growth of the service export compared with the goods export, especially raw materials, should compensate the passive trade balance, which has been inherent to the Ukrainian economy since 2006. During the first quarter of 2015 (compared with the first quarter 2014), the goods export reduced by 32.9% (by 4629.0 million of dollars) [1]. Social and economic services, particularly health protection services, are a considerable component of the services. They are taken into account as part of current operations of the account balance. Thus, increase of medical and recreational services positively influences its remainder.

Progressive structure restructurization and overtaking modernization are terms of economic recovery and stable economic growth in Ukraine. This increase inevitably means improvement of public financing the health protection. Nowadays, it is scanty (approximately 3,8% of the GDP) and fixed assets are worn-out. Financing national programs accounts for not more than 40–50% of a required amount and salary of employees of the health protection field is one of the lowest in the country. For instance, according to data of the State Statistics Service of Ukraine, an average salary of permanent employees in March 2015 equals 4578 hryvnias in the industry, 4261 hryvnias in the wholesale and retail trade, 4226 hryvnias in the transport and communication, 8008 hryvnias in the field of financial and insurance activity, and 2490 hryvnias in the health protection fields. The salary amounts account for 118.5%; 110.3%; 109.4%; 207.3%; 64.5% to the average level in the economy, respectively [1].

Economic modernization is defined as application of new technologies, particularly information ones, in the health protection field. Before the economic crisis of 2014, growth rates of the IT market equaled 25% per year in Ukraine. In

2013 its amount accounted for almost 1.5 billion of dollars, including approximately 1.2 billion of dollars was offshore programming and 300-400 million of dollars were consumed in the internal market [2]. Ukrainian IT-professionals are recognized to be one of the best in the world. Nevertheless, a problem is non-perception of new technologies by managers, first of all in the public sector. However, in developed countries a trivial electronic document management system significantly reduced bureaucracy and enhanced competitiveness of national economies.

IT-technologies conduces to transparency of the medical labor market, since they enable to create a complete register of medical employees. There is a need for registers, which contain referent prices for medicines and medical equipment. IT-technologies reduce corruption, enhance access to European protocols (quality standards) for treatment and adaptation of the protocols to Ukrainian realities, and minimize deviations in calculation of treatment cost. It is very important from the standpoint of financing a medical service, but not a medical establishment. A right for the choice of a doctor and a hospital (it is better to carry out on the basis of an electronic resource) conduces to meeting needs of patients. Under conditions of competition, incompetent doctors get into a zone of risk. Transparent registers set out new requirements for chief doctors. They should become managers, who make optimal and transparent decisions under conditions of scarce resources. Hence, modernization of the health protection contemplates decentralization and financial autonomy of medical establishments and development of public and private partnership in the field.

As for a social aspect of modernization, this aspect in the health protection consists in providing equal access to health protection for all the citizens. Slow formation of an institution of informal payments to doctors is a hindrance for this process. On the one hand, the payments provide additional financing for the field. On the other hand, they cause differentiation in receiving of medical care among Ukrainian citizens. According to the UNO data, more than 80% of Ukrainians fall below the poverty line. On the average, they spend less than 5 dollars per day and 150 dollars per month for living and feeding [3]. Health of the poor persons consequently deteriorates. People need more money for treatment. That is to say, owing to informal payments, we observe regressive financing of medical services. Ways of reduction of the informal economy of the health protection field consist in increase of expenses for the field at the cost of: liquidation of offshores; demonopolization of the national market; implementation of electronic tenders of medicines; reduction of bureaucracy; development of medical insurance; significant increase of salaries of medical staff; support of civil movements for rights of patients.

References:

1. The State Statistics Service [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Export of IT-services from Ukraine accounts for approximately 1.2 billion of dollars / Holos stolytsi. – 2013. – the 29 of November [Electronic resource]. – Mode of access: http://newsradio.com.ua/2013_11_29/Eksport-IT-poslug-z-Ukra-ni-sklada-blizko-1-2-mlrd-dolar-v-ekspert/.
3. 80 percent of Ukrainian population fall below the poverty line. – the UNO / Radio Liberty. – 2015. – the 27 of May [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26959841.html>.

L. V. Nechyporuk, *Doctor of Sciences (Economics), professor of the Economic Theory Department of Yaroslav the Wise National Law University*

A SYSTEM OF FACTORS INFLUENCING FORMATION OF DEMAND FOR INSURANCE SERVICES

A market is a form of system of economic relations, which based upon good production and exchange, and a form of social connections between humans in the process of purchasing and selling goods and services. A market is a mechanism of connection of buyers (representatives, entities of demand) and sellers (representatives, entities of supply) of particular goods and services. It is also an area of relations between producers and consumers of goods and services. As for the insurance theory, it is worth mentioning that scientists frequently use concepts of «insurance market» and «market of insurance services». Some scientists suppose these terms to be coincident ones and others propose to determine some differences. We share the opinion of the latter and support conclusions of O. A. Hamankova, who considers an insurance market as a single formation being an area of exchange and distribution financial relations. These relations emerge between insurees regarding protection of their future interests and insurers (reinsurers), who provide such protection for a particular payment (an insurance premium) at the expense of monetary funds in the form of own or borrowed insurance capital. «The market of insurance services encompasses only those financial relations in the insurance market, which are relations of exchange and mediate purchasing and selling services on insurance protection. The very market of insurance services can be considered as a mechanism, which combines interests of demand carriers (insurance service consumers) and sup-

ply carriers (insurance companies) [1, p. 101]». The main elements of the insurance market mechanism are demand, supply, and an insurance tariff. Let us concentrate attention on peculiarities of demand in the field of corporate insurance and factors, which influence it.

It is generally known that an insurance service has the consumption value, which implemented in the form of insurance protection that assume the form of insurance cover, and the value, which expresses an insurance payment.

Consequently, demand for an insurance service is an amount of insurance services consumers can buy for a certain price (a tariff rate) during a particular period in a particular market.

Both physical persons (firms, enterprises) and legal entities (firms, enterprises) can form demand for insurance services. Not only does a price (a tariff rate) influence market demand for insurance services, but also many other factors. Let us determine non-price factors of company demand for insurance services. They are as follows:

– prices for other goods (P_a, P_b, \dots). It is worth mentioning that insurance is one of mechanisms of risk management. Alongside with them, there are others, which are of different efficiency as well as different prices. For instance, when a company estimates expediency of insurance service purchasing, it calculates own expenses and benefits. If expenses for other mechanisms of risk management (a contract with a security firm, formation of own medical service, etc.) will be lower, it will result in reduction of demand for insurance services;

– an amount of buyers in the market (n). The question is an amount of those companies and households, which potentially need certain insurance protection. For example, at the request of state authorities, n companies should organize, carry out, and pay for special medical examination for own staff. A service of medical insurance, which include a respective option, can be an alternative for this operation. A company can solve not only a standard issue of passing medical examination, but also extend a staff's employment package;

– monetary incomes of customers (I): increase of the latter certainly leads to increase of demand. In this context, a company evaluates the following aspects as important ones: what is a source of financing insurance payments; is there possibility of inclusion of a payment for an insurance service in an amount of gross expenses in order to minimize taxable profit. The latter operates an additional factor of demand for an insurance service. During a long period, the second aspect has caused demand for quasi-insurance. Transferring money to an insurance company in the form of insurance payment at a groundlessly excessive tariff and establishing serious limitations in determination of insurance risks and an order of calculation of paying insurance reimbursement in an insurance agreement are features of

quasi-insurance. Existence of such demand created respective supply. This resulted in division of the insurance service market into classical insurance and quasi-insurance (optimization insurance);

- tastes of consumers (T), which concern with their intentions regarding purchasing an insurance services that will enable to manage risks or to optimize tax payments with the use of certain types of insurance services;

- accumulated wealth (W), which, on the one hand, needs insurance protection and, on the other hand, can be a subject to mortgage, against which a loan is given. Consequently, this process is an additional incentive for increase of demand for services on property insurance. Subsequently, purchasing property can be an additional source of resources regarding purchasing an insurance service, e.g. a service of personal insurance or insurance of responsibility;

- expectations of companies regarding the change of a risk situation (the change of destructive consequences of natural disasters, a human economic activity, etc.) that increase or decrease demand;

- a state economic policy, e.g., a taxation policy, which can propose certain preferences for payers of insurance payments. Concluding the above-mentioned information, we can indicate that an influence of various factors on market demand for insurance services can be expressed in the form of a demand function:

$$Q_D = f(P_a, P_b, \dots, I, T, W, n, \dots).$$

References:

1. The market of insurance services in Ukraine : monograph / O. O. Hamankova. – Kyiv : KNEU, 2009. – 283 p.

K. H. Gubin, *PhD. (Economics), associate professor of the Economic Theory Department of Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv*

INSTITUTIONALIZATION OF POPULATION INCOMES IN UKRAINE UPON THE PATTERN OF COUNTRIES WITH LEGAL ECONOMY

Types of institutionalization of population incomes can make positive as well as negative influence on generation, distribution, and redistribution of incomes. Institutionalization of incomes, which has formed in Ukraine, frequently does not stimulate those individuals, who create the value, but stimulate those being better

at redistribution of incomes in their favor and at usage of mechanisms of ungrounded enrichment. These mechanisms are insufficiently restricted on the legislative level. On the level of morality and ethics, there are also no effective hindrances for unfair and ungrounded profit gaining. Thus, considerable deformation of public morality and business ethics occurs.

In the legal economy, implementing innovations at own risk in race for profit, an entrepreneur simultaneously realizes the public interest consisting in increase of production efficiency. In Ukraine, the situation is frequently opposite: entrepreneurs create elite economies, i.e. the activity fields for a limited circle of persons, with high entry barriers, which provide non-market competitive advantages and guarantee gaining excessive profits. Under such conditions, the large and, partially, medium and small-sized businesses are not too interested in competition with the use of market methods.

In order to counteract negative tendencies in the field of population incomes, there is a need to form income institutionalization upon the pattern of countries with a legal economy. There is the following set of production factors in these countries: entrepreneurship abilities, labor, land, capital, and information. A certain type of incomes responds to each factor: entrepreneurial profit responds to entrepreneurship skills; salary responds to labor; land rent responds to land; an interest responds to capital. As for information as a production factor, there is no generally accepted definition of its revenue. Therefore, we can use a term «information rent». Each of the mentioned income types is institutionally accepted.

Expansion of rent-seeking, which is a type of incomes of governmental officials and politicians that is related to usage of powers for own interests, is a sufficient difference of the institutionalization of population incomes in Ukraine from countries with legal economies.

«Managerial abilities» is a production factor being the basis of rent-seeking. Nevertheless, it is worth emphasizing that managerial abilities do not always generate rent-seeking. During millenniums, there have been governmental officials, whose activity was enough generously rewarded and was not certainly related to corruption actions.

Nevertheless, there is no «managerial abilities» as a particular production factor with a separated type of income in the legal economy. At the same time, functions of public administration have remained. However, involvement of humans in their execution occurs owing to other mechanisms. From the standpoint of officials, this is relations of employment. Thus, the relations are belonged to the production factor «labor». In Ukraine, owners of «managerial abilities» are not satisfied with a salary and try to receive rent-seeking. «Managerial abilities» are considered to

be a certain factor of production, since a specific, independent, and self-funded system of social relations was formed owing to involvement of «managerial abilities» in a production process.

Among factors being inherent to countries with a legal economy, the sense of entrepreneurship abilities is to the greatest extent deformed in Ukraine. Instead of decrease of cost of goods or increase of their quality, intensification of marketing efforts, and enhancement of business reputation, it is frequently more profitably to establish unformal relations with state authorities in order to participate in redistribution of property, financial flows, and government procurements, to receive preferences from a state, and to create non-market barriers for rivals. Existence of rent-seeking causes emergence of elite economies, which generate entrepreneurial profit with non-market nature (its basis is non-market competitive advantages). Other factors of production also suffer deformations of the sense, although they are not so significant.

Rent-seeking does not just drop out from the institutional structure of incomes being inherent to the legal economy, but also significantly deforms institutionalization of other types of incomes, first of all, entrepreneurial profit. Consequently, formation of income institutionalization upon the pattern of countries with legal economies in Ukraine requires decisive fight against such a type of income as rent-seeking.

There are measures, which restrict opportunities of usage of powers vested by the state in order to influence realization of interests of physical persons and legal entities in Ukraine. Those measures should be considered as the main ones among measures aimed at decrease of a rent-seeking amount. To attain this goal, firstly, there is need for comprehensive deregulation of the economy. Secondly, that minimum of state functions, which is expedient, should be strictly regulated by normative and legal acts in order to limit capacities of governmental officials («pros» or «cons» of other persons). There is a need for expansion of a «silent agreement principle». In such cases, when there is no possibility to avoid making subjective decisions, it is worth providing maximal transparency of a decision-making procedure and facilitating independent control. In this context, it is very important to implement «electronic government».

Basic measures regarding counteraction against rent-seeking also comprise total control of incomes, wealth, and expanses of governmental officials, politicians, and related persons. Efficiency of this control can be enhanced at the expense of fighting against money laundering and counteraction against the «grey» economy.

Reduction of fields generating rent-seeking should become an important direction of fighting against this type of incomes. These fields include the sec-

tor of state-owned companies, the «grey» economy, elite economies, and the field of government procurements. There are a set of state-owned companies and procurements, which should not be abandoned. The state should hand over the administration of those companies to respective foreign firms and international organizations.

Ceasession of functioning of corrupt social interrelation is of significant importance. Particularly, the state can apply lustration and rotation of the officials to achieve the mentioned goal.

A peculiarity of rent-seeking is prevailing of unformal institutionalization, frequently illegal. Certainly, incomes of other factors also include an unformal component, but to the lesser extent. Thus, law-enforcement and judicial systems can turn out effective in fighting rent-seeking. However, these systems of Ukraine are also corrupt. This leads to creation of the institutional trap «exclusive circle of corruption», when expansion of corruption within all the public authorities and social areas enable to benefit from participation in the corrupt activity and to loss advantages in a case of counteraction of corruption.

To abandon existence of the «exclusive circle of corruption», there is a need for outside pressure, i.e., on the part of the civil society and foreign collaborates of Ukraine. The question is the West can insist on fighting corruption, urge to fight it, but the West is unable to carry out micro management of this problem. Simultaneously, the Ukrainian civil society is undeveloped and does not sufficiently pressure corruption in the meantime.

O. V. Ovsienko, *PhD. (Economics), associate professor,
Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv*

INEQUITY IN REALIZATION OF SOCIAL AND ECONOMIC RIGHTS IN UKRAINE

The core purpose of a legal and social state refers to its obligations to sustain absolute equity of rights for all social classes generally and for each individual particularly. Realization of this purpose becomes extremely important in Ukraine as a legal and social state. So far as our country remains under conditions, when certain social and economic rights are already attained in a legal way, possibilities for their realizations are absent or differ for various subjects because of state interference in a business process.

In present mixed economic systems, state is forced to interfere in processes of social product division and providing optimal balance of private and public

interests. Such relations usually result in depression of economic and property rights of one group of participants in favor of another one. But, it's important to distinguish between situations, when certain rights are consciously restricted by the state (for instance, the right for revenue within progressive taxation) and situations, when different subjects can't realize similar rights because of governmental interference. In the first case, restriction of rights is equitable and doesn't consist exclusions: restrictions cover all the subjects of certain group (a social group, a sector, a market, etc.). In another case, restrictions have selective character: they are imposed on one subject and don't refer to another. In such cases, the state acts as the source of inequity in the process of right realization.

The mechanisms of inequity strengthening in the process of realization of social and economic rights are the following:

- appliance of illegal practices of business activity regulation;
- support of private entities on account of state-owned entities;
- artificial restriction of the rights of certain entities on the selective basis;
- direct prohibition of realization of legally required rights;
- creation of special legal conditions for chosen types of business activities.

From our point of view, the main reason of inequity strengthening in realization of social and economic rights of business entities is caused by the use of public force in favor of a limited group of interested persons rather than the whole public. The ground of this process is defects of the institution of property. Firstly, as a result of privatization, property concentration assists power seizing and its transformation to the source of restricted access to commercially attractive types of business activities for other participants. Secondly, a low rate of legitimacy of acquired property rights makes large owners to keep in touch with governmental officials, using them as a means of protection of their personal property interests. Thirdly, the difficulty of organizing public control over state corporate right usage is also worth mentioning. Disadvantages of the property institute led to organizing and conservation of an inefficient institutional environment, where expenses for organizing and participation in redistributing processes are much lower than expenditures for organizing and improvement of production of products and services.

Total distrust to state authorities, expansion of informal institutions, «grey» financial flows, absence of motivation to improve production efficiency, and investment discourage occur as consequences of inequity in social and economic rights realization. Thereby, the use of public institutes for private interests must be restricted. Subsequently, work of governmental officials as an instrument of property rights protection on selective basis must be forbidden.

O. O. Chupryna, PhD. (Economics), associate professor,
Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv

K. S. Chupryn, PhD (Economics), associated professor,
V. N. Karazin Kharkiv National University

IMPACT OF POWERTY AND SOCIAL INEQUITY ON ECONOMIC GROWTH AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Modern Ukraine is characterized as a country with a high level of social inequity and a large share of poor population. Similar situation explains existence of a large variety of social and economic problems that negative impact on prospects of further economic development of the state.

Undoubtedly, not all expressions of social inequity may be identified as harmful and undesired ones. It is worth mentioning that social equity may be considered in two different senses: as equity of results (rights of individuals for goods received to satisfy their needs must be equal, regardless of their efforts and skills) and as equity of possibilities (each individual has equal chances to reach certain results owing to their skills and efforts). The objective of society to achieve social equity as the equity of results is harmful, because it blocks society's social and economic development through the loss of stimulus for the efficient activity. The purpose to attain social equity as the equity of possibilities is, in contrast, leads to full realization of working, scientific, cultural and other potential of the state.

Just different skills and working forces of individuals or their families do not restrict the reasons of social inequity in Ukraine. Moreover, sometimes individuals have an opposite relation between their revenues and working, physical, intellectual or creative skills. The principle of equity of possibilities is not working in Ukraine, and social inequity is excessive and causes numerous negative consequences in present as well as in future periods. They are as follows:

- disability of individuals to increase their revenues even through improvement of their work productivity, which results in economic activity decrease and lower volumes of national production;
- absence of fair payment for the work activity that leads to public morality deterioration and destruction of outlook positions of the society;
- disability to realize own potential (physical, intellectual, creative) that may result in the loss of a work model of behavior and distribution of asocial effects (alcoholism, drug addiction, robbery, etc.);

– significant differences in rates of revenues of two opposite parties of representatives (the reach and the poor) with small share of middle class results in interests division, blocks development of an efficient social and economic policy, and creates social tensions;

– demonstration of the lifestyle of the richest social group as the perfect one in the society with low-income households deepens the above-determined negative effects.

Besides, a large share of the poor restrains current economic growth through limited internal aggregate demand and reduces the state economic potential because of an inadequate volume of investments in human capital generally and in education and healthcare particularly. That is to say, the poverty and social inequity without sufficient governmental interference deepen and reproduce themselves.

All the mentioned facts determine necessity of development and implementation of efficient governmental measures directed towards decrease a rate of the poverty and social inequity in Ukraine. Such measures are the following: fighting against corruption and stealing public funds; tax evasion through offshore transactions; investment climate improvement in order to attract foreign investments and activate the business activity of domestic business entities; improvement of social standards with the aim of increase of volumes of domestic market and providing possibilities for reproduction and accumulation of human capital, etc.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 346.7:615

В. М. ПАШКОВ

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного,
господарського та екологічного права
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
vitpach@rambler.ru



ДІЯЛЬНІСТЬ ОМБУДСМЕНА З ПРАВ ПАЦІЄНТІВ ЯК ЗАСІБ РЕГУЛЮЮЧОГО ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ

Досліджено стан державного нагляду у сфері надання медичних послуг. Аналізуючи вимоги Основного Закону України в аспекті забезпечення захисту прав пацієнтів, встановлена відсутність механізмів реалізації викладених положень щодо доступності медичних послуг. Встановлено, що необхідно звернути увагу не просто на забезпечення державного контролю щодо захисту прав пацієнтів, а на реалізацію їх прав на охорону здоров'я. Проаналізований досвід інших країн щодо забезпечення прав пацієнтів.

Ключові слова: Омбудсмен з прав пацієнтів, державний нагляд у сфері надання медичних послуг, реалізація прав пацієнтів.

Постановка проблеми. Державне регулювання у сфері охорони здоров'я являє собою систему типових заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, здійснюваних державними установами і громадськими організаціями з метою стабілізації і пристосування існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінюються. В цьому контексті, розглядаючи в цілому економічні процеси, традиційно під публічно-правовим підґрунтям безпосереднього впливу держави цілком слушно називають так звані «про-

вали ринку» [1, с. 54]. Мова йде про соціальний захист населення та забезпечення прав пацієнтів. Гарантуючи соціальні права громадян, зокрема на охорону здоров'я, держава тим самим декларує, що стан соціальної безпеки стає можливим лише за умови застосування механізмів правового регулювання [2].

Засоби державного регулювання економіки в господарському праві традиційно поділяють на прямі й непрямі. Непряме державне регулювання господарської діяльності здійснюється за допомогою економічних методів (облікові банківські ставки, кредитні й податкові пільги, дотації, субвенції тощо) та заходів превентивного порядку, якими обмежуються негативні побічні ефекти ринкових процесів. Пряме державне регулювання господарської діяльності здійснюється за допомогою таких засобів, як реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності, ліцензування, квотування, розроблення стандартів і контроль за їх дотриманням тощо. Однак означений поділ є досить умовним, оскільки будь-який економічний метод також має елементи адміністрування [3, с. 246].

В Україні право громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу гарантовані ст. 49 Конституції України. Згідно з цим конституційним положенням держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. Правові механізми та соціальні, економічні засади забезпечення цього конституційного права встановлені Основами законодавства України про охорону здоров'я.

Однак, аналізуючи цей нормативний акт в аспекті забезпечення захисту прав пацієнтів, слід зауважити, що він має суто декларативний характер. Підтвердженням цього може служити затягування державою протягом тривалого часу з прийняттям закону щодо правових, економічних, організаційних основ захисту прав та законних інтересів пацієнтів, який має бути прийнятий з метою реалізації положень ст. 24¹ Основ законодавства України про охорону здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання удосконалення регулюючого впливу держави у сфері охорони здоров'я шляхом здійснення державного нагляду (контролю) є на порядку денному науковців різних галузей права, як вітчизняних, так і закордонних. Зокрема, питання державного регулювання господарської діяльності досліджували такі вітчизняні вчені, як: О. М. Вінник, В. В. Добровольська, Д. В. Задихайло, В. К. Мамутов, В. М. Пашков, В. В. Резнікова, В. А. Устименко, О. В. Шаповалова, В. С. Щербина тощо. Однак названими вченими зазначені питання розглядалися лише в контексті окремих галузей національної економіки, що не пов'язані зі сферою охорони здоров'я.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є дослідження правового механізму реалізації прав пацієнтів за допомогою засобів парламентського контролю.

Виклад основного матеріалу. В цілому Основи законодавства України про охорону здоров'я регламентують окремі як прямі, так і непрямі засоби регулюючого впливу держави.

Так, ст. 21 Основ встановлює, що заклади охорони здоров'я, особи, які здійснюють підприємницьку діяльність у сфері охорони здоров'я, а також суб'єкти господарювання, що виробляють продукцію, необхідну для забезпечення діяльності закладів охорони здоров'я, користуються податковими та іншими пільгами, передбаченими законодавством. Стаття 14¹ регламентує, що систему стандартів у сфері охорони здоров'я складають державні соціальні нормативи та галузеві стандарти. А ст. 22 Основ наголошує, що держава через спеціально уповноважені органи виконавчої влади здійснює контроль і нагляд за додержанням законодавства про охорону здоров'я, державних стандартів, критеріїв та вимог, спрямованих на забезпечення здорового навколишнього природного середовища і санітарно-епідемічного благополуччя населення, нормативів професійної діяльності у сфері охорони здоров'я, вимог Державної Фармакопеї, стандартів медичного обслуговування, медичних матеріалів і технологій.

У нашому випадку необхідно звернути увагу не просто на забезпечення державного контролю щодо захисту прав пацієнтів, а на реалізацію їх прав на охорону здоров'я.

Чинне законодавство України, зокрема норми Цивільного кодексу України (статті 284, 285, 286), Основ законодавства України про охорону здоров'я (статті 37–43, 45) визначають право особи на медичну допомогу, інформацію про стан свого здоров'я, таємницю про стан здоров'я, застосування методів діагностики, профілактики, лікування, реабілітації. В той же час у зазначених законодавчих актах відсутній будь-який порядок контролю за дотриманням цих прав.

Тобто, з одного боку, чинне законодавство регламентує права пацієнтів, а з другого, порядок реалізації цих прав не знайшов свого прямого законодавчого визначення.

Проте у всіх розвинутих країнах існує порядок контролю за дотриманням прав пацієнтів, навіть у РФ існує система організації управління та контролю якості медичної допомоги. Наприклад, на сьогодні в РФ основними нормативними актами у сфері контролю якості медичної допомоги є Федеральні закони від 21.11.2011 р. № 323-ФЗ «Про основи охорони здоров'я громадян у Російській Федерації» та від 29.11.2010 р. № 326-ФЗ «Про обов'язкове медичне страхування в Російській Федерації», а також Постанови Уряду РФ від 12.11.2012 р. № 1152 «Про затвердження Положення про державний

контроль якості та безпеки медичної діяльності», від 30.06.2004 р. № 323 «Про затвердження Положення про Федеральну службу з нагляду у сфері охорони здоров'я і соціального розвитку» та наказ Федерального фонду обов'язкового медичного страхування від 01.12.2010 р. № 230 «Про затвердження порядку організації та проведення контролю обсягів, термінів, якості та умов надання медичної допомоги з обов'язкового медичного страхування».

Відповідно до цих правових актів основним видом контролю в лікувальному закладі є експертиза якості медичної допомоги, під якою розуміється процес виявлення порушень у наданні медичної допомоги, в тому числі оцінка правильності вибору медичної технології, ступеня досягнення запланованого результату і встановлення причинно-наслідкових зв'язків виявлених недоліків у наданні медичної допомоги. Основним призначенням експертизи якості медичної допомоги є оцінка якості медичного обслуговування з позиції його відповідності рівню сучасних вимог і безпеки, використання результатів проведеної експертизи як найважливішого інструменту захисту прав застрахованого населення. За результатами експертизи якості медичної допомоги повинна проводитися робота, спрямована на попередження та усунення виявлених дефектів. Однак на практиці, зазначають російські дослідники, часто кінцевим практичним результатом цієї роботи стає застосування штрафних санкцій до закладів охорони здоров'я, що допустили неякісне надання медичної допомоги застрахованому населенню, і статистичний облік порушень [4].

Зрозуміло, що зазначена система організації контролю за якістю надання медичної допомоги в повному обсязі не забезпечує захист прав пацієнтів щодо відновлення порушеного права на охорону здоров'я. Крім того, Федеральна служба з нагляду у сфері охорони здоров'я, незважаючи на широкий обсяг повноважень, серед яких можна виокремити не лише забезпечення якості медичної допомоги, а й державний контроль та нагляд за медичними виробами та обігом лікарських засобів, все ж таки не є повністю незалежним органом, зокрема від відповідного профільного міністерства.

Тобто головним критерієм є забезпечення якості медичної допомоги безпосередньо, а питання реалізації права на охорону здоров'я в широкому розумінні та відновлення порушених прав залишається поза увагою наглядових органів.

В Україні відбувається дещо інша ситуація щодо забезпечення захисту прав пацієнтів.

Так, наприклад, питання контролю за якістю надання медичної допомоги обмежується фактично внутрішнім контролем або має відомчий характер. Як наслідок, зауважують дослідники, за інформацією з Єдиного державного рес-

стру судових рішень, судами фактично не виносяться рішення на користь пацієнтів щодо задоволення позову повністю [5, с. 23], а, проте, за оцінками незалежних експертів, Уряд України не виконує ряд міжнародних угод, що містять стандарти прав людини, зокрема щодо надання паліативної допомоги [5, с. 75].

Безумовно, в Україні існують органи державного контролю, діяльність яких спрямована на забезпечення окремих аспектів права громадян на охорону здоров'я. Зокрема, регламентуються питання ціноутворення лікарських засобів, державного контролю якості ліків, технічного регулювання медичних виробів тощо. Однак ці заходи мають фрагментарний характер та не забезпечують повноцінної реалізації прав пацієнтів на охорону здоров'я стосовно гарантування права на: 1) доступність та гарантований рівень медичної допомоги; 2) безпечну та якісну медичну допомогу; 3) медичну інформацію; 4) інформовану згоду; 5) свободу вибору; 6) конфіденційність; 7) дотримання норм медичної етики; 8) дотримання стандартів у сфері охорони здоров'я; 9) індивідуальний підхід до лікування; 10) подання скарги та захист своїх прав; 11) відшкодування збитків, заподіяних при наданні медичної допомоги.

Хоча, якщо бути відвертими, то в Україні взагалі відсутня будь-яка дієва та незалежна система забезпечення реалізації права на охорону здоров'я, одна з причин — неможливість створення в рамках чинних законів України «Про Кабінет Міністрів України» та «Про центральні органи виконавчої влади» повністю незалежного органу щодо забезпечення реалізації прав пацієнтів.

У цілому в рамках існуючої правової системи України можливі такі шляхи створення дієвої системи регулюючого впливу держави із захисту прав пацієнтів, із застосування такого засобу, як контроль, залежно від правового статусу органу державного контролю, це: 1) створення системи парламентського контролю через інститут Омбудсмена з прав пацієнтів, на кшталт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, тобто особи, що призначаються та звільняються Верховною Радою України; 2) створення центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, на кшталт Антимонопольного комітету України, підконтрольного Президенту України та підзвітному Верховній Раді України; 3) створення центрального органу виконавчої влади для виконання окремих функцій з реалізації державної політики як служби, агентства, інспекції, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через відповідного міністра згідно із законодавством, наприклад на кшталт Державної служби лікарських засобів.

Як варіант, можна розглянути можливість створення такого органу в рамках МОЗ України, але це найгірший варіант. Зрозуміло, що конфлікт інтересів буде заважати відповідному підрозділу МОЗ виконувати повноцінно свої обов'язки. Із цих же причин недоцільним є варіант створення центрального органу виконавчої влади для виконання функцій з реалізації державної по-

літики щодо забезпечення прав пацієнтів, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра охорони здоров'я. В цьому контексті необхідно нагадати, що саме Уряд України, з точки зору незалежних експертів, не виконує міжнародні Угоди щодо захисту прав людини [5, с. 75].

Тобто залишаються лише два варіанти — здійснення парламентського контролю або створення центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, підконтрольного Президенту України та підзвітному Верховній Раді України.

Відразу необхідно зауважити, що обидва варіанти потребують внесення доповнень до Основного Закону, зокрема ст. 85 Конституції України щодо виключних прав Верховної Ради України.

Отже, засвідчити справжність намірів у справі визнання і дотримання в Україні прав пацієнтів може створення спеціального державного органу, який би контролював дотримання прав пацієнтів у сфері охорони здоров'я, діючи в інтересах громадянського суспільства, і мав би спеціальні надвідомчі повноваження у цій сфері. Таким спеціальним органом може бути позитивно апробована та втілена у європейських країнах інституція Уповноваженого з прав пацієнтів.

Зокрема, Рада Європи, членом якої з 1995 р. є і Україна, видала «Рекомендації Rec(2006)7 Комітету Міністрів державам-членам про управління безпекою пацієнтів та запобігання несприятливим подіям у сфері охорони здоров'я» від 24.05.2006 р., в яких було наголошено на важливості: 1) зробити все необхідне для того, щоб безпека пацієнтів була наріжним каменем будь-якої політики в галузі охорони здоров'я, зокрема політики, спрямованої на поліпшення якості медичного обслуговування; 2) розробити всеохоплюючі та чітко визначені політичні рамки для забезпечення безпеки пацієнтів, які сприяли б культурі безпеки на всіх рівнях медичного обслуговування.

У додатку J до даної Рекомендації зазначається, що законодавство становить один із найважливіших регулюючих механізмів в охороні здоров'я, але різноманітність існуючих юридичних традицій і методів у Європі закликає до певного для кожної країни підходу.

Юридичні підходи щодо прав пацієнтів повинні гарантувати, що до скарг, критики або пропозицій, зроблених пацієнтами або їхніми представниками, ставляться серйозно і перевіряються відповідно; що гарантується присутність ефективної і достатньої контролюючої системи, щоб ідентифікувати і управляти випадками зловживання службовим становищем тощо.

Також із ратифікацією Україною у 2006 р. Європейської соціальної хартії (переглянутої) держава взяла обов'язок із забезпечення ефективного здійснення права на охорону здоров'я та права на соціальну та медичну допомогу.

Можна стверджувати, що зазначена вище Європейська хартія прав пацієнтів (2002), яка стала своєрідним поштовхом до розвитку системи омбудсменів з прав пацієнтів в європейських країнах, певною мірою виступає результатом продовження роботи із захисту соціальних прав і більш детально розкриває положення Європейської соціальної хартії (переглянутої), але саме у сфері охорони здоров'я.

Слід також зважати на зобов'язання, взяті Україною при підписанні Угоди про асоціацію України та ЄС, у ст. 2 якої зазначається, що повага до демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод у розумінні Європейської конвенції з прав людини є основним елементом цієї угоди, а Сторони угоди розвивають співробітництво в галузі охорони здоров'я з метою підвищення рівня його безпеки та захисту здоров'я людини як передумови сталого розвитку та економічного зростання (ст. 426 Угоди про асоціацію України та ЄС).

Розглянемо можливі шляхи вирішення цього питання і відразу зауважимо на необхідності все ж таки європейського досвіду в контексті Угоди про асоціацію з ЄС.

Країни ЄС за останні роки здійснили ряд важливих заходів, спрямованих на розвиток прав пацієнтів і розробили відповідні європейські стандарти, які стали орієнтиром для реформи у сфері охорони здоров'я і дозволили досягти в її роботі значних змін на краще.

Найбільш значними документами, які були розроблені в Європі, вважаються два документи: Декларація про розвиток прав пацієнтів у Європі — прийнята на нараді ВООЗ в Амстердамі в 1994 р. та Європейська хартія прав пацієнтів — прийнята на нараді великих організацій громадянського суспільства країн ЄС у Римі у листопаді 2002 р. Обидва документи внесли значний вклад у розвиток законодавства з підвищення гарантій здійснення прав пацієнтів у країнах Європейського Союзу.

Завдяки Європейській хартії з прав пацієнтів, яка визначила нові орієнтири для систем охорони здоров'я країн ЄС і ввела нові стандарти з прав пацієнтів, більшість європейських країн розробили на основі цих нових стандартів новітні індикатори для оцінки роботи системи охорони здоров'я, підвищили рівень підтримки у реалізації прав пацієнтів, започаткували постійно діючий моніторинг за їх дотриманням. При цьому одним із визначних здобутків від реалізації положень Європейської хартії з прав пацієнтів в окремих європейських країнах стало посилення захисту прав пацієнтів. І перевагу у цій діяльності, відповідно до рекомендацій з реалізації положень Хартії, поміщених у частині IV основного документа, було надано активізації механізмів громадянського суспільства, у тому числі шляхом створення спеціалізованих

органів із досудового захисту прав пацієнтів — мережі уповноважених (омбудсменів) із захисту прав пацієнтів.

Система Омбудсмена із захисту прав пацієнтів була розширена всюди по території Європейського Союзу, і хоча є деякі незначні відмінності між країнами у механізмі його діяльності, Омбудсмен із захисту прав пацієнтів (або інший уповноважений орган громадянського суспільства, що виконує його функції у цій сфері) взагалі створений як незалежний орган, відповідальний за здійснення контролю з боку громадськості за додержанням прав пацієнтів учасниками системи охорони здоров'я у їх взаємодії з громадянами.

У світовій практиці інститут Уповноваженого (Омбудсмена) з прав пацієнтів є порівняно новим. Перші офіційні пропозиції щодо створення подібного спеціалізованого органу мали місце у 80-х рр. минулого сторіччя у Норвегії. На сьогоднішній день відповідні інститути із захисту прав пацієнтів створені в Австрії, Бельгії, Хорватії, Польщі, Греції, Великій Британії, Угорщині, Канаді тощо.

До речі, як свідчить політико-правовий досвід країн з усталеними демократичними традиціями, одним із найбільш ефективних засобів контролю є парламентський контроль [6, с. 132].

У теорії Уповноваженого з прав пацієнтів розглядають як різновид інституту спеціалізованого омбудсмена, під яким розуміють незалежну авторитетну особу, головна мета якої полягає в тому, щоб діяти як посередник між певною групою населення та державними органами чи органами місцевого самоврядування, а також проводити моніторинг законодавства й діяльності органів управління на основі повноважень, що дають змогу звертатися із запитом та мати доступ до необхідної інформації, подавати рекомендації щодо протидії фактам поганого управління та усунення порушень прав людини у сфері охорони здоров'я.

Інститут Уповноваженого з прав пацієнтів має певні особливості порівняно з іншими правозахисними інститутами, які визначають його сутність. По-перше, це незалежний інститут, діяльність якого сфокусована на особах, що звернулися (зверталися) за медичною допомогою та їх правах. По-друге, він працює на реалізацію принципів та положень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенції про права людини та біомедицину, Європейської хартії прав пацієнтів та інших міжнародних та регіональних стандартів з прав пацієнтів. По-третє, це не лише інститут, а й особа, яка несе персональну відповідальність за свою діяльність.

Омбудсмен сприймається як своєрідний посередник між особою і органами публічної влади. Вважається, що він здійснює захист прав особи, а не веде справи щодо захисту. По суті омбудсмен позбавлений можливості корегувати

рішення відповідних органів, і його подання юридично не зобов'язують їх. Однак це не зменшує ролі омбудсмена у здійсненні контролю за виконавчою владою. До того ж наглядова за своєю природою діяльність омбудсмена збігається з іншими формами парламентського контролю і ініціює їх застосування [6, с. 135]. Крім того, звертають увагу науковці, світовий досвід підтверджує, що необхідність в інституті омбудсмена з'являється тоді, коли існуючі інститути не здійснюють ефективного контролю у сфері державного управління і виникає необхідність у додаткових механізмах захисту прав і свобод громадян [7].

Висновки. Таким чином, без перебільшення можна зазначити, що інституція Омбудсмена з прав пацієнтів сприймається у сучасних умовах як необхідний елемент національної системи захисту прав людини у сфері охорони здоров'я, ключова ланка у процесі перетворень у країнах, що стали на шлях демократії та верховенства права.

На нашу думку, проект Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав пацієнтів» повинен складатися з таких розділів, по-перше, із загальних положень, що включають в себе:

1) парламентський контроль за додержанням прав пацієнтів, які звертаються за одержанням медичної допомоги на території України і в межах її юрисдикції, на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав пацієнтів (далі — Уповноважений з прав пацієнтів), який у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Під пацієнтом у цьому Законі розуміється людина, яка звернулася до закладу охорони здоров'я для отримання медичних послуг та/або отримує (отримувала) такі послуги;

2) сферою застосування Закону є відносини, що виникають при зверненні за наданням і наданні медичних послуг громадянам України, іноземцям, особам без громадянства в закладах охорони здоров'я усіх профілів і форм власності на території України і в межах її юрисдикції, а також пов'язані з ними відносини, зокрема щодо реалізації та захисту прав пацієнтів;

3) метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений з прав пацієнтів, є: захист прав пацієнтів, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України; додержання та повага до прав пацієнтів з боку органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, організацій незалежно від форм власності та їх представників, громадян; запобігання порушенням прав пацієнтів і сприяння їх поновленню; сприяння приведенню законодавства України у сфері захисту прав пацієнтів у відповідність до міжнародних стандартів у цій сфері; поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі

захисту прав пацієнтів; запобігання будь-яким формам дискримінації під час реалізації прав пацієнтів; сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу;

4) Уповноважений з прав пацієнтів здійснює свою діяльність незалежно від інших органів державної влади і місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, організацій національної системи охорони здоров'я. У процесі своєї діяльності Уповноважений з прав пацієнтів є підзвітним і підконтрольним Верховній Раді України. Діяльність Уповноваженого з прав пацієнтів доповнює існуючі засоби правового захисту прав і свобод людини і громадянина, не відміняє їх і не тягне за собою перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод.

По-друге, положення про призначення на посаду, звільнення з посади та припинення повноважень: 1) порядок призначення на посаду Уповноваженого з прав пацієнтів; 2) порядок висування кандидатури на посаду Уповноваженого з прав пацієнтів; 3) присяга Уповноваженого з прав пацієнтів; 4) несумісність посади Уповноваженого з прав пацієнтів; 5) припинення повноважень та звільнення з посади Уповноваженого з прав пацієнтів.

По-третє, положення про організацію діяльності уповноваженого з прав пацієнтів: 1) матеріально-фінансове забезпечення діяльності Уповноваженого з прав пацієнтів; 2) Секретаріат Уповноваженого з прав пацієнтів; 3) представники Уповноваженого з прав пацієнтів; 4) інші форми організації роботи Уповноваженого з прав пацієнтів.

По-четверте, положення про правовий статус Уповноваженого з прав пацієнтів: 1) завдання Уповноваженого з прав пацієнтів; 2) права та обов'язки Уповноваженого з прав пацієнтів; 3) правові форми регулювання суспільних відносин; 4) щорічні та спеціальні доповіді Уповноваженого з прав пацієнтів; 5) міжнародне співробітництво.

По-п'яте, положення про гарантії незалежності Уповноваженого з прав пацієнтів: 1) загальні гарантії незалежності Уповноваженого з прав пацієнтів; 2) гарантії захисту прав осіб, які звертаються до Уповноваженого з прав пацієнтів; 3) обов'язок співпраці з Уповноваженим із захисту прав пацієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Господарське право : підручник / Д. В. Задохайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук та ін. ; за заг. ред. Д. В. Задохайла, В. М. Пашкова. – Х. : Право, 2012. – 698 с.
2. Пашков В. М. Правовий господарський порядок і урядова фармацевтична політика, її наслідки та уроки / В. М. Пашков // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2009. – № 2 (57). – С. 84–95.
3. Ильин С. С. Основы экономики / С. С. Ильин, Н. Л. Маренков. – Ростов н/Д : Феникс, 2004. – 627 с. – Серия «Высшее образование».

4. Ледяева Н. П. Основные подходы к совершенствованию управления и организации контроля качества медицинской помощи в многопрофильном ЛПУ / Н. П. Ледяева, Г. М. Гайдаров, Н. Г. Сафонова, Н. Ю. Алексеева // Вестн. Росздравнадзора. – 2013. – № 1. – С. 43–54.
5. Права людини в галузі охорони здоров'я – 2011. – Х. : Права людини, 2012. – 208 с.
6. Гарашук В. М. Контроль та нагляд в державному управлінні / В. М. Гарашук. – Х. : Фоліо, 2002. – 176 с.
7. Марцеляк О. В. Формування інституту омбудсмена в Україні: політико-правові проблеми / О. В. Марцеляк // Проблеми законності. – 1998. – Вип. 36. – С. 73–78.

REFERENCES

1. Gospodarske pravo: pidruchnik / D. V. Zadihaylo, V. M. Pashkov, R. P. Boychuk ta In.; za zag. red. D. V. Zadihayla, V. M. Pashkova. – H. : Pravo, 2012. – 698 s.
2. Pashkov V. M. Pravoviy gospodarskiy poryadok i uryadova farmatsevtichna politika, yiyi naslidki ta uroki / V. M. Pashkov // Visnik Akademiyi pravovih nauk Ukrayini. – 2009. – № 2 (57). – S. 84–95.
3. Ilin S. S. Osnovy ekonomiki / S. S. Ilin, N. L. Marenkov. Seriya «Vyishee obrazovanie».
4. Ledyayeva N. P. Osnovnyie podhodyik sovershenstvovaniyu upravleniya i organizatsii kontrolya kachestva meditsinskoj pomoschi v mnogoprofilnom LPU / N. P. Ledyayeva, G. M. Gaydarov, N. G. Safonova, N. Yu. Alekseeva // Vestnik Roszdravnadzora. – 2013. – № 1. – S. 43–54.
5. Prava lyudini v galuzi ohoroni zdorov'ya – 2011. – Harkiv : Prava lyudini, 2012. – 208 s.
6. Garaschuk V. M. Kontrol ta naglyad v derzhavnomu upravlinni / V. M. Garaschuk. – Harkiv : Folio, 2002. – 176 s.
7. Martselyak O. V. Formuvannya institutu ombudsmena v Ukrayini: politiko-pravovi problemi / O. V. Martselyak // Problemi zakonnosti. – 1998. – Vip. 36. – S. 73–78.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2015.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор Д. В. Задихайло, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Zadyhailo D. V., Doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор І. В. Яковюк, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Yakovyuk I. V., Doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

В. М. ПАШКОВ

доктор юридических наук, доцент, заведующий кафедрой гражданского, хозяйственного и экологического права Полтавского юридического института Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОМБУДСМЕНА
ПО ПРАВАМ ПАЦИЕНТОВ КАК СПОСОБ
РЕГУЛИРУЮЩЕГО ВОЗДЕЙСТВИЯ ГОСУДАРСТВА**

Исследовано состояние государственного надзора в сфере предоставления медицинских услуг. Анализируя требования Основного Закона Украины в аспекте обеспечения защиты прав пациентов, установлено отсутствие механизмов реализации изложенных положений относительно доступности медицинских услуг. Установлено, что необходимо обратить внимание не просто на обеспечение государственного контроля относительно защиты прав пациентов, а на реализацию их прав на здравоохранение. Проанализирован опыт иных государств в части обеспечения прав пациентов.

Ключевые слова: Омбудсмен по правам пациентов, государственный надзор в сфере предоставления медицинских услуг, реализация прав пациентов.

V. M. PASHKOV

Doctor of Legal Sciences, associate professor, head of the Department of Civil, Economic, and Ecological Law of Poltava Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University

**THE ACTIVITY OF AN OMBUDSMAN
FOR PATIENTS' RIGHTS AS A MEANS
OF REGULATIVE INFLUENCE OF A STATE**

Problem setting. Public regulation in the field of health protection is a system of typical legislative, executive, and supervisory measures, which are carried out by public establishments and non-governmental organizations for the purpose of stabilization and adjustment of the current social and economic system to changing conditions. Guaranteeing social rights of citizens, namely rights for health protection, the state thereby declares that social safety can be achieved only in terms of application of mechanisms of legal regulation.

Recent research and publications analysis. An issue of public regulation of the economic activity has been researched by domestic scientists such as O. M. Vinnyk, V. V. Dobrovolska, D. V. Zadykhailo, V. K. Mamutov, V. M. Pashkov, V. V. Reznikova, V. A. Ustymenko, O. V. Shapovalova, V. S. Shcherbyna, etc. However, the mentioned issues have been considered only in the context of particular branches of the national economy, which are not related to the health protection field.

Paper objective. The article purpose is to research a legal mechanism of realization of patients' rights due to means of parliamentary control.

Paper main body. The most significant documents, which are developed in Europe, includes: «A declaration on the promotion of patients' rights in Europe», which is passed at the consultation of the World Health Organization in Amsterdam in 1994 and European charter of patients' rights, which is passed at the consultation of large organizations of a civil society of the EU countries in Rome in November 2002.

An ombudsman for protection of patients' rights (or another authorized body of a civil society performing its functions in this field) was created as an independent body being responsible for social control over complying with patients' rights by members of a health protection system in the process of their interaction with citizens.

Conclusions of the research. An institution of an ombudsman for patients' rights is an essential element of the national system of protection of human rights in the field of health protection. It is a key chain in the process of transformation in countries being on the path to democracy and supremacy of law.

Short Abstract for an article

Abstract. The article researches the position of public supervision in the field of providing medical services. Analyzing requirements of the Constitution of Ukraine in the aspect of providing protection of patients' rights, the author has indicated the absence of mechanisms of implementation of the mentioned assertions on availability of medical services. The author has determined that there is a need to pay attention not only to providing public supervision regarding protection patients' rights, but also at realization of their rights for health protection. The author has analyzed experience of other countries in the aspect of providing patients' rights.

Key words: ombudsman for rights of patients, public supervision in the field of providing medical services, realization of patients' rights.

УДК 346.7:330.341.1

О. М. ДАВИДЮК

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
daviduk@ukr.net



ВІДМЕЖУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ВИНАХОДУ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Присвячено окремим науковим проблемам відмежування технології як об'єкта господарсько-правового регулювання та винаходам як об'єктам права інтелектуальної власності і особливостям їх використання в господарському обороті.

Ключові слова: технологія, винахід, об'єкти права інтелектуальної власності.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку національної економіки свідчить про те, що вона гостро потребує оновлення виробничих активів суб'єктів господарювання обладнанням і устаткуванням, яке належить до більш високого технологічного укладу [1, с. 31]. В сучасних умовах розвитку господарських відносин такого результату можливо досягнути виключно за рахунок впровадження у виробничу сферу народного господарства новітніх та передових технологій. Але чинне законодавство України у цій сфері вже давно не відповідає тим вимогам, які до нього висуваються з боку суб'єктів господарювання, що виявили бажання впровадити технологію у свій цілісний майновий комплекс та здійснювати власну господарську діяльність із її використанням. Саме тому головним завданням юридичної науки є розробка якісно оновленого правового інституту трансферу технологій, у якому будуть поєднані як приватноправові інтереси виробника, так і публічний інтерес держави до широкого проникнення цих об'єктів у національну економіку України. Незважаючи на те, що Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» було прийнято в нашій країні ще

у 2006 р., в практиці господарювання суспільні відносини пов'язані із створенням, передачею прав та втіленням технологій не набули значного поширення. Цей об'єкт до цього часу залишається не затребуваним з боку вітчизняних виробників. Серед цілого комплексу проблем, які перешкоджають вказаним процесам, однією із основних, на нашу думку, є відсутність чітких меж між тими об'єктами правового регулювання, що можуть використовуватись суб'єктами господарювання відповідно до вимог чинного законодавства України. Так, господарюючи суб'єкти, проявляючи намір придбати та використовувати у власній господарській діяльності технологію, фактично не можуть цього зробити, оскільки існуючі правові норми не містять у собі основоположних критеріїв її відмежування від об'єктів права інтелектуальної власності і винаходів зокрема. Така прогалина в правовому регулюванні змушує власників та керівників підприємств, установ, організацій вишукувати інші більш звичні для них механізми передачі наукових знань до сфери суспільного виробництва (наприклад, через ліцензійні договори про передачу майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності), втрачаючи при цьому цілий ряд додаткових гарантій та правомочностей, які гарантовані державою для учасників відносин у сфері трансферу технологій.

У цій статті автором дослідження буде запропоновано власні критерії відмежування двох дуже схожих на перший погляд об'єктів — технології та винаходу і запропоновано власне бачення того, як саме має бути змінено чинне законодавство України з метою усунення виявлених у ньому прогалин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з обраної теми свідчить, що дослідження за цим напрямом здійснювалося багатьма науковцями в галузі як юридичної науки, так і економіки, державного управління. На особливу увагу заслуговують праці таких учених, як Ю. Є. Атаманова [2], К. Ю. Іванова [3, с. 448–473], О. В. Гладка [4; 5], О. А. Підпригора [6], О. Д. Святоцький [6]. Проте жоден з названих науковців так і не надав чіткого відмежування поняттю технології як об'єкта господарсько-правового регулювання та винаходу як об'єкта права інтелектуальної власності.

Формулювання цілей. Основна мета статті полягає в тому, щоб визначити сучасний стан нормативного урегулювання відносин, пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технологій в Україні, дослідити правовий статус винаходів, визначити їх співвідношення, сформулювати критеріїв відмежування цих правових категорій та розробити пропозиції щодо вдосконалення положень чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [7], технологія — результат науково-технічної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про

перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації і зберігання продукції, надання послуг. Об'єктом технології є наукові та науково-прикладні результати, об'єкти права інтелектуальної власності (зокрема, винаходи, корисні моделі, твори наукового, технічного характеру, комп'ютерні програми, комерційні таємниці), ноу-хау, в яких відображено перелік, строки, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації і зберігання продукції, надання послуг.

Згідно з приписами Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [8] винахід (корисна модель) — результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології. Винахід має відповідати умовам патентоздатності, якщо він є новим, має винахідницький рівень і є промислово придатним. Винахід (корисна модель) визнається новим, якщо він не є частиною рівня техніки. Об'єкти, що є частиною рівня техніки, для визначення новизни винаходу повинні враховуватися лише окремо. Винахід має винахідницький рівень, якщо для фахівця він не є очевидним, тобто не впливає явно із рівня техніки. Винахід (корисна модель) визнається промислово придатним, якщо його може бути використано у промисловості або в іншій сфері діяльності.

На перший погляд здається, що в наведених поняттях немає жодної суперечності, оскільки чітко визначено, що винахід може бути частиною технології, є окремим етапом її функціонування. Але при практичній реалізації цих двох нормативно-правових актів, розробник технології не може зрозуміти, з якого моменту його винахід, який зареєстровано у встановленому законом порядку, що підтверджується відповідним патентом, набуває ознак технології? З якого часу він набуває прав та обов'язків учасника відносин у сфері трансферу технологій?

Ураховуючи те, що на ці питання чинне законодавство України не надає жодної відповіді, на нашу думку, найбільш доцільним запропонувати таку концепцію відмежування вказаних правових категорій, що ґрунтується на наукових висновках.

Аналіз практики використання технології у сфері господарювання дозволяє встановити, що за своєю сутністю технологія являє собою «синтезований» об'єкт права інтелектуальної власності, яка має «синтетичний» характер, виходячи з такого:

1) технологія — це система складових, що нерозривно поєднані специфічними зв'язками і наділена ознаками «інтегративності»;

2) усі частини технології поєднані між собою єдиним функціональним призначенням — виробництво товарів/надання послуг. Це вказує на особливий характер існуючих зв'язків та цільове (рольове) призначення елементів, що

також підтверджує наявність спільних ознак порівнюваних об'єктів. При порушенні встановленого порядку протікання технологічних процесів таке призначення буде втрачено і не надасть можливості отримати очікуваний економічний ефект;

3) результат використання технології наділений такими споживчими властивостями, рівень яких не був відомий раніше, чи існуючий рівень технологічного розвитку не надавав можливості їх отримання, або ж використання технології дозволяє істотно здешевити процес отримання такого результату, чи результат такого використання являє собою нову технологію. Такі властивості можуть бути досягнуті лише при цілісному використанні взаємопов'язаних внутрішніх елементів технології, що поєднані спеціальним чином на двох рівнях: а) загальним алгоритмом її функціонування; б) матеріально-просторовим поєднанням. Наявність особливого результату використання вказує на особливу цінність поєднання частин у ціле, оскільки саме воно в кінцевому своєму результаті надає можливість отримати товар з підвищеними показниками конкурентоздатності;

4) поєднання складових технології не є природним, воно створене внаслідок свідомих інтелектуальних дій її розробника, що вказує на її «синтетичний» характер. Об'єкт дослідження являє собою «штучний» об'єкт суспільних відносин, що був створений унаслідок науково-технічного розвитку, є продуктом діяльності людини;

5) технологія заснована на об'єктах права інтелектуальної власності, які є її невід'ємною частиною та визначають основні техніко-економічні характеристики;

6) об'єкти права інтелектуальної власності, внаслідок їх особливого поєднання та внутрішньої інтеграції, отримують свій подальший розвиток та практичне використання саме у складі технології. Вона надає можливість високого ступеня комерціалізації таких об'єктів, поєднує в єдине ціле їх характеристики з метою отримання результату більш високого рівня ніж той, що мав бути отриманий при розрізненому їх використанні [9, с. 23–37].

У той же час П. П. Крайнев, розкриваючи поняття «винахід», виходить із того, що винахід є новим, якщо його сутність не відома з рівня техніки. Такий рівень щодо заявленої пропозиції визнається за всіма видами інформації загальнодоступним в Україні та за кордоном до дати пріоритету винаходу. Це означає, що до дати пріоритету заявки сутність цього або тождного рішення не була розкрита ні в Україні, ні за кордоном для невизначеного кола осіб настільки, що стало можливим його використання. Винахід повинен давати нове технічне рішення, не відоме сучасному рівню техніки. Тому не може бути визнана винаходом пропозиція, описана у вітчизняній чи зарубіжній літературі або впроваджена у виробництво в Україні чи за її

межами. Винахід має винахідницький рівень, якщо для фахівця його сутність не впливає з рівня техніки. Винахідницький рівень свідчить передусім про творчий характер пропозиції. Хоча в Законі про це прямо не йдеться, але це впливає з його змісту. Винахід — це винайдення, відшукання рішення, якого фахівець не знає. Це рішення істотно відрізняється від подібних відомих рішень (прототипів) такими ознаками чи перевагами, що роблять доцільним його використання. Тому не вважається винаходом запозичення відомого рішення, перенесення і використання позитивного досвіду, хоча ці заходи можуть бути дуже ефективними. У них немає творчого процесу, самого винахідництва. Проте одного творчого характеру для визнання за пропозицією винахідницького рівня недостатньо. Може мати місце творчість, а підстав для визнання її результатів винаходом не буде. Пропозиція має творчий характер, але не відповідає вимогам патентоздатності. Вона визнається такою, що має винахідницький рівень, якщо порівняно з рішеннями, відомими в науці й техніці на дату пріоритету, пропозиція характеризується новою якістю, перевагами, які позитивно вирізняють її від відомих рішень. Винахідницьким рівнем відзначаються, зокрема, пропозиції, що відкривають нові галузі техніки, нові напрями у суспільному виробництві, медицині, сільському господарстві або створюють нові види цінних матеріалів, машин, виробів, ліків тощо. Винахідницьким рівнем відзначаються пропозиції, що істотно поліпшують умови і безпеку праці, а також саму продукцію, вироблену на основі даної пропозиції.

Винахід є придатним для використання. У Законі йдеться про промислове використання, але з подальшого тексту випливає, що використання може мати місце не тільки у промисловості, а й у сільському господарстві, у системі охорони здоров'я, оборони, транспорту та інших галузях народного господарства. У цій нормі Закону (п. 1 ст. 7) йдеться про два аспекти поняття «промислового придатності»: 1) галузі застосування винаходу; 2) технічна можливість використання винаходу. Інколи надходять пропозиції, які за своїми параметрами відповідають умовам патентоздатності, але вони в сучасних умовах, наприклад, ще не можуть бути використані в суспільному виробництві — немає відповідного устаткування, матеріалів тощо. Із Закону випливає, що пропозиція може бути використана у будь-якій галузі практичної діяльності людини, суспільства, держави, не забороненій чинним законодавством. Це може бути діяльність наукова і господарська, культурно-освітня і лікувальна тощо. Не обмежується використання винаходу формами власності і господарювання. Винахід може бути використаний як державними, кооперативними, акціонерними, так і іншими підприємствами, організаціями і установами. Може використовуватися для власних потреб, а також за кордоном шляхом продажу ліцензій тощо.

У цій нормі Закону наголошується така ознака винаходу, як технічна можливість його застосування на практиці, тобто пропозиція має бути придатною для відтворення, повторення і тиражування як у даний час, так і в майбутньому. Отже, винаходом визнається і пропозиція, що може бути використана за умови появи технічної можливості у майбутньому.

Ця вимога щодо винаходу також вказує, що розв'язання практичного завдання здійснюється технічними засобами. Такий висновок впливає з двох попередніх вимог, що визначаються рівнем техніки. Крім того, ця вимога передбачає ще одну якісну ознаку винаходу — його позитивний ефект. Якщо некорисні пропозиції в принципі можуть бути визнані винаходами, то розумна людина їх просто не використовуватиме. Отже, здатність до промислового використання означає і корисність винаходу, щоправда, це інколи буває складно визначити. У сучасних умовах пропозиція може бути визнана некорисною, а в майбутньому ця сама пропозиція може дати значний прибуток. Такі факти в історії техніки непоодинокі. Корисність пропозиції може виявитися у найрізноманітніших формах і способах. Вона може давати певний економічний ефект, поліпшувати умови і безпеку праці, якість продукції, зменшувати витрати енергії і матеріалів, негативний вплив на навколишнє середовище [6, с. 152–155].

Висновки. Таким чином, на підставі наведених положень як чинного законодавства, так і наведених наукових концепцій, можна сформулювати таку концепцію співвідношення правових категорій, як винахід та технологія.

Винахід є складовою частиною технології, визначає її головні та визначальні технічні характеристики і на доктринальному рівні ці об'єкти співвідносяться як частина цілого. Винахід набуває ознак технології тоді, коли автор винаходу починає роботи із технічного доопрацювання, вдосконалення свого винаходу для його виділення до конкретного виробничого процесу визначеного суб'єкта господарювання, оскільки ці роботи не охоплені поняттям промислової придатності, через те, що при її визначенні не береться до уваги можливість втілення в конкретний виробничий процес, а лише абстрактна можливість застосування такого винаходу у промисловості. Технологія відрізняється від винаходу таким: а) технологія являє собою поєднання декількох об'єктів права інтелектуальної власності, як таких, що вже отримали правову охорону, так і таких, які наділені ознаками охороноздатності, проте не отримали таку охорону через певні обставини, у той же час винахід це завжди один об'єкт, якщо мова йде про поєднання декількох однорідних об'єктів, наділених ознаками винаходу, то реєстрація прав відбуватиметься на кожен із цих об'єктів окремо; б) всі частини технології поєднані між собою єдиним функціональним призначенням — виробництво товарів/надання послуг і охоплюють весь виробничий алгоритм цієї діяльності від використання сировини

до появи готової продукції, у той же час винахід може використовуватись лише як частина певного технічного процесу і не завжди опосередковує весь виробничий цикл; в) результат використання технології наділений такими споживчими властивостями, рівень яких не був відомий раніше, чи існуючий рівень технологічного розвитку не надавав можливості їх отримання, або ж використання технології дозволяє істотно здешевити процес отримання такого результату, чи результат такого використання являє собою нову технологію, в той же час винахід може і не надавати істотного економічного чи технічного результату. Для визначення корисності винаходу достатньо лише того, що він надає будь-яку користь, яка не завжди має переноситись на кінцевий результат виробничої діяльності — готову продукцію.

Усі перераховані критерії та висновки необхідно закріпити у спеціальному нормативно-правовому акті — Законі України «Про технології в Україні», який має визначати основоположні критерії та засади правового регулювання суспільних відносин у сфері створення, передачі прав та втілення технологій. Аналогічні положення слід внести до ст. 1 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», закріпивши виокремлені критерії як визначальні характеристики технології, без яких вона не може існувати взагалі. Такого роду зміни дозволять ввести вимоги щодо «якісного» наповнення поняття «технологія», краще відмежувати його від інших суміжних понять, тим самим зацікавивши наукові та науково-дослідні установи до більш тісної співпраці у сфері трансферу технологій із суб'єктами господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи технологій виробництва в галузях народного господарства : навч. посіб. / Євген Петрович Желібо, Дмитро Віталійович Анопко, Віктор Миколайович Буслик та ін. — К. : Кондор, 2005. — 716 с.
2. Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : монографія / Ю. Є. Атаманова. — Х. : ФІНН, 2008. — 424 с.
3. Правове регулювання інноваційних відносин : монографія / кол. авторів: С. М. Прилипко, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. — Х. : Юрайт, 2013. — 688 с.
4. Гладка О. В. Комерційна концесія як складова інноваційно-інвестиційної політики держави / О. В. Гладка // Юрист України. — 2013. — № 4 (25). — С. 72–78.
5. Гладка О. В. Технологія як складова предмета комерційної концесії // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». — 2014. — № 2 (17). — С. 188–197.
6. Право інтелектуальної власності : академ. курс : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. А. Підпригора, О. Б. Бутнік-Сіверський, В. С. Дроб'язко, П. П. Крайнев та ін. ; за ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. — К. : Концерн «Вид. Дім “Ін Юре”», 2002. — 672 с.

7. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14 верес. 2006 р. № 143-V // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 45. – Ст. 434.
8. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3687-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 32.
9. Давидюк О. М. Технологія як об'єкт господарсько-правового регулювання : монографія / Олександр Миколайович Давидюк. – Х. : ФІНН, 2010. – 176 с.

REFERENCES

1. Osnovi tehnologiy virobnitstva v galuzyah narodnogo gospodarstva: Navch. posibnik / Evgen Petrovich Zhelibo, Dmitro Vitaliyovich Anopko, Viktor Mikolayovich Buslik, ta In. – K. : Kondor, 2005. – 716 s.
2. Atamanova Yu. E. Gospodarsko-pravove zabezpechennya innovatsiyanoi politiki derzhavi : monografiya / Yu. E. Atamanova. – H. : FINN, 2008. – 424 s.
3. Pravove reguluyannya innovatsiynih vidnosin: monografiya / kol. avtoriv S. M. Prilipko, A. P. Getman, Yu. E. Atamanova ta in. – H. : Yurayt, 2013. – 688 s.
4. Gladka O. V. Komertsiyana kontsesiya yak skladova innovatsiyno-investitsiyanoi politiki derzhavi // Yurist Ukrayini, 2013 r., № 4 (25) s. 72–78.
5. Gladka O. V. Tehnologiya yak skladova predmetu komertsiyanoi kontsesiyi / Visnik Natsionalnogo universitetu «Yuridichna akademiya Ukrayini imeni Yaroslava Mudrogo», 2014 r., № 2 (17) s. 188–197/
6. Pravo intelektualnoyi vlasnosti: Akadem. kurs: pidruchnik dlya studentiv vischih navchalnih zakladiv / O. A. Pidoprigora, O. B. Butnik-Siverskiy, V. S. Drob'yzko, P. P. Kraynev ta in.; pid. red. O. A. Pidoprigori, O. D. Svyatotskogo. – K. : Kontsern «Vidavnichiy Dim «In Yure», 2002. – 672 s.
7. Pro derzhavne reguluyannya diyalnosti u sferi transferu tehnologiy : Zakon Ukrayini vid 14 veresnya 2006 r. № 143-V // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini. – 2006. – № 45. – St. 434.
8. Pro ohoronu prav na vinahodi i korisni modeli : Zakon Ukrayini vid 15 grudnya 1993 r. № 3687-XII // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini. – 1994. – № 7. – St. – 32.
9. Davidyuk O. M. Tehnologiya yak ob'ekt gospodarsko-pravovogo reguluyannya : monografiya / Oleksandr Mikolayovich Davidyuk. – Harkiv : Vid-vo «FINN», 2010. – 176 s.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2015.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України В. Л. Яроцький, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Jarocki V. L., Doctor of legal Sciences, Professor, member-correspondent of national Academy of Law of Ukraine, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор А. К. Соколова, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Sokolova A. K., Doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

А. Н. ДАВИДЮК

кандидат юридических наук, доцент кафедри хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

**РАЗГРАНИЧЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИЗОБРЕТЕНИЯ:
ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ**

Посвящено отдельным научным проблемам разграничения технологии как объекта хозяйственно-правового регулирования и изобретениям как объектам права интеллектуальной собственности, а также особенностям их использования в хозяйственном обороте.

Ключевые слова: технология, изобретение, объекты права интеллектуальной собственности.

О. М. DAVYDIUK

PhD. in Legal Sciences, associated professor of the Economic Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

**DELIMITATION OF THE TECHNOLOGY
FROM AN INVENTION: AN ECONOMIC AND LEGAL ASPECT**

Problem setting. The legal science purpose is to develop a qualitatively modernized legal institution of technology transfer, which will combine private legal interests of a producer as well as a public interest of a state in extended penetration of these objects in the national economy of Ukraine.

Recent research and publications analysis. Researches in this direction have been done by many scientists in the field of the legal science as well as economics and public administration. It is worth mentioning papers of scholars such as Yu. Ye. Atamanova, K. Yu. Ivanova, O. V. Hladka, O. A. Pidopryhora, and O. D. Sviatotskyi. Nevertheless, there is no strict delimitation between the sense of a concept of technology as an object of economic and legal regulation and an invention as an object of an intellectual property right.

Paper objective. Indication of peculiarities of the legal status of inventions and technologies and development of recommendations on improvement of the current legislation of Ukraine are aims of the research.

Paper main body. As a result of peculiar combination of objects of intellectual property rights and their internal integration, the objects are enhanced and applied exactly as

part of the technology. The invention should provide a new technical solution being unknown at a modern level of engineering. The invention is a component of the technology. It determines the main and determinative technical characteristics. At the doctrinal level these objects correlate as part of the whole.

Conclusions of the research. The technology is the combination of several objects of an intellectual property right as those have already got legal protection as well as those vested with the ability to be protected. An invention is always an integral object. All the components of the technology are connected by the single functional purpose — production of goods and providing services. They encompass the whole production algorithm of this activity. The invention can be used only as part of a certain technological process and occasionally intermediate a whole production cycle. The combination is recognized as the technology in one of the following four cases: a technology application result is vested with properties, which haven't been known before; a current level of technological development haven't given an opportunity to obtain them; application of the technology enables to significantly cheapen a process of obtaining such a result; a result of such application is the new technology. The invention can provide neither significant economic nor significant technical results.

Short Abstract for an article

Abstract. The article is dedicated to particular scientific issues of delimitation between the technology as an object of economic and legal regulation and inventions as objects of intellectual property rights and peculiarities of their application in economic circulation.

Key words: technology, invention, objects of an intellectual property right.

УДК 346.9:366

Р. В. ВАКСМАН

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
reginalili@mail.ru



РЕКЛАМА АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ: ПИТАННЯ ДО ЧИННОГО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

На підставі аналізу чинного законодавства та практики здійснення рекламної діяльності у статті з'ясовуються особливості правового регулювання реклами алкогольних напоїв, пива та напоїв, вироблених на його основі.

Ключові слова: рекламна діяльність, прихована реклама, недобросовісність, Продакт плейсмент, алкогольні напої.

Постановка проблеми. Вживання спиртних напоїв є не тільки однією з основних передумов, що викликають велику кількість захворювань, а й причина травм та виявів насильства до оточуючих членів суспільства. Шкідливий вплив алкоголю на життя та здоров'я людини є давно доведеним, очевидним фактом. Адже вплив алкоголю на організм виявляється у кожної людини по-різному, все залежить від фізичних даних (зріст, маса), фізіологічних параметрів, стерпності, спадковості тощо. Дослідження ринку алкогольних напоїв, їх вплив на людину є темою численних досліджень, експериментів, дослідів, наукових робіт вчених та медиків. Ринок алкогольних напоїв та ринок рекламних послуг є одними із сегментів товарно-грошового ринку, що характеризується великим ступенем рентабельності і відіграє важливу роль у розвитку вітчизняної економіки. При перетинанні цих двох полюсів (категорій), зокрема алкогольних напоїв, які здійснюють негативний вплив на суспільство, та реклами, яка просуває цей товар, унаслідок чого механізм збуту та «отруєння» населення стає в рази могутнішим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями правової кваліфікації реклами алкогольних напоїв, пива та напоїв, вироблених на його основі, на науковому рівні займалися такі фахівці, як: Р. Циганок, Н. Журавльова, Є. Ромат, Л. Микитенко. Відомі також напрацювання інших науковців-господарників у сфері рекламної діяльності — Н. Саніахметової, А. Черемнової та ін. Але так чи інакше окремі напрями дослідження залишаються поза увагою.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є висвітлення основних питань правової кваліфікації реклами алкогольних напоїв, пива та напоїв, вироблених на його основі.

Виклад основного матеріалу. Алкогольні напої та тютюнові вироби є небезпечним продуктом для здоров'я та побічно життя людей, тому рекламування таких товарів слід чітко врегулювати в Законі України «Про рекламу» із встановленням певних умов, вимог та заборон. Зокрема, у ст. 22 Закону України «Про рекламу» закріплено, що реклама алкогольних напоїв, знаків для товарів і послуг, інших об'єктів права інтелектуальної власності, під якими випускаються алкогольні напої, забороняється: на радіо та телебаченні із 6 до 23 години; на перших і останніх сторінках газет, на обкладинках журналів та інших видань, в усіх виданнях для дітей та юнацтва, на сторінках для дітей та юнацтва усіх друкованих видань; в усіх друкованих засобах масової інформації (крім спеціалізованих видань); засобами внутрішньої реклами; за допомогою заходів рекламного характеру (крім спеціальних виставкових заходів алкогольних напоїв); на зовнішніх та внутрішніх поверхнях транспортних засобів загального користування та метрополітену; засобами зовнішньої реклами. Викликає здивування положення щодо заборони розміщення реклами на перших і останніх сторінках газет, на обкладинках журналів та інших видань і відразу наступним пунктом взагалі виключає рекламу у всіх ЗМІ. Звісно, пропаганда та просування алкоголю у засобах, які направлені на невизначену аудиторію, у тому числі дітей, є непотрібними, але навіть у законодавстві створювати такі суперечності, залишається незрозумілим. Слід відзначити, що поширеною є практика рекламування в Україні пива та напоїв, вироблених на його основі, про рекламу яких у статті майже не йдеться, що є неприпустимим. Отже, ця стаття потребує вдосконалення та внесення відповідних доповнень для забезпечення публічних інтересів у цій сфері. Доречно зміст ст. 22 Закону України «Про рекламу» викласти як окремий підрозділ під назвою «Реклама алкогольних напоїв, тютюнових виробів та приладдя, знаків для товарів і послуг, інших об'єктів права інтелектуальної власності, під якими випускаються тютюнові вироби, алкогольні напої, пиво та напої на його основі». Цей розділ має містити окремі розмежовані статті щодо реклами алкогольних напоїв, пива

та напоїв, вироблених на його основі (22¹), тютюнових виробів та тютюнового приладдя (22²). У статтю щодо алкогольних напоїв слід внести доповнення на предмет заборони щодо обмеження реклами пива та напоїв, виготовлених на його основі, на телебаченні, радіо у будні з 9.00 до 21.00 год, а у вихідні та святкові дні — з 8.00 до 23.00 год. Також реклама пива повинна супроводжуватися попереджувальним текстом такого змісту: «Регулярне вживання пива та напоїв, виготовлених на його основі, викликає залежність та є шкідливим для здоров'я». У цьому сенсі є пропозиція доповнити статтю вимогою щодо сплати коштів рекламодавцями пива та напоїв, виготовлених на його основі, на вироблення та розповсюдження соціальної реклами щодо шкоди зловживання пивом та напоями, виготовленими на його основі, вітчизняного виробника — не менше 2 відсотків, іноземного виробника — не менше 3 відсотків, витрачених на рекламування цього продукту у межах України. Також слід внести додаткову заборону реклами пива на транспорті загального користування, прикладом є розміщена на трамваях реклама пива «Bud». Такий відносно жорсткий підхід зумовлений фактами пивного алкоголізму у дітей, підлітків чи неповнолітніх, який є наслідком надмірного та систематичного вживання пива та напоїв, виготовлених на його основі [1, с. 150].

У своїй роботі Р. О. Циганок, аналізуючи питання поєднання приватних і публічних інтересів у галузі виробництва і обігу спиртних напоїв і торкнувшись питання реклами зазначених товарів, дійшов висновку про невинуватість та неефективність повної заборони рекламування спиртних напоїв, адже більшість українців вживають алкогольні напої далеко не тільки тому, що їх рекламують, а переважно від незадоволеності буденним життям, а реклама алкогольних напоїв у цьому випадку має лише побічний вплив [2, с. 78]. Із цим не можемо погодитись, адже метою будь-якої реклами є підтримання обізнаності споживачів та підвищення попиту на товар, а у разі, якщо підвищується попит на алкогольні напої, то звідси і його вживання, що негативно впливає на формування «здорового» суспільства. Завданням будь-якої держави є попередження та зведення до мінімуму вживання алкогольних напоїв, тим більше виключаючи їх пропаганду. У цьому випадку для підтримання обізнаності споживачів та просування алкогольних напоїв будуть достатніми безпосередньо маркетингові заходи у місцях продажу та вивіски, наприклад, щодо ребрендингу та виходу на ринок інноваційної продукції, а не реклами, оскільки проконтролювати та звести її до цільової аудиторії досить складно. Слід наголосити, що більш доречною буде не комерційна реклама, а соціальна або взагалі антиреклама вживання спиртних напоїв та можливих наслідків.

На сьогодні цікавою та поширеною є практика демонстрації на телебаченні у рекламному блоці зображень торговельної марки алкогольних напоїв у час, заборонений для реклами алкогольної продукції. Прикладами такої практики є наведення торговельних марок горілки «Перепілка», «Цельсій», «Мороша», «Хлібний дар» тощо, яка створена ніби так, що не завжди можна ідентифікувати, що саме рекламується. З огляду на такі приховані та явні методи можна говорити, що інвестиції у виробництво та передові технології дозволяють зробити висновок, що на сьогодні горілка «Green Day» є одним із найбільш технологічних продуктів на ринку України. Отже, такий стан речей є неприпустимим, оскільки має місце грубе порушення норм чинного Закону України «Про рекламу», а саме ч. 2 ст. 22. Реклама алкогольних напоїв, реклама знаків для товарів і послуг, інших об'єктів права інтелектуальної власності, під якими випускаються алкогольні напої, забороняється: на радіо та телебаченні із 6 до 23 год.

У зв'язку з цим слід зупинитися на розгляді такого поширеного феномену, як Продакт плейсмент (Product placement — PP), який у перекладі з англійської мови означає «розміщення продукту». Так, PP — це розміщення торговельної марки або самого товару/послуги в кінофільмі, телепередачі, комп'ютерних іграх, музичних, літературних та інших художніх творах. Мета розміщень полягає не тільки в показі, описі продукту, але і в тому, щоб надалі цей продукт на підсвідомому рівні асоціювався з героєм або позитивним сюжетом художнього твору.

Таким чином, чинне законодавство містить заборони, які можна «обійти» шляхом застосування прихованої реклами та Продакт плейсмент, яка також заборонена Законом України «Про рекламу», і це є достатньо цікавим фактом. Як відомо, жодна відверта реклама спиртних, тютюнових виробів не порівнюється за ефективністю з прихованою рекламою. Розміщення продуктів у художніх фільмах, або PP, отримало визнання як життєздатне явище і достатньо ефективний засіб просування товарів та послуг. Із тих пір інтерес до цієї рекламної технології зростає як з боку теоретиків, так і професіоналів-маркетологів та представників засобів масової інформації. Адже PP надає можливість виробнику продукції створити ненав'язливу презентацію свого продукту. Появу PP як технології можна пояснити нестачею коштів на виробництво перших кінофільмів, творці яких зверталися з проханням щодо забезпечення їх безоплатним реквізитом чи на умовах спонсорства.

Прикладами розміщення «алкогольних PP» є такі кінофільми: «Рейс», у який вміщено безліч торговельних марок, зокрема елітних алкогольних напоїв («Hennessy», «JimBeam», «Absolut», «Budweiser» тощо), вербальний та візуальний PP енергетичного напою «Red Bull». Популярна американська виконавиця Lady Gaga продемонструвала у своєму музичному кліпі горілку під назвою

«Nemiroff Lex», також у кліпі Jennifer Lopez спільно з Pitbull було продемонстровано горілку «Beluga». На телебаченні у кулінарних передачах, реаліті-шоу, літературі, музичних творах РР є також достатньо поширеним явищем.

Продакт плейсмент, на наш погляд, є достатньо суперечливим явищем. Його доцільно віднести до прихованої реклами, оскільки споживач не завжди може його розпізнати та ідентифікувати, сприйняти рекламне звернення та взагалі не очікує на останнє. Також РР можна віднести і до тіньової реклами, оскільки укладені договори з рекламодавцями не оприлюднюються, а при цьому надаються додаткові РР. Тим більше, РР можна розглядати як рекламу, яка не використовує агресивні технології (методи, прийоми) психологічного впливу на споживача реклами. Слід зазначити, що таке явище як РР законодавець не може розглядати як рекламу, яка має прихований характер, оскільки використання РР не підпадає під сферу дії чинного законодавства України про рекламну діяльність за рахунок створення завуальованих форм піднесення його, таких як: спонсорство, благодійність, дарування, реквізит. Так, п.18 ст. 1 Закону «Про рекламу» закріплює поняття «спонсорство». Згідно з цим Законом спонсорство — це добровільна, матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними та юридичними особами будь-якої діяльності з метою популяризації виключно свого імені, найменування, свого знака для товарів і послуг. Таким чином, РР можна визначити як явище тіньової економіки, тобто РР є прихованим, та формою тіньової рекламної діяльності, адже він включається в контекст іншого цілісного сюжету, власне, не порушуючи його, з використанням асоціативних, позитивних образів, які при поєднанні з інформаційним компонентом утворюють ефект повноцінної реклами. Недобросовісні рекламодавці під видом спонсорства як специфічної форми благодійництва намагаються розмістити приховану рекламу у кінофільмах, комп'ютерних іграх, музичних кліпах та літературі, тим самим уникаючи сплати відповідних податків. Разом із тим суб'єкт господарювання, що професійно надає РР, є платником цілого ряду податків (податок на прибуток, податок на додану вартість та ін.). У той же час, коли це здійснюється приховано, то має місце тіньова господарська діяльність, що має оплатний характер. Але, як виявляється, рекламодавці, які завуальовують приховану рекламу за допомогою РР під спонсорство, у той же час порушують положення рекламного законодавства про останнє. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 5 цього ж Закону передбачено, що у теле-, радіопередачах, матеріалах в інших засобах масової інформації, видовищних та інших заходах, які створені і проводяться за участю спонсорів, забороняється наводити будь-яку інформацію рекламного характеру про спонсора та/або його товари, крім імені або найменування та знака для товарів і послуг спонсорів. У п. 2 ч. 1 зазначено, що у телепередачах забороняється наводити будь-яку інформацію рекламного характе-

ру, що подається у вигляді дикторського тексту та/або звукового супроводу, про спонсора — виробника алкогольних напоїв, його ім'я (найменування) та/або знак для товарів і послуг, що належить спонсору [3]. Відомий англійський фахівець з PR Сем Блек вважав, що «краще за все визначити спонсорство як один із видів підприємницької діяльності, основна мета якої полягає в діях на благо як самого спонсора, так і одержувача його допомоги». Отже, у відносинах між виробником продукту творчої діяльності та так званим «спонсором» має місце взаємний вигідний, зокрема, комерційний інтерес. Перший продає ефірний час, місце та ін., а «спонсор», у свою чергу, отримує дохід на зростаючому попиті на товар, перетворюється на рекламодавця, тому слід приділити увагу таким моментам, як фінансування виробником появи свого продукту у творчих проектах. Якщо має місце сплата грошових коштів за розміщення брендів, то ці дії можна кваліфікувати як надання послуг із метою отримання прибутку.

Отже, можна пропонувати сформувані норми законодавства, які б визначали форми участі брендів у продуктах творчості масового перегляду або споживання та на які б поширювалися вимоги Закону України «Про рекламу». Адже формально РР не можна вважати видом реклами, оскільки навіть зазначене словосполучення не використовується у договорах та інших офіційних документах. При цьому фактично РР має відповідні рекламні цілі, завдання та володіє високою ефективністю. Роль РР підкреслив під час одного з візитів до України, мабуть, найвідоміший у світі маркетолог Ф. Котлер. Якщо від контакту з рекламою всі намагаються ухилитися, то під час перегляду художнього фільму глядачі охоче визначають для себе конкретні бренди, які беруть участь в ігрових сюжетах [4, с. 11]. Можна констатувати, що основною функцією РР є презентація, реклама та згадування позитивних характеристик брендів у вигідному світлі. Таким чином, РР та реклама мають багато спільного за своїм функціональним призначенням, а тому вимагають чіткого розмежування. У цьому контексті ми погоджуємося з міркуваннями Ю. І. Зоріної, яка у своїй дисертації зазначає, що розміщення продукту — своєрідна реклама продукту (послуги), проте застосування до нього вимог, які висуваються до реклами, свідчить про те, що таке явище заборонено у РР з огляду на вимоги, закріплені в сучасному спеціалізованому законодавстві стосовно реклами та засобів масової інформації [5, с. 10].

Таким чином, проблема правової кваліфікації цього феномену потребує ретельного дослідження науковцями із розробкою відповідних критеріїв. Отже, існує нагальна потреба створення правової основи РР, зокрема додаткових вимог, а також проведення чіткої межі між тим, коли РР є продуктом спонсорства або реквізитом із вигаданим логотипом, товарним знаком чи взагалі без його зазначення (затушовані «клітинками приховання») або реаль-

ною рекламою. Отже, в останньому випадку повинні поширюватися вимоги законодавства про здійснення РР, які сформульовані достатньо жорстко відповідно до директив Європейського Союзу.

Висновки. Ринок алкогольних напоїв та ринок рекламних послуг є одним із сегментів товарно-грошового ринку, що характеризується великим ступенем рентабельності і відіграє важливу роль у розвитку вітчизняної економіки. При перетинанні цих двох полюсів, зокрема алкогольних напоїв, які здійснюють негативний вплив на суспільство, та реклами, яка просуває цей товар, унаслідок чого механізм збуту та «отруєння» населення стає в рази могутнішим. Отже, більш доцільною вважається не комерційна реклама, а соціальна або взагалі антиреклама вживання спиртних напоїв та можливих наслідків.

Поряд із проблемою явної реклами алкогольних напоїв, пива та напоїв, вироблених на його основі, з'являється Продакт плейсмент та дії рекламодавців із латентної демонстрації торговельної марки. Проблема правової кваліфікації зазначених дій та явищ потребує ретельного дослідження науковцями із розробкою відповідних критеріїв. Отже, існує нагальна потреба створення правової основи для Продакт плейсмент, зокрема додаткових вимог, а також проведення чіткої межі між тим, коли РР є продуктом спонсорства або реквізитом із вигаданим логотипом, товарним знаком чи взагалі без його зазначення (затушовані «клітинками приховання») або реальною рекламою. Отже, в останньому випадку повинні поширюватися вимоги законодавства про рекламу, які сформульовані достатньо жорстко відповідно до директив Європейського Союзу.

Реалізація зазначених пропозицій уможливить зменшити кількість злочинів, скоєних у стані алкогольного сп'яніння, поліпшить показники стану здоров'я населення України, особливо молоді та підростаючого покоління, що зумовить покращення якості життя громадян, підвищення його тривалості і, як наслідок, — подолання демографічної кризи в Україні останніх двадцяти років.

Саме тому одним із завдань господарсько-правової сфери є формування чітких правових позицій щодо підвищення ефективності заборони рекламування спиртних напоїв, які справляють невідворотний вплив на життя та здоров'я не тільки молоді, а й взагалі всього суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ваксман Р. В. Рекламна діяльність: проблеми господарсько-правового забезпечення : монографія / Р. В. Ваксман. – Х. : Юрайт, 2014. – 208 с.
2. Циганок Р. О. Приватні та публічні інтереси в правовому регулюванні сфери виробництва алкогольних напоїв / Р. О. Циганок // Юрист України : наук.-практ. журн. – 2014. – № 1 (26). – С. 75–81.

3. Про рекламу : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 39. – Ст. 181.
4. Вареник Н. Майбутнє реклами: дивний симбіоз глобалізації і персоналізації / Н. Вареник // Дзеркало тижня. Україна : інформ.-аналіт. тижневик. – 2011. – 23 лип. – 12 серп. (№ 27). – С. 11.
5. Зоріна Ю. І. Цивільно-правові відносини при здійсненні рекламної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. І. Зоріна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 15 с.
6. Корсак В. І. Вплив регіональних торговельних організацій на споживання алкогольних напоїв / В. І. Корсак // Вісн. соц.-економ. досліджень. – 2012. – № 4 (47). – С. 186–192.
7. Саниахметова Н. Законодательство Украины о коммерческой рекламе / Н. Саниахметова, А. Черемнова. – Х. : Одиссей, 1999. – 256 с.
8. Журавльова Н. М. Правове регулювання реклами алкогольних та тютюнових виробів в Україні та країнах ЄС / Н. М. Журавльова // Управління розвитком. – 2014. – № 6 (169). – С. 78–79.
9. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів : Закон України від 14 січ. 1995 р. № 481/95-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 46. – Ст. 345.

REFERENCES

1. Korsak V. I. Vpliv regionalnih torgivelnih organizatsiy na spozhivannya alkogolnih napoyiv / V. I. Korsak // Visnik sotsialno-ekonomichnih doslidzhen – 2012. – № 4 (47). – S. 186–192.
2. Saniametova N. Cheremnova A. Zakonodatelstvo Ukrainyi o kommercheskoy reklame. – H. : «Odyssey», 1999. – 256 s.
3. Zhuravlova N. M. Pravove reguluyannya reklami alkogolnih ta tyutyunovih virobiv v Ukrayini ta krayinah ES / N. M. Zhuravlova. // Upravlinnya rozvitkom. – 2014. – № 6 (169). – S. 78–79.
4. Tsiganok R. O. Privatni ta publichni interesi v pravovomu reguluyanni sferi virobnitstva alkogolnih napoyiv / R. O. Tsiganok // Yurist Ukrayini : nauk.-prakt. zhurn. – 2014. – № 1 (26). – S. 75–81.
5. ZorIna Yu. I. Tsivilno-pravovi vidnosini pri zdiysneni reklamnoyi diyalnosti : avtoreferat dis. ... kand. jurid. nauk : 12.00.03 / Yu. I. Zorina ; Kiyivskiy nats. univer. im. Tarasa Shevchenka. – K., 2007. – 15 s.
6. Pro reklamu» : Zakon Ukrayini // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini. – 1996. – № 39. – St. 181.
7. Pro derzhavne reguluyannya virobnitstva i obigu spirtu etilovogo, konyachnogo i plodovogo, alkogolnih napoyiv ta tyutyunovih virobiv : Zakon Ukrayini vid 14 sich. 1995 r. № 481/95-VR // Vidom. Verhov. Radi Ukrayini. – 1995. – № 46. – St. 345.
8. Vaksman R. V. Reklamna diyalnist: problemi gospodarsko-pravovogo zabezpechenya : monografiya / R. V. Vaksman. – H. : Yurayt, 2014. – 208 s.

9. Varenik N. Maybutne reklami: divniy simbioz globalizatsiyi i personalizatsiyi / N. Varenik // Dzerkalo tizhnya. Ukrayina : Inform.-analit. tizhnevnik. – 2011. – № 27 (23 lipnya – 12 serpnya). – S. 11.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2015.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор В. Л. Яроцький, член-кореспондент НАПрН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Jarocki V. L., Doctor of legal Sciences, Professor, member-correspondent of national Academy of Law of Ukraine, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор А. К. Соколова, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Sokolova A. K., Doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Р. В. ВАКСМАН

кандидат юридических наук, асистент кафедри хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

РЕКЛАМА АЛКОГОЛЬНЫХ НАПИТКОВ: ВОПРОСЫ К ДЕЙСТВУЮЩЕМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОМУ ОБЕСПЕЧЕНИЮ

На основании анализа действующего законодательства и практики осуществления рекламной деятельности в статье определяются особенности правового регулирования рекламы алкогольных напитков, пива и напитков, произведенных на его основе.

Ключевые слова: рекламная деятельность, скрытая реклама, недобросовестность, Продакт плейсмент, алкогольные напитки.

R. V. VAKSMAN

candidate of juridical sciences, assistant at Department of Economic Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

THE ADVERTISING OF ALCOHOLIC DRINKS: THE QUESTIONS OF PERFECTION OF LEGISLATIVE SUPPORT

Problem setting. The alcohol consumption is not only one of the main prerequisites that lead to a large number of diseases, but also it's a cause of injuries and violence towards

other members of our society. The harmful effect of alcohol on person's life and health is long proven and obvious fact.

Recent research and publications analysis. The following scientists were engaged in research of the specified question: R. Tsyhanok, N. Zhuravleva, E. Romat, L. Mykytenko, N. Saniahmetova, A. Cheremnova and others. But anyway some areas of research are still out of scientific attention.

Paper objective. The purpose of this article is to emphasize the main issues of the legal classification of advertising of alcoholic drinks, beer and beverages produced on its basis.

Paper main body. Alcoholic drinks and tobacco products are dangerous for people's health and indirectly for their lives, that's why the advertising of such products should be clearly regulated in the law of Ukraine «On Advertising» with the establishment of certain conditions, requirements and prohibitions. In particular the article 22 of the mentioned Law prohibits the advertising of alcoholic drinks, trademarks for goods and services, other objects of intellectual property, under which alcoholic beverages are produced: on radio and TV from 6 a.m. to 11 p.m., on the first and last pages of newspapers, on the covers of magazines and other publications, in all publications for children and youth in the print media (except special editions), by means of internal advertising or promotional activities (except for special exhibitions of alcoholic beverages), external and internal surfaces of vehicles and subway and also by means of external advertising.

It is surprising that there are provisions about the prohibition of advertising on the first and last pages of newspapers, on the covers of magazines and other publications, and immediately following paragraph excludes advertising in all media. Of course, the propaganda and promotion of alcohol in the media that aimed at an unspecified audience including children are not necessary, but it still remains unclear why such contradiction exists in legislation. It should be mentioned, that there's a widespread practice in Ukraine to advertise beer and beverages produced on its basis, the advertising of which is almost not regulated by mentioned article and that is unacceptable.

Conclusions of the research. The market of alcoholic drinks and market of advertising services are the segments of commodity-money market which are characterized by a high degree of profitability and which play an important role in the development of the national economy. At the intersection of these two poles, in particular alcoholic beverages that make a negative impact on society and advertising which promotes this product the mechanism of sales and «poisoning» of the population becomes more powerful. Thus, in this context, it is considered more appropriate to create social or even anti-advertising of alcohol with showing possible consequences instead of commercial one. That is why one of the most important tasks is to develop clear legal positions to improve the effectiveness of prohibitions to advertise alcohol that makes an irreversible impact on the lives and health not only of young people, but on the whole society.

The main abstract for the article

Abstract. The paper represents key aspects of legislative regulation of such important question as advertising of alcoholic drinks. The main body of a paper is built on the analysis of the law of Ukraine «On Advertising» which is one of the main legal acts that regulates specified problem and contains certain conditions, requirements and prohibitions. As a result of research there was found out that contradiction still exists in the legislation and some questions are not regulated.

Key words: advertising activity, latent advertising, dishonesty, Product Placement, alcoholic drinks.

УДК 346.543

В. В. КУДРЯВЦЕВА

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
viktoriiia_kudriavtseva@mail.ru



**ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ІНВЕСТИЦІЙНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ
(ДОСВІД ІНОЗЕМНИХ КРАЇН)**

Досліджено досвід залучення іноземних інвестицій у країнах Центральної, Східної Європи та України. Встановлено, що в Україну надзвичайно повільно надходять прямі іноземні інвестиції, їх сучасний обсяг аж ніяк не відповідає ні потребам вітчизняної економіки, ні потенціалу іноземних інвесторів. Саме тому вихідним положенням інвестиційної політики держави має бути нормативно-правове закріплення положення, що її об'єктом є інвестиційний ринок як складова національної економіки, тобто цілісна відкрита система інвестиційних відносин, що пов'язує між собою її суб'єктів та учасників, продукує функціонування інвестиційних відносин у форматі, що складається з їх спрямованості, пріоритетів, обсягів та типів інвестування тощо.

Ключові слова: іноземне інвестування, сприяння іноземним інвестиціям, агенції з іноземного інвестування.

Постановка проблеми. Визначення інвестиційного ринку як системи, що розвивається, означає, що така система має бути об'єктом постійного моніторингу. Це набуває виняткового значення в контексті забезпечення адекватних правових форм функціонування ринку. Визнання постійного розвитку як ознаки системи є визнанням фактично постійного її ускладнення, адже в її ієрархії формуються нові елементи, підсистеми, зв'язки та інтегративні характеристики. При цьому питання інвестування є вирішальними для розвитку

економіки будь-якої країни. Сьогодні від їх рішення значною мірою залежить подолання кризового стану економіки, відновлення та зростання виробничого капіталу, підвищення рівня виробництва та конкурентоспроможності продукції. В цьому контексті слід зазначити, що з економічної точки зору завданням економічної політики будь-якої держави є забезпечення якісного та кількісного зростання економіки і, власне, валового внутрішнього продукту, за рахунок якого і відбуваються накопичення, що є джерелом капіталовкладень, інвестиційних процесів та реінвестицій. У той же час залежним об'єктом економічної політики є процеси поточного споживання та зберігання, накопичення виробленого суспільного продукту. Саме у цій фазі економічного циклу регулятивні можливості держави впливати на інвестиційні відносини є найбільш ефективними і безпосередніми. Проте сучасний обсяг інвестицій аж ніяк не відповідає ні потребам вітчизняної економіки, ні потенціалу іноземних інвесторів. Звичайно, економіка України може виходити з кризового стану і структурно перебудовуватись за рахунок власних резервів, але це може відбуватись досить тривалий час. Було б нерозважливо не враховувати багатий світовий досвід і не використовувати прямі іноземні інвестиції для підтримки життєво важливих господарських структур.

Досвід залучення іноземних інвестицій у країни Центральної, Східної Європи та України дозволяє виявити низку системних вад економіко-правового середовища, які заважають їх надходженню. Експерти, спираючись на власні дослідження та результати опитувань іноземних інвесторів, виокремлюють такі: 1) недосконалість правового середовища; 2) політична нестабільність; 3) непередбачуваність і непрозорість державної політики; 4) неврегульованість законодавчого забезпечення процесу інвестування — йдеться про часті зміни умов залучення іноземних інвестицій, необхідність вирішення низки питань. Зокрема, це стосується регулювання інвестицій у СЕЗ (спеціальних економічних зонах) і ТПР (територіях пріоритетного розвитку); 5) надмірна фіскальна активність держави; 6) вузькість та неструктурованість внутрішнього ринку; 7) обтяжлива митна політика; 8) недосконалість галузей інфраструктури; 9) нерозвиненість інституційної інфраструктури ринку; 10) «клановість» економіки, нерациональність економічної поведінки; 11) низька якість життя [1].

Наведені вище перешкоди (демотиватори) характерні для економіки й сучасної України. В той же час від ефективності інвестиційної політики залежать стан виробництва, рівень технічного оснащення основних фондів підприємств народного господарства, можливості структурної перебудови економіки, вирішення соціальних та екологічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу та дослідження проблем організаційно-господарського забезпечення іноземного інвестування та його окремих аспектів займають вагоме місце в роботах науковців-

господарників, а саме: Д. В. Задихайла, В. К. Мамутова, В. М. Пашкова, О. П. Подцерковного, В. А. Устименка, В. С. Щербини тощо. Однак зазначені науковці при здійсненні досліджень достатньою мірою не проаналізували досвід зарубіжних країн та не запропонували ті необхідні організаційно-господарські повноваження для відповідних органів, що притаманні органам державної влади відповідних розвинутих країн.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є аналіз організаційно-господарських повноважень зарубіжних суб'єктів публічного права з іноземного інвестування та встановлення форм реалізації організаційно-господарських повноважень органами державної виконавчої влади в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні спостерігається непропорційний розподіл обсягів залучення інвестицій у різні країни світу. Проте інвестиційний ринок як складна господарсько-правова категорія та об'єкт регулюючого впливу держави потребує застосування певних організаційних механізмів та правового оформлення основних засад його функціонування, оскільки інвестиційна діяльність завжди починається з ринку, який як складна система включає в себе суб'єкти та об'єкти, інфраструктуру, ринковий механізм та контроль з боку держави за дією ринкового механізму. Викладені аргументи наводять на думку про необхідність подальшого ґрунтовного наукового дослідження щодо ринку інвестицій та його інфраструктури як базисних об'єктів державного регулювання. Необхідно зробити так, аби не лише захистити, але й заохотити інвесторів робити вкладення у певні активи, запобігти диспропорціям на інвестиційному ринку, визначити, які інвестиційні інститути потрібно утворювати і яким вимогам вони мають відповідати. Усе це повинна впроваджувати державна інвестиційна політика, а її реалізація є метою регулюючого впливу держави на інвестиційному ринку. Вірогідність параметрів функціонування інвестиційного ринку як системи базується на загальній вірогідності ринкової кон'юнктури. А враховуючи функціонування інвестиційного ринку як системи на основі закону попиту та пропозиції, а також закону вартості, що виступають внутрішніми механізмами стабілізації цієї системи та порядку її функціонування, їй також властива така риса, як урівноваженість. У свою чергу остання служить підґрунтям іншої характеристики системи інвестиційного ринку — її самоорганізації, а відповідно, і саморегуляції, за визначених умов.

Притаманність системі інвестиційного ринку мінливого характеру формування і зміни цілей залежно від умов функціонування також підкреслює гнучкий, реактивний, відкритий характер системи, що і є внутрішнім механізмом забезпечення її цілісності. Об'єктивна можливість перенацілення системи завдяки змінам умов функціонування дозволяє зробити важливий висновок про потенційну можливість зворотного зв'язку, а саме — перена-

цілення системи через вплив на неї державної інвестиційної політики, у тому числі законодавчого регулювання, з метою структурних змін названих умов функціонування.

Однак в Україну надзвичайно повільно надходять прямі іноземні інвестиції, їх сучасний обсяг аж ніяк не відповідає ні потребам вітчизняної економіки, ні потенціалу іноземних інвесторів. У цьому контексті до основних мотивів залучення іноземних інвестицій у країну можна віднести: дешеву, але кваліфіковану робочу силу; довгостроковий потенціал ринку; наявність багатих природних ресурсів; наближеність до ринку Європейського Союзу [2, с. 24].

На національному рівні під час створення умов для залучення інвестицій головну увагу потрібно приділяти розробці та прийняттю нормативно-правових актів, які позитивно впливають на інвестиційний процес та сприяють підвищенню міжнародних рейтингів України. Ще одним важливим аспектом є проблеми наділення відповідними функціями суб'єктів організаційно-господарських повноважень.

Спробуємо детальніше розглянути закордонний досвід реалізації державної інвестиційної політики та методологічні підходи до формування державної інвестиційної політики і відповідних програмних документів держави, в яких ця політика об'єктивується. У свою чергу для законотворчої діяльності в цій сфері це означає необхідність постійного з'ясування співвідношення уніфікованого та спеціалізованого інвестиційного законодавства, визначення його змісту та спрямованості на предмет відповідності реальним моделям функціонування інвестиційного ринку, що складаються в сучасній практиці.

Вихідним положенням інвестиційної політики держави має бути нормативно-правове закріплення положення, що її об'єктом є інвестиційний ринок національної економіки, тобто цілісна відкрита система інвестиційних відносин, що пов'язує між собою її суб'єктів та учасників, продукує функціонування інвестиційних відносин у форматі, що складається з їх спрямованості, пріоритетів, обсягів та типів інвестування тощо.

Ієрархічність системи інвестиційного ринку в практичному плані і, зокрема, в контексті його адекватного законодавчого регулювання, означає необхідність з'ясування всієї системи підпорядкованості внутрішніх системних зв'язків, для того щоб систематизація законодавчого регулювання та система державного регулювання щонайменше не порушували цей базовий порядок функціонування системи. Найбільш складною характеристикою інвестиційного ринку як системи слід вважати внутрішні й зовнішні функціональні механізми цього ринку, що спрямовані на самоорганізацію та забезпечення керованості вказаної системи. Методологічною проблемою є питання співвідношення й сполученості цих механізмів у загальному адаптаційному механізмі системи.

Ефективність функціонування інвестиційного ринку найбільш безпосередньо позначається на швидкості та кількісно-якісних показниках інвестиційного процесу.

Однак інвестиційний ринок є достатньо автономною, але підсистемою загальної системи економіки країни, з якою вона знаходиться у відносинах ієрархічної підпорядкованості, і в той же час — взаємовизначального системно-структурного зв'язку. Зміни у режимах функціонування саме інвестиційного ринку кумулятивно визначають відповідні зміни фактично в усіх секторах матеріального виробництва. У свою чергу інвестування як досить складна система правовідносин, що має і приватноправовий, і публічно-правовий виміри, може мати внутрішній характер і може містити в собі іноземний елемент, може диференціюватися за категоріями інвесторів, реципієнтів інвестицій, предметом та формою інвестування, об'єктом інвестування, складом залучених до процесу учасників інвестиційної діяльності тощо. Всі ці і багато інших критеріїв диференціації інвестиційної діяльності неодмінно мають враховуватись при формуванні інвестиційної політики держави, відбиватися на її змісті і реалізовуватися, зокрема, через законодавчу політику держави в цій сфері. Однак із широкого переліку юридично значимих елементів, характеристик, особливостей інвестиційних правовідносин, що необхідні для плідного аналізу закордонного досвіду реалізації інвестиційної політики держав, вважаємо за необхідне виділити такі ключові елементи: 1) це наявність чи відсутність спеціально створеного органу держави, на який покладено функцію впровадження інвестиційної політики держави в широкому розумінні і безпосередньо — сприяння реалізації важливих інвестиційних проектів; 2) це наявність чи відсутність документально зафіксованої інвестиційної політики держави в особливих актах державної влади — стратегіях, програмах інвестиційного розвитку; 3) законодавче закріплення тих чи інших параметрів самих інвестицій або об'єктів інвестування, залежно від яких застосовуються ті чи інші правові режими; 4) законодавче закріплення відповідно до змісту інвестиційної політики держави тих чи інших обмежень на іноземні інвестиції з мотивів забезпечення національних економічних інтересів та національної економічної безпеки; 5) законодавчо встановлені стимули та заохочення, що є господарсько-правовими засобами державного регулювання економіки, не пов'язані з податковим регулюванням; 6) законодавчо встановлені податкові пільги для заохочення інвестиційної діяльності; 7) встановлення комплексних правових режимів для стимулювання інвестиційної діяльності; 8) характеристика макроекономічного середовища з інвестиційною інфраструктурою, адекватною завданням інвестиційної політики держави.

Зазначене свідчить, що одним із чинників, які уособлюють наявність інвестиційної політики в іноземних державах і у той же час є інструментом

проведення такої політики, є наявність організацій, що спеціально засновані і мають визначене спрямування їх діяльності саме у сфері сприяння, заохочення, стимулювання інвестиційних потоків як на внутрішньому інвестиційному ринку, так і особливо — іноземних інвестицій.

Слід зазначити, що у світовій практиці такі організації отримали досить уніфіковану організаційно-правову форму (хоча з альтернативними варіантами), перелік функціональних завдань щодо діяльності, а також і назву. Як правило, такі організації функціонують як агенції сприяння іноземним інвестиціям. За загальним рахунком у світі налічується близько 160 таких національних агентств, особливо у країнах, що розвиваються, та понад 250 регіональних агентств.

Відповідно до правового статусу таких агенцій, у більшості випадків вони є органами державної виконавчої влади з відповідною владною компетенцією [3]. В той же час значна частина з них заснована як державні організації, що фінансуються державою, але надають платні послуги потенційним або реальним інвесторам і за рахунок цього доповнюють бюджетне фінансування власної діяльності. У цьому випадку агенції в буквальному сенсі не є органами держави, а виконують завдання державної інвестиційної політики через здійснення господарської діяльності.

Окрему категорію названих агенцій утворюють організації, що засновані на корпоративних засадах за участю держави [4]. У цьому випадку передбачається, що відповідні послуги інвесторам будуть надаватися на комерційних господарських засадах господарськими товариствами, статутний капітал яких сформовано в тому числі і за рахунок внесків самих інвесторів [5]. Це стосується випадків, коли на подібні організації покладаються завдання створення загальної інфраструктури на певних територіях, що передбачають масштабне залучення інвестицій з різноманітних джерел.

Ураховуючи певну різноманітність агенцій зі сприяння інвестиціям і за організаційно-правовою формою, і за функціональним навантаженням у контексті завдань державної інвестиційної політики, слід зазначити, що, як правило, на такі агенції покладається низка типових функцій. Це: а) підготовка рекомендацій щодо формування і реалізації державної інвестиційної політики як на загальнодержавному рівні, так і на рівні окремих регіонів, адміністративно-територіальних одиниць, галузей, видів виробництв, кластерів тощо; б) активний пошук потенційних інвесторів відповідно до завдань інвестиційної політики; в) надання інформаційних послуг як вітчизняним суб'єктам господарської діяльності — потенційним реципієнтам — щодо стану, кон'юнктури світового та регіональних інвестиційних ринків, так і іноземним інвесторам — щодо інвестиційної привабливості національних ринків товарів та послуг, їх інвестиційного потенціалу та кількісно-якісних параме-

трів розвитку. До цього завдання слід віднести і цілеспрямоване створення іміджу держави, окремих її регіонів, кластерів з точки зору інвестиційної привабливості для потенційних інвесторів; г) надання широкого спектру послуг консультативного характеру на комерційній та некомерційній основі, зокрема юридичних, аудиторських, послуг зі складання бізнес-планів та інших консалтингових за змістом послуг; д) обслуговування на договірно-правових засадах реалізації конкретних інвестиційних проектів, зокрема, за участю іноземних інвесторів.

Слід зазначити, що загострення міжнародної конкуренції за залучення інвестицій, особливо з міжнародного інвестиційного ринку, поступово приводить до розширення переліку функціонального навантаження названих агенцій.

У цілому ряді випадків це реалізується через відкриття такими агенціями своїх представництв, особливо у країнах, де зосереджується значний інвестиційний потенціал, який «шукає» свого застосування. Невипадковим тому є факт, що найбільше представництв національних агентств сприяння інвестиціям знаходиться саме в США, Великобританії, Японії, Німеччині та Франції. У той же час найбільш активними у справі відкриття по світу своїх закордонних представництв вважаються Агентство промислового розвитку Ірландії, Агентство стимулювання торгівлі та інвестицій Кореї, Офіс промислового розвитку Малайзії (як відомо, ці країни є лідерами із залучення іноземних інвестицій і з показників економічного зростання).

Світовий досвід реалізації окремими країнами певних завдань власної інвестиційної політики містить також і підхід, коли певні функції, що покладаються зазвичай на агенції стимулювання інвестицій, передаються до дипломатичних представництв. Таким шляхом ідуть, зокрема, Канада та Ізраїль, однак зрозуміло, що в цьому випадку можливо розраховувати тільки на інформаційний обмін та сприяння здійсненню візиту представників інвестора у країну, оскільки усі інші завдання вимагають залучення широкого кола фахівців, що не завжди можливо здійснити в межах дипломатичної служби. Однак цей досвід в окремих випадках і в окремих напрямках не можна відкидати [6].

Дуже корисним досвідом для України є діяльність із залучення іноземних інвестицій нашим сусідом Польщею, де створено Польське агентство з питань іноземних інвестицій, яке сьогодні супроводжує близько 200 інвестиційних проектів загальною вартістю приблизно 1,5 млрд дол. США. Цим агентством щорічно організується близько 600 візитів інвесторів до країни потенційних інвесторів. Дуже важливими напрямами діяльності Польської агенції слід назвати інформаційне забезпечення потенційних іноземних інвесторів аналітичними матеріалами щодо інвестиційних можливостей, які існують у різних галузях польської економіки, діяльності іноземних суб'єктів господарської

діяльності, які вже реалізують власні інвестиційні проекти на території країни, тощо. Особливо важливим є також і те, що агентство сприяє і стежить за проходженням усіх бюрократичних процедур, які опосередковують відносини іноземного інвестора з органами державної влади та місцевого самоврядування з приводу реалізації інвестиційних проектів.

Польський досвід створення інфраструктури реалізації інвестиційної політики включає існування в країні близько 40 регіональних агенцій, що створені за ініціативою держави, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарської діяльності. Відповідно до цього і організаційно-правові форми цих регіональних агентств варіюються від державних установ до товариств з обмеженою відповідальністю та акціонерних товариств.

В Австрії структурою, що має своїм завданням супроводжувати іноземні інвестиції, виступає Австрійська бізнес-агенція (АВА), яка є органом Федерального міністерства економіки і праці Австрії і має два закордонні представництва в США та Японії. Послуги Агенції, які надаються іноземним інвесторам, є безкоштовними.

Також безкоштовними є послуги Корейського центру сприяння іноземним інвестиціям (KISC), який створено в структурі Корейського агентства сприяння торгівлі та інвестиціям у формі державної неприбуткової організації. Слід особливо наголосити на досвіді функціонування в Республіці Корея Офісу Омбудсмена з питань іноземних інвестицій, одним з повноважень якого є проведення розслідування фактів корупції та дискримінації інвесторів в органах державної влади.

Цікавим досвідом є існування з 1997 р. в Швейцарії Швейцарської організації сприяння інвестиціям (СОФІ) в тому сенсі, що ця організація, будучи створеною в системі Державного секретаріату економіки, спрямована не стільки на залучення іноземних інвестицій до країни, скільки на розміщення власних фінансових ресурсів в інших країнах на прибутковій інвестиційній основі.

У той же час слід констатувати, що у таких розвинених країнах, як США, Німеччина, Франція тощо, не створено державних органів або організацій з аналогічним функціональним спрямуванням. Це в жодному разі не свідчить про відсутність у названих країнах державної інвестиційної політики, а лише означає, що вона має дещо іншу інфраструктуру своєї реалізації.

Разом з тим, наприклад у США, питання залучення іноземних інвестицій покладені на галузеві міністерства. А в цілому ж функціонування інфраструктури залучення іноземних інвестицій покладається на недержавних суб'єктів господарювання та створені ними асоціації. Держава вбачає свій обов'язок у забезпеченні макроекономічних показників розвитку, що є головними чинниками привабливого інвестиційного клімату в країні.

Крім того, для України надзвичайно важливим є досвід в організації залучення іноземних інвестицій нових індустріальних країн, таких як Бразилія, Індія та Китай.

Так, у Бразилії, економіка якої дуже активно сьогодні розвивається, в тому числі і за рахунок залучення іноземних інвестицій, при Міністерстві закордонних справ створено систему сприяння інвестиціям та передачі технології (SIPRI) та Бразильську торговельну мережу Brazil Trade Net, за допомогою яких здійснюються контакти з потенційними інвесторами, пропонується участь у конкретних інвестиційних проєктах, організуються ділові контакти тощо [6].

Шляхом створення спеціальних органів або організацій пішли також і наші найближчі сусіди — Чехія, Словаччина, Болгарія, Туреччина, Литва. Так, Болгарське агентство з питань залучення іноземних інвестицій виконує дуже широкий спектр послуг, таких як інформаційні, організація наукових конференцій і семінарів, розробка законопроектів в інвестиційній сфері, здійснення індивідуальної роботи із залучення потенційних стратегічних інвесторів, безпосереднє супроводження великих інвестиційних проєктів, особливо стосовно взаємин з органами держави. У Литві аналогічні функції покладені на Агентство економічного розвитку Литви. У Туреччині у складі Державної скарбниці створено Генеральний директорат з питань іноземних інвестицій [6]. При Міністерстві економіки Словаччини створено Агентство із залучення іноземних інвестицій Словаччини (SARIO). На це Агентство покладені функції більш стратегічного порядку, ніж надання інформаційно-консультативних послуг потенційним інвесторам і реципієнтам інвестицій. Агентство із залучення іноземних інвестицій Словаччини фактично виконує функцію розроблення та реалізації інвестиційної політики та законодавчої політики, спрямованої на створення адекватного правового середовища здійснення інвестиційної діяльності. Як приклад слід зазначити розробку стратегії на посилення прав міноритарних акціонерів, що сприяє здійсненню портфельного інвестування; визначення шляхів скорочення термінів розгляду господарських справ у судах; розробку чітких правил проведення конкурсів, тендерів; визначення державної політики і підготовку відповідних законопроектів у сфері природних монополій; підготовку проєктів двосторонніх міждержавних угод про взаємний захист інвестицій; визначення напрямів використання міжнародної технічної допомоги; сприяння створенню й реалізації в країні антикорупційних програм та заходів; забезпечення функціонування промислових парків тощо. Таким чином, слід підкреслити ще раз, що вказане Агентство в Словаччині виконує функції розроблювача державної інвестиційної політики, наукового центру, що опрацьовує законопроекти та аналізує ефективність чинного правового регулювання в інвестиційній сфері,

і в той же час не займається супроводженням окремих інвестиційних проєктів, не надає послуги на договірних засадах, а також не має владних повноважень щодо надання пільг, преференцій окремим інвесторам тощо.

За контрастом з ним Чеське агентство з питань підтримки інвестицій «Чех-інвест» виконує функції владного органу держави, в якому, зокрема, приймаються рішення про надання інвестиційних пільг відповідно до поданих заявок від інвесторів, про створення промислових зон, науково-технічних парків, вивчається досвід залучення інвестицій в країні та за її межами, а також здійснюється відповідна рекламно-інформаційна робота.

У цьому контексті слід констатувати, що в розвинутих країнах, особливо європейських, таких як Німеччина та Франція, відсутнє спеціальне законодавство про іноземне інвестування. Не існує його і в США та Японії.

У той же час, наприклад, у Республіці Корея прийнято нову редакцію Закону «Про сприяння іноземним інвестиціям», існує досить розгалужене законодавство про іноземне інвестування в Китаї [6].

Отже, економічна політика держави повинна бути спрямована на створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва, усунення бюрократизму та виявів корупції, звуження тіньового сектору економіки задля сприяння: здійсненню єдиної державної регулятивної політики у сфері підприємництва, спрямованої на досягнення оптимального рівня регулювання державою підприємницької діяльності, визначення правових засад державної підтримки малого підприємництва, регулювання процедур ліцензування; перегляду нормативно-правових актів з регулювання підприємницької діяльності в окремих секторах економіки для підвищення ефективності та конкурентоспроможності суб'єктів господарської діяльності; вдосконаленню та спрощенню системи реєстрації підприємств; вдосконаленню процедур реалізації інвестиційних проєктів; створенню системи регламентації перевірок підприємницької діяльності; запровадженню механізму реалізації майнової відповідальності за порушення умов договору підряду (контракту) у виконанні інвестиційних проєктів; узгодженню зовнішньої торговельної й конкурентної політики для забезпечення вітчизняним суб'єктам господарської діяльності рівних умов конкуренції на зовнішніх ринках; розширенню участі в міжнародному співробітництві у сфері конкурентної політики для запобігання обмеженню конкуренції внаслідок дій, вчинених за межами території держави.

Однак виконання цих положень потребує впровадження належного інституційного забезпечення.

Висновки. Інвестиційне законодавство України на будь-якому з етапів його розвитку в цілому відзначається достатньо високим рівнем законодавчої техніки, якістю правового регулювання, шириною охоплення суспільних відносин, що входять до його предмета. Поряд з цим інвестиційне законодавство

потребує постійного удосконалення та приведення у відповідність до сучасних потреб окремих її суб'єктів та суспільства в цілому. На нашу думку, досягнення цієї мети можливе лише за умови стабільного тісного контакту й плідної співпраці між законодавцем та інвесторами.

Проте аналіз інвестиційного середовища, інвестиційного клімату та стан правової бази здійснення інвестиційної діяльності дають підстави виділити негативні характеристики в інвестиційній сфері України: неефективна інвестиційна політика держави, про що свідчить небажання багатьох суб'єктів господарювання працювати в легальному секторі; невідповідність діючої амортизаційної політики вимогам часу; недосконалість законодавчо-нормативної бази щодо інвестиційної сфери; несприятливий інвестиційний клімат; правова нестабільність, низька ефективність господарювання, корупція, неадекватний податковий тиск на товаровиробника; невисока культура супроводження інвестиційного процесу; відсутність розвиненої інфраструктури інвестиційного ринку; відсутність програми налагодження ефективного співробітництва зі стратегічним іноземним інвестором.

Крім того, до головних проблем розвитку інвестиційного ринку України можна віднести такі: відсутність системи гарантування вкладів фізичних осіб в ІСІ; значний рівень недовіри населення до фінансово-кредитної системи в цілому; нерозвиненість регіональної мережі переважної більшості компаній з управління активами (КУА); обтяжливість податкового законодавства, наслідком чого стало можливим використання ІСІ в тіншових схемах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Федоренко С. В. Проблеми залучення іноземних інвестицій і розвиток економіки України / С. В. Федоренко // Про приватизацію : держ. інформ. бюл. – 2008. – № 2. – С. 18–20.
2. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : підручник / Т. В. Майорова. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 472 с.
3. Бондар В. Сучасний стан і розвиток інвестиційного процесу в Україні / В. Бондар // Вісн. Нац. банку України. – 1997. – № 12. – С. 8.
4. Саніахметова Н. Поняття суб'єктів підприємницької діяльності / Н. Саніахметова // Право України. – 2001. – № 9. – С. 27–33.
5. Порошенко П. Правове регулювання управління корпоративними правами в Україні (адміністративно-правові засади) / П. Порошенко // Право України. – 2000. – № 11. – С. 102–104.
6. Кухар В. І. Господарсько-правове забезпечення державної інвестиційної політики в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / В. І. Кухар. – Х., 2008. – 21 с.
7. Про інститути спільного інвестування : Закон України від 05.07.2012 р. № 5080-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2013. – № 29. – Ст. 337.

REFERENCES

1. Fedorenko S. V. Problemi zaluchennya inozemnih investitsiy i rozvitok ekonomiki Ukrayini // Pro privatizatsiyu: Derzh. inform. byul. – 2008. – №2. – S. 18–20.
2. Mayorova T. V. Investitsiyna diyalnist: pidruchnik / T. V. Mayorova. – K. : Tsentruchbovoyi literaturi, 2009. – 472 s.
3. Bondar V. Suchasniy stan i rozvitok investitsiynogo protsesu v Ukrayini // Visnik Natsionalnogo banku Ukrayini. – 1997. – №12. – S. 8.
4. Saniahmetova N. Ponyattya sub'ektiv pidpriemniyskoyi diyalnosti // Pravo Ukrayini. – 2001. – №9. – S. 27–33.
5. Poroshenko P. Pravove reguluyuvannya upravlinnya korporativnimi pravami v Ukrayini (administrativno-pravovi zasadi) // Pravo Ukraini. – 2000. – №11. – S. 102–104.
6. Kuhar V. I. Gospodarsko-pravove zabezpechennya derzhavnoyi investitsiynoyi politiki v Ukrayini : avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk : spets. 12.00.04 «Gospodarske pravo; gospodarsko-protseusualne pravo» / V. I. Kuhar. – Harkiv, 2008. – 21 s.
7. Pro instituti spilnogo investuvannya : Zakon Ukrayini vid 5.07.2012 r. №5080-VI // Vidom. Verhovnoyi Radi Ukrayini. – 2013. – №29. – St. 33.

Стаття надійшла до редакції 29.06.2015.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор Д. В. Задихайло, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Zadyhailo D. V., Doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор Є. О. Алісов, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Alisov Ye. O., Doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

В. В. КУДРЯВЦЕВА

кандидат юридических наук, асистент кафедри господарського права Національного юридического університета імені Ярослава Мудрого, Харьков

ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО РЫНКА В УКРАИНЕ (ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН)

Исследуется опыт привлечения иностранных инвестиций в странах Центральной, Восточной Европы и Украины. Установлено, что в Украину очень медленно поступают прямые иностранные инвестиции, их современный объем никак не соответствует ни потребностям отечественной экономики, ни потенциалу иностранных

инвесторов. Именно поэтому исходным положением инвестиционной политики государства должно быть нормативно-правовое закрепление положения, что ее объектом является инвестиционный рынок национальной экономики, то есть целостная открытая система инвестиционных отношений, которая связывает между собой ее субъектов и участников, а также производит функционирование инвестиционных отношений в формате, состоящем из их направленности, приоритетов, объемов и типов инвестирования.

Ключевые слова: иностранное инвестирование, содействие иностранным инвестициям, агентства по иностранному инвестированию.

V. V. KUDRIAVTSEVA

PhD., lecturer of the Economic Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

PROBLEMS OF INVESTMENT MARKET FUNCTIONING IN UKRAINE (EVIDENCE OF FOREIGN COUNTRIES)

Problem setting. Defining an investment market as a developing system means that such a system should be an object to permanent monitoring. This assertion assumes exceptional importance in the context of providing adequate legal forms of market functioning.

Recent research and publications analysis. An issue of analysis and research of problems regarding organizational and economic support of foreign investing and its certain aspects are thoroughly considered in scientific papers of D. V. Zadykhailo, V. K. Mamatov, V. M. Pashkov, O. P. Podtserkovnyi, V. A. Ustyenko, V. S. Shcherbyna, etc.

Paper objective. The article objective is to analyze organizational and economic powers of foreign entities of public law regarding foreign investing and determination of forms of implementation of organizational and economic powers by Ukrainian state authorities.

Paper main body. Escalation of international competition for involvement of investments, especially from the international investment market, gradually results in expansion of a list of functional working load of agencies for foreign investing. This expansion is realized due to foundation of agency representatives, especially in countries, where significant investment potential is concentrated. State authorities also apply an approach consisting in transferring certain functions to diplomatic representatives.

Conclusions of the research. Some peculiar features are inherent to the investment area of Ukraine. They are as follows: ineffective investment and depreciation policy of the state; imperfectness of the legislative basis; unfavorable investment climate; legal instability, low efficiency of the economy, corruption, inadequate tax burden; undeveloped investment culture; undeveloped investment market infrastructure; absence of a program of effective cooperation with a strategic foreign investor.

The main problems of investment market development in Ukraine contains: absence of a system of guaranteeing personal investment in investment funds; a considerable level of distrust of the financial system; undeveloped regional networks of a majority of asset management companies; considerable tax burden.

Short Abstract for an article

Abstract. The article researches experience of foreign investment involvement in countries of Central and East Europe and Ukraine. The author indicates that there are insignificant rates of direct investment involvement in Ukraine. The current amount of the direct investments meet neither demand of the domestic economy nor potential of foreign investors. The author proves that outcome principles of the state investment policy should be legal confirmation of the investment market as an object of the state investment policy.

Key words: foreign investing, facilitation of foreign investing, foreign investing agencies.

УДК 346.13.(094)

Ю. І. ОСТАПЕНКО

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
julost@rambler.ru



**СТАНОВЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА
ТА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ЇЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ**

Присвячено проблемі створення та поетапного розвитку господарського права на початковому етапі формування ринкової економіки у незалежній Україні та виокремлення головних господарсько-правових інститутів, сформованих у цей період. Проаналізовано вихідні юридичні положення окремо кожного інституту, сформованого у цей період часу. Встановлено шляхом системного аналізу невідворотність процесів кодифікації господарського законодавства.

Ключові слова: господарське законодавство України, історія розвитку господарського законодавства, кодифікація господарського законодавства України.

Постановка проблеми. На початку 90-х рр., тобто з набуттям Україною незалежності, було покладено початок ринковим перетворенням у державі, а саме здійснювався перехід від планового господарювання до запровадження ринкових відносин. Цей процес предметно позначився як на змісті відносин господарювання, так і на самих соціально-економічних відносинах, а також на змісті їх нормативного регулювання. Дані процеси впливали на стан та сутність господарського законодавства, якщо цитувати видатного італійського політичного мислителя Нікколо Макіавеллі: «Будь-яка зміна прокладає шлях іншим змінам».

Отже, розвиток законодавчого забезпечення основних типів економічних відносин за часів незалежності можна охарактеризувати декількома етапами.

Ці етапи або кроки у розвитку господарського законодавства зумовлені внутрішніми і зовнішніми чинниками, серед яких найвпливовішими є інтеграційні та глобалізаційні процеси. Отже, існує нагальна потреба щодо аналізу даних етапів та визначення ролі кодифікаційного процесу в історії господарського права задля визначення подальших основних завдань модернізації вітчизняної економіки, встановлення догматичного предмета сучасного господарського права та визначення перспективних напрямів останнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок в аналіз історичного минулого розвитку господарського права зробили представники донецької школи права, а саме: В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменський, П. Г. Скрипник, В. А. Устименко. Також частковим аналізом розвитку науки господарського права за радянських часів займалася О. М. Вінник, Д. В. Задихайло, Р. Б. Прилуцький тощо. Але ці науковці не приділили достатньої уваги історії розширення предмета регулювання господарського права і вплив останнього на рівень систематизації та модернізації господарського законодавства в цілому.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз змісту нормотворчої діяльності держави у сфері господарсько-правового регулювання на початковому етапі становлення ринкової економіки у незалежній Україні.

Виклад основного матеріалу. Створення національного господарського права є одним із важливих досягнень сучасної України, яка у кінці ХХ ст. отримала свою незалежність та суверенітет. Витоки формування господарського законодавства полягають у складній взаємодії суспільства, економіки, держави та права. При цьому кожен із цих перелічених інститутів у сучасних ринкових умовах вже трактується по-новому: мова йде не просто про суспільство, а про «громадянське суспільство»; не взагалі про державу, а про «правову державу» [1].

За часів Радянського Союзу нашу економіку звикли називати як у нашій країні, так і за кордоном – «командною», «адміністративно-командною», «бюрократичною», «одержавленою» економікою. Для неї характерні були такі риси, як її плановість, низька продуктивність праці, пріоритет промисловості перед сільським господарством, екстенсивний характер розвитку перед інтенсивним, прихована інфляція, тіньова економіка, панування ідеологічних законів над економічними тощо. Законодавство, яке регулювало соціалістичні економічні відносини, відображало перш за все інтереси держави, захищало державну соціалістичну власність та, необхідно підкреслити, що воно було всесоюзним, оскільки в той час існувала централізована директивна економічна система, де господарювання здійснювалось майже єдиним власником — державою.

На початку 90-х рр. відбувся перехід до ринкової економіки, що суттєво змінив економічну політику, а її інструментом виступило господарське законодавство, бо основний масив законодавчих актів регулюючих господарських відносин припинив відповідати економічному ладу, стосовно якого було створено інститут приватної власності.

Взагалі першим кроком на шляху до модернізації радянської економіки до незалежної української економіки було прийняття Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. Практична реалізація цього наміру відбулася із прийняттям Акта проголошення незалежності України *24 серпня 1991 року*. Отже, *початком періодизації сучасного господарського права України є остання дата*.

Одним із *головних завдань перехідного періоду (1991–1993 рр.)* є розроблення науково обґрунтованої соціально-економічної політики, тобто програми стратегічних і тактичних дій держави. Без такої програми успішний розвиток економіки будь-якої країни був би неможливий. Та на довершення останнього створення перших вихідних законів, а з ними й інститутів ринкової економіки, з урахуванням новоствореного політичного режиму з різноманітними напрямками господарювання та загальним ключовим питанням господарських відносин.

Отже, першим модернізованим інститутом є *інститут власності*, відповідно до задекларованого економічного плюралізму (існування і взаємодія різних технологічних способів виробництва, організаційно-економічних відносин, типів і форм економічної власності та господарських механізмів у межах національної економічної системи) у ньому за Законом Української РСР «Про власність» від 07.02.1991 р. № 697-ХІІ (втрата чинності 20.06.2007) [2], за Законом України «Про обернення майна Компартії України та КПРС на державну власність» від 20.12.1991 р. № 2004-ХІІ [3], Законом України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про підприємництво» від 15.10.1992 р. № 2697-ХІІ. За Законом Української РСР «Про власність», а саме ст. 2 було розкрито поняття власності у п. 1 та встановлені організаційно-економічні форми у п. 4 — приватна, колективна, державна та встановлено, що всі форми власності є рівноправними (п. 4). Саме така організаційно-економічна форма, як приватна власність, дає автономію суб'єкту господарювання — самостійність та свободу прийняття економічних рішень, особисту відповідальність за свободу рішень, інноваційну діяльність тощо, що у свою чергу надає можливості для створення, функціонування, модернізації ринку як суб'єкта господарювання.

Відповідно до Закону України «Про обернення майна Компартії України та КПРС на державну власність», а саме до ст. 1 передане на баланс Верховної Ради України, Верховної Ради Кримської АРСР та місцевих Рад народних

депутатів майно партійних комітетів Компартії України, КПРС, у тому числі підприємства та організації, що належать Компартії України, її кошти, паї, акції, інші цінні папери та майнові права, де б вони не знаходились, обертуються на загальнодержавну (республіканську) власність і власність відповідних адміністративно-територіальних одиниць (комунальну власність). Саме цим Законом, п. 2 ст. 1 було встановлено, що усе майно КПРС і майно Компартії України, а також майно партійних комітетів Компартії України у місті Києві належить до загальнодержавної (республіканської) власності. Майно, передане на баланс Верховної Ради Кримської АРСР, місцевих Рад народних депутатів, крім міста Києва, є власністю адміністративно-територіальних одиниць (комунальною власністю).

До цього інституту належить такий господарсько-правовий елемент, як *приватизація*, що знайшов своє відображення у низці законів 1992 р.: Закон України «Про приватизацію державного майна» від 04.03.1992 р. №2163-ХІІ, Закон України «Про приватизаційні папери» від 06.03.1992 р. №2173-ХІІ, «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» від 06.03.1992 р. №2171-ХІІ, Закон України «Про оренду державного та комунального майна» від 10.04.1992 р. №2269-ХІІ, Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19.06.1992 р. №2482-ХІІ, Закон України «Про заставу» від 02.10.1992 р. №2654-ХІІ. Цей елемент у контексті перехідних законів 1992 р. виступав тим елементом, за допомогою якого змінюється структура власності.

Третьою інноваційною трансформацією, що опосередковує перехід від одержавленої економіки до плюралістичних організаційно-правових форм ринків є інституціоналізація *підприємницької діяльності та підприємства* як ключового процесу в ринковій економіці. Законодавство, яке склалося у перехідний період і відповідно до якого регулюються дані процеси, складається із Закону України «Про підприємництво» від 10.09.1991 р. №1540-ХІІ, Закону України «Про підприємства, установи та організації союзного підпорядкування, розташовані на території України» від 10.09.1991 р. №1540-ХІІ та розширення суб'єктного складу останнього відбулася за допомогою Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» від 14.02.1992 р. №2114-ХІІ, Закону України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. №1576-ХІІ, Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» від 14.02.1992 р. №2114-ХІІ. Прийняття Верховною Радою України за єдиний часовий період цілої низки законодавчих актів, присвячених питанням підприємництва, по суті можна назвати реформою у законодавстві, зростанням активності суб'єктів господарювання, проте зміст і форма останнього були спрямовані не на подальше зростання економіки, а на розвиток олігархізації економіки. Головною не-

гативною рисою підприємницького законодавства можна назвати неузгодженість та суперечність даних положень, наявність великої кількості прогалів у регулюванні нових економічних відносин і водночас зайва урегульованість багатьох економічних процесів, що в цілому знижували ефективність правового регулювання сфери господарювання [4].

Важливим інституційним утворенням періоду переходу від планового господарювання до ринкових відносин є створення правових основ інституту державного регулювання підприємницької діяльності – *правових заходів захисту економічної конкуренції* (остання виступає як одна з головних ознак ринку) чи *антимонопольного законодавства*. До перших правових заходів належать такі законодавчі акти, як: Закон Української РСР «Про ціни і ціноутворення» від 03.12.1990 р. № 507-XII (втрата чинності 03.08.2012 р.) [5] встановив вихідні засади політики ціноутворення, види цін та тарифів, перелік методів державного регулювання цін тощо; Закон України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» від 18.02.1992 р. № 2132-XII (втрата чинності від 27.02.2002 р.) [6], який визначав правові основи обмеження і попередження монополізму, недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності та здійснення державного контролю за додержанням норм антимонопольного законодавства; Закон України «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 р. № 3659-XII [7], яким визначено правове становище Комітету, його органів та посадових осіб.

Однак із поняттям «ринкової конкуренції» межує поняття «*банкрутство*». Законодавчі основи *інституту банкрутства* були покладені разом з основами законодавства щодо ринкової конкуренції і були закріплені у спеціальному Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. № 2343-XII [8], де визначалося поняття банкрутства, його ознаки, керуючий державний орган з питань банкрутства, заходи щодо запобігання банкрутству боржника та інші основоположні норми цього інституту. Крім того, норми, що регулюють порядок визнання юридичних осіб банкрутами, містяться також у Господарському процесуальному кодексі України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. Частково деякі норми інституту банкрутства містяться у Законі Української РСР «Про власність» від 07.02.1991 р. № 697-XII (втрата чинності 20.06.2007 р.) [2], Законі України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-XII, Законі України «Про приватизацію державного майна» від 04.03.1992 № 2163-XII тощо.

У перехідний період також виник такий господарсько-правовий інститут, як *інститут інвестиційної діяльності*. Взагалі динаміка інвестиційного процесу є одним із важливих факторів просування до ринкових відносин, а отже — і до політично відкритого суспільства. Тому відношення до інвестування,

особливо — комерційного та іноземного, відразу стало предметом гострої боротьби політичних сил. Почала формуватися державна політика щодо іноземних інвесторів. Крім того, необхідно було визначитися з політикою внутрішнього інвестування, а також з питань співвідношення внутрішнього та іноземного інвестування. Необхідно було зважати на упередження основної маси населення проти іноземців і іноземного інвестування, спотворене уявлення про державний суверенітет та на складність взагалі системи інвестиційного ринку.

Правовою основою цього інституту на початку 90-х рр. виступили такі законодавчі акти, як: Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10.09.1991 р. № 1540а-ХІІ, Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560-ХІІ, Закон України «Про іноземні інвестиції» від 13.03.1992 р. № 2198-ХІІ (скасування від 25.02.2000), Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13.10.1992 р. № 2673-ХІІ, Закон України «Про Державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні» від 17.12.1993 р. № 3744-ХІІ (втрата чинності від 19.03.1996 р.). Закон України «Про інвестиційну діяльність» був першим нормативним актом, що визначив загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України. Закон України «Про іноземні інвестиції» від 13 березня 1992 р. вперше регламентував процес іноземного інвестування в Україні. Декрет Кабінету Міністрів України від 20 травня 1993 р. № 55-93 «Про режим іноземного інвестування» зупинив його дію. Це було викликано тим, що цей Закон мав ряд недоліків, зокрема, в ньому не було встановлено мінімального розміру та виду іноземних інвестицій, для яких встановлювалися податкові пільги. За період дії цього закону, за деякими підрахунками, до 42 відсотків усіх іноземних інвесторів вклали в економіку України менше ніж 1000 доларів, а зустрічалися спільні підприємства з іноземними інвестиціями у розмірі 20 дол. США. Таким чином, Закон України «Про іноземні інвестиції» надавав можливість іноземним інвесторам отримувати податкові пільги на території України, а також обходити податкове законодавство і у своїх країнах, у разі існування угод про уникнення подвійного оподаткування між Україною та відповідною країною. Існував завуальований імпорту товарів під виглядом вкладів у статутні фонди спільних підприємств з наступною реалізацією третім особам. Виникла також потреба у диференціації пільгового режиму для інвестицій у конвертованій валюті, у формі майна, майнових прав, нових технологій тощо. У згаданому Декреті було змінено поняття підприємства з іноземними інвестиціями, до яких стали відносити підприємства з кваліфікаційними інвестиціями, тобто інвестиціями певних мінімальних розмірів і видів.

Одним із головних елементів переходу від ринку одержавленої економіки до міжнародного ринку є *інститут правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності*, створення якого уособлювало ліквідацію державної монополії на зовнішньоекономічну торгівлю. Правовою основою цього інституту виступили такі законодавчі акти, як: Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ [9]; Закон України «Про міжнародні договори України» від 22.12.1993 р. № 3767-ХІІ (втрата чинності 29.06.2004 р.); та в ряді не спеціалізованих законодавчих актів існують окремі норми, які регулюють деякі питання цього інституту — законів України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-ХІІ, «Про заставу» від 02.10.1992 р. № 2654-ХІІ, «Про оренду державного та комунального майна» від 10.04.1992 р. № 2269-ХІІ, «Про єдиний митний тариф» від 05.02.1992 р. № 2097-ХІІ тощо. Основним нормативно-правовим актом, що регулює зовнішньоекономічну діяльність, є Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», який визначає принципи зовнішньоекономічної діяльності, окреслює коло її суб'єктів, називає види зовнішньоекономічної діяльності, закріплює основи її регулювання, передбачає встановлення спеціальних правових режимів зовнішньоекономічної діяльності, містить норми щодо відповідальності учасників зовнішньоекономічної діяльності та захисту їх прав і інтересів. Закон України «Про міжнародні договори України» передбачає здійснення ратифікації міжнародних договорів.

Ще одним важливим історичним фактом у зовнішньоекономічній діяльності, започаткованим у кінці 1993 р., було те, що Україна *розпочала процес вступу до СОТ*, який мав своє завершення 5 лютого 2008 р. у Женеві, коли Президент України Віктор Ющенко і Генеральний директор Світової організації торгівлі (СОТ) Паскаль Ламі підписали Протокол про вступ України до СОТ. Інтеграція до цієї економічної структури стала довготривалим процесом та впровадженням інноваційної моделі у зовнішньоекономічну політику України і зовнішньоекономічних реформ в останній, а також прийняття важливих міжнародних угод та нормативів до національного законодавства і реформація під єдині міжнародні стандарти національного права.

Одним із важливих суб'єктів господарської діяльності в ринкових умовах як внутрішніх, так і зовнішніх, що уособлює важливий елемент відносин інфраструктури ринку є *товарна біржа*. Правове регулювання цього суб'єкта відбувається за Законом України «Про товарну біржу» від 10.12.1991 р. № 1956-ХІІ [10], у якому наведено визначення даного суб'єкта, його права та обов'язки, порядок створення та реєстрації тощо.

У перехідний період також закладаються основи такого інституту господарсько-правового законодавства, яке регулює *ринок цінних паперів*. До цього законодавства можна віднести: Закон Верховної Ради УРСР «Про цінні папери і фондову біржу» від 18.06.1991 р. № 1201-ХІІ (втрата чинності 12.05.2006),

Директиву 93/6/ЄЕС Ради Європейського Співтовариства «Про адекватність капіталу інвестиційних фірм і кредитних установ», Договір про створення Міжнародної фінансової корпорації (статті Угоди про створення Міжнародної фінансової корпорації) та Закон України «Про заставу» від 02.10.1992 р. №2654-ХІІ, в яких існують норми, які регулюють цей інститут.

Одним із головних суб'єктів господарського права виступає *банк* як кредитна установа та *інститут банківського права*. Основи української банківської системи були покладені Законом Української РСР «Про банки і банківську діяльність» 20.03.1991 р. №872-ХІІ (втрача чинності 17.01.2001 р.) [11]. Цим законодавчим актом закріплювалася класична дворівнева банківська система, яка складалася з Національного банку України та комерційних банків, у тому числі Зовнішньоекономічного банку Української РСР, Ощадного банку Української РСР, республіканських та інших комерційних банків різних форм власності. Закон охоплював не лише загальні принципи організації і діяльності банків, а й сукупність норм, які регулюють порядок надання фінансових і пов'язаних із ними послуг. Постановою Правління Національного банку від 26 червня 1992 р. було затверджено Порядок надання ліцензій Національного банку України на право здійснення операцій з валютними цінностями. Фактично валютний ринок було започатковано у серпні 1992 р. після створення Валютної біржі Національного банку, яку згодом, у липні 1993 р., було реформовано в Українську міжбанківську валютну біржу. 19 лютого 1993 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято Декрет «Про систему валютного регулювання та валютного контролю». Вказаний документ закріпив основи формування та функціонування валютного ринку України. У листопаді в безготівковий обіг було запроваджено український карбованець і Україна офіційно вийшла з групи країн, які використовували рубль як законний платіжний засіб. У вересні 1993 р. Україна стала другою, після Росії, країною СНД, яка приєдналася до міжнародної електронної системи банківських платежів СВІФТ [5].

Останнім важливим інститутом, який започаткований у господарському праві у цей період, є *інститут страхування*. На початку 90-х рр. усунення монополії держави і поява недержавних страхових компаній створили необхідну базу для організації ринкових відносин у страховій діяльності й передумови формування страхового ринку України. Перші спеціальні нормативні акти, що регламентували страхування, були Постанова Ради Міністрів УРСР «Про управління соціальним страхуванням в Українській РСР» від 11.02.1991 р. №25 (втрача чинності 27.06.1998 р.) та Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування» від 10.05.1993 р. №47-93 (втрача чинності 11.04.1996 р.). У 1993 р. створено державну структуру у сфері регулювання страхового ринку — Укрстрахнагляд.

Висновки. На початку 90-х рр. був покладений початок ринковим перетворенням у державі, а з ними й у господарському праві.

У перехідний період від планової економіки до ринкових відносин були позитивні моменти — абсолютно нова соціально-економічна політика держави перетворена на ряд господарсько-правових реформ, у ході яких створені різноманітні господарсько-правові інститути, норми чи модернізовані старі інститути, норми під архітектуру новоствореної економічної моделі держави. Цей процес започаткував подальшу реконструкцію господарського законодавства у ринковому напрямі і в той же час став нормативною базою для підготовчого процесу систематизації господарського законодавства, яка знайшла своє відображення у Господарському кодексі, що набрав чинності 1 січня 2004 р. А невідворотність кодифікаційних процесів була обумовлена та закріплена історичним минулим правового забезпечення сфери господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Знаменский Г. Л. Новое хозяйственное право. Избранные труды : сб. науч. тр. / Г. Л. Знаменский. — К. : Юринком Интер, 2012. — С. 104, 275.
2. Про власність [Електронний ресурс] : Закон Української РСР від 07.02.1991 р. № 697-ХІІ // Верхов. Рада України : офіц. сайт. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/697-12>.
3. Про оборнення майна Компартії України та КПРС на державну власність [Електронний ресурс] : Закон України // Верхов. Рада України : офіц. сайт. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2004-12>.
4. Крупка Ю. М. Правові основи підприємницької діяльності : навч. посіб. / Ю. М. Крупка. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 30.
5. Ващенко Ю. В. Банківське право [Електронний ресурс] / Ю. В. Ващенко / Підручники онлайн. — Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/2732/14/>.
6. Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності [Електронний ресурс] : Закон України // Верхов. Рада України : офіц. сайт. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2114-12>.
7. Про Антимонопольний комітет України [Електронний ресурс] : Закон України // Верхов. Рада України : офіц. сайт. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.
8. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом [Електронний ресурс] : Закон України // Верхов. Рада України : офіц. сайт. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1251-12>.
9. Про зовнішньоекономічну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України // Верхов. Рада України : офіц. сайт. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
10. Про товарну біржу [Електронний ресурс] : Закон України // Верхов. Рада України : офіц. сайт. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>.
11. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України // Верхов. Рада України : офіц. сайт. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/872-12>.

REFERENCES

1. Znamens'kyy H. L. Novoe khozyaystvennoe pravo. Yzbrannyye trudy: sb. nauch. trudov / H. L. Znamens'kyy. – K. : Yurynkom Ynter, 2012. – S. 104, 275.
2. Pro vlasnist' // Verkhovna Rada Ukrayiny: ofits. sayt. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/697-12>.
3. Pro obernennyya mayna Kompartiyi Ukrayiny ta KPRS na derzhavnu vlasnist' // Verkhovna Rada Ukrayiny: ofits. sayt. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2004-12>.
4. Krupka Yu. M. Pravovi osnovy pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti : navch. posib. / Yu. M. Krupka. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – S. 30.
5. Vashchenko Yu. V. Bankivs'ke pravo / Yu. V. Vashchenko // Pidruchnyky onlayn. – Rezhym dostupu: <http://textbooks.net.ua/content/view/2732/14/>.
6. Pro obmezhenyya monopolizmu ta nedopushchennyya nedobrosovisnoyi konkurentsiyi u pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti // Verkhovna Rada Ukrayiny : ofits. sayt. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2114-12>.
7. Pro Antymonopol'nyy komitet Ukrayiny // Verkhovna Rada Ukrayiny: ofits. sayt. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>;
8. Pro vidnovlennyya platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannyya yoho bankrutom // Verkhovna Rada Ukrayiny: ofits. sayt. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1251-12>.
9. Pro zovnishn'oekonomichnu diyal'nist' // Verkhovna Rada Ukrayiny: ofits. sayt. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
10. Pro tovarnu birzhu // Verkhovna Rada Ukrayiny: ofits. sayt. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>.
11. Pro banky i bankivs'ku diyal'nist' // Verkhovna Rada Ukrayiny: ofits. sayt. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/872-12>.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2015.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України В. Л. Яроцький, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Jarocki V. L., Doctor of legal Sciences, Professor, member-correspondent of national Academy of Law of Ukraine, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор В. П. Колісник, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Kolisnyk V. P., Doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Ю. И. ОСТАПЕНКО

кандидат экономических наук, ассистент кафедры хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

СТАНОВЛЕНИЕ ХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРАВА И ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ЕЕ НЕЗАВИСИМОСТИ

Посвящено проблеме создания и поэтапного развития хозяйственного права на начальном этапе формирования рыночной экономики в независимой Украине и выделение главных хозяйственно-правовых институтов, сложившихся в этот период. Проанализированы выходные юридические положения отдельно каждого института, сформированного в данный период времени. Установлено путем системного анализа, неотвратимость процессов кодификации законодательства.

Ключевые слова: хозяйственное законодательство Украины, история развития хозяйственного законодательства, кодификация хозяйственного законодательства Украины.

YU. I. OSTAPENKO

assistant lecturer of the Economic Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

FORMATION OF THE ECONOMIC LAW AND THE LEGISLATION OF UKRAINE AT THE INITIAL STAGE OF ITS INDEPENDENCE

Problem setting. Systematization and determination of historical backgrounds of formation of business and legal institutions and elements in the economic law of Ukraine enable to forecast development of codification processes in the Ukrainian law.

Recent research and publications analysis. Significant input in the analysis of historical past of economic law development has been made by representatives of the Donetsk school of law — V. K. Mamutov, H. L. Znamenskyi, P. H. Skrypnyk, V. A. Ustymenko. The partial analysis of development of the economic law science during the Soviet period has been done by O. M. Vinnyk, D. V. Zadykhaylo, R. B. Prylutskyi, etc. Nevertheless, the above mentioned scientists haven't paid enough attention to issues of the impact of the Soviet economic law on the present economic and legal relations as well as on the economic law as a whole.

Paper objective. The aim of the paper refers to analysis of the content of the law-making activity of the state in the field of business and legal regulation at the initial stage of the Ukrainian market economy formation.

Paper objective. Market transformations in Ukraine were settled at the beginning of the 90th. These processes influenced both the position and the nature of the economic law. There is the urgent necessity to analyze phases of economic law development and to determine the role of the codification process in the history of the economic law in order to determine further core objectives of domestic economy modernization, to establish a dogmatic subject of the present economic law, and to determine prospects of its development.

Conclusions of the research. Economic law reconstruction for the purpose of its adjusting to market conditions was done during the transitional period. This process has become the legal basis for a preparation process of economic law systematization, which is reflected in the Economic Code adopted on the 1 January 2004. Inevitability of the codification processes was determined and appointed by the historical past of the legal framework of the economic field.

Short Abstract for an article

Abstract. The article is dedicated to the problem of creation and phased development of the economic law at the initial stage of market economy formation in the independent Ukraine as well as to determination of the core business and law institutions created in the determined period. The author has analyzed outcoming juridical statements of each institution formed during the current period of time. On the basis of the system analysis the author has affirmed inevitability of processes of economic law codification.

Key words: economic legislation of Ukraine, history of economic law development, codification of the economic law of Ukraine.

UDK 346.546

T. I. SHVYDKA

PhD. in Legal Sciences, assistant lecturer
of the Economic Law Department,
Yaroslav Mudryi National Law
University, Kharkiv
tazik0009@mail.ru



DIRECTIONS OF THE ECONOMIC AND LEGAL POLICY REGARDING DEMONOPOLIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY

Under conditions of the market transformation of the Ukrainian economy, an issue of protection of competition and putting an end to the abuse of market power by monopolistic entities are of considerable importance. Competition is a determinant factor of pricing and an incentive for development of innovative processes and, simultaneously, a mechanism of exclusion of inefficient business entities from the turnover. Hence, the legislator emphasizes the antitrust and competition policy among the main directions of the state economic policy. This policy is aimed at creation of an optimal competitive environment for the activity of business entities.

Key words: legal framework of economic competition, demonopolization of economy, natural monopolies, antitrust and competition policy of a state.

Problem formulation. Denationalization, privatization, demonopolization of the economy, and strengthening of various ownership forms are the main factors of creation of a market and competitive environment. A significant amount of monopolistic entities is a serious hindrance in this way. Thus, overcoming the mentioned hindrance requires not only measures aimed at competition development and restriction of monopolism, but also enforcement of public regulation mechanisms oriented towards prevention of formation of new monopolies. There is a need to revise the legislation on protection of economic competition and to reconsider powers of the Antitrust Committee of Ukraine (ATCU) in this field.

Analysis of recent researches and publications. An issue of legal regulation of economic competition, antitrust regulation, and a state competition policy are of particular importance and popular nowadays. H. Androshchuk, O. Bezukh, V. Bazylevych, O. Bakalinska, S. Valitov, V. Heiets, B. Kvasniuk, V. Lahutin, N. Malakhova, N. Saniakhmetova, L. Semenova, T. Udalov, I. Shumylo, etc., do researches in this area.

Formulation of aims. The article goal is to determine directions of improvement of the legislation on protection of economic competition with consideration of current conditions of the market economy and in terms of ineffectiveness of functioning of the valid legal mechanism.

The main material presentation. The Economic Code determines the very antitrust and competition policy as one of the main directions of the state economic policy [1]. The main purpose of the modern stage of the antitrust policy in Ukraine is protection of an already created competitive environment and enhancement of efficiency of functioning of existing competitive relations [2]. The state competitive policy is aimed at development of measures related to formation of a competitive environment, supporting and protection of fair competition, fighting monopolism in the economy, etc.

Carrying out radical reforms, privatization, and demonopolization have led to cardinal change of a situation in the field of competitive relations in Ukraine. Under the new social and economic conditions, the main problem of the antitrust policy is not only formal elimination of monopolism, but also formation of an effective competitive environment being able to provide sustainable economic growth and stable enhancement of the standard of living of the population. The emphasis in carrying out the antitrust policy in Ukraine at the beginning of the XX century is shifted from overcoming and restriction of monopolism to protection of economic competition.

The demonopolization process, which has begun since transition from the monopolized command model of the Soviet economy to the modern market model of the economy, is based on principles of providing a right for entrepreneurship, protection and supporting competition, putting an end to the abuse of market power, and restriction of competition and unfair competition in the entrepreneur activity. The demonopolization of the economy is a complex of measures, including mandatory ones, carried out by the state, which are directed towards decrease of a market monopolization level.

In Ukraine the demonopolization has been introduced for the purpose of formation and development of the competitive environment, which is the basis of the whole market model. Objects of the demonopolization are monopolized commodity markets, i.e. the markets, which contains at least one monopolistic entity or which restrain access for new business entities; business entities, which occupies a mo-

nopolistic position in the market and, also, state organizational entities of a monopolistic type, which are unions of state-owned companies, are generally created on the basis of former ministries and are vested with state powers regarding performing particular functions of executive authorities (asset management, rendering public contracts, and centralized allocation of resources).

During the independence period there has been forming an enough specific situation in Ukraine. Except the state monopolies, which are built due to the administrative state resource according to a principle of a monopolistic niche, there is oligarchic and monopolistic capitalism in Ukraine that creates monopolistic vertically integrated entities due to its closeness to the authority. In the process of privatization of entire property complexes of large state-owned companies, more than ten main dominative economic groups, which are headed by oligarchs, were formed [3].

Increase of property of the oligarchs was related to processes of privatization of the state-owned assets since 1990 s. It is worth highlighting that the mentioned groups allocate among themselves the main productive potential of the country, a significant share of its banking capital and assets in the field of services, construction, etc. The privatization of public ownership for productive assets in Ukraine led to formation of associated holding groups being peculiar for their social and economic and, to a great extent, for social and political importance.

Among the indicated groups, it is worth mentioning the holding SCM with its main shareholder Rinat Akhmetov, «Eastone» belonged to Viktor Pinchuk, «Privat» belonged to Ihor Kolomoiskyi and Hennadii Boholiubov, «Group DF» of Dmytro Firtash, «Ukrpominvest» of Petro Poroshenko, «IUD» of Sergii Taruta, «Finansy ta kredyt» of Kostiantyn Zhevaho, and a set of groups being somewhat smaller according to the scope of concentration, e.g. «TAS» of Serhii Tihipko, the group DCH of Oleksandr Yaroslavskyi, etc.

The main fields of the productive activity of these groups encompass: metallurgy, machine manufacturing, the fuel and energy sector, the chemical industry, agricultural production, and the food industry. The oligarchs occupy the high positions in this fields and don't give an opportunity for foreign investors to enter the market.

D. V. Zadykhailo points out that one of peculiarities of domestic concentration of business entities is formation of the oligopolistic structure of allocation of productive capacities and, in some cases, monopolistic one in a set of the economic fields. Obviously, at the expense of logistic advantages of a distribution network and a «regime of the greatest promotion» on the part of governmental bodies, the mentioned oligopolists and monopolists distort actions of market competition, expanding influence of the own macro-economic power on domestic consumers. Risks related to management of whole industries of the national economy are also

important, because their destiny depends on a small group of persons, who make authoritative decisions. The very persons determine further prospects of the most powerful clusters and segments of the national economy and almost the entire economy [4].

Oligarchs of all levels follow the single model of business building. It consists in formation of a monopoly, which suggests principally other terms. These terms are non-beneficial, but everyone ought to agree with them, taking into account the absence of alternatives.

The legislation emphasizes that occupying a monopolistic (dominative) position is not a violation of the law, because the violation is considered to be the abuse of the monopolistic position. A monopolistic (dominative) position can be legally occupied due to a monopolistic right for a patent, vertical integration, effective entrepreneurship, etc. Generally, market monopolization should be restrained. But, in the case of legal monopolization, the role of the ATCU should consist in preventing the abuse of the monopolistic (dominative) position, cartel conspiracies, and appearance of unfair competition.

The formation of the respective legislative and normative basis plays the important role in demonopolization. For the period after gaining independence, five laws on regulation of demonopolization processes were adopted, namely the laws «On Restriction of Monopolism and Prevention of Unfair Competition», «On the Antitrust Committee of Ukraine», «On Protection against Unfair Competition», «On Protection of Economic Competition», and «On Natural Monopolies». Moreover, several decrees were issued by the President of Ukraine and a set of orders of the Cabinet of Ministry of Ukraine were dedicated to problems of demonopolization of the economy. The Antitrust Committee of Ukraine developed a great number of documents regarding demonopolization of the economy and performed significant work aimed at providing the demonopolization process [1; 5–7].

The State Program of Demonopolization of the Economy and Development of Competition, which was adopted in 1993, is aimed at formation and development of a competitive environment, which would provide efficient usage of social resources, free access to the market for entrepreneurs, freedom of consumers in choosing commodities of large assortment, and better quality at lower prices [8].

Although the Program had contemplated carrying out all the immediate measures for reduction of a monopolization level and development of competition in the market, it didn't gain desired results. Up to the present day, this issue has been remaining open. Thus, there is a need for adoption of a new Program being more adjusted to the current situation in the market. The new Program should take into consideration permanent dynamics of the economic development, be more adjusted to the present time, and take into account the modern position of the na-

tional economy. More than 20 years have elapsed since the moment of adoption of the old Program of demonopolization and, undoubtedly, it is not relevant nowadays. Openness of markets and processes of globalization and internationalization of the economy require others approaches to these issues.

Up to the present day, the legislation doesn't strictly determine the status of new large structures of a monopolistic type. There is no adjusted antitrust control over their activity. These facts negatively influence development of competitive relations and prevention of restrictive practice of business entities.

Therefore, there is a need to improve the legislation regulating activities of the large monopolistic structures for the purpose of attainment of the real demonopolization of the economy, but not imitation of this process [3].

The public control over adherence to the legislation on protection of economic competition is performed by the ATCU according to its competences. As for the activity of entities of natural monopolies, the control is also performed by the national commissions for regulation of natural monopolies, which are created and function in accordance with the Law of Ukraine «On the Natural Monopolies», and by governmental bodies, and bodies of local self-governance (particularly, there is a need to meet demands of a particular region of the country).

Enterprises of monopolized economic industries, such as electronic power engineering, railway transport, communication, pipelines, ferrous and non-ferrous metallurgy, etc., produce more than the third part of sold industrial goods. One of reasons of such a position is the inappropriate legislative and normative framework of demonopolization processes and the necessity of significant acceleration of formation of such the basis.

First of all, it is worth mentioning that in order to objectively apply measures of monopoly regulation, it is necessary to understand the sense of monopolism. Existence of monopolies is peculiar burden for the economy. Since competition factually don't endanger to monopolists, they can abuse their monopolistic position, neglecting legal and economic laws and society interests. Monopolism forms such economic conditions, under which certain business entities can impose own interests on other business entities and a society on the whole, ignoring their needs. Relations occurring between monopolists and other market participators indicate: inequality of rights in the process of execution of productive, commercial, and another activity; the abuse of the monopolistic position on the part of entities, which are economically stronger; complexity of carrying out the activity in the market on the competitive principles.

The economic monopoly can be natural or man-made. The first case occurs, when competitive fight results in formation of the most powerful, economically effective, and efficient enterprises, which begins to put pressure on other market participators. The second case can appear as a result of actions and management of

governmental bodies, when they establish a peculiar legal regime or give an exclusive right for carrying out any activity to a particular business entity.

Obviously, insufficient legislative regulation of the monopolistic structures is concerned with significant concentration of economic interests in this field. It is very beneficial to be a monopolist. If a consumer has no choice, he has to pay any price for a desired service or a good. Frequently, in the fields, where monopolistic groups dominate, there are distinctive violations: overpricing; dictation of agreement terms, which are non-beneficial for a consumer; pressing undesirable goods upon a consumer; decrease of quality of commodities and servicing; preventing access of other entrepreneurs to potentially competitive adjacent markets, etc. A method of establishing discriminative prices of different types is widespread among methods of entrepreneur behavior of the monopolists. An example is a monopoly in the air transport service market, when the only monopolist in this market is Ukrainian International Airlines. On account of the absence of real competition with other air companies, citizens have to pay high tariffs for usage of air transport. Such examples occur in the markets of mobile communication, etc.

Undoubtedly, regardless of a way of occurrence of the monopolistic entities in the market, their activity must be regulated by the state. Thus, there is an urgent need for revision of competencies of the ATCU bodies and expansion of their powers in the area of control over concentration, etc.

Conclusion. In Ukraine the demonopolization has been initiated for the purpose of formation and development of a competitive environment, which is the basis of the whole market model.

Taking into consideration the modern position of the economic competition and the monopolization under market conditions, it is necessary to revise the legislation on regulation of the activity of large monopolistic entities for the purpose of achievement of the real demonopolization of the economy, but not for the purpose of imitation of this process. Up to now, the legislation doesn't strictly determine the status of new large structures of a monopolistic type. There is no adjusted antitrust control over their activity. These facts negatively influence development of competitive relations and prevention of restrictive practice of business entities.

Since the Program of Demonopolization of the Economy, which was adopted in 1993, haven't yield the desired outcome and it is irrelevant, there is a need to enforce a new contemporary legal doctrine (a strategy, a concept, a doctrine, a program), which would take into account stable dynamics of the economic development, be more adjusted to the present days, and take into account the modern position of the national economy on the whole. Its main aims and prior directions require improvement, development, and practical application according to needs of social development.

It is worth revising the competencies of the ATCU bodies and the national commissions for regulation of natural monopolies. In some cases, it is necessary to expand competencies of these bodies and to give additional opportunities in the area of monopolism regulation, concentration, opposition to oligarchism, and supporting a normal position of competition in the market.

REFERENCES

1. Господарський кодекс України : від 16 січ. 2003 р. №436–IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №18–22. – Ст. 144.
2. Економічна теорія. Політекономія : підручник / за ред. В. Базилевича. – К. : Знання, 2006. – 631 с.
3. Про природні монополії : Закон України від 20 квіт. 2000 р. № 1682–III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 30. – Ст. 238.
4. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави : монографія / Д. В. Задихайло. – Х. : Юрайт, 2012. – 456 с.
5. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січ. 2001 р. №2210-III // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 12. – Ст. 64.
6. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26 листоп. 1993 р. № 3659–XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 50. – Ст. 472.
7. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 7 черв. 1996 р. № 236/96–ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 36. – Ст. 164.
8. Державна програма демонополізації економіки і розвитку конкуренції : схвалена Постановою Верхов. Ради України від 21 груд. 1993 р. № 3757–XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – № 9. – Ст. 42.
9. Чернелевська О. Л. Демонополізація економіки України, єдиний шлях до відновлення конкурентоздатності економіки [Електронний ресурс] / О. Л. Чернелевська // Ефективна економіка : електрон. наук. фах. вид. – 2014. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2901> (дата звернення: 26.08.2015). – Заголовок з екрана.
10. Лаптев В. В. Проблемы совершенствования предпринимательского законодательства // Правовое регулирование предпринимательской деятельности ; под ред. В. В. Лаптева / РАН, Ин-т государства и права. – М., 1995. – С. 4–27.

Article submitted on 16.06.2015.

Reviewer — Milash V. S., Doctor of legal Sciences, associate Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор юридичних наук, доцент В. С. Мілаш, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор С. П. Погребняк, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Pohrebnyak S. P., doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Т. И. ШВЫДКАЯ

кандидат юридических наук, ассистент кафедры хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

НАПРАВЛЕНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ ПО ДЕМОНОПОЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В условиях рыночной трансформации экономики Украины вопросы защиты конкуренции, предотвращения злоупотребления рыночной властью монополистических структур являются особенно актуальными. Конкуренция является определяющим фактором упорядочения цен и стимулом для развития инновационных процессов и одновременно механизмом вытеснения из хозяйственного оборота неэффективных субъектов хозяйствования. Именно поэтому законодатель выделяет среди основных направлений экономической политики государства антимонопольно-конкурентную политику, направленную на создание оптимальной конкурентной среды деятельности субъектов хозяйствования.

Т. І. ШВИДКА

кандидат юридичних наук, асистент кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків

НАПРЯМИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ДЕМОНОПОЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Роздержавлення, приватизація, демонополізація економіки, утвердження різних форм власності є головною умовою створення ринково-конкурентного середовища. Серйозною перешкодою на цьому шляху є значна кількість монопольних утворень. Тому для подолання зазначеної перешкоди необхідні не лише цілеспрямовані заходи на розвиток конкуренції та обмеження монополізму, але й введення в дію механізмів державного регулювання, спрямованих на запобігання створенню нових монополій. Існує необхідність ревізії законодавства про захист економічної конкуренції та перегляду повноважень Антимонопольного комітету України в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання економічної конкуренції, антимонопольного регулювання та конкурентної політики держави є досить актуальним і популярним сьогодні. Дослідженнями в цій сфері займаються такі вчені, як Г. Андрощук, О. Безух, В. Базилевич, О. Бакалінська, С. Валітов, В. Геєць, Б. Кваснюк, В. Лагутін, Н. Малахова, Н. Саниахметова, Л. Семенова, Т. Удалов, І. Шумило та ін.

Формулювання цілей. Мета статті — визначити напрями удосконалення законодавства про захист економічної конкуренції з урахуванням сучасних умов ринкової економіки та неефективності функціонування чинного правового механізму.

Виклад основного матеріалу. В Україні демонополізацію було запроваджено з метою формування і розвитку конкурентного середовища, що є основою ринкової моделі. Об'єктами демонополізації є монополізовані товарні ринки, на яких діє хоча б одне монопольне утворення або на які обмежується доступ нових суб'єктів господарювання; суб'єкти господарювання, що посідають монопольне становище на ринку, а також державні організаційні структури монопольного типу, якими є об'єднання державних підприємств, створені на основі колишніх міністерств і наділені державними повноваженнями щодо здійснення окремих функцій виконавчої влади.

В Україні, крім державних монополій, які побудовані завдяки адміністративному державному ресурсу за принципом монопольних ніш, сформувався олігархічно-монополістичний капіталізм, який завдяки своїй близькості до влади створює монопольні вертикально інтегровані структури.

Висновки. В Україні існує необхідність перегляду законодавства, що регулює діяльність великих монополістичних структур, з метою досягнення реальної демонополізації економіки. Дотепер у законодавстві чітко не визначено статус нових великих структур монополістичного типу, не налагоджено антимонопольний контроль за їхньою діяльністю, що негативно позначається на розвитку конкурентних відносин.

Існує необхідність прийняття нової сучасної правової доктрини (стратегії, концепції, доктрини, програми), яка б враховувала постійну динаміку економічного розвитку, була більш пристосована до сьогодення та враховувала б сучасний стан національної економіки. Важливим є перегляд компетенції органів Антимонопольного комітету України та національних комісій з питань регулювання природних монополій.

Коротка анотація

В умовах ринкової трансформації економіки України питання захисту конкуренції, недопущення зловживання ринковою владою монополістичних структур є особливо актуальним. Конкуренція є визначальним фактором упорядкування цін та стимулом для розвитку інноваційних процесів і одночасно механізмом витіснення з господарського обороту неефективних суб'єктів господарювання. Саме тому законодавець виділяє серед основних напрямів економічної політики держави антимонопольно-конкурентну політику, яка спрямована на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: правове забезпечення економічної конкуренції, демонополізація економіки, природні монополії, антимонопольно-конкурентна політика держави.

В. О. ВОЗНА

аспірантка кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
vekulya777@mail.ru



ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКИХ ПОВНОВАЖЕНЬ МУНІЦИПАЛЬНИХ ОРГАНІВ

Стаття присвячена організаційно-господарським повноваженням органів місцевого самоврядування, їх розподілу відповідно до їх функцій, завдань, процедури реалізації та гарантій у сфері господарювання. Особливу увагу було приділено питанню законодавчої систематизації повноважень муніципальних органів. Запропоновано розширення тексту Господарського кодексу України в частині організаційно-господарських повноважень органів місцевого самоврядування та доповнення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Ключові слова: органи місцевого самоврядування; організаційно-господарські повноваження; законодавче забезпечення; законодавча систематизація.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 3 Господарського кодексу України (далі — ГК України) органи місцевого самоврядування є суб'єктом, наділеним господарською компетенцією в процесі управління господарською діяльністю. Разом з тим для ефективної взаємодії господарського законодавства з муніципальним має бути чіткий розподіл повноважень органів місцевого самоврядування у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» відповідно до їх функціонального призначення, завдання та категорії господарських відносин. Також функції органів місцевого самоврядування та їх організаційно-господарські повноваження, як уявляється, повинні бути зафіксовані й у ГК України в більш детальному форматі для створення ефективного та розгалуженого правового механізму їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання органів місцевого самоврядування у сфері господарювання та їх організаційно-господарських механізмів досліджували такі науковці: О. П. Віхров, І. М. Кравець, Р. А. Джабраїлов, О. М. Вінник, В. А. Устименко та інші, але належної уваги не було приділено проблемам законодавчої систематизації організаційно-господарських повноважень зазначених вище органів.

Формулювання цілей. З'ясування кола необхідних законотворчих заходів підвищення ефективності участі органів місцевого самоврядування в господарських праввідносинах шляхом внесення відповідних доповнень до тексту Господарського кодексу України та муніципального законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Держава, тримаючи курс на децентралізацію публічної влади, передбачає необхідність інтенсивного розвитку муніципального та господарського законодавства, зокрема в контексті точної, детальної і юридично коректної систематизації організаційно-господарських повноважень цих органів у сфері господарювання.

Слід відзначити, що під систематизацією у літературі вважається діяльність компетентних державних органів та уповноважених організацій з упорядкування і вдосконалення чинних нормативно-правових актів, зведення їх у єдину внутрішньо узгоджену систему, також можна сказати, що це постійна форма розвитку й упорядкування чинної правової системи, вона здійснюється з метою встановлення й усунення прогалин, суперечностей у чинному законодавстві, внесення в нього корективів та підвищення ефективності законодавства. Видами систематизації є: інкорпорація, консолідація та кодифікація. У свою чергу інкорпорація передбачає об'єднання нормативно-правових актів без зміни їх змісту у збірники у хронологічному, алфавітному, предметному чи іншому порядку. В процесі консолідації кілька актів об'єднуються в новому документі, правотворчим органом створюється новий нормативно-правовий акт, який повністю замінює попередні; усі нормативні положення раніше прийнятих актів об'єднуються в ньому без змін, хоча, як правило, здійснюється їх редакційна правка: усуваються суперечності, повтори тощо. І, нарешті, кодифікація — вид систематизації законодавства, який передбачає змістовну переробку (усунення розбіжностей і суперечностей, скасування застарілих норм) нормативно-правових актів, що мають спільний предмет і метод правового регулювання та створення нового систематизованого нормативно-правового акта.

Що стосується господарського законодавства, то в цілому його кодифікація у вигляді Господарського кодексу України відбулася 16 січня 2003 р. Оскільки систематизація передбачає встановлення та усунення прогалин у законодавстві, необхідно зазначити, що не всі прогалини є подоланими у тексті Господарського кодексу України, як і у Законі України «Про місцеве

самоврядування в Україні» щодо організаційно-господарських повноважень органів місцевого самоврядування. Тому систематизація передбачає усунення таких прогалин у господарському законодавстві шляхом виділення та фіксації у Господарському кодексі України повноважень органів місцевого самоврядування відповідно до типізації господарських відносин, яка передбачається ст. 3 Господарського кодексу України. Але щоб виділити та розмежувати саме до якого виду господарських відносин слід віднести повноваження муніципальних органів у сфері господарювання, треба з'ясувати правову природу організаційно-господарських та господарсько-виробничих правовідносин, оскільки деякі повноваження мають елементи й організаційно-господарських, і господарсько-виробничих відносин.

Слід відмітити, що суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність у межах встановленого правового господарського порядку, додержуючись вимог чинного законодавства. Таким чином, законодавець у ст. 5 ГК України зазначає, що правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Рішення органів державної влади та органів місцевого самоврядування з фінансових питань, що виникають у процесі формування та контролю виконання бюджетів усіх рівнів, а також з адміністративних та інших відносин управління, крім організаційно-господарських, у яких орган державної влади або орган місцевого самоврядування є суб'єктом, наділеним господарською компетенцією, приймаються від імені цього органу і в межах його владних повноважень.

Господарська компетенція органів державної влади та органів місцевого самоврядування реалізується від імені відповідної державної чи комунальної установи. Оскільки, згідно з положенням ст. 19 Конституції України, безпосередня участь держави, органів державної влади та органів місцевого самоврядування у господарській діяльності може здійснюватися лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України [1].

Отже, ст. 2 ГК України наголошує, що органи місцевого самоврядування є учасниками у сфері господарювання. Але в той же час ст. 8 ГК України вказує, що держава, органи державної влади та органи місцевого самоврядування не є суб'єктами господарювання [2]. Однак муніципальні органи виступають як суб'єкт господарювання виключно у випадках, передбачених

законодавством, але обмежуватись такими випадками є законодавчо некоректним та ст. 3 ГК України зазначає, що органи місцевого самоврядування є суб'єктом організаційно-господарських повноважень, тому статус органів місцевого самоврядування, закріплений у Господарському кодексі України, є дуже дискусійним. Як уявляється, аналіз господарської діяльності органів місцевого самоврядування дозволяє зробити висновки, що муніципальні органи виступають як механізм акумуляції коштів територіальної громади, складають численні договори оренди, концесії, громадських перевезень та інші договори, пов'язані з використанням об'єктів комунального майна, укладаються на засадах рівності сторін, на конкурентній основі та на конкурентних засадах. В такому режимі здійснюється і закупівля об'єктів комунального майна та інші закупівлі за кошти місцевого бюджету, що робить ці відносини за цілою низкою ознак подібними до господарсько-виробничих відносин. Підсумовуючи зазначене вище, вважаємо, що органи місцевого самоврядування за змістом своєї діяльності є активним учасником господарських відносин.

Господарський кодекс України містить посилання на Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» — це є складна ієрархічна система суб'єктів. Як уявляється, складно визначити повною мірою суб'єктний склад організаційно-господарських повноважень у рамках господарської діяльності органів місцевого самоврядування без деталізації суб'єктного складу таких правовідносин. Таким чином, господарська діяльність органів місцевого самоврядування, зокрема, в організаційно-господарських відносинах, визначена у ГК України конспективно та не систематизовано. Тому необхідно систематизувати і функції, і організаційно-господарські, і господарсько-виробничі повноваження органів місцевого самоврядування у сфері господарювання та детальніше зафіксувати коло суб'єктів, які беруть участь в організаційно-господарських відносинах з боку органів місцевого самоврядування у Господарському кодексі України.

Отже, на основі викладеного вище виникає досить цікаве та складне питання щодо коректності визначення статусу органів місцевого самоврядування в Господарському кодексі України, адже муніципальні органи у сфері господарювання мають і елементи комерційної діяльності, тож можуть здійснювати господарську діяльність у статусі комерційного суб'єкта господарювання. На нашу думку, доречно було б визнати органи місцевого самоврядування особливим суб'єктом господарської діяльності.

Утім, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» навпаки визначає широке коло повноважень органів місцевого самоврядування, але законодавча техніка їх визначення не враховує напрацьований сучасний господарсько-правовий термінологічний апарат, а також не відповідає системно-

му характеру типізації господарських правовідносин. Разом з тим така типізація, що закріплена у ст. 3 ГК України, передбачає їх розподіл на:

1) організаційно-господарські відносини:

– засновницькі та інвестиційні повноваження, зокрема щодо права засновувати господарські товариства та комунальні унітарні підприємства;

– нормотворчі повноваження, зокрема щодо господарської компетенції органів місцевого саморегулювання у Статуті територіальної громади, а також численні підзаконні нормативно-правові акти, що реалізують оренду (концесію), тощо;

– владні повноваження в сфері державного регулювання та управління, які стосуються надання пільг, видача дозволів на розміщення зовнішньої реклами, ціноутворення тощо;

– владні повноваження у сфері регулювання діяльності об'єктів комунальної власності.

2) господарсько-виробничі відносини:

– повноваження щодо реалізації прав використання комунального майна, зокрема у відносинах:

а) використання природних ресурсів;

б) державно-приватного партнерства;

в) оренди майна (рухомого та нерухомого);

г) передачі об'єктів у концесію;

д) здійснення закупівель необхідних товарів за кошти місцевих бюджетів та ін.

У той же час зазначеним повноваженням органів місцевого самоврядування в економічній сфері в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» присвячено цілу низку статей, наприклад ст. 28 «Повноваження у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку», ст. 28 «Повноваження в галузі бюджету, фінансів і цін» [3]. Так, названа компетенція розподілена між сільськими, селищними та міськими радами, головами цих рад, а також виконавчими органами сільських, селищних та міських рад. Проте розподілу повноважень відповідно до групи організаційно-господарських повноважень, господарсько-виробничих та регулюючих закон не містить.

Тому вважаємо, що ці повноваження можна диференціювати і в більш детальному форматі:

– здійснення органами місцевого самоврядування організаційно-господарських повноважень щодо регулювання господарської діяльності;

– відносин з питань організаційно-засновницького характеру щодо створення органами місцевого самоврядування господарських товариств, а також здійснення корпоратизації комунальних унітарних підприємств;

– відносин з питань містобудування, оскільки місцеве самоврядування забезпечує створення повноцінного життєвого середовища, яке включає прогнозування розвитку населених пунктів і територій, планування, забудову та інше використання територій, проектування, будівництво об'єктів містобудування, спорудження інших об'єктів, реконструкцію історичних населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища, реставрацію та реабілітацію об'єктів культурної спадщини, створення інженерної та транспортної інфраструктури;

– відносин з питань виконання державних програм економічного та соціального розвитку;

– відносин з *бюджетно-фінансових* питань та ціноутворення;

– господарських правовідносин з питань оренди земельних ділянок, на яких розташовані цілісні майнові комплекси підприємств, установ і організацій державної або комунальної власності та оренди рухомого та нерухомого майна, що знаходиться у державній та комунальній власності, оскільки органи місцевого самоврядування виступають як орендодавці;

– відносин з питань концесії комунального майна концесієдавцем, в яких виступають органи місцевого самоврядування, відповідно до Закону України «Про концесії» [4];

– комплексних господарських правовідносин державно-приватного партнерства, в яких однією із сторін згідно з відповідним законодавством можуть бути органи місцевого самоврядування.

Отже, постає питання: чи може бути ефективним та дієвим правовий механізм взаємодії господарського законодавства з муніципальним при здійсненні господарської діяльності за наявності прогалів у цих галузях законодавства? Авжеж ні, тому Господарський кодекс України та Закон України «Про місцеве самоврядування» потребують удосконалення шляхом конвергенції доктринального та техніко-законодавчого інструментів.

Висновки. На цьому етапі розвитку сучасного законодавства досить суттєвою є проблема оптимізації використання понять, категорій, правових засобів та правових форм міждисциплінарного значення, зокрема для муніципального та господарського законодавства. Проаналізувавши положення чинного Господарського кодексу України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», вважаємо, що для ефективного правового механізму взаємодії двох галузей національного законодавства — господарського та муніципального, необхідно внести пропозиції щодо цілої низки доповнень до тексту Господарського кодексу України, визнати органи місцевого самоврядування не тільки учасниками, але й особливим суб'єктом господарської діяльності, зважаючи на систематичність укладення договорів оренди, концесії тощо. Отже, діяльність таких органів потребує здійснення внутрішньої

нормативної систематизації в межах окремого інституту господарсько-правового забезпечення — «органи місцевого самоврядування як суб'єкти господарських правовідносин». В цьому сенсі у ГК України, як уявляється, має бути визначено, по-перше, коло відповідних суб'єктів та учасників організаційно-господарських повноважень, по-друге, засоби та форми державного (комунального) регулювання господарської діяльності, по-третє, договірна правосуб'єктність названих органів тощо. У свою чергу, на основі положень ст. 19 Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» виникає необхідність у детальній систематизації повноважень і процедур реалізації органами місцевого самоврядування власної господарської компетенції. В цьому контексті, можливо, доцільно повернутись до ідеї створення проекту Муніципального кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України [Електронний ресурс] : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.
2. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : від 16.01.2003 р. № 436-4. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.
3. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97 ВР. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.
4. Про концесії [Електронний ресурс] : Закон України від 16.07.1999 р. № 997-14. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.

REFERENCES

1. Konstitutsiya Ukrayini vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Retrieved from: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>
2. Gospodarskiy kodeks Ukrayini : vid 16.01.2003 roku № 436-4. Retrieved from: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.
3. Pro mistseve samovryaduvannya v Ukrayini : Zakon Ukrayini vid 21.05.1997 roku № 280/97 VR. Retrieved from: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.
4. Pro kontsesiyi : Zakon Ukrayini vid 16.07.1999 roku № 997-14. Retrieved from: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2015.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор Д. В. Задихайло, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Zadyhailo D. V., doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор С. П. Погребняк, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Pohrebnyak S. P., doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

В. А. ВОЗНЯЯ

аспирант кафедри хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

**ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМАТИЗАЦИИ
ОРГАНИЗАЦИОННО-ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПОЛНОМОЧИЙ
МУНИЦИПАЛЬНЫХ ОРГАНОВ**

Статья посвящена организационно-хозяйственным полномочиям органов местного самоуправления в соответствии с их функциями, задачами, процедурами реализации и гарантиями в сфере хозяйствования. Особое внимание было уделено вопросу законодательной систематизации полномочий муниципальных органов. Предложено расширение текста Хозяйственного кодекса Украины по организационно-хозяйственным полномочиям органов местного самоуправления.

Ключевые слова: органы местного самоуправления; организационно-хозяйственные полномочия; законодательное обеспечение; законодательная систематизация.

V. O. VOZNA

PhD. Student of the Economic Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

**ISSUES OF LEGISLATIVE SYSTEMATIZATION
OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC POWERS BELONGED
TO MUNICIPAL AUTHORITIES**

Problem setting. Effective interaction between the economic legislation and the municipal one is provided due to strict division of powers of local self-governing bodies according to their functionality, tasks, and a category of economic relations.

Recent research and publications analysis. Issues of local self-governing bodies in the field of the economy and their organizational and economic mechanisms have been examined by O. P. Vikhrov, I. M. Kravets, R. A. Dzhabrailov, O. M. Vinnyk, V. A. Ustymenko, etc. However, issues of legislative systematization of organizational and economic powers of the mentioned bodies haven't been sufficiently researched.

Paper objective. The paper objective is to indicate a set of necessary lawmaking measures aimed at enhancement of efficiency of participation of local self-governing bodies in economic legal relations.

Paper main body. It is hard to entirely determine a list of entities vested with organizational and economic powers within the economic activity of local self-governing bodies, not taking into account a list of entities of such legal relations. The economic activity of local self-governing bodies, particularly in the process of organizational and economic relations, is determined in the Economic code of Ukraine superficially and disorderly.

Conclusions of the research. There is a need to suggest recommendations on a set of amendments to a text of the Economic Code of Ukraine and to recognize the local self-governing bodies not only as participators, but also as peculiar entities of economic activities in order to form an effective legal mechanism of interaction between two branches of the national legislation — the economic and the municipal ones. Activities of such bodies require internal normative systematization within a particular institution of the economic and legal framework, which is called «a body of local self-governing as an entity of economic legal relations». In this context the Economic Code of Ukraine should determine: firstly, the scope of respective entities and participators of organizational and economic powers; secondly, measures and forms of public (municipal) regulation of the economic activity; thirdly, contractual legal personality of the mentioned bodies, etc. There is a need for detail systematization of powers and procedures of implementation of own economic competencies by the local self-governing authorities. It is expedient to pay attention to an idea of creation of a project of the Municipal Code of Ukraine.

Short Abstract for an article

Abstract. The article is dedicated to organizational and economic powers of the local self-governing bodies, division of powers according to their functions, purposes, procedures of realization, and guarantees in the economic field. The author has paid special attention to an issue of legislative systematization of powers of municipal bodies.

Key words: local self-governing bodies; organizational and economic powers; legislative framework; legislative systematization.

УДК 346.31

О. П. КАРАСАВА

здобувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
karasava@ukr.net



**ПОРУКА ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВИКОНАННЯ КРЕДИТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

Розглянуто правовий аспект застосування поруки як окремого способу забезпечення виконання зобов'язань, визначено характерні ознаки поруки. Обґрунтовано позицію щодо необхідності більш коректного законодавчого закріплення правовідносин поруки. Окремо акцентується увага на необхідності залучення поручителя до виконання порушених зобов'язань з метою зменшення негативних юридичних наслідків як для боржника і поручителя, так і для кредитора. Проведено аналіз законодавства щодо припинення поруки внаслідок збільшення обсягу відповідальності поручителя, на який поручитель не надавав свою згоду.

Ключові слова: порука, договір поруки, відповідальність поручителя, припинення поруки.

Постановка проблеми. Ринкові умови господарювання тісно пов'язані із кредитними правовідносинами. Надання кредитів банківськими установами обумовлюється реальною потребою у необхідних та зручних способах забезпечення виконання договірних зобов'язань. Серед способів забезпечення виконання господарських зобов'язань та кредитних зобов'язань, зокрема, окреме місце посідає порука. Незважаючи на те, що договори поруки мають похідний характер від основного зобов'язання і весь тягар відповідальності перед кредитором лягає на плечі основного боржника, на практиці досить часто саме поручитель виконує зобов'язання основного

боржника. Питання відповідальності поручителя, на перший погляд, досить детально врегульовані, однак із практичної точки зору в законодавстві та в конкретних банківських договорах поруки є певні недоліки, які тлумачаться судами по-різному, що відтерміновує у часі можливість кредитору отримати матеріальні блага як від основного боржника, так і від іншого солідарного боржника — поручителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно відмітити, що дослідженню поруки як способу забезпечення зобов'язань приділяли увагу такі науковці, як Д. М. Гриджук, І. Й. Пучковська, І. А. Лавріненко, О. В. Михальнюк, М. Андріанов, Л. Шимон та ін. Однак питанню визначення поруки, ролі поручителя у питанні зменшення негативних юридичних наслідків як для солідарних боржників, так і для кредитора у разі порушення зобов'язання приділяється недостатньо уваги. Крім того, питання припинення поруки внаслідок збільшення обсягу відповідальності поручителя, на який поручитель не надавав своєї згоди, має важливе практичне значення, якому також у юридичній науці не надано належної правової оцінки.

Формулювання цілей. Метою статті є визначення характерних ознак поруки, узагальнення та дослідження актуальних питань застосування поруки, а також визначення ролі поручителя в питаннях відповідальності солідарних боржників перед кредитором. Для цього в роботі надається визначення правовідносинам поруки, акцентовано увагу на нерівному правовому становищі поручителя як солідарного боржника, а також розглядається питання припинення поруки через призму справедливості як однієї із загальних засад цивільного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Сучасний інститут поруки знаходить своє втілення ще у працях римських мислителів, які відображали стан юридичної думки Стародавнього Риму. Визначення поруки містяться в тому числі і в Інституціях Гая та Інституціях Юстиніана. На відміну від таких способів забезпечення виконання договірних зобов'язань, як штрафна стипуляція, застава та завдаток, — порука (яка виражалась у трьох формах — *sponsio*, *fideopromissio*, *fideiussio* та об'єднувалась поняттям *adpromisso*) була найбільш врегульованим способом забезпечення виконання зобов'язань.

В основі стипуляції *adpromisso* лежали дві угоди різного правового значення: основна та додаткова. Основна угода укладалася між кредитором та головним боржником, за якою кредитор мав право вимагати від боржника певні майнові блага. Додаткова угода укладалася між кредитором та додатковим боржником і мала на меті забезпечити задоволення інтересів кредитора у випадку нездатності основного боржника виконати зобов'язання, а також недостатності майна для самостійної відповідальності.

Інститут поруки знайшов своє відображення і в сучасному законодавстві України. Правовідносини поруки роками перевірялися суспільними відносинами, удосконалювалися, втілювалися у законодавчих актах. Крім того, порука не є новим інститутом цивільного та господарського права. Однак існують певні теоретичні та практичні проблеми, що стосуються визначення поруки, правовому становищу поручителя при порушенні боржником своїх зобов'язань, а також деяких підстав припинення поруки.

Цивільний кодекс України у ст. 553 визначає, що за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку.

На нашу думку, Цивільний кодекс України не зовсім коректно визначає поняття поруки, що підтверджується такими аргументами.

По-перше, при визначенні будь-якого поняття, явища чи предмета визначення повинно надаватися за допомогою інших загальновідомих категорій, відмінних від самого поняття, яке розкривається. Натомість у ст. 553 ЦК України суть поруки визначається через слово «поручається».

По-друге, обов'язки боржника, які впливають із цивільно-правових та господарсько-правових правочинів, в юридичній науці називаються зобов'язаннями. Договір поруки має похідний характер від основного зобов'язання, тобто витікає із зобов'язальних правовідносин, а тому доцільніше було б зазначити, що поручитель відповідає перед кредитором боржника за виконання ним своїх зобов'язань, а не обов'язків.

По-третє, фраза «поручитель поручається» не розкриває суті поруки, яка у свою чергу полягає у зобов'язанні поручителя відповідати за зобов'язаннями боржника в основному зобов'язанні у разі його порушення.

По-четверте, аналіз чинного законодавства інших країн, де надається визначення правовідносинам поруки, підтверджують зазначені вище доводи щодо некоректності визначення поруки, що міститься у ст. 553 Цивільного кодексу України.

Так, відповідно до ст. 361 Цивільного кодексу Російської Федерації (мовою оригіналу) «По договору поручительства поручитель обязывается перед кредитором другого лица отвечать за исполнение последним его обязательства полностью или в части». Аналогічне визначення міститься і в ст. 341 Цивільного кодексу Республіки Білорусь.

Стаття 330 Цивільного кодексу Республіки Казахстан визначає поруку таким чином: «В силу поручительства поручитель обязуется перед кредитором другого лица (должника) отвечать за исполнение обязательства этого лица полностью или частично субсидиарно».

Цивільний кодекс Киргизької Республіки у ст. 343 зазначає, що: «По договору поручительства (гарантии) поручитель (гарант) обязывается перед

кредитором другого лица отвечать за исполнение последним его обязательства полностью или частично солидарно с должником».

Параграф 765 Німецького цивільного уложення визначає, що за договором поруки поручитель зобов'язується перед кредитором третьої особи відповідати за виконання останньою свого зобов'язання.

У статті 2011 Цивільного кодексу Франції зазначено, що той, хто стає поручителем за зобов'язанням, бере на себе відповідальність перед кредитором за виконання цього зобов'язання боржника, якщо сам боржник його не виконає.

Зазначені вище законодавчо закріплені норми права інших країн дають, на нашу думку, більш точну та зрозумілу сутність поруки.

Для того щоб максимально чітко надати визначення правовідносинам поруки, необхідно визначитися з характерними ознаками, які притаманні цьому способу забезпечення виконання зобов'язань.

Серед характерних ознак поруки слід виділити такі:

1. Правовідносини поруки мають похідний характер від основного зобов'язання. Недійсність основного зобов'язання тягне за собою недійсність правочину щодо його забезпечення.

2. Сторонами у правовідносинах поруки є кредитор за основним зобов'язанням, боржник за основним зобов'язанням та поручитель.

3. Порука виникає на підставі договору. Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання вчиняється у письмовій формі. Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання, вчинений із недодержанням письмової форми, є нікчемним (ст. 547 ЦК України).

4. У правовідносинах, що можуть забезпечуватися порукою, боржник самостійно повинен виконувати свої зобов'язання на умовах, встановлених основним зобов'язанням. Кредитор основного боржника може пред'явити свої вимоги до поручителя тоді, коли основний боржник порушить свої зобов'язання. Пред'явлення вимоги до поручителя є правом кредитора. Тільки при пред'явленні вимоги до поручителя останній зобов'язаний виконати зобов'язання основного боржника перед кредитором.

5. У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники. Ця ознака встановлює відмінність поруки від інших способів забезпечення зобов'язання.

6. Параграф 3 гл. 49 Цивільного кодексу України, який регулює правовідносини поруки як способу забезпечення виконання зобов'язань, дає можливість сторонам (кредитору, боржнику та поручителю) досягти домовленості щодо меж відповідальності поручителя. Це, зокрема, стосується і обсягу відповідальності, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 553 ЦК України порукою

може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі. Крім того, сторони мають право домовитися і щодо додаткової відповідальності поручителя. У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя (ч. 1 ст. 554 ЦК України). Новелою у Цивільному кодексі України є також ст. 558 ЦК України, де передбачено, що поручитель має право на оплату послуг, наданих ним боржникові. Отже, цивільне законодавство дає можливість сторонам у правовідносинах поруки домовитися про межі відповідальності поручителя.

Аналіз зазначених вище характерних ознак поруки дозволяє визначити правовідносини поруки таким чином: «За договором поруки поручитель зобов'язується, на умовах, встановлених у договорі поруки, відповідати перед кредитором іншого боржника за виконання останнім своїх зобов'язань, якщо боржник самостійно не виконає їх».

На нашу думку, таке визначення правовідносин поруки більш чітко розкриває суть поруки, а тому виникає необхідність запропонувати внести відповідні зміни до ст. 553 Цивільного кодексу України.

Серед цивілістів, які досліджували правовідносини поруки, часто виникає питання щодо визначення правового становища поручителя як солідарного боржника при порушенні договірних зобов'язань основним боржником. Це питання чітко пов'язане з обсягом відповідальності поручителя.

Вважаємо, що законодавець досить чітко визначився із обсягом відповідальності поручителя. Так, у ч. 2 ст. 554 ЦК України зазначено, що поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки. Тобто відповідальність поручителя полягає у сплаті основного боргу, процентів, неустойки та відшкодування збитків, спричинених кредитором. Крім того, вищезазначеною статтею передбачається, що сторони можуть досягти згоди щодо обсягу відповідальності поручителя.

З одного боку, договір поруки може максимально захистити кредитора від імовірної можливості порушення боржником своїх зобов'язань за основним зобов'язанням, однак, з другого боку, чинне законодавство обмежує права поручителя щодо можливості зменшити негативні наслідки для солідарних боржників у зв'язку з порушенням зобов'язання.

Як уже зазначалося вище, боржник за основним зобов'язанням може самостійно та належним чином виконати свої обов'язки, встановлені у договорі із кредитором. У такому випадку питання відповідальності поручителя взагалі не порушується і правовідносини поруки припиняються у зв'язку з належним виконанням боржником своїх зобов'язань за договором із кредитором. Проте

нерідко боржник не може виконати своїх зобов'язань, що тягне за собою на-самперед нарахування штрафних санкцій у вигляді неустойки.

Відповідно до ст. 549 Цивільного кодексу України неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторі у разі порушення боржником зобов'язання. Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання. Пенею є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми не своєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

Правовідносини поруки належать до особистих способів забезпечення виконання зобов'язань. Для прикладу, в кредитних договорах строк виконання зобов'язань може розтягнутися на кілька десятків років. При належному виконанні боржником своїх зобов'язань за таким договором поручителю про існування поруки нічого не нагадує.

Так склалося у нашому суспільстві, що порука, як правило, надається пов'язаними із основним боржником особами, це можуть бути близькі родичі, друзі, засновники юридичної особи, якщо зобов'язання оформляється на юридичну особу. Більше того, складно навіть уявити собі ситуацію, коли поручителем виступає особа, яка жодним чином не пов'язана із особою боржника.

Про настання негативних наслідків невиконання основним боржником своїх зобов'язань поручитель дізнається часто не від боржника, а із вимоги або позовної заяви кредитора, які надійшли до поручителя.

Відповідно до ст. 554 Цивільного кодексу України у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя.

Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки.

За змістом ч. 1 ст. 554 Цивільного кодексу України поручитель стає щонайменше солідарним боржником, тобто відповідає в тому ж обсязі, що й основний боржник, або несе субсидіарну (додаткову) відповідальність, якщо це передбачено договором поруки.

Порушення зобов'язань боржником може бути викликано як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами. Серед суб'єктивних причин порушення зобов'язань можна виділити звичайне небажання божника виконувати зобов'язання належним чином за наявності можливості у боржника виконати таке зобов'язання без порушень прав кредитора. Серед об'єктивних причин порушення зобов'язань боржником є відсутність у боржника можливості самостійно і вчасно виконати свої зобов'язання.

Крім того, до обсягу відповідальності поручителя входить також і необхідність відшкодувати збитки, спричинені невиконанням основним боржником своїх зобов'язань за договором.

Відповідно до ст. 22 Цивільного кодексу України особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

Ні основному боржнику, ні поручителю, як правило, при укладенні договору поруки невідомо, у якому розмірі кредиторю можуть бути спричинені збитки, оскільки збитки можуть бути як реальні, так і у вигляді упущеної вигоди. Можливі збитки можуть бути пов'язані з іншою господарською діяльністю кредитора, про яку останній не зобов'язаний інформувати ні боржника, ні поручителя.

Таким чином, при укладенні договору поруки поручитель зобов'язується перед кредитором відповідати за такий обсяг відповідальності, який може перевищувати або значно перевищувати розмір самого основного зобов'язання.

Крім того, збитки, спричинені кредиторю за місяць-другий прострочення виконання зобов'язань боржником, та збитки за більш тривалий строк можуть відрізнитися між собою у розмірі, а поручитель зобов'язаний виконати претензії кредитора тільки після пред'явлення до нього відповідної вимоги.

Отже, поручитель може стати заручником ситуації, за якої розмір неустойки та збитків щоденно та щомісячно збільшуються, а претензії до поручителя так і не пред'являються, а пред'являються лише тоді, коли розмір збитків кредитора стане значно більшим.

Відповідно до ст. 555 Цивільного кодексу України у разі одержання вимоги кредитора поручитель зобов'язаний повідомити про це боржника, а в разі пред'явлення до нього позову — подати клопотання про залучення боржника до участі у справі. Якщо поручитель не повідомить боржника про вимогу кредитора і сам виконає зобов'язання, боржник має право висунути проти вимоги поручителя всі заперечення, які він мав проти вимоги кредитора. Поручитель має право висунути проти вимоги кредитора заперечення, які міг би висунути сам боржник, за умови, що ці заперечення не пов'язані з особою боржника. Поручитель має право висунути ці заперечення також у разі, якщо боржник відмовився від них або визнав свій борг.

Аналіз положень зазначеної вище статті свідчить про те, що відповідальність поручителя повною мірою залежить від реалізації кредитором свого права на пред'явлення вимоги до поручителя.

Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 559 Цивільного кодексу України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя. Якщо строк основного зобов'язання не встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги, порука припиняється, якщо кредитор не пред'явить позову до поручителя протягом одного року від дня укладення договору поруки.

Отже, законодавець надає кредитору право до шести місяців не пред'являти вимогу до поручителя. Натомість неустойка нараховується за кожен день прострочення виконання зобов'язань, а розмір збитків, спричинених за строк до 6 місяців кредитору, може бути значно більшим, ніж розмір збитків за менш короткий строк.

Цивільне законодавство встановлює один із фундаментальних принципів зобов'язального права про те, що зобов'язання має бути виконане належним чином, на умовах, встановлених у договорі.

У трьохсторонніх правовідносинах поруки саме кредитор є тією особою, яка максимально зацікавлена в належному виконанні боржником та/чи поручителем своїх зобов'язань перед кредитором.

Поручитель стає солідарним боржником кредитора з першого ж дня порушення основним боржником своїх зобов'язань, однак знаходиться порівняно з основним боржником у нерівному становищі.

За наявності порушення зобов'язання боржник та кредитор знають про це з першого дня порушення зобов'язання. Однак чинне законодавство не зобов'язує ні кредитора, ні основного боржника повідомляти поручителя про наявність порушення зобов'язання.

Натомість саме поручитель може виступити «третьейським суддею» між кредитором і боржником для відновлення порушених прав кредитора та зменшення обсягу відповідальності як основного боржника, так і самого поручителя.

На нашу думку, потрібно на законодавчому рівні зобов'язати саме кредитора в максимально можливий короткий строк повідомляти поручителя про наявність порушення зобов'язання з боку боржника.

У такому випадку поручитель може активно вплинути на вирішення ситуації, не доводячи до збільшення розміру штрафних санкцій чи збитків кредитора.

Серед способів впливу поручителя можна виділити й реструктуризацію боргу, за якою поручитель надасть поруку за новим реструктуризованим зобов'язанням; переведенням боргу на іншу особу; виконання обов'язку боржника третьою стороною, в тому числі поручителем тощо.

Наявність інформації у поручителя про порушення зобов'язання боржником починає стимулювати поручителя до активних дій, оскільки усі негативні наслідки порушення зобов'язання можуть зачепити майнові права поручителя.

Повідомлення поручителя про порушення зобов'язання боржником є логічним положенням, оскільки в силу ч. 1 ст. 543 Цивільного кодексу України у разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників) кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо.

Таким чином, поручитель як солідарний боржник повинен знати про існування можливості пред'явлення до нього вимоги чи позову, оскільки солідарним боржником поручитель стає тільки за наявності порушення виконання зобов'язання.

У зв'язку з викладеним питання стягнення з поручителя таких видів відповідальності, як неустойка та збитки, необхідно ставити в пряму залежність від обов'язку кредитора проінформувати поручителя про наявність порушення виконання зобов'язань основним кредитором.

Таке ствердження логічно погоджується з положеннями ст. 226 Господарського кодексу України, відповідно до якої учасник господарських відносин, який вчинив господарське правопорушення, зобов'язаний вжити необхідних заходів щодо запобігання збиткам у господарській сфері інших учасників господарських відносин або щодо зменшення їх розміру, а у разі якщо збитків завдано іншим суб'єктам, — зобов'язаний відшкодувати на вимогу цих суб'єктів збитки у добровільному порядку в повному обсязі, якщо законом або договором сторін не передбачено відшкодування збитків в іншому обсязі.

Отримавши повідомлення про наявність порушення зобов'язання, поручитель зобов'язаний вживати необхідних заходів щодо запобігання збиткам у господарській сфері інших учасників господарських відносин або щодо зменшення їх розміру.

Таким чином, вважаємо, що на законодавчому рівні необхідно зобов'язати кредитора негайно повідомляти поручителя про наявність порушення зобов'язань з боку основного боржника, щоб поручитель своєю активною поведінкою вживав необхідних заходів для зменшення негативних наслідків порушення зобов'язання, а не займав пасивну роль та очікував пред'явлення до себе відповідної вимоги з боку кредитора.

З іншого боку, якщо після повідомлення поручителя про наявність порушення зобов'язання з боку основного боржника поручитель не вживатиме заходів щодо зменшення негативних наслідків такого порушення, тоді у кредитора є усі передумови для солідарного стягнення як з основного боржника, так і з поручителя основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо це передбачено договором поруки.

Окремо хотілося б акцентувати увагу на ч. 1 ст. 559 Цивільного кодексу України, відповідно до якої порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

Порука має похідний характер від основного зобов'язання і положення Цивільного кодексу України про те, що порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, є цілком логічним. Однак погодитися з тим положенням, що порука повністю припиняється у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, вважаємо неможливим.

Порука є способом забезпечення виконання зобов'язань. При укладенні договору поруки поручитель зобов'язується відповідати перед кредитором боржника за певний обсяг відповідальності. Укладаючи договір поруки у кредитора з'являється додатковий боржник, який у випадку порушення зобов'язань основним боржником може відповідати як солідарно, так і самостійно за порушене зобов'язання.

Законодавець не дає визначення поняттю «збільшення обсягу відповідальності поручителя», однак судова практика в численних рішеннях суду, особливо в кредитних правовідносинах, зазначає, що збільшення обсягу відповідальності поручителя полягає у збільшенні відсоткової ставки, яка нараховується на кредитні кошти, збільшення термінів погашення заборгованості тощо.

Повне припинення поруки у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, на нашу думку, є не зовсім справедливим з посиланням на такі доводи.

Нерідко банківські установи з метою позасудового вирішення питань щодо погашення боржником заборгованості за кредитним договором домовляються з боржником про реструктуризацію боргу, яка полягає у збільшенні строків погашення заборгованості, внаслідок чого щомісячне кредитне навантаження на боржника зменшується. Це стосується й інших зобов'язань, не пов'язаних із кредитними правовідносинами. Реструктуризація боргу, як правило, оформлюється додатковою угодою до основного договору, що не суперечить вимогам цивільного законодавства.

Укладення додаткової угоди до договору поруки при реструктуризації договірних зобов'язань обумовлене тим, що підписання угоди пов'язане із вільним волевиявленням поручителя та іншими вимогами, встановленими ст. 203 ЦК України, на вчинення цього юридичного факту.

Порука є способом забезпечення виконання зобов'язань. І укладаючи договір поруки обсяг відповідальності поручителя чітко зазначений. Своїм підписом у договорі поруки поручитель дає згоду відповідати за порушення

боржником своїх зобов'язань. Повне припинення поруки у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, суперечить самій суті поруки як способу забезпечення виконання зобов'язань.

Обсяг відповідальності поручителя обумовлений обсягом відповідальності основного боржника. У випадку збільшення обсягу відповідальності боржника перед кредитором цей обсяг відповідальності складається із тієї відповідальності, за який поручився поручитель, та з додаткової відповідальності, яку взяв на себе боржник, уклавши додаткову угоду до основного зобов'язання.

Крім того, укладаючи правочин із боржником, який забезпечується договором поруки, кредитор аналізує в тому числі платоспроможність поручителя, а також можливість поручителя самостійно виконати той обсяг відповідальності, за який він поручився.

На нашу думку, правильним було б звільнити поручителя тільки від того обсягу додаткової відповідальності, на який поручитель не надавав своєї згоди.

Забезпечення виконання зобов'язань за договором є гарантією кредитора захиститися від можливості невиконання боржником своїх зобов'язань, натомість ч. 1 ст. 559 ЦК України безпідставно позбавляє кредитора можливості отримати задоволення своїх вимог не тільки на збільшений обсяг відповідальності боржника, а також на той, за який поручитель поручився.

За таких обставин, вважаємо, що положення Цивільного кодексу України про те, що у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, суперечить не тільки суті поруки як способу забезпечення виконання зобов'язань, а й загальним засадам цивільного законодавства, якими відповідно до ст. 3 ЦК України є справедливість, добросовісність та розумність.

Висновки. Слід констатувати, що відносини поруки знайшли своє відображення в нормах цивільного законодавства як окремого способу забезпечення виконання зобов'язань. Разом з тим визначення поруки, зазначене в Цивільному кодексі України, не повністю відповідає суті правовідносин поруки. Саме тому автор статті пропонує внести зміни до ст. 553 Цивільного кодексу України та викласти її в такій редакції: «За договором поруки поручитель зобов'язується, на умовах, встановлених у договорі поруки, відповідати перед кредитором іншого боржника за виконання останнім своїх зобов'язань, якщо боржник самостійно не виконає їх».

Зростаюче значення інституту поруки в зобов'язальних правовідносинах вимагає чіткого та справедливого визначення ролі поручителя в питанні зменшення негативних правових наслідків порушення зобов'язання з метою захисту прав як поручителя, боржника, так і кредитора, зобов'язання перед яким забезпечуються порукою.

На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що параграф 3 гл. 49 Цивільного кодексу України потребує подальшого вдосконалення, а тому подальше проведення досліджень у цьому напрямі вважаємо доцільним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р. №435-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №40. – Ст. 356.
2. Господарський кодекс України : від 16.01.2013 р. № 436-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №18. – Ст. 144.
3. Цивільний кодекс Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.garant.ru/10164072/24/#block_1023.
4. Цивільний кодекс Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk9800218#&Chapter=23&Paragraph=5.
5. Цивільний кодекс Республіки Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061#sub_id=3300000
6. Цивільний кодекс Киргизької Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.adviser.kg/Document/?link_id=1000864065.
7. Німецьке цивільне уложення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/250517/>
8. Цивільний кодекс Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/820082/>
9. Андріанов М. Правова природа поруки як способу забезпечення виконання зобов'язань / М. Андріанов // Юрид. журн. – 2005. – №3. – С. 34–38.
10. Ємельянова Л. В. Трансформації поглядів римських юристів на характер забезпечення належного виконання договірних зобов'язань / Л. В. Ємельянова // Сучасні тенденції розвитку держави та права України. Вип. 2. – Миколаїв : МНЦ ОНЮА, 2008. – С. 17–28.
11. Шимон Л. Порука та гарантія як особисті види забезпечення виконання зобов'язання / Людмила Шимон // Підприємництво, госп-во і право : наук.-практ. госп.-прав. журн. – 2013. – №8. – С. 17–20.
12. Гриджук Д. М. Забезпечення кредитних зобов'язань у діяльності банків / Д. М. Гриджук, В. О. Олійник. – К. : Істина, 2001. – 256 с.
13. Глібок С. В. Проблеми забезпечення виконання зобов'язань при здійсненні банківських операцій / С. В. Глібок // Злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності. – Х. : ПФ Поіск, 2002. – С. 51–55.
14. Тітенкова М. В. Проблеми забезпечення повернення банківських кредитів / М. В. Тітенкова // Економіка, фінанси, право. – 2005. – №5. – С. 17–19.
15. Михальнюк О. В. Припинення правовідношення поруки як спосіб захисту прав поручителя в сучасній практиці вирішення цивільних та господарських справ / О. В. Михальнюк // Вісн. господар. судочинства. – 2010. – №5. – С. 90–99.
16. Михальнюк О. В. Відповідальність поручителя за договором поруки / О. В. Михальнюк // Вісн. Верхов. Суду України. – 2004. – №2. – С. 37–42.

17. Лаврінченко І. А. Правова природа зобов'язання поручителя за договором поруки / І. А. Лаврінченко // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2009. – № 4. – С. 225–229.
18. Пучковська І. Щодо правової природи обов'язку поручителя / І. Пучковська // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2007. – № 4 (51). – 2007. – С. 141–149.
19. Пучковська І. До питання про відповідальність поручителя / І. Пучковська // Право України. – 2010. – № 12. – С. 55–61.
20. Пучковська І. Й. Забезпечувальна сутність поруки / І. Й. Пучковська // Держ. буд-во та місц. самовряд. Вип. 14. – Х. : Право, 2007. – С. 132–140.

REFERENCES

1. Tsivilniy kodeks Ukrayini vid 16.01.2003 roku № 435-IV // Vidom. Verhov. Radi Ukrayini. – 2003. – № 40. – St. 356.
2. Gospodarskiy kodeks Ukrayini : vid 16.01.2013 roku № № 436-IV // Vidom. Verhov. Radi Ukrayini. – 2003. – № 18. – St. 144.
3. Tsivilniy kodeks Rosiyskoyi Federatsiyi [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://base.garant.ru/10164072/24/#block_1023.
4. Tsivilniy kodeks Respubliki Belarus [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk9800218#&Chapter=23&Paragraph=5.
5. Tsivilniy kodeks Respubliki Kazahstan [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061#sub_id=3300000
6. Tsivilniy kodeks Kirgizkoyi respubliki [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://online.adviser.kg/Document/?link_id=1000864065.
7. Nimetske tsivilne ulozhennya [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.twirpx.com/file/250517/>
8. Tsivilniy kodeks Frantsiyi [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.twirpx.com/file/820082/>
9. Andrianov M. Pravova priroda poruki yak sposobu zabezpechennya vikonannya zobov'yazan / M. Adrianov // Yuridichniy zhurnal. – 2005. – № 3. – S. 34–38.
10. Emelyanova L. V. Transformatsiyi poglyadiv rimskih yuristiv na harakter zabezpechennya nalezhnogo vikonannya dogovirnih zobov'yazan / L. V. Emelyanova // Suchasni tendentsiyi rozvitku derzhavi ta prava Ukrayini. Vip. 2. – Mikolayiv : MNTs ONYuA, 2008. – S. 17–28.
11. Shimon L. Poruka ta garantiya yak osobisti vidi zabezpechennya vikonannya zobov'yazannya / Lyudmila Shimon // Pidpriemnitstvo, gosp-vo i pravo : nauk.-prakt. gosp.-prav. zhurn. – 2013. – № 8. – S. 17–20.
12. Gridzhuk D. M. Zabezpechennya kreditnih zobov'yazan u diyalnosti bankiv / D. M. Gridzhuk, V. O. Oliynik. – K. : Istina, 2001. – 256 s.
13. Glibko S. V. Problemi zabezpechennya vikonannya zobov'yazan pri zdiysnenni bankivskih operatsiy / S. V. Glibko // Zlochiny u sferi kreditno-finansovoyi ta bankivskoyi diyalnosti. – H. : PF Poisk / red. kol. : S. V. Gizimchuk, V. S. Zelenetskiy, L. Shelli, 2002. – S. 51–55.
14. Titenkova M. V. Problemi zabezpechennya povernennya bankivskih kreditiv / M. V. Titenkova // Ekonomika, finans, pravo. – 2005. – № 5. – S. 17–19.

15. Mihalnyuk O. V. Pripinennya pravovidnoshennya poruki yak sposib zahistu prav poruchitelya v suchasniy praktitsi virishennya tsivilnih ta gospodarskih sprav / O. V. Mihalnyuk // Visnik gospodarskogo sudochinstva. – 2010. – № 5. – S. 90–99.
16. Mihalnyuk O. V. Vidpovidalnist poruchitelya za dogovorom poruki [Tekst] / O. V. Mihalnyuk // Visnik Verhovnogo Sudu Ukrayini. – 2004. – № 2. – S. 37–42.
17. Lavrinenko I. A. Pravova priroda zobov'yazannya poruchitelya za dogovorom poruki / I. A. Lavrinenko // Chasopis Kiyivskogo universitetu prava. – 2009. – № 4. – S. 225–229.
18. Puchkovska I. Shchodo pravovoyi prirodi obov'yazku poruchitelya / I. Puchkovska // Visnik Akademiyi pravovih nauk Ukrayini. 2007 r. № 4 (51). – Н. : Pravo / golov. red. V. Ya. Tatsiy ; red. kol. M. V. Tsvik [ta in.], 2007. – S. 141–149.
19. Puchkovska I. Do pitannya pro vidpovidalnist poruchitelya / I. Puchkovska // Pravo Ukrayini. – 2010. – № 12. – S. 55–61.
20. Puchkovska I. Y. Zabezpechualna sutnist poruki / I. Y. Puchkovska // Derzhavne budivnitstvo ta mistseve samovryaduvannya. Vip. 14. – Н. : Pravo / golov. red. Yu. P. Bityak [ta in.], 2007. – S. 132–140.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2015.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор Д. В. Задихайло, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Zadyhailo D. V., doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор Є. О. Алісов, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Alisov Ye. O., doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

О. П. КАРАСАВА

соискатель кафедры хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

ПОРУЧИТЕЛЬСТВО КАК СПОСОБ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИСПОЛНЕНИЯ КРЕДИТНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Рассматривается правовой аспект применения поручительства как отдельного способа обеспечения выполнения обязательств, определены характерные признаки поручительства. Обоснована позиция относительно необходимости более корректного законодательного закрепления правоотношений поручительства. Отдельно акцентируется внимание на необходимости привлечения поручителя к выполнению нару-

шенных обязательств с целью уменьшения негативных юридических последствий как для должника и поручителя, так и для кредитора. Проводится анализ законодательства относительно прекращения поручительства в результате увеличения объема ответственности поручителя, на который поручитель не давал своего согласия.

Ключевые слова: поручительство, договор поручительства, ответственность поручителя, прекращение поручительства.

O. P. KARASAVA

PhD. Student, the Economic Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

A GUARANTEE AS A WAY OF ENFORCEMENT OF CREDIT OBLIGATIONS: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS

Problem setting. At first sight, an issue of guarantor responsibility is thoroughly regulated. However, the applied activity enables to indicate certain disadvantages in the legislation and particular banking agreements.

Recent research and publications analysis. A guarantee as a way of obligation enforcement has been examined by D. Hrydzhuk, I. Puchkovska, I. Lavrinenko, O. Mykhalniuk, M. Andrianov, L. Shymon, etc. Nevertheless, issues of defining a guarantee and determination of the guarantor role in the process of reduction of negative legal consequences for solidary debtors as well as creditors in case of breaking an agreement have been not considerably considered.

Paper objective. The article objective is to determine distinctive characteristics of a guarantee.

Paper objective. According to terms determined in a guarantee agreement, a guarantor pledges to be accountable to a creditor for enforcement of debtor's obligations, whether the latter does not enforce them on debtor's own. Such a definition of legal relationships of a guarantee precisely detects the guarantee sense. Thus, there is a need to amend the article 553 of the Civil Code of Ukraine. On legislative level there is a need to oblige a creditor to immediately inform a guarantor about breaking obligations by the main debtor.

According to the article 3 of the Civil Code of Ukraine, justice, conscientiousness, and comprehension are the basic principles of the civil legislation. The Civil Code of Ukraine states that a debtor can change obligations without consent of a guarantor. Such a case results in increase of guarantor's responsibility. Therefore, this assertion contradicts the guarantee sense as well as the basic principles of the civil legislation.

Conclusions of the research. The article 553 of the Civil Code of Ukraine is required to be amended in such a way: «According to terms determined in a guarantee agreement, a guarantor pledges to be accountable to a creditor for enforcement of debtor's obligations, whether the latter does not enforce them on debtor's own».

Short Abstract for an article

Abstract. Increasing importance of the guarantee institution in the context of binding legal relationships requires precise and fair determination of the guarantor role regarding an issue of reduction of negative legal consequences of breaking an obligation aimed at protection of rights of a creditor as well as a guarantor and a debtor, whose obligations are guaranteed. The author has considered a legal aspect of a guarantee as a way to enforce obligations. The author has determined distinctive characteristics of a guarantee. The article substantiates a view regarding necessity of more precise legislative confirmation of legal relationships of a guarantee. The author analyzes the legislation on ceasing a guarantee on account of increase of a responsibility amount, which was not approved by a guarantee.

Key words: guarantee, guarantee agreement, guarantor responsibility, ceasing a guarantee.

УДК 346.1:340.134 (477)

І. М. РУДЯГА

здобувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
rud_sinel@ua.fm



СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ЗАЛІЗНИЧНИЙ ТРАНСПОРТ: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Стаття присвячена: теоретико-правовому дослідженню систематизації законодавства в галузі залізничного транспорту; аналізу наявної нормативно-правової бази сучасного законодавства України з питань діяльності залізничного транспорту.

Ключові слова: систематизація законодавства, кодифікація господарського законодавства, залізничний транспорт, законодавство про залізничний транспорт.

Постановка проблеми. Специфіка транспорту як самостійної галузі матеріального виробництва полягає у тому, що ним не створюються матеріальні об'єкти, а забезпечується переміщення їх у просторі і, як наслідок, поєднання усіх галузей суспільного виробництва в єдину цілісну систему. Ефективне функціонування транспорту, в тому числі і залізничного, без перебільшення, є однією з найважливіших галузей національної економіки, необхідною умовою її стабілізації, задоволення потреб суспільного виробництва та населення у перевезеннях, розвитку зовнішньоекономічної діяльності та захисту економічних інтересів України.

Для забезпечення поставлених перед транспортом завдань, він має діяти «як єдиний і узгоджений комплекс, являти собою єдину цілісну систему» [1]. А це можливо лише за наявності узгодженої бази нормативно-правових актів та ефективного управління транспортною галуззю з боку держави. Тому створення якісного правового фундаменту для залізничного транспорту Укра-

їни дозволить поліпшити транспортне обслуговування, забезпечити більш надійне, стійке функціонування галузі, що буде надійною основою економічного реформування країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти процесу кодифікації законодавства знайшли відображення у наукових працях таких провідних правознавців, як С. С. Алексєєв, В. М. Баранов, С. Н. Братусь, В. К. Грищук, О. Ф. Скакун, В. С. Смородинський, Г. Г. Шмельова, В. В. Кудрявцева та ін.

Формулювання цілей. Мета статті полягає в напрацюванні правових позицій систематизації сучасного законодавства про залізничний транспорт. Виділення основної (базової) частини правового регулювання, що виконує функцію уніфікатора, аналіз чинних норм законодавства для подальшого вдосконалення нормативно-правової бази, що визначає порядок організації процесу перевезень залізничним транспортом.

Виклад основного матеріалу. Залізничний транспорт України є однією із небагатьох природних державних монополій у структурі ринкового господарства України, що зумовлює необхідність збереження централізованого державного регулювання його виробничої діяльності. Об'єктивними чинниками, що спричиняють необхідність такого регулювання, є: виконання транспортом соціальних функцій, а також віднесення залізниць до державного сектору економіки.

Залізничний транспорт є універсальним видом транспорту для перевезень усіх видів вантажів. Він відрізняється високою провізною спроможністю, що робить його особливо ефективним при масових перевезеннях вантажів на великі і середні відстані. Це пояснюється поширеністю залізничного транспорту, його можливостями обслуговувати виробничі галузі господарства, а також задовольняти потреби населення в перевезеннях [2].

На залізничному транспорті України склалася чітка система транспортно-го законодавства. Правова система залізниць України певним чином унікальна. Як система вона почала формуватися майже півтора століття тому. Слід зазначити, що коли на зміну царизму прийшов пролетарський лад і зруйнував усе, що стосувалося засад Російської імперії, стосовно залізничного законодавства була збережена послідовність. Насамперед це пояснюється тим, що залізничний транспорт завжди являв собою державну монополію, у зв'язку з чим була не потрібна націоналізація. Значна кількість нині чинних на залізницях України нормативних документів містить норми, що вперше з'явилися ще в період Російської імперії. Це стосується багатьох положень Статуту залізниць, Правил перевезень, Правил технічної експлуатації та деяких інших документів [2].

Аналізуючи наявну нормативно-правову базу сучасного законодавства України з питань діяльності залізничного транспорту, можна виділити такі групи нормативно-правових актів за юридичною силою:

– нормативно-правові акти Верховної Ради України — це закони України «Про транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про перевезення небезпечних вантажів», «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» та ін., які визначають основні правові, економічні та організаційні засади діяльності залізничного транспорту загального користування, його роль в економіці і соціальній сфері України, регламентують його відносини з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, іншими видами транспорту, пасажирями, відправниками та одержувачами вантажів, багажу, вантажобагажу і пошти з урахуванням специфіки функціонування цього виду транспорту як єдиного виробничо-технологічного комплексу;

– нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України — це постанови «Про Порядок обслуговування громадян залізничним транспортом», «Про затвердження Статуту залізниць України», «Про затвердження Положення про Державну адміністрацію залізничного транспорту України», «Про утворення публічного акціонерного товариства “Українська залізниця” та ін., що визначають обов’язки, права і відповідальність залізниць, підприємств, організацій, установ і громадян, які користуються залізничним транспортом, а також порядок укладання договорів, організацію та основні умови перевезення вантажів, пасажирів, багажу, вантажобагажу і пошти, основні положення експлуатації залізничних під’їзних колій тощо;

– нормативно-правові акти Президента України — це указ «Про Положення про Міністерство інфраструктури України», який визначає Міністерство інфраструктури України центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, регламентує основні завдання та організацію діяльності міністерства;

– міжнародні угоди з іншими державами та міжнародно-правові акти, ратифіковані та визнані Україною — це Конвенція про міжнародні залізничні перевезення, Угода про міжнародне залізничне вантажне сповіщення, Угода про міжнародне пасажирське сповіщення, Угода про спільне використання вантажних вагонів і контейнерів та ін., які є обов’язковими для України, як країни-члена, що приєдналася до Конвенції, угод та ратифікувала їх. Вони врегульовують умови укладення та виконання договору перевезення, відповідальності залізниць, оплати провізних платежів, взаєморозрахунків, тарифів та ін., а також умови перевезення пасажирів, багажу та вантажобагажу, що виникають при здійсненні міжнародних перевезень;

– нормативно-правові акти Міністерства інфраструктури України (локальне законодавство) — це здебільшого накази міністерства про затвердження правил, тарифів, порядків, положень, інструкцій, серед яких накази «Про затвердження Тарифів на перевезення пасажирів та багажу залізничним транспортом у міжнародному сполученні Схід-Захід», «Про затвердження Тарифів на перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України», «Про затвердження Правил користування вагонами і контейнерами», «Про затвердження Правил реєстрації та експлуатації власних вантажних вагонів», «Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України», «Про затвердження Положення про систему управління безпекою руху поїздів у Державній адміністрації залізничного транспорту України», «Про затвердження Інструкції з улаштування та експлуатації залізничних переїздів» та ін., які містять основні положення щодо організації діяльності залізниць з питань перевезення вантажу, пасажирів, вантажобагажу, тощо.

Також, на нашу думку, слід виділити в окрему групу — розпорядчі акти керівництва залізниць — накази, розпорядження, вказівки (внутрішні документи), що приймаються для організації безпосередньої діяльності в межах залізниць. Вони не є нормативно-правовими актами у розумінні цього поняття, тобто офіційним письмовим документом, прийнятим уповноваженим на це суб'єктом нормотворення у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних відносин, що містить норми права, має неперсоніфікований характер і розрахований на неодноразове застосування, але для працівників залізниць вони мають обов'язковий характер, встановлюють певні норми та правила щодо організації діяльності, як у цілому, так і окремо в процесі перевезень.

Отже, законодавство про залізничний транспорт складається з великого масиву взаємопов'язаних між собою нормативно-правових актів різної юридичної сили, що регулюють дані відносини. Однак така розгалужена система не завжди дозволяє ефективно використовувати вказані норми. Тобто кількісні параметри прийняття законів та інших нормативно-правових актів у залізничній галузі ще не свідчить про належну якість та ефективність регулювання таких відносин.

Слід зазначити, що залізничний транспорт має свої специфічні організаційно-технологічні і фінансово-економічні особливості, що впливають із: єдності мережі залізничних колій; необхідності централізованого управління рухом поїздів; наявності внутрішньосітьових розрахункових цін та ін. Ці

особливості зумовлюють об'єктивну доцільність збереження централізованого державного регулювання виробничої діяльності всього залізничного комплексу.

На нашу думку, одним із ефективних шляхів удосконалення транспортного законодавства, в тому числі і того, що регулює залізничну галузь, полягає у приведенні нормативних актів у єдину впорядковану систему, тобто систематизація. Основним завданням якої є забезпечення уніфікації національного законодавства — його приведення до єдиної системи шляхом усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин.

Систематизація нормативно-правових актів необхідна перш за все для ведення обліку розвитку законодавства і здійснення контролю над ним, для забезпечення узгодженості та взаємозалежності різних його частин. Цей процес є важливою умовою правильного з'ясування і застосування норм права державними органами, він сприяє розумінню законодавства як єдиного цілого.

В юридичній науці та на практиці під нею, як правило, розуміють діяльність, спрямовану на удосконалення законодавства та його упорядкування. Систематизація — означає приводити в систему, розташовувати у визначеному порядку, встановлювати визначену послідовність [3].

Слід зазначити, що систематизація нормативно-правових актів здійснюється на підставі певної системи принципів — обов'язкових вимог до цього виду юридичної діяльності. До таких принципів належать повнота, доцільність, оперативність, безперервність, професіоналізм здійснення та ін. Їх реалізація дозволяє суб'єктам систематизації досягти її мети — приведення нормативно-правових актів у впорядковану систему.

У сучасній юридичній практиці використовуються чотири способи систематизації, які полягають у такому:

- перший — у зібранні, фіксуванні в логічній послідовності, зберіганні та підтриманні нормативно-правових актів в актуальному стані — облік;
- другий — в об'єднанні нормативно-правових актів у збірники і зібрання за спільними ознаками — інкорпорація;
- третій — в об'єднанні декількох нормативно-правових актів, що регулюють певний вид однакових суспільних відносин, у єдиний нормативно-правовий акт без перероблення їх змісту — консолідація;
- четвертий — у створенні нового кодифікованого нормативно-правового акта шляхом суттєвого перероблення змісту чинних нормативно-правових актів однієї галузі (підгалузі, інституту) законодавства — кодифікація.

Перші два способи здійснюються поза процесом нормотворення, а останні два — у його межах [4].

Процес систематизації законодавства у залізничній галузі має здійснюватися на засадах єдиного господарського механізму, що сформувався за попередніх соціально-економічних і політико-правових умов, і розглядатися як один із засобів підвищення ефективності правового регулювання відносин, що виникають у залізничній галузі, як новий етап у розвитку законодавства про транспорт, який повинен ґрунтуватися на методологічних принципах науковості, системності, функціональності.

Актуальність питання систематизації нормативно-правових актів у залізничній галузі на цьому етапі зумовлюється:

– необхідністю забезпечення реального верховенства закону у регулюванні правовідносин, пов'язаних з транспортом (проаналізувавши стан чинного законодавства можна зробити висновок, що кількість законів є невеликою часткою усього масиву нормативно-правових актів, лівову ж частку його складають підзаконні нормативно-правові акти);

– приведенням правових норм транспортної галузі, в тому числі і залізничного транспорту, нашої держави відповідно до вимог законодавства Європейського Союзу (для функціонування транспортної галузі це питання є одним із тих, які потребують першочергового вирішення, що зумовлено будівництвом та експлуатацією міжнародних транспортних коридорів, які проходять через територію України);

– усуненням прогалин, колізій та суперечностей у чинних правових нормах;

– широким запровадженням ринкових відносин на транспорті.

Тому у транспортній галузі, в тому числі і у залізничній, найдоцільніше, на нашу думку, здійснювати систематизацію у формі кодифікації, яка являє собою особливу змістовну форму систематизації законодавства. Вона здійснюється шляхом перероблення та зведення правових норм, що містяться в різних актах, у логічно узгоджений нормативно-правовий акт, котрий системно і вичерпно регулює певну сферу суспільних відносин, як правило, на галузевому рівні.

Кодифікація — це найбільш складана і досконала форма систематизації законодавства, що має правотворчий характер. Кодифікація має виражену правотворчу природу, адже для цього процесу притаманні більшість ознак правотворчої практики [5].

Невпорядкованість законодавства призводить до неефективності правового простору в країні. Метою кодифікації є стабілізація законодавства, яка виявляється у закріпленні у кодифікованому акті, як результаті кодифікації, лише стабільних норм, розрахованих на достатньо тривалий період часу.

Єдиний кодифікований акт дозволить упорядкувати нормативно-правовий масив, усунути неявні суперечності, уніфікувати правовий категоріальний

апарат, забезпечити єдність термінологічно-мовного оформлення законодавчих актів, а також удосконалити національне законодавство та привести його у відповідність до міжнародних стандартів. Здійснення систематизації законодавства в залізничній сфері шляхом кодифікації дозволить визначити й забезпечити весь спектр правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з організацією та здійсненням процесу перевезення.

На думку В. В. Кудрявцевої, кодифікація не тільки сприяє посиленню законодавства, створенню чіткої системи нормативних актів, що базуються на науковому фундаменті та забезпечують оптимальну координованість між діючими нормами, вона також дозволяє вирішити два взаємопов'язані завдання — удосконалення як змісту, так і форми законодавства [6].

Слід звернути увагу, що саме кодифікація, як один із способів систематизації та форма розвитку законодавства, стає пріоритетним напрямом законодавчої політики і законотворчої діяльності в Україні за останні роки незалежності. Про це свідчить прийняття на новій нормативній базі цілої низки кодексів у тих галузях законодавства, що вже були раніше кодифіковані за часів радянського періоду: Цивільний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Господарський кодекс України та ін.

Висновки. Кодифікація законодавства у залізничній сфері дозволить забезпечити системне правове регулювання відносин, що виникають у процесі планування та організації перевезень пасажирів, вантажу, вантажобагажу та пошти, а також відносини, пов'язані з фінансовим, правовим забезпеченням, управлінням та контролем за перевізним процесом.

Це можливо під час аналізу існуючої нормативно-правової бази законодавства про залізничний транспорт для виділення базової частини правових норм, що охоплюють ключові інтереси і потреби суб'єктів та учасників транспортної діяльності, визначають концепцію державної політики та державного регулювання у сфері залізничного транспорту.

Заповнення прогалін та колізій нормами, що відбивають вимоги суспільства, наблизить створення досконалої моделі правової держави та ефективного регулювання правом більшої частини процесів людського життя в умовах сьогодення, тому розроблення та прийняття Кодексу залізничного транспорту України в цих умовах є радикальним засобом підвищення якості правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Цілісна система нормативно-правового матеріалу, що відбиває відносини в залізничній сфері, повинна, на нашу думку, передбачати дворівневу систему законодавчого регулювання, що має включати в себе такі об'єкти, як: по-перше, основні засади організації перевізного процесу, що можуть бути закріплені та врегульовані в процесі систематизації відповідного законодавства

України шляхом розробки та прийняття Кодексу залізничного транспорту України; по-друге, деталізація, встановлення та регулювання тарифної політики, визначення її особливостей — у відповідних підзаконних нормативно-правових актах. Звідси структура законодавства у залізничній сфері:

1) створення Кодексу залізничного транспорту України;

2) створення додаткових підзаконних актів щодо встановлення тарифів відповідно до напрямів та видів перевезення залізничним транспортом.

Крім того, такий Кодекс повинен бути розроблений з урахуванням Концепції Державної програми реформування залізничного транспорту, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 р. № 651-р, для подальших ринкових перетворень на залізничному транспорті, налагодженню більш тісного міжнародного економічного співробітництва та підвищення конкурентоспроможності українських залізниць на ринку транспортних послуг.

Тобто предметом Кодексу залізничного транспорту України повинні бути господарські відносини, що виникають у процесі функціонування залізничного транспорту між учасниками перевізного процесу, шляхи врегулювання конфліктних ситуацій і відповідальність залізниць, вантажовідправників, вантажоодержувачів і пасажирів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васильєв А. Правове управління транспортною системою України: окремі проблеми / А. Васильєв, А. Мілашевіч // *Право України*. – 2000. – № 1. – 114 с.
2. Макаренко М. В. Основи правого регулювання діяльності залізниць України / М. В. Макаренко, В. Б. Голубничий, Н. С. Нечипоренко ; за заг. ред. М. В. Макаренка. – К. : Київ. ун-т економіки і технологій транспорту, 2005. – 261 с.
3. Словарь иностранных слов / гл. ред. Ф. Н. Петров. – 9-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1982. – 608 с.
4. Остапенко Ю. І. Напрями та зміст модернізації законодавчого регулювання телекомунікаційних відносин в Україні : монографія / Ю. І. Остапенко. – Х. : Юрайт, 2014. – 190 с.
5. Карташов В. Н. Введение в общую теорию правовой системы общества / В. Н. Карташов. – Ярославль, 1995. – Ч. I. – С. 117.
6. Кудрявцева В. В. Методологічні питання кодифікації інвестиційного законодавства / В. В. Кудрявцева // *Інноваційне інвестування в Україні: проблеми правового забезпечення* : колектив. моногр. / за ред. наук. ред. Д. В. Задохайла. – Х., 2013. – Т. 2. – С. 223–281.
7. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2011. – 584 с.

REFERENCES

1. Vasyliiev A., Milashevich A. Pravove upravlinnia transportnoiu systemoiu Ukrainy: okremi problemy // Pravo Ukrainy. – 2000. – № 1. – 114 s.
2. Makarenko M. V. Osnovy pravoho rehulivania diialnosti zaliznyts Ukrainy: M. V. Makarenko, V. B. Holubnychi, N. S. Nechyporenko; Za zah. red. M. V. Makarenka. – K. : Kyivskiy universytet ekonomiky i tekhnolohii transportu, 2005. – 261 s.
3. Slovar ynostrannykh slov / gl. red. F. N. Petrov. – 9-e izd., ispr. – M. : Russk. yazyk, 1982. – 459 s.
4. Ostapenko Iu. I. Napriamy ta zmist modernizatsii zakonodavchoho rehulivannia telekomunikatsiinykh vidnosyn v Ukraini : monohrafiia / Iu. I. Ostapenko. – Kh. : Yurait, 2014. – 190 s.
5. Kartashov V. N. Introduction to the Common theory of legal framework of civil society. – Yaroslavl, 1995. – Ch. I. – 117 p.
6. Kudriavtseva V. V. Metodolohichni pytannia kodyfikatsii investytsiinoho zakonodavstva / V. V. Kudriavtseva // Innovatsiine investuvannia v Ukraini: problemy pravovoho zabezpechennia : kolekt. monohr. / za nauk. red. D. V. Zadykhailo. – Kh., 2013. – T. 2. – S. 223–281.
7. Zahalna teoria derzhavy i prava : pidruch. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl. / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho ; za red.: M. V. Tsvik, O. V. Petryshyn. – Kh. : Pravo, 2011. – 584 s.

Стаття надійшла до редакції 26.06.2015.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор Д. В. Задихайло, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Zadyhailo D. V., Doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор І. В. Яковюк, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Yakovyuk I. V., Doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

И. Н. РУДЯГА

соискатель кафедры хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ О ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ: ПОСТАНОВКА ВОПРОСА

Статья посвящена: теоретико-правовому исследованию систематизации законодательства в области железнодорожного транспорта; анализу имеющейся норматив-

но-правовой базы современного законодательства Украины по вопросам деятельности железнодорожного транспорта.

Ключевые слова: систематизация законодательства, кодификация хозяйственного законодательства, железнодорожный транспорт, законодательство о железнодорожном транспорте.

I. M. RUDIAHA

PhD. Student of the Economic Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

SYSTEMATIZATION OF THE RAIL TRANSPORT LEGISLATION OF UKRAINE: FORMULATION OF THE PROBLEM

Problem setting. Efficient functioning of transport in general and the rail transport in particular is a necessary condition of national economy stabilization, satisfaction of needs of public production and population in transportation, external economic activity development, and protection of Ukrainian economic interests.

Recent research and publications analysis. Certain points of codification process of legislation were disclosed in scientific papers of the leading lawyers such as S. S. Aleksiev, V. M. Baranov, S. N. Bratus, V. K. Hryshchuk, O. F. Skakun, V. S. Smorodynskyi, H. H. Shmelova, V. V. Kudriavtseva, etc.

Paper objective. The objective of the article refers to development of legal positions of systematization of the modern rail transport legislation.

Paper main body. The process of legislation systematization in the field of rail transport should be performed on the basis of a unified business mechanism, which was built under the previous social, economic, political and legal conditions. A process of legislation systematization should be considered as one of the means of improvement of legal regulation efficiency of relations, which occur in the rail transport sector, as well as a new phase in development of transport legal acts based on methodological principles of scientific quality, systematic nature, and functionality.

It is worth mentioning that the codification itself as one of the ways of systematization and the form of legislation development has become prior direction of a legislative policy and a law making process in Ukraine for the last years of independence.

Conclusions of the research. Any system of legal and normative material, which reflects relations in the rail transport sector, in my opinion, should be built as a two-level system of legislative regulation and include several objects. Firstly, the main principles of transportation process organizing, which can be approved and adjusted in the process of the systematization of legal acts of Ukraine through development

and approval of the Rail Transport Code of Ukraine. Secondly, detailing, implementation, and regulation of the tariff policy and determination of its peculiarities in related legal acts.

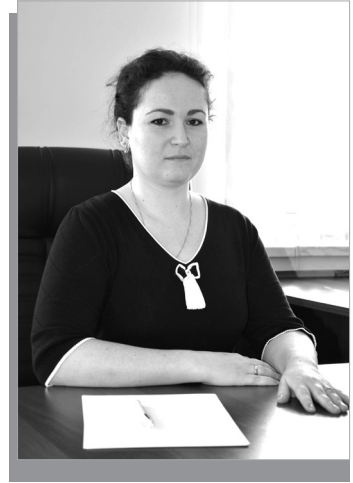
Short Abstract for an article

Abstract. The article is dedicated to theoretical and practical research of systematization of the rail transport legislation, as well as to analysis of the present Ukrainian legislative basis in the field of rail transport.

Key words: legislation systematization, codification of business legislation, rail transport, rail transport legislation.

К. В. ХАРКІВСЬКА

здобувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
hp_nuau@mail.ru



РОЛЬ ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СВОБОДИ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджується роль правових засобів щодо забезпечення свободи комерційної діяльності. Проаналізовано поняття «правові засоби» як інструменти та процеси у юридичній літературі. Розглянуто співвідношення правових засобів до регулюючого впливу держави на господарську діяльність та свободу комерційної діяльності.

Ключові слова: правові засоби, регулюючий вплив держави, свобода комерційного господарювання.

Постановка проблеми. У юридичній науці розроблені різні визначення правових засобів. Так, наприклад, одні дослідники під правовими засобами розуміють інституційні явища правової дійсності, що втілюють регулятивну силу права, його енергію, яким належить роль її активних центрів [1, с. 87]. На думку А. В. Малько, правові засоби — це правові явища, що виражаються в інструментах (установленнях) і діяннях (технологіях), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально корисних цілей [2, с. 66–67]. Поняття «правові засоби», продовжує дослідник, дозволяє узагальнити всі ті явища (інструменти і процеси), які покликані забезпечувати досягнення поставлених у законодавстві цілей. Головним у теорії правових засобів є те, які соціальні завдання ці правові механізми можуть вирішувати, де і в якому порядку їх можна використовувати в практичній правовій діяльності для досягнення соціально значущих результатів [3, с. 4]. Правовий засіб як поняття, зауважує С. С. Алексеев, покликане позначати собою насамперед функціональний, прикладний бік правової

системи. При цьому питання правових засобів не стільки питання відокремлення в особливий підрозділ тих чи інших фрагментів правової дійсності, скільки питання їх особливого бачення в суворо певному ракурсі, а саме їх функціонального призначення, їх ролі як інструментів оптимального вирішення соціальних завдань [4, с. 218]. Таким чином, правові засоби, вважає він, це об'єктивовані субстанціональні правові явища, що володіють фіксованими властивостями, які дозволяють реалізовувати потенціал права, його силу [4, с. 223]. Як правові засоби, доповнює М. Н. Марченко, виступають норми і принципи права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, заходи заохочення, засоби примусу, акти реалізації прав і обов'язків тощо [5, с. 360]. В цьому контексті В. А. Сапун визначає правові засоби як інструментальні новоутворення (встановлення, форми) правової дійсності, які у своєму реальному функціонуванні, використанні в процесі спеціальної правової діяльності призводять до досягнення певного результату у вирішенні соціально-економічних, політичних, моральних та інших завдань і проблем, що стоять перед суспільством і державою на сучасному етапі [6, с. 56].

Український дослідник Г. Л. Знаменський, визначаючи суспільний господарський порядок, вказує, що це — заснована на законодавстві та реальних інтересах суспільства система правових та економічних засобів, спрямована на забезпечення стабільності та ефективності господарювання, задоволення та захист інтересів господарюючих суб'єктів. При цьому він відносить до правових засобів «чисті продукти» правової системи — норми, принципи, презумпції, правовідношення, санкції, процедури правореалізуючої діяльності (правова робота) тощо, а до економічних лише ті, що здатні бути регуляторами господарських відносин після отримання ними тієї чи іншої «легалізації», шляхом закріплення в правових нормах або затвердження компетентними органами держави [7, с. 53]. Зміст правового забезпечення підприємницької діяльності виявляється в чіткому, послідовному й однозначному здійсненні органами державної влади і місцевого самоврядування повноважень щодо упорядкування правовідносин, які виникають у сфері реалізації конституційного права на підприємництво та утворення дійової системи державних гарантій щодо підтримки і сприяння підприємницькій діяльності. Правове забезпечення створює те середовище, в якому діє підприємець, гарантуючи йому державний захист прав власності, рівність прав і свободу підприємницької діяльності, вільну і законну конкуренцію, державну підтримку. Правове забезпечення діяльності підприємців має стати правовою стратегією держави, органів публічної адміністрації і суб'єктів підприємництва, яка включає правила, способи і методи регулювання господарських відносин; закріплення господарського правопорядку в економіці; виконання

вказівок держави, умов договорів, національних і регіональних програм соціально-економічного розвитку. Закони та інші нормативно-правові акти забезпечують реалізацію механізму правового регулювання і спрямовані на створення умов для правового господарювання й ефективного управління економікою на основі конструктивних правових засобів [8, с. 48].

Тобто поняття «правові засоби» в юридичній науці в різних галузях права використовується в різних значеннях: як про засоби говорять і про право в цілому, і про режими правового регулювання, і про елементи механізму правового регулювання.

Проте теорія правових засобів — принципово нове явище в науці, обумовлене творчим застосуванням спеціально-юридичних методів дослідження правової дійсності, окрім того, формування цілісної концепції правових засобів знаходиться на початковому етапі, що в контексті забезпечення свободи комерційної діяльності потребує додаткових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що вчені-господарники приділяють достатньо уваги правовим засобам регулюючого впливу держави, а саме: Д. В. Задихайло, В. К. Мамутов, В. М. Пашков, О. П. Подцерковний, В. А. Устименко, В. С. Щербина, О. В. Шаповалова та інші. Однак зазначені науковці не приділяють достатньої уваги питанню ролі правових засобів забезпечення свободи комерційної діяльності.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є дослідження ролі правових засобів забезпечення свободи комерційної діяльності та формування цілісної концепції в контексті забезпечення свободи комерційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У найзагальнішому вигляді правові засоби — це всі ті юридичні інструменти, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення поставлених правових цілей. Цілі ці можуть бути різними, але, в остаточному випадку, вони зводяться до справедливої впорядкованості суспільних відносин [9, с. 362]. Проте законодавча ефективність економіки досягається як за рахунок оптимального змісту законів і мінімізації негативних наслідків при їх реалізації, так і за наявності конструктивного економіко-правового механізму із забезпечення виконання урядових, галузевих і регіональних цільових програм [10, с. 48–49]. Хоча, оцінюючи правові засоби, можна звернути увагу на такі їх особливості в контексті державного регулювання комерційного господарювання, по-перше, у системі правових засобів регулювання комерційного господарювання важливу роль відіграє взаємодія приватноправових і публічно-правових засобів.

По-друге, державне регулювання комерційного господарювання найчастіше проявляється у вигляді правозастосування, тобто має відбуватися в рамках певного юридичного процесу або юридичних процедур.

Правові засоби забезпечення комерційного господарювання в цілому ініціюють створення правового режиму здійснення підприємницької діяльності. Встановлення норм, правил, стандартів поведінки суб'єктів комерційного господарювання в рамках своєї господарської діяльності, здійснення контролю за дотриманням цих правил, а також застосування заходів відповідальності у разі порушення встановленого правопорядку, прав та інтересів інших осіб є основним напрямом у правовому комерційному господарюванні.

Крім того, у юридичній літературі чітко зазначається, що відповідальність є необхідним елементом системи засобів регулюючого впливу держави на господарську діяльність, яка забезпечує дотримання суб'єктами господарювання норм права. Встановлення заходів відповідальності суб'єктами господарювання за неналежне виконання своїх обов'язків значно впливає на зміст правового статусу суб'єкта господарювання, яке обмежується певними принципами і цілями встановлення та застосування відповідальності [11, с. 40–42].

Тобто норми права повинні бути забезпечені інструментом, що спонукає суб'єктів діяти відповідно до закону, а в разі відхилення від запропонованого, застосовувати державний примус. А суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, повинен нести юридичну відповідальність як за окремі допущені ним правопорушення, так і за негативні результати своєї діяльності в цілому. У зв'язку з цим викликає інтерес не відповідальність взагалі, а деякі особливості реалізації відповідальності у господарських правових відносинах. Саме тому удосконалення правового забезпечення, з точки зору окремих науковців, потребує вдосконалення: норм, які визначають правовий статус суб'єктів комерційного господарювання в ході реалізації ними господарської компетенції й оптимізацію державного регулювання; сутності, змісту й ефективності законів; визначення змісту й ефективності адміністративно-правової і господарсько-правової відповідальності; правового механізму забезпечення реалізації й захисту економічних і соціальних прав та інтересів підприємців; правових основ адміністративної діяльності публічної адміністрації; правих заходів щодо викоринювання корупції в господарській і публічній сферах; порядку збалансованості державних і суспільних інтересів з інтересами суб'єктів підприємництва (публічно-правових із приватноправовими); організації заходів для адаптації національного законодавства в підприємницькій сфері до європейського законодавства; основних положень щодо правового режиму власності (прийняття закону про власність); економіко-правового механізму легалізації тіньового капіталу, тіньової діяльності й тіньової економіки [8, с. 50].

Однак існує доктринальна думка про те, що свобода суб'єктів комерційного господарювання включає в себе право на вибір: будь-якого виду та форми господарської діяльності; будь-якої сфери господарювання; встановлених

законом організаційно-правових форм господарської діяльності; створення нових форм господарювання. А ст. 42 Основного Закону регламентує право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом. У свою чергу ст. 43 Господарського кодексу України встановлює, що підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом. При цьому особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлюються законодавчими актами.

Проте, враховуючи ризиковий характер будь-якого комерційного господарювання, її здатність заподіяти шкоду самим суб'єктам господарювання, іншим членам суспільства, безпеки суспільства і держави, а також з метою стимулювання соціально-економічного зростання, держава повинна розумно поєднувати, з одного боку, цілеспрямований вплив на економіку і, з другого боку, надання суб'єктам господарювання самостійності. Така політика повинна включати законодавче визначення підстав і меж публічного втручання в господарську діяльність, її адекватну правову регламентацію, а також встановлення належного контролю за її здійсненням.

Зараз регулюючий вплив держави на господарську діяльність виражений в регламентації виробництва продукції (робіт) і надання послуг за допомогою встановлення певних правил (норм), якими повинні керуватися господарюючі суб'єкти, і в контролі за дотриманням цих правил. При цьому в державному регулюванні господарської діяльності значну роль відіграють господарсько-правові режими: ліцензування, сертифікація, акредитація, реєстрація, квотування тощо. Як наслідок, ч. 2 ст. 12 ГК України встановлює основні засоби регулюючого впливу держави на суб'єктів господарювання. Крім того, В. М. Пашков, звертає увагу, що основними інструментами державного стимулювання інноваційної діяльності в країнах — членах ЄС та інших розвинених країнах є державне замовлення, пряме інвестування, пільгове кредитування, надання грантів, фінансових гарантій, фіскальні преференції, надання нефінансових послуг та інших видів нефінансової підтримки [12, с. 145].

У свою чергу, з метою забезпечення дотримання правових норм з боку суб'єктів господарювання, державна система створила спеціально уповноважені органи, які не тільки беруть участь у дозвільних процедурах, але й різноманітними засобами підтримують відповідні господарсько-правові режими. Ці уповноважені органи, як правило, здійснюють і державний контроль за господарюючими суб'єктами, що мають різні дозволи на здійснення певних видів діяльності, і має право залучати до відповідальності за порушення дозвільних процедур. Тому ст. 19 ГК України встановлює, що держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у таких сферах: збереження та витрачання коштів і матеріальних

цінностей суб'єктами господарських відносин — за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності; фінансових, кредитних відносин, валютного регулювання та податкових відносин — за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою і розрахункової дисципліни, додержанням вимог валютного законодавства, податкової дисципліни; цін і ціноутворення — з питань додержання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію і послуги; монополізму та конкуренції — з питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства; земельних відносин — за використанням і охороною земель; відносини з приводу водних ресурсів і лісового господарства — за використанням та охороною вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів; виробництва і праці — за безпекою виробництва і праці, додержанням законодавства про працю; за пожежною, екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою; за дотриманням норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності; споживання — за якістю і безпечністю продукції та послуг; зовнішньоекономічної діяльності — з питань технологічної, економічної, екологічної та соціальної безпеки.

Органи державної влади і посадові особи уповноважені здійснювати державний контроль і державний нагляд за господарською діяльністю, їх статус та загальні умови і порядок здійснення контролю та нагляду визначаються законами.

Однак незаконне втручання та перешкоджання господарській діяльності суб'єктів господарювання з боку органів державної влади, їх посадових осіб при здійсненні ними державного контролю та нагляду забороняються.

У той же час усі суб'єкти господарювання, відокремлені підрозділи юридичних осіб, виділені на окремий баланс, зобов'язані вести первинний (оперативний) облік результатів своєї роботи, складати та подавати відповідно до вимог закону статистичну інформацію та інші дані, визначені законом, а також вести (крім громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які провадять господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці) бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно із законодавством.

Крім того, однією з основних умов здійснення господарської діяльності є її легітимність, тобто державне підтвердження законності входження суб'єктів в господарський оборот. У юридичній літературі для позначення такої процедури вживається поняття легітимації (головним чином у зв'язку з державною реєстрацією юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців, а також ліцензуванням окремих видів діяльності, що регламентовано законодавчими актами, зокрема Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців».

Отже, право як система інституційних правових засобів відрізняється субординацією його складових компонентів. Провідна роль у системі правових засобів належить закону як юридичному акту, який містить первинне, початкове право, прийняття й затвердження верховною, представницькою державно-громадською владою, сформований демократичним шляхом і представляє всі структури суспільства, адже парламент як законодавчий орган висловлює волю й інтереси не тільки державних структур, але й громадянського суспільства.

Разом з тим, досліджуючи ефективність правового забезпечення суб'єктів господарювання, в юридичній літературі виділяють типові його недоліки, до яких належать: невизначеність пріоритетності законодавчих актів щодо регулювання комерційної діяльності, постійні зміни і доповнення до законів; нестабільність та внутрішня суперечливість законодавчих актів та окремих їх норм щодо регулювання комерційних відносин; диспропорція у співвідношенні законів і підзаконних актів, їх декламаційність і відсутність у багатьох законах механізмів їх реалізації; недооцінка питань, пов'язаних з реалізацією прав і свобод суб'єктів господарського права, гарантованих міжнародними конвенціями, що були підписані і ратифіковані Україною у встановленому порядку [13, с. 9]. Зазначені проблеми правового забезпечення, зауважує І. М. Ямкова, вимагають негайного вжиття заходів щодо детінізації сектору господарювання. З цією метою необхідно, по-перше, створити ефективну, дійову систему державної підтримки суб'єктів господарського права, яка визначає правові основи прозорості і неупередженої фінансово-кредитної політики, наприклад, з надання довгострокових і по можливості безвідсоткових кредитів.

По-друге, державне регулювання як діяльність держави має спрямовуватися на створення сприятливого клімату для підвищення рентабельності діяльності суб'єктів комерційного господарювання з метою виконання ними основної суспільно-економічної функції — насичення ринку якісними товарами першої необхідності, поповнення бюджету і надання нових робочих місць найманим працівникам.

По-третє, проведення комплексу організаційних заходів з метою вжиття механізмів державного і громадського захисту підприємців від ненормативного втручання посадових осіб у підприємницьку діяльність [14, с. 524].

У цьому контексті необхідно зауважити, що окремими субінструментами конституційного регулювання економічних відносин повинні стати конституційно-правові вимоги до якісних параметрів функціонування економічної системи [15, с. 219].

Вибір того чи іншого засобу правового регулювання є результатом діяльності суб'єктів конкретних правовідносин. Засіб правового регулювання проявляє себе в процесі його застосування суб'єктами правовідносин. Таким чином, застосування суб'єктами правовідносин тих чи інших правових засобів і є

реакцією суб'єкта господарювання на дії іншої сторони або сторін у господарських правовідносинах. Як наслідок, проблема ролі правових засобів щодо забезпечення свободи господарювання, їх своєчасного та якісного вдосконалення в правотворчій та правозастосовчій діяльності є науково і практично значущою в контексті оптимізації механізмів правового регулювання. Саме за допомогою правових засобів створюються можливості загального характеру, що гарантуються державою та суспільством з метою усунення перешкод у правовому регулюванні.

Висновки. Отже, реалізація права з використанням правових засобів здійснюється в процесі господарської діяльності суб'єктів, у тому числі і комерційного господарювання у процесі правового регулювання. Інструментальний підхід до розгляду діяльності в процесі реалізації права дозволяє виявити і сформулювати правила ефективного використання правових засобів у різних видах господарської діяльності. Вихідним початком такого дослідження слугують відправні положення ГК України, що ставить своїм завданням декларування ефективної організації будь-якої господарської діяльності.

Під правовими засобами в контексті нашого дослідження ми розуміємо передбачені нормами права і зумовлені певними цілями і завданнями інструменти правового регулювання ринкових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пугинский Б. И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях / Б. И. Пугинский. – М. : Юрид. лит., 1984. – 224 с.
2. Малько А. В. Правовые средства: вопросы теории и практики / А. В. Малько // Журн. рос. права. – 1998. – № 8. – С. 66–73.
3. Малько А. В. Правовые средства как общетеоретическая проблема / А. В. Малько // Правоведение. – 1999. – № 3 – С. 4–16.
4. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. – М. : БЕК, 1995. – 320 с.
5. Проблемы теории государства и права : учеб. пособие / под ред. М. Н. Марченко. – М. : Юристь, 2001. – 656 с.
6. Сапун В. А. Теория правовых средств и механизм реализации права : дис. ... д-ра юрид. наук / В. А. Сапун. – Н. Новгород, 2002. – 321 с.
7. Знаменский Г. Л. Хозяйственное законодательство Украины: формирование и перспективы развития / Г. Л. Знаменский. – К. : Наук. думка, 1996. – 62 с.
8. Ямкова І. М. Напрями вдосконалення правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні / І. М. Ямкова // Економіка і право. – 2013. – № 2. – С. 47–51.
9. Теория государства и права : учебник / под ред. М. Н. Марченко. – М. : Зерцало, 2004. – 800 с.
10. Коростей В. І. Господарське законодавство – основа ефективної економіки / В. І. Коростей // Право України. – 2005. – № 8. – С. 48–52.
11. Иоффе О. С. Вина и ответственность по советскому праву / О. С. Иоффе // Сов. государство и право. – 1972. – № 9. – С. 34–43.

12. Пашков В. М. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності продукції в умовах глобалізації / В. М. Пашков // Економ. теорія та право. – 2015. – № 1 (20). – С. 141–151.
13. Мамутов В. Загальні проблеми науки господарського права на стику XX і XXI століть / В. Мамутов // Право України. – 2010. – № 8. – С. 4–12.
14. Ямкова І. М. До питання щодо правового регулювання та правового забезпечення підприємницької діяльності / І. М. Ямкова // Вісн. Донец. нац. ун-ту. – 2011. – Вип. 1, т. 2. – С. 521–525.
15. Задихайло Д. В. Економічна політика держави в системі правового і законодавчого забезпечення / Д. В. Задихайло // Вісн. Нац. акад. прав. наук України. – 2013. – № 3 (74). – С. 214–221.

REFERENCES

1. Puginskiy B. I. Grazhdansko-pravovyye sredstva v hozyaystvennyih otnosheniyah. M., «Yuridicheskaya literatura», 1984. – 224 s.
2. Malko A. V. Pravovyye sredstva: voprosyi teorii i praktiki // Zhurnal rossiyskogo prava. – 1998. – № 8. – S. 66–73
3. Malko A. V. Pravovyye sredstva kak obscheteoreticheskaya problema // Pravovedenie. – 1999. – № 3. – S. 4–16.
4. Alekseev S. S. Teoriya prava. – M. : Izdatelstvo BEK, 1995. – 320 s.
5. Problemyi teorii gosudarstva i prava: Uchebnoe posobie / Pod red. M. N. Marchenko. M.: Yurist, 2001. – 656 s.
6. Sapun Valentin Andreevich. Teoriya pravovyih sredstv i mehanizm realizatsii prava : Dis. ... d-ra yurid. nauk : 12.00.01 : N. Novgorod, 2002. – 321 s.
7. Znamenskiy G. L. Hozyaystvennoe zakonodatelstvo Ukrainyi: formirovaniye i perspektivy razvitiya. – K.: Naukova dumka, 1996. – 62 s.
8. Yamkova I. M. Napryami vdoskonalennya pravovogo zabezpechennya pidpriemnitskoyi diyalnosti v Ukrayini / I. M. Yamkova // Ekonomika i pravo. – 2013. – № 2. – S. 47–51.
9. Teoriya gosudarstva i prava: uchebnik / pod red. M. N. Marchenko. – M. : Zertsalo, 2004. – 800 s.
10. Korostey V. I. Gospodarske zakonodavstvo – osnova effektivnoyi ekonomiki / V. I. Korostey // Pravo Ukrayini. – 2005. – № 8. – S. 48–52.
11. Ioffe O. S. Vina i otvetstvennost po sovetskomu pravu / O. S. Ioffe // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1972. – № 9. – S. 34–43.
12. Pashkov V. M. Problemi zabezpechennya konkurentospromozhnosti produktsiyi v umovah globalizatsiyi / V. M. Pashkov // Ekonomichna teoriya ta pravo. – 2015. – № 1(20). – S. 141–151
13. Mamutov V. Zagalni problemi nauki gospodarskogo prava na stiku XX I XXI stolit // Pravo Ukrayini. – 2010. – № 8. – S. 4–12.
14. Yamkova I. M. Do pitannya schodo pravovogo reguluyuvannya ta pravovogo zabezpechennya pidpriemnitskoyi diyalnosti / I. M. Yamkova // Visnik Donetskogo natsionalnogo universitetu. – 2011. – vip. 1, t. 2. – S. 521–525.

15. Zadihaylo D. V. Ekonomichna politika derzhavi v sistemi pravovogo i zakonodavchogo zabezpechennya / D. V. Zadihaylo // Visnik natsionalnoyi akademiyi pravovih nauk Ukraini. – 2013. – № 3(74). – S. 214–221.

Стаття надійшла до редакції 08.07.2015.

Рецензент — доктор юридичних наук, доцент В. С. Мілаш, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Milash V. S., Doctor of legal Sciences, associate Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор Є. О. Алісов, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Alisov Ye. O., doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

К. В. ХАРЬКОВСКАЯ

соискатель кафедры хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

РОЛЬ ПРАВОВЫХ СРЕДСТВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ СВОБОДЫ КОММЕРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Исследуется роль правовых средств по обеспечению свободы коммерческой деятельности. Анализируется понятие «правовые средства» как инструменты и процессы в юридической литературе. Рассматривается соотношение правовых средств регулируемому воздействию государства на хозяйственную деятельность и свободу коммерческой деятельности.

Ключевые слова: правовые средства, регулирующее воздействие государства, свобода коммерческого хозяйствования.

К. V. KHARKIVSKA

PhD. Student of the Economic Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

THE ROLE OF LEGAL MEANS IN PROVIDING FREEDOM OF THE COMMERCIAL ACTIVITY

Problem setting. The theory of legal means is a principally new phenomenon in the legal science, which is stipulated by creative application of social and juridical methods of legal reality research. Formation of an integral concept of the legal means is at the pri-

mary stage. In the context of providing freedom of the commercial activity the concept formation requires additional researches.

Recent research and publications analysis. The following economists pay sufficient attention to legal means of regulative influence of a state: D. V. Zadykhailo, V. K. Mamutov, V. M. Pashkov, O. P. Podtserkovnyi, V. A. Ustymenko, V. S. Shcherbyna, O. V. Shapovalova, etc. Nevertheless, the mentioned scientists don't pay considerable attention to an issue of the role of legal means for providing freedom of the commercial activity.

Paper objective. The article purpose is to examine the role of legal means of providing freedom of the commercial activity and to form their integral concept in the context of providing freedom of the commercial activity.

Paper main body. In general, legal means are all the juridical instruments, which ensure satisfaction of interests belonged to subjects of law and provide attainment of the determined legal aims. The aims can be different, but, ultimately, they consist in fair orderliness of social relations. Meanwhile, legislative effectiveness of an economy is achieved due to the optimal content of laws and minimization of negative consequences in their realization as well as existence of a constructive economic and legal mechanism on providing execution of governmental, branch, and regional target programs. In the context of public regulation of the commercial activity peculiarities of legal means comprise: the important role of interaction between private legal and public legal means; the public regulation frequently becomes apparent in the form of law enforcement, i.e., it should occur within a certain juridical process or juridical procedures.

On the whole, the legal means of providing the commercial activity initiate creation of a legal regime of entrepreneurship.

Conclusions of the research. An instrumental approach to consideration of the reality in the process of realization of the law enables to indicate and to form rules of effective application of legal means for various types of economic activity. The legal means in the context of our research are instruments of legal regulation of market relations being determined by the legal norms and stipulated by certain aims and tasks.

Short Abstract for an article

Abstract. The article researches the role of legal means in providing freedom of the commercial activity. The author analyzes «legal means» as instruments and processes. The author considers correlation between the legal means and regulative influence of a state on economic activity.

Key words: legal means, regulative influence of a state, freedom of the commercial activity.

В. В. ШПАКОВ

здобувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
hp_nuau@mail.ru



**МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ**

Досліджуються питання щодо застосування механізмів регулюючого впливу держави на господарську діяльність. Розглянуто способи та форми державного регулювання, а також обґрунтована необхідність застосування засобів державного регулювання.

Ключові слова: державне регулювання, засоби державного регулювання, функції державного регулювання, регулюючий вплив держави на господарську діяльність.

Постановка проблеми. Сутність механізму державного регулювання економіки, заснованого на особливостях соціально-економічних виробничих відносин, отримує нове підтвердження в сучасних умовах, коли розвиток різноманіття форм власності на основі існуючого техніко-економічного базису використовується для активного формування і розвитку економіки. Із прийняттям Господарського кодексу України (далі — ГК України) державне регулювання господарської діяльності як окрема форма та механізм реалізації державою власних функцій в економічній сфері отримало комплексне законодавче закріплення. Разом з тим ГК України зафіксував лише систему засобів державного регулювання в контексті реалізації власне економічної політики. Усі інші аспекти, а саме: господарська компетенція цілої низки суб'єктів організаційно-господарських повноважень, їх система та процесуальні форми й механізми реалізації, зв'язки із державними програмами економічного розвитку та запро-

вадження спеціальних режимів господарювання або заходів державної підтримки, — залишаються у стані фрагментарної правової регламентації у численних джерелах господарського й адміністративного законодавства.

Із початку розбудови ринкової економіки головною тезою була відмова від будь-яких форм державного регулювання господарської діяльності та перехід на ринкове саморегулювання.

Проте ейфорія першого періоду переходу до ринку в пориві різкого заперечення планового впливу на економіку призвела в країні до переоцінки можливостей ринку. З'ясувалось, що значна кількість суспільно значимих завдань, у тому числі й утримання ринкової свободи в конкурентних рамках, неможливо вирішувати поза державно-правовим механізмом. Наразі наступив момент усвідомлення того, що державне регулювання при переході до ринкової економіки в нашій країні є необхідним, що у законодавстві, яке регулює господарську діяльність, не можна односторонньо орієнтуватися лише на приватні інтереси, оскільки вони повинні поєднуватися з інтересами публічними [1].

Науковці різних галузей права неодноразово обґрунтовували необхідність державного впливу на господарську діяльність, зокрема В. К. Мамутов наголошував, що протягом останніх двохсот років у промислово розвинених країнах роль держави у правовому регулюванні господарської діяльності лише збільшується [2]. Наприклад, В. В. Лаптев також нагадує, що перехід до ринкової економіки спочатку сприймався як повна відмова від державного регулювання господарської діяльності, як повне саморегулювання підприємництва. Наразі наступив момент усвідомлення того, що державне регулювання при переході до ринкової економіки в нашій країні є необхідним, що у підприємницькому законодавстві не можна односторонньо орієнтуватися тільки на приватні інтереси, оскільки вони повинні сполучатися з інтересами публічними [3]. Зазначену точку зору підтримують також інші науковці [4, с. 507; 5, с. 56; 6, с. 299; 7, с. 14; 8, с. 150]. Необхідність здійснення державного регулювання відносин у сфері господарювання визначає особливості правового регулювання господарської діяльності, які насамперед проявляються у наявності спеціальних принципів правового регулювання, у видах правовідносин, у використанні прийомів правового регулювання. Саме обсяг державного регулювання господарської діяльності, що закладається через прийоми правового регулювання, визначає виділення в рамках правового режиму господарської діяльності правових режимів окремих видів цієї діяльності [9, с. 35].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання удосконалення регулюючого впливу держави на господарську діяльність завжди було на порядку денному науковців різних галузей права як вітчизняних, так і інших

країн. Зокрема, питання державного регулювання господарської діяльності досліджували такі вітчизняні вчені, як: О. М. Вінник, О. П. Віхров, В. В. Добровольська, Д. В. Задихайло, Г. Л. Знаменський, В. К. Мамутов, В. М. Пашков, О. П. Подцерковний, В. А. Устименко, О. В. Шаповалова, В. С. Щербина тощо. Однак названими вченими питання розглядалися здебільшого в систематизаційно-ретроспективному аспекті.

Формулювання цілей. Метою статті є дослідження механізмів регулюючого впливу держави на господарську діяльність та з'ясування сучасного стану законодавчого забезпечення процесів державного регулювання.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід показує, що на саморегульований механізм ринку не можна повністю покладатися. Він сам по собі не може забезпечити здорових суспільних відносин і не гарантує довгострокової економічної стабільності, яскравим підтвердженням чого стала світова фінансово-економічна криза. Необхідність державного регулювання економіки, у тому числі й сфери господарювання, в умовах фінансово-економічної кризи в Україні виявляється ще більшою мірою, ніж у країнах із уже розвинутою економікою. Це насамперед пов'язано з тим, що господарська діяльність у цілому не має якого-небудь механізму саморегулювання, який би дозволяв їй успішно функціонувати і проявляти соціальну життєздатність. Адже механізм, призначений для одного сектору економіки, не може забезпечити функціонування економіки в цілому. Звідси потреба в державному регулюванні, яке підтримуватиме всю сферу господарювання. Особливість механізму державного регулювання економіки проявляється в тому, що його застосування вимагає активної й організованої діяльності людей для досягнення цілей розвитку економіки. Наукове пізнання і більш повне оволодіння цим механізмом дозволяє членам суспільства діяти у напрямках, які диктуються об'єктивними економічними умовами, і тим самим удосконалювати свою господарську діяльність відповідно до назрілих потреб, прискорювати розвиток продуктивних сил.

Механізм державного регулювання економіки, утворюючи складну структуру, засновану на виробничих відносинах у суспільстві, економічних законах, визначеному способі виробництва диференціює складний господарський процес на складові його прості елементи. Це досягається шляхом аналізу, за допомогою якого з'ясовується роль і значення кожного окремого елемента, їх причинно-наслідковий зв'язок всередині єдиного, але складного господарського організму. Після того як з'ясована роль кожного елемента, всі вони з'єднуються в єдине органічне ціле. Внутрішній зв'язок між ними, їх взаємодія досліджуються на основі синтезу.

Головна проблема при вивченні механізму державного регулювання економіки полягає у виявленні його змісту. Для цього необхідно: визначення

входять у механізм державного регулювання виробничо-економічних відносин; встановлення ступеня адекватності економічних форм управління [10]. Саме тому, з точки зору окремих науковців, державне регулювання економіки безпосередньо пов'язане з економічною політикою і направлене на її реалізацію. Держава для реалізації цілей своєї економічної політики використовує різні форми і методи, які і утворюють інструментарій державного регулювання економіки [11]. Слід зазначити, доповнює В. М. Пашков, що в Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» міститься детальна регламентація учасників державного прогнозування та розроблення відповідних програм розвитку й системи прогнозних і програмних документів. Отже, характерна риса державної економічної політики, на його думку, полягає в тому, що вона оформлюється у вигляді законів і цільових програм, розрахованих на довгострокову перспективу [12].

Однак в умовах сьогодення, крім вищезазначеного, підставами державного регулювання господарської діяльності повинні бути: адаптація економіки України та її суб'єктів організаційно-господарських повноважень до кризових явищ; забезпечення виконання державою соціальних функцій (соціальний захист малозабезпечених, боротьба з безробіттям, забезпечення державних і громадських потреб, пріоритетів в економічному і соціальному розвитку); здійснення надзвичайних заходів, спрямованих на фінансове оздоровлення країни; реалізація свободи підприємницької діяльності та конкуренції, захисту від монопольного становища; забезпечення національної безпеки; наявність у держави на праві власності значного масиву майна тощо.

Відповідно до ст. 5 ГК України державне регулювання макроекономічними процесами в оптимальному поєднанні з ринковим саморегулюванням економічних процесів є основною умовою встановлення господарського правового порядку в Україні. Державне регулювання покликане компенсувати недоліки ринкового саморегулювання. Його конкретні напрями, масштаби та методи визначаються характером і гостротою соціально-економічних проблем у певний період. Забезпечення органічного поєднання механізмів ринкового саморегулювання та державного регулювання є запорукою економічного і соціального розвитку країни, наскільки оптимально вдається забезпечити таке сполучення залежить від діяльності державних органів.

Тобто однією з основних функцій держави є організація життя в суспільстві з метою забезпечення умов для нормальної його життєдіяльності. Це стосується і сфери його господарювання — економічної основи державного суверенітету, надзвичайно складної системи, що вимагає комплексного регулювання з урахуванням інтересів різних категорій осіб: суб'єктів господарювання, їх об'єднань, споживачів, найманих працівників, територіальних громад,

держави, а також міжнародної спільноти. Комплексне та збалансоване врахування всіх цих інтересів спроможна забезпечити лише держава, використовуючи відповідні важелі.

Главою 2 ГК України встановлені основні засади, напрями та форми участі держави і місцевого самоврядування, засоби державного регулювання та сферу обов'язкового контролю та нагляду за діяльністю у сфері господарювання. Держава використовує безліч форм та механізмів для безпосереднього та опосередкованого впливу на господарську діяльність, в яких проявляються різноманітні аспекти державного впливу на неї. Основні засоби державного регулювання господарської діяльності визначені ст. 12 ГК України, до яких належать державне замовлення, ліцензування, патентування і квотування; сертифікація та стандартизація, застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій цільових інновацій та субсидій. Однак у цілому обсяг державного втручання в економіку — величина змінна, яка залежить від багатьох факторів.

Так, можна стверджувати, що в умовах фінансово-економічної кризи роль держави не тільки не знижується, але й значно зростає, враховуючи необхідність зміни всієї правової бази діяльності суб'єктів ринку, встановлення контролю за дотриманням всіма учасниками не тільки власних інтересів, але й інтересів суспільства.

Таким чином, рівень державного регулювання економіки залежить від конкретної реальної ситуації на ринку, потреб держави на даному етапі розвитку ринкових відносин.

Залежно від типу галузей і форм власності державне регулювання господарської діяльності здійснюється у вигляді прямого державного управління певними суб'єктами господарювання і регулювання підприємницької діяльності. Пряме управління господарською діяльністю передбачає управління з боку міністерств об'єктами, що залишилися у сфері державної власності, організацію монопольної діяльності в певних сферах господарювання, контроль і розподіл державою частини продукції, що виробляється. До методів регулювання підприємницької діяльності відносять: державні дозволи; залучення підприємств незалежно від форм власності до виконання державних та регіональних цільових комплексних програм; антимонопольні заходи; регулювання цін на деякі види промислової продукції аж до встановлення державних цін; використання норм амортизації та інших норм і нормативів.

Здійснення регулюючого впливу держави на господарську діяльність може здійснюватися за допомогою адміністративних та економічних методів. При використанні адміністративних методів необхідний результат досягається прямим наказом компетентного органу, що підлягає обов'язковому та одно-

значному виконанню суб'єктом господарювання. Ці методи мають як позитивні сторони, у зв'язку з тим, що вони є швидкодіючими, тобто необхідний результат досягається через незначний проміжок часу, так і негативні, у зв'язку з тим, що не враховуються належним чином економічні інтереси виконавців. Прикладом таких методів може бути: державна реєстрація суб'єктів господарської діяльності, деяких видів господарських договорів, ліцензування, встановлення податкових ставок та інших платежів тощо.

Використовуючи економічні методи, держава досягає необхідного суспільству результату через економічний інтерес виконавців. Останнє обумовлює надійність дії цих методів, що становить їх позитивну якість. Водночас економічні методи мають негативний бік — повільність дії: бажаний для суспільства результат настає через значний проміжок часу. До цих методів слід віднести: встановлення податкових пільг, державне кредитування суб'єктів господарювання, надання дотацій тощо.

Отже, трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні протягом останніх років, стали поштовхом до формування принципово нових систем державного управління перехідною економікою, зміни змісту державного впливу на економіку; звуження кола об'єктів, що безпосередньо управляються; здійснення переходу від прямого управління галузями, сферами до управління економічними процесами; підсилення ролі загальнонормативного регулювання.

І хоча базою нормативно-правового забезпечення є законодавчі та інші нормативно-правові акти, відповідні норми цивільного, кредитно-фінансового, податкового, адміністративного, трудового та інших галузей чинного законодавства, все одно серед них, стверджує В. В. Добровольська, основним є ГК України [13].

Однак, безперечно, зміст та інтенсивність застосування державою зазначених вище засобів та механізмів регулювання господарської діяльності залежить від конкретно-історичного положення країни: під час фінансово-економічної кризи держава концентрує увагу на мобілізації всіх економічних, людських та інших ресурсів для подолання негативних явищ та стабілізації економіки; під час економічного зростання держава, регулюючи господарську діяльність, вирішує проблеми соціально-економічного характеру. Проте за будь-яких умов ці правові регулятори господарської діяльності повинні використовуватись таким чином, щоб, з одного боку, не допустити зниження господарської активності, надмірних податків, а з другого — досягти додержання норм, що регламентують якість вироблюваної продукції, порядок природокористування тощо.

Серед економічних функцій держави можна виокремити такі. По-перше, це функції, що забезпечують правові основи ефективного функціонування

ринкової економіки, особливо в умовах подолання фінансово-економічної кризи. Або по-іншому ця функція називається формуванням правових засад функціонування, економіки і господарської діяльності.

По-друге, наступна група економічних функцій держави у ринковій економіці охоплює заходи щодо захисту конкуренції. Остання є одним із найважливіших елементів механізму саморегулювання ринкової економіки. Разом з тим конкуренція породжує свою протилежність — монополію, яка суттєво впливає на ринок у власних інтересах. Монопольна влада на ринку завдає шкоди інтересам як виробників — немонополістів, так і споживачів, зумовлюючи підвищення цін і неефективний розподіл економічних ресурсів.

По-третє, зазначену групу економічних функцій держави складають заходи коригування розподілу ресурсів з метою зміни структури національного продукту. Потреба коригування зумовлена такими ринковими невдачами, як зовнішні ефекти і виробництво суспільних благ. Дія зовнішніх факторів, як уже зазначалось, приводить до переміщення частини витрат виробництва до третіх осіб, чим зумовлюється заниження суспільних витрат виробництва і відповідний перерозподіл економічних ресурсів у виробництві таких благ. Прикладом служать галузі, що негативно впливають на навколишнє середовище, перекладаючи частину своїх витрат на третіх осіб.

Потреба перерозподілу ресурсів зумовлена і необхідністю виробництва суспільних благ. Їх приватні виробники, як правило, нічого не виробляють, отже, у такі галузі не спрямовуються ресурси. Для їх скерування держава застосовує такі заходи, як податки, дотації та вдається до організації державних підприємств. Через систему податків держава отримує необхідні кошти, які спрямовуються на придбання або виробництво благ суспільного споживання.

По-четверте, важливою функцією держави є перерозподіл доходів та багатства. Ринковий механізм не забезпечує соціально справедливого розподілу. Він приводить до поглиблення розшарування членів суспільства за рівнем доходів і багатства. Для зменшення такої диференціації держава використовує ряд заходів, серед яких: система оподаткування доходів та майна, різного роду трансфертні платежі та допомоги окремим групам громадян з низькими доходами, регулювання цін, заходи соціального забезпечення. Регулювання доходів здійснюється передусім через систему оподаткування, що базується на принципі прогресивної залежності розміру податків від доходу [14, с. 34].

По-п'яте, ця функція створення та розвитку соціально-економічної інфраструктури полягає у забезпеченні життєдіяльності галузей, що створюють загальні умови для функціонування економіки, сприяють відтворенню робочої сили. Зазначена група функцій підвищує ефективність ринкового регулювання на макрорівні.

По-шосте, це зовнішньоекономічна функція держави щодо регулювання всіх напрямів зовнішньоекономічної діяльності держави з метою захисту національних інтересів у системі світового господарства. Засобами її реалізації є регулювання курсу національної валюти, стимулювання експорту, регулювання імпорту, митна політика, режим конвертованості, умови вивозу капіталу.

Як уже зазначалося раніше, ці функції в умовах нестабільної економіки можуть змінюватися відповідно до економічної ситуації. Наприклад, в умовах подолання наслідків фінансово-економічної кризи держава здійснює функцію стабілізації економічної кон'юнктури, впливаючи на економічну активність через заходи кредитно-грошової та фіскальної політики, розробку різного роду програм, спрямованих на регулювання певних сфер економіки. Також широко використовуються заходи впливу на грошовий обіг, що дозволяють регулювати грошову масу в обігу і через неї впливати на економічну активність. Цій меті служать і фіскальні заходи, такі як оподаткування та субсидії і субвенції. Через них держава здійснює регулювальний вплив на платоспроможний попит суб'єктів економічної діяльності, на рівень їх активності.

Отже, регулювання економіки є інструментом, що використовується державою для впливу на господарську діяльність, але це не єдиний інструмент, що використовується з такою метою. Воно ґрунтується на законодавстві, але вказана характеристика притаманна не тільки йому, а переважній більшості засобів державного впливу на економіку. Водночас відмінною особливістю законодавства, що становить основу регулювання економіки, є його здебільшого імперативний характер. Регулювання — це форма державного впливу на економіку, при порушенні вимог якої, встановлених законодавством, може бути застосована відповідальність. Воно в цілому спрямоване на певне звуження можливостей вибору того чи іншого варіанта поведінки [5, с. 57].

Регулювання зазвичай впливає на ціну, тарифи, поставку, комунальні послуги, інформацію, засоби виробництва, характеристики товарів або послуг, умови обслуговування. Регулювання економіки певною мірою торкається і сфери соціального регулювання.

У визначенні державного регулювання господарської діяльності слід підкреслити його реалізацію шляхом діяльності державних органів, а також спрямованість на коригування економічної діяльності суб'єктів. Важливою характеристикою регулювання економіки, на відміну від інших елементів державного впливу, слід вважати те, що воно здійснюється шляхом застосування норм, які підтримуються реалізацією санкцій. Державне регулювання в основному ґрунтується на економічних стимулах для досягнення мети. Інші інструменти державного впливу на економіку (оподаткування, субсидування) спрямовані на зміни у діяльності суб'єктів шляхом застосування економічних стимулів або використання інших прийомів.

У цілому державне регулювання господарської діяльності є напрямом державної політики, спрямованим на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та способом, що встановлюються Конституцією та законами України і які спрямовані на скерування суб'єктів господарської діяльності в напрямі, необхідному для досягнення необхідного соціально-економічного результату. Разом з тим, зауважує Д. В. Задихайло, зміст поняття «політика держави» може бути репрезентований щонайменше у двох контекстах. По-перше, як інформаційний продукт, що містить певну концепцію державного управління, по-друге, як специфічний тип управлінських відносин. Особливо це стосується процесів створення концепцій, доктрин, стратегій діяльності держави тощо [15].

Висновок. На підставі вищевикладеного необхідно зауважити, що перелік засобів державного регулювання господарської діяльності громадян потребує нагального перегляду та удосконалення з урахуванням сучасних умов господарювання. На сучасному етапі розвитку економічних відносин вбачається відставання державного регулювання від реального стану відносин у цій сфері.

При цьому зрозуміло, що сучасна ринкова система неможлива без втручання держави. Однак існує межа, за якою відбуваються деформації ринкових процесів, знижується ефективність виробництва. Тоді рано чи пізно постає питання про роздержавлення економіки, позбавлення її від надмірної державної активності. Існують важливі обмеження для регулювання. Наприклад, неприпустимі будь-які дії держави, що руйнують ринковий механізм, наприклад, шляхом директивного планування. Однак це не означає, що держава має відмовитися від планування. Ринкова система не виключає планування на рівні підприємств, регіонів і навіть окремих галузей національної економіки, зокрема, у вигляді національних цільових програм. Також слід зазначити, що ринок багато в чому є саморегульовною системою, і тому впливати на нього слід також непрямыми, економічними методами. Проте в окремих випадках застосування адміністративних методів є також доречним.

Крім того, держава повинна здійснювати державне регулювання господарської діяльності за допомогою організаційно-правових засобів, спрямованих на стимулювання підприємницької ініціативи і підтримку діяльності суб'єктів господарювання з метою створення сприятливих умов для їх успішної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарагонич О. Теоретичні питання державного регулювання господарської діяльності / О. Гарагонич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bnc.in.ua/pravove-zabezpechennya-gospodarskoi-diyalnosti/teoretichni-pitannya-derzhavnogo-regulivannya-gospodarskoi-diyalnosti/>.
2. Мамутов В. К. Сближение современных систем правового регулирования хозяйственной деятельности / В. К. Мамутов // Государство и право. – 1996. – № 8. – С. 41–51.
3. Лаптев В. В. Проблеми удосконалювання підприємницького законодавства / В. В. Лаптев // Прав. регулювання підприємниц. діяльності. – М., 1995. – С. 4–17.
4. Предпринимательское (хозяйственное) право : учебник / под ред. О. М. Олейник. – М. : Юристъ, 2000. – Т. 2. – 727 с.
5. Саниахметова Н. О. Підприємницьке право: Суб'єкти підприємництва. Кредитування. Оренда. Лізинг. Зовнішньоекономічна діяльність. Інвестиції. Антимонопольне законодавство. Захист від недобросовісної конкуренції. Реклама : навч. посіб. / Н. О. Саниахметова. – К. : А. С. К., 2001. – 704 с.
6. Предпринимательское право : учебник / под ред. Е. П. Губина, П. Г. Лахно. – М. : Юристъ, 2001. – 416 с.
7. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. – К. : КНЕУ, 2000. – 316 с.
8. Предпринимательское право : учеб. пособие / под ред. Н. М. Коршунова, Н. Д. Эриашвили. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 415 с.
9. Курбатов А. Я. Сочетание частных и публичных интересов при правовом регулировании предпринимательской деятельности / А. Я. Курбатов. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2001. – 212 с.
10. Соловьева О. А. Вопросы экономической теории. Макроэкономика [Електронний ресурс] / О. А. Соловьева // Проблемы современной экономики. – 2011. – № 4 (40). – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3788>.
11. Михайлушкин П. В. Методы и средства государственного регулирования экономики России: опыт зарубежных стран / П. В. Михайлушкин, А. А. Баранников // Молодой ученый. – 2012. – № 9. – С. 135–140.
12. Пашков В. Економічна політика держави на фармацевтичному ринку: правові засоби та механізми реалізації / В. М. Пашков // Підприємництво, госп-во і право. – 2013. – № 7 (211). – С. 51–55.
13. Добровольська В. Засоби державного регулювання підприємницької діяльності / В. Добровольська // Підприємництво, госп-во і право. – 2006. – № 2. – С. 89–94.
14. Смолин Г. В. Державне регулювання господарської діяльності : курс лекцій / Г. В. Смолин. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 528 с.
15. Задихайло Д. В. Державна економічна політика та завдання правового регулювання / Д. В. Задихайло // Економ. теорія та право. – 2014. – № 1 (16). – С. 138–147.

REFERENCES

1. Garagonich O. Teoretichni pitannya derzhavnogo reguluyannya gospodarskoyi diyalnosti / O. Garagonich. – Retrieved from: <http://bnc.in.ua/pravove-zabezpechennya-gospodarskoi-diyalnosti/teoretichni-pitannya-derzhavnogo-reguluyannya-gospodarskoi-diyalnosti/>
2. Mamutov V. K. Sblizhenie sovremennyih sistem pravovogo regulirovaniya hozyaystvennoy deyatel'nosti // Gosudarstvo i pravo. – 1996. – № 8. – S. 41–51.
3. Laptev V. V. Problemi udoskonalyuvannya pidpriemnitskogo zakonodavstva // Pravove reguluyannya pidpriemnitskoyi diyalnosti. – M., 1995. – S. 4–17.
4. Predprinimatelskoe (hozyaystvennoe) pravo : V 2 t. – T. 1 : Ucheb'nik / Pod red. O. M. Oley'nik. – M. : Yurist', 2000. – 727 s.
5. Sanlahmetova N. O. Pidpriemnitske pravo : Sub'ekti pidpriemnitstva. Kredituvannya. Orenda. Lizing. Zovnishnoekonomichna diyalnist. Investitsiyi. Antimonopolne zakonodavstvo. Zahist vid nedobrosovisnoyi konkurentsiyi. Reklama: Navch. posibnik. – K. : A. S. K., 2001. – 704 s.
6. Predprinimatelskoe pravo : Ucheb'nik / Pod red. E. P. Gubina, P. G. Lahno. – M. : Yurist', 2001. – 416 s.
7. Derzhavne reguluyannya ekonomiki : Navch. posibnik / S. M. Chistov, A. E. Niki-forov, T. F. Kutsenko ta in. – K. : KNEU, 2000. – 316 s.
8. Predprinimatelskoe pravo : Ucheb. posobie / Pod red. N. M. Korshunova, N. D. Eri-ashvili. – M. : YuNITI-DANA, 2001. – 415 s.
9. Kurbatov A. Ya. Sochetanie chastnyih i publichnyih interesov pri pravovom regulirova-nii predprinimatelskoy deyatel'nosti. – M. : AO «Tsentr YurInfoR», 2001. – 212 s.
10. Soloveva O. A. Voprosy ekonomicheskoy teorii. Makroekonomika / O. A. Soloveva // Problemyi sovremennots ekonomiki. – 2011. – № 4(40). Retrieved from: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3788>.
11. Mihaylushkin P. V. Metodyi i sredstva gosudarstvennogo regulirovaniya ekonomiki Rossii: opyt zarubezhnyih stran / P. V. Mihaylushkin, A. A. Barannikov // Molodoy ucheniy. – 2012. – № 9. – S. 135–140.
12. Pashkov V. Ekonomichna polittika derzhavi na farmatsevtichnomu rinku: pravovi zasobi ta mehanizmi realizatsiyi / V. M. Pashkov // Pidpriemnitstvo, gospodarstvo i pravo. – 2013. – № 7(211). – S. 51–55.
13. Dobrovolska V. Zasobi derzhavnogo reguluyannya pidpriemnitskoyi diyalnosti // Pidpriemnitstvo, gospodarstvo i pravo. – 2006. – № 2. – S. 89–94.
14. Smolin G. V. Derzhavne reguluyannya gospodarskoyi diyalnosti: kurs lektsiy. – Lviv : Lvivskiy derzhavniy universitet vnurishnih sprav, 2012. – 528 s.
15. Zadihaylo D. V. Derzhavna ekonomichna polittika ta zavdannya pravovogo reguluy-vannya / D. V. Zadihaylo // Ekonomichna teoriya ta pravo. – 2014. – № 1(16). – S. 138–147.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2015.

Рецензент — доктор юридичних наук, доцент В. С. Мілаш, Національний юри-дичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Milash V. S., Doctor of legal Sciences, associate Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор юридичних наук, професор В. П. Колісник, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Kolisnyk V. P., Doctor of legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

В. В. ШПАКОВ

соискатель кафедры хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

**МЕХАНИЗМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ:
ПОСТАНОВКА ВОПРОСА**

Исследуются вопросы относительно использования механизмов регулирующего влияния государства на хозяйственную деятельность. Рассмотрены способы и формы государственного регулирования, а также обоснована необходимость использования способов государственного регулирования.

Ключевые слова: государственное регулирование, способы государственного регулирования, функции государственного регулирования, регулирующие влияние государства на хозяйственную деятельность.

V. V. SHPAKOV

PhD. Student, the Economic Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

**A MECHANISM OF PUBLIC REGULATION
OF THE ECONOMIC ACTIVITY:
PROBLEM FORMULATION**

Problem setting. As the Economic Code of Ukraine has entered into force, public regulation of the economic activity, as a particular form and a mechanism of implementation of state's functions in the economic field, is comprehensively legislatively consolidated. Simultaneously, the Economic Code of Ukraine has fixed only a system of public regulation means in the context of implementation of the very economic policy. All the other aspects, namely economic competences of a set of entities exercising organizational and economic powers, their system and processual forms and mechanisms of implementation, relationships with the State programs for economic development and implementation of special economic regimes or public support measures, remain in the position of fragmental legal regulation in numerous sources of the economic and administrative legislation.

Recent research and publications analysis. An issue of public regulation of an economic activity has been researched by domestic scientists such as O. M. Vinnyk, O. P. Vikhrov, V. V. Dobrovolska, D. V. Zadykhailo, H. L. Znamenskyi, V. K. Mamutov, V. M. Pashkov, O. P. Podtserkovnyi, V. A. Ustymenko, O. V. Shapovalova, V. S. Shcherbyna, etc. Nevertheless, the issue has been considered mainly in the context of systematization and retrospection.

Paper objective. The paper objective is to research mechanisms of regulative influence of a state on the economic activity and to indicate the current position of its legislative framework.

Paper main body. The necessity of public regulation of an economy, including a business area, is caused by absence of such a self-regulation mechanism, which would enable the economy to successfully function and to make apparent the social vitality. This leads to a need for public regulation, which will support all the business area. Scientific cognition and more comprehensive mastering this mechanism enable society members to act in directions dictated by objective economic conditions, to improve own economic activity according to ripen needs, and to accelerate development of productive forces.

Conclusions of the research. A list of measures for public regulation of the economic activity of citizens needs to be reconsidered and improved, taking into account current economic conditions.

Short Abstract for an article

Abstract. The author examines issues of application of mechanisms for public regulative influence on the economic activity. The author has considered ways and forms of public regulation and substantiated the necessity of application of public influence measures.

Key words: public regulation, public regulation means, public regulation functions, regulative influence of a state on an economic activity.

ВИМОГИ
ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЗБІРНИКУ
«ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ПРАВО»

Загальні правила подання статей

1. Мова статті — *українська, англійська, російська*; обсяг — 8–15 аркушів (до 30 тис. знаків), включаючи рисунки, таблиці, графіки та бібліографію.

2. Для публікації статті необхідно подати до редакції:

– **рукопис статті**, роздрукований на принтері, вчитаний і підписаний усіма авторами (2 примірники у форматі А4);

– **електронний варіант статті** на магнітному носію (CD);

– **рецензію** доктора/кандидата наук за фахом видання (для статей докторів наук рецензія не подається);

– **витяг** із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку (для авторів поза Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого);

– **розширена (від 2000 до 3000 знаків із пробілами) анотація статті англійською мовою** в електронному й паперовому вигляді; відповідно до наказу МОНмолодьспорту України від 17.10.2012 р. № 1111 англomовний варіант має включати всі обов'язкові структурні елементи фахової статті (постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, формулювання мети статті, виклад основного матеріалу дослідження, висновки з даного дослідження) (див. *додаток 1*);

– **ліцензійна згода автора** (або співавторів) на розміщення статті в мережі Інтернет на офіційному сайті Університету (nauka.jur-academy.kharkov.ua), Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (www.nbuv.gov.ua) та Наукової електронної бібліотеки (РФ) (www.elibrary.ru) (*додаток 2*);

– **фотографія автора** (співавторів) статті розміром 4×5,5 з розширенням *.jpg, якості 600×600 dpi.

3. Редколегія залишає за собою право відхиляти матеріали, повертати їх на доопрацювання, скорочувати й редагувати. У разі потреби може передавати рукопис статті на рецензування членами редколегії. Матеріали, подані з порушенням указаних вимог, не публікуються, авторам не повертаються. Не допускається використання сканованих або сфотографованих схем, рисунків, таблиць тощо.

Технічні вимоги

Текст статті має бути набраним у текстовому редакторі WORD (версія 1998–2003) for WINDOWS) шрифтом Times New Roman № 14 з міжрядковим інтервалом 1,5 з полями: ліворуч — 3 см, праворуч — 1,5 см, угорі та внизу — 2 см.

Вимоги щодо оформлення статті (див. додаток 3):

- у лівому верхньому куті першої сторінки зазначається шифр УДК;
- наступний рядок (використовується шрифт Times New Roman кегль 14 з міжрядковим інтервалом 1,5) — *відомості про автора (співавторів) мовою статті*: прізвище, ім'я, по батькові (напівжирне написання), науковий ступінь, вчене звання, повна назва посади, установи, де працює чи навчається автор (співавтори); місто, в якому знаходиться організація, вказується, якщо у її назві відсутнє посилання на нього; e-mail автора;
- у правому верхньому куті першої сторінки розміщується *фото автора* (авторів);
- нижче по центру наводиться *назва статті мовою статті* (використовується шрифт Times New Roman кегль 14 з міжрядковим інтервалом 1,5, напівжирний).

Якщо стаття містить матеріали досліджень, що проводилися в межах грантів, цільових програм, фундаментальних або прикладних досліджень за рахунок видатків державного бюджету або за фінансової підтримки інших установ, рекомендуємо вказувати цей факт у виносці до заголовка статті. Такі роботи заслуговують на особливу увагу та схвалення журналів, що включені до наукометричних баз. Наприклад:

* Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326);

– *анотація* обсягом до 50 слів і *ключові слова* (5–7) *мовою статті* (використовується шрифт Times New Roman кегль 12 з міжрядковим інтервалом 1,5).

Для статей, написаних на економічну тематику, під «Ключовими словами» вказується JEL Classification (кількість — від 1 до 5 в одному рядку. Наприклад: JEL Classification: I23, M21).

Більш детально див.: http://en.wikipedia.org/wiki/JEL_classification_codes;

- текст статті (див. вимоги щодо структури статті);
- список використаної літератури (див. вимоги до списку використаної літератури);
- під заголовком **References** має бути транслітерація бібліографічного опису джерел. Слід звернути увагу: а) джерела англійською мовою необхідно оформити за міжнародним бібліографічним стандартом АРА (стандарт АРА <http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>); б) транслітерувати власні на-

зви, прізвища та імена слід згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 р. №55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею»; в) бібліографічний опис джерел, написаних мовою, що використовує кириличний алфавіт, необхідно транслітерувати латинськими літерами (див. таблицю);

Т а б л и ц я

Транслітерація бібліографічного опису

Список використаної літератури	References
1. Нематеріальна економіка: управління формуванням і використанням інтелектуального капіталу : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. ; за ред. Л. С. Шевченко. — Х. : Право, 2014. — 404 с.	1. Shevchenko L. S., Hrytsenko O. A., Kamins'ka T. M. (2014). Nematerial'na ekonomika: upravlinnya formuvanniam i vykorestanniam intelektual'noho kapitaly. Kharkiv: Pravo
2. Teng T. L. Analyziz of the Formation Path of the Residual Value Risk in Public Private Partnership Projects Basede on SEM Method / Teng T. L., Juan J. F., Li Q. M. // Advanced Materials Research. — 2014. — Vol. 1079–1080. — P. 1126–1130	2. Teng T. L., Juan J. F., Li Q. M. (2014). Analyziz of the Formation Path of the Residual Value Risk in Public Private Partnership Projects Basede on SEM Method. Advanced Materials Research, 1079–1080. 1126–1130
3. Мирошніченко Н. В. Интеллектуальные услуги: подходы к определению и типологизации [Електронний ресурс] / Н. В. Мирошніченко. — Режим доступу: http://cdn.scipeople.com/materials/9038/ Интел % 20/.pdf	3. Miroshnichenko N. V. Intel'lektual'nye uslugi: podxody k opredeleniju i tupologizacii. Retrieved from: http://cdn.scipeople.com/materials/9038/ Intel % 20/.pdf

– відомості про автора (співавторів) російською мовою, якщо українська є мовою статті/українською мовою, якщо російська є мовою статті): прізвище, ім'я, по батькові (напівжирне написання), науковий ступінь, вчене звання, повна назва посади, установи, де працює чи навчається автор (співавтори); місто, де розташована організація, вказується, якщо у її назві відсутнє посилання на нього (використовується шрифт Times New Roman кегль 12 з міжрядковим інтервалом 1,5);

– нижче по центру наводиться назва статті російською мовою, якщо українська є мовою статті/українською мовою, якщо російська є мовою статті (використовується шрифт Times New Roman кегль 12 з міжрядковим інтервалом 1,5, напівжирний);

– анотація обсягом до 50 слів і ключові слова (5–7) російською мовою, якщо українська є мовою статті / українською мовою, якщо російська є мовою статті (використовується шрифт Times New Roman кегль 12 з міжрядковим інтервалом 1,5);

Якщо англійська є мовою статті, то після списку використаної літератури додаються відомості про автора (співавторів) та назва статті, анотація і ключові слова українською і російською мовами. Розширена анотація надається українською мовою.

Вимоги щодо структури статті

Стаття повинна мати належний теоретичний і науково-прикладний характер, відповідати вимогам постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 р. № 7-05/1.

Структура наукової статті:

– **постановка проблеми** в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;

– **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор статті, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття;

– **формулювання цілей** статті (постановка завдання);

– **виклад основного матеріалу** дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– **висновки** з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі.

Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 і відповідно до вимог ВАК України за формою 23 (Бюлетень ВАК. — 2009. — № 5).

Заголовок «СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ» (шрифт Time New Roman, кегль 12, розріджений на 2 пункти, вирівнювання по центру). Використана література подається мовою оригіналу загальним списком за порядком її згадування в тексті у квадратних дужках (наприклад, [1, с. 22], або [1], або [1; 5]).

При підготовці рукопису не слід користуватися для форматування тексту пробілами, табуляцією тощо; не слід використовувати у тексті колонтитули, ставити переноси вручну, не користуватися автоматичним переносом.

Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word, формули необхідно готувати в редакторі формул Microsoft Equation Editor 2.0.

Робота редакції з авторами

1. До статті можуть бути внесені зміни редакційного характеру без згоди з автором (авторами).

2. Остаточне рішення про публікацію приймає редакційна колегія.

3. Точка зору редакційної колегії може не збігатися з точкою зору авторів статей. За зміст і достовірність наведеної в статтях інформації відповідальність несуть автори статей.

4. Матеріали, які надійшли до редакції з порушенням зазначених вимог, не реєструються й не розглядаються, а повертаються авторам для доопрацювання.

Автор (співавтор) статті несе відповідальність за правильність і достовірність викладеного матеріалу, належність останнього йому особисто, точність викладених у роботі фактів (даних) та якість перекладу цитат з іношомовних джерел (за наявності).

**ЗРАЗОК АНОТАЦІЇ
ДО СТАТТІ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ**

Розширена анотація
статті Петренка Віктора Миколайовича на тему: «Актуальні напрями державної політики України у сфері боротьби з кіберзлочинністю»
(це речення подається українською мовою).

Далі — англійською мовою, загальний обсяг — від 2000 до 3000 тис. знаків, усі елементи статті повинні бути представлені.

Petrenko V. M., Doctor of Law, Full Professor, Full Professor of department of History of Ukraine and foreign states, Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv

An extended abstract of a paper on the subject of:

«Vital Areas of State Policy of Ukraine in Fighting Cybercrime»

Problem setting (*English text*).

Recent research and publications analysis (*English text*).

Paper objective (*English text*).

Paper main body (*English text*).

Conclusions of the research (*English text*).

Short Abstract for an article (Основна анотація до статті)

Abstract: (*переклад анотації до статті, 3–5 речень*).

Key words: (*переклад ключових слів*).

Переклад здійснено: _____ П. І. Б., посада, установа, печатка

Додаток 2

Редакційній колегії
збірника наукових праць
«Економічна теорія та право»

Від _____

П. І. Б

місце роботи, посада

науковий ступінь, вчене звання

Телефон _____

E-mail _____

Ліцензійна згода на публікацію

№ _____ від _____

Прошу розглянути питання про можливість публікації моєї статті

« _____ »

(назва)

у фаховому наукометричному збірнику наукових праць «Економічна теорія та право».

З порядком розгляду та умовами опублікування статей ознайомлений, згоден.

Гарантую, що матеріали, запропоновані для публікації:

– створені мною особисто;

– є оригінальними і раніше не публікувалися в інших друкованих виданнях;

– не знаходяться на розгляді для публікації в інших друкованих виданнях.

Даю згоду на видання статті у паперовій формі та розміщення повного тексту статті в електронній формі в мережі Інтернет на офіційних сайтах Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (nauka.jur-academy.kharkov.ua), Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (www.nbuv.gov.ua) та Наукової Електронної Бібліотеки (РФ) (www.elibrary.ru).

« » _____ 201__ р.

_____ / _____ /

підпис

розшифровка підпису

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК

В. М. ПЕТРЕНКО

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
адреса електронної скриньки
ORCID ID:

ФОТО

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ

Розкрито зміст

Ключові слова:

JEL Classification: (для статей з економічних проблем).

Постановка проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Формулювання цілей.

Виклад основного матеріалу.

Висновки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ REFERENCES

В. М. ПЕТРЕНКО

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

АКТУАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ БОРЬБЫ С КИБЕРПРЕСТУПНОСТЬЮ

Раскрыто содержание...

Ключевые слова:

Petrenko V. M., Doctor of Law, Full Professor, Full Professor of department of History of Ukraine and foreign states, Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv

Vital Areas of State Policy of Ukraine in Fighting Cybercrime

Problem setting (*English text*).

Recent research and publications analysis (*English text*).

Paper objective (*English text*).

Paper main body (*English text*).

Conclusions of the research (*English text*).

Short Abstract for an article (Основна анотація до статті)

Abstract: (*переклад анотації до статті, 3–5 речень*).

Key words: (*переклад ключових слів*).

Підписано до друку з оригінал-макета 16.11.2015.
Формат 70×100 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 21,1. Обл.-вид. арк. 15,4. Вид. № 1335.
Тираж 100 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ФОП Леонов
Тел. (057) 717-28-80